

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТАМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

др Јован Плавша, др Зоран А. Ристић,
др Имре Нађ, Игор Поњигер

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА ПОДРУЧЈА СРБИЈЕ И СВЕТА

Нови Сад, 2022.

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТАМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

др Јован Плавша, др Зоран А. Ристић, др Имре Нађ, Игор Поњигер

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА ПОДРУЧЈА СРБИЈЕ И СВЕТА

ISBN 978-86-7031-548-8

Главни и одговорни уредник (ПМФ)

Проф. др Милица Павков-Хрвојевић, декан

Главни и одговорни уредник (ДГТХ)

Проф. др Лазар Лазић

Уредништво

др Александра Драгин

др Милена Недељковић Кнежевић

др Млађен Јовановић

Рецензенти

др Владимир Марковић

др Владимир Баровић

др Слободан Стојановић

Лектор

Симонида Станковић Карлаш

Izdavač

PMF, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad

Trg Dositeja Obradovića 3, tel: 021/450-104

www.dgt.uns.ac.rs

Одлуком Наставно-научног већа Природно-математичког факултета у Новом Саду
са седнице одржане 20.07.2020. рукопис је прихваћен за штампу као практикум

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	VI
ПОЈАМ ПРОСТОРА, ГЕОГРАФСКЕ И ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ И ПИТАЊА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ	1
ОСНОВНИ ПОЈМОВИ О ПРОСТОРУ	1
ПОЈАМ ГЕОГРАФСКЕ И ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ	2
НЕКА ПИТАЊА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ	7
ТИПОВИ ГЕОГРАФСКИХ И ТУРИСТИЧКИХ РЕГИЈА	9
ТИПОЛОГИЈА ТУРИСТИЧКИХ ПРОСТОРА	12
ХИЈЕРАРХИЈА РЕГИЈА	14
ГРАНИЦЕ РЕГИЈА	15
ПРИРОДНА СРЕДИНА КАО ФАКТОР РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ	16
ЗОНАЛНОСТ И АЗОНАЛНОСТ ПРИРОДЕ	16
КЛАСИФИКАЦИЈА ПРИРОДНИХ (ЛАНДШАФТНИХ) ЈЕДИНИЦА	18
ОСНОВНЕ ПРИРОДНЕ ЗОНЕ (ПОЈАСЕВИ) НА ЗЕМЉИ	20
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА КРЕТАЊА – ВРСТЕ, МОТИВИ И ПОСЛЕДИЦЕ	23
ВРСТЕ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА	25
Ловно-туристичка кретања према врстама дивљачи	26
Подела према правцима ловно-туристичких кретања	26
МОТИВИ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА	28
ПОСЛЕДИЦЕ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА	30
УТИЦАЈ ТУРИСТА НА ЛОКАЛНУ СРЕДИНУ И РЕАКЦИЈА ДОМИЦИЛНОГ СТАНОВНИШТВА	31
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ПО КОНТИНЕНТИМА	33
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ У ЕВРОПИ	34
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЕВРОПЕ	34
ДЛАКАВА ДИВЉАЧ ЕВРОПЕ	40
ПЕРНАТА ДИВЉАЧ ЕВРОПЕ	43
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ У АФРИЦИ	47
ПРИРОДНИ УСЛОВИ	47
ДЛАКАВА ДИВЉАЧ АФРИКЕ	54
ПЕРНАТА ДИВЉАЧ АФРИКЕ	57
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РАЗМЕШТАЈ У АЗИЈИ	59

ПРИРОДНИ УСЛОВИ	59
ДЛАКАВА ДИВЉАЧ АЗИЈЕ	68
ПЕРНАТА ДИВЉАЧ АЗИЈЕ.....	71
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РАЗМЕШТАЈ У СЕВЕРНОЈ АМЕРИЦИ	73
ПРИРОДНИ УСЛОВИ	73
ДЛАКАВА ДИВЉАЧ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ	83
ПЕРНАТА ДИВЉАЧ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ.....	85
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РАЗМЕШТАЈ У ЈУЖНОЈ АМЕРИЦИ	88
ПРИРОДНИ УСЛОВИ	88
ДЛАКАВА ДИВЉАЧ ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ	103
ПЕРНАТА ДИВЉАЧ ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ	105
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ НА ПРОСТОРУ ОКЕАНИЈЕ.....	108
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ОКЕАНИЈЕ.....	108
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ НА ПРОСТОРУ АУСТРАЛИЈЕ.....	116
ДЛАКАВА И ПЕРНАТА ДИВЉАЧ ОКЕАНИЈЕ.....	120
ПРИМЕРИ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ РЕГИЈА	123
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ СЛОВЕНИЈЕ	123
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ.....	132
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА МАЂАРСКЕ	137
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА ЧЕШКЕ	143
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА СЛОВАЧКЕ.....	147
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА СКАНДИНАВИЈЕ	152
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА НАМИБИЈЕ	161
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА ПОЛУОСТРВА КАМЧАТКА	169
РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ЛОВИШТА У СРБИЈИ	176
ЛОВИШТА ЈП „СРБИЈАШУМЕ“	176
ЛОВИШТА У АП ВОЈВОДИНИ - ЛОВИШТА ЈП „ВОЈВОДИНАШУМЕ“.....	177
ЛОВИШТА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ	180
ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА И ЛОВИШТА У СРБИЈИ	181
ЛОВИШТА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА.....	182
РАЗМЕШТАЈ ЛОВНИХ ПОДРУЧЈА У СРБИЈИ.....	183
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	184

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

338.48:639]332.14(075.8)

ЛОВНО-туристичка подручја Србије и света [Elektronski izvor] /
Јован Плавша, Зоран А. Ристић, Имре Нађ, Игор Поњигер. - Нови Сад :
Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и
хотелијерство, 2022

Доступно и на: <http://www.dgt.uns.ac.rs/udzbenici/>. - Насл. са приступне
странице. - Ел. публикација у формату пдф опсега 188 стр. - Библиографија.

ISBN 978-86-7031-548-8

1. Плавша, Јован, 1956- [autor]
а) Ловни туризам -- Регионализација

COBISS.SR-ID 58527241

ПРЕДГОВОР

У оквиру модула Ловни туризам на Департману за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду, изучава се неколико изборних предмета, међу којима је и предмет *Ловно-туристичка подручја Србије и света*. Да би савладавање и изучавање овог предмета студентима било приближено и олакшано припремљен је овај рукопис (практикум).

Циљ овог рукописа је да се кроз основна знања о географској и туристичкој регионализацији, кроз сазнавања о ловно-туристичким кретањима, њиховим врстама, мотивима и последицама, те кроз анализу услова у којима битише дивљач у свету и Србији дође до систематског сагледавања карактеристика ловно-туристичких подручја (регијама) и ловишта (у Србији је та материја регулисана Законом о дивљачи и ловству - „Службени гласник РС“ бр. 18/2010 и 95/2018 - др. закон) ради што бољег поимања услова за обитавање крупне и ситне дивљачи. Иако је у Србији ово питање регулисано Законом о дивљачи и ловству, до реализације зацртаних задатака није дошло, јер овај део није „заживео“ на терену, у нашим ловиштима. Закон о дивљачи и ловству описује комплетну процедуру у вези са ловним подручјима, али из нама непознатих разлога до примене описаних услова није дошло. Аутори практикума се надају да ће ова идеја заживети у Србији у што скорије време, и на тај начин омогућити боље услове за дивљач, а такође и униформније планско и рационално газдовање са дивљачи код свих корисника ловишта.

Сагледавањем већине „интересантних“ ловно-туристичких подручја у Србији и одабраних у свету, будући свршени студенти модула Ловни туризам, који су као изборни предмет одабрали ову материју, стећи ће потребно знање и створити слику о најинтересантнијим ловиштима крупне и ситне дивљачи код нас, али и у свету и на тај начин одабрати регију (дестинацију) у којој могу водити како домаће ловце-туристе, тако и

стране ловце-туристе који су заинтересовани за лов (било крупне или ситне дивљачи).

Урађен Практикум за изборни предмет *Ловно-туристичка подручја Србије и света* представља само полазну основу студентима модула Ловни туризам да у овој научно-стручној дисциплини шире своја знања и кроз израду семинарских радова допуњују материју која третира ову проблематику. Предмет омогућава студентима, да кроз свој рад истражују нове ловно-туристичке регије, односно нова ловно-туристичка подручја, која су атрактивна ловцима-туристима.

Атрактивност нових регија, односно ловно-туристичких подручја се огледа, пре свега, у лакој приступности ловиштира, великом броју ситне дивљачи или трофејно јаким крупним дивљачи, одличним смештајним капацитетима, као и беспрекорном организацијом самог лова, чему могу допринети и сами студенти овог модула.

У већем делу практикума детаљније су обрађена поглавља о природним условима за живот дивљачи и њен регионални размештај по континентима и то за: Европу, Африку, Азију, Северну Америку, Јужну Америку, Океанију и Аустралију. Поред овога, у практикуму су детаљно обрађени примери ловно-туристичких регија: Словеније, Северне Македоније, Мађарске, Чешке, Словачке, Скандинавије, Намибије и Камчатке. И на крају, али не и по мањој важности дат је регионални размештај ловишта у Србији као и заштићена природна добра и ловишта у Србији.

На овај начин будући корисници практикума имаће прилике да се на једном месту поред упознавања са биогеографским карактеристикама свих континената, упознају и са њиховим ловно-туристичким регијама, али и са атрактивним врстама дивљачи које живе на тим континентима и њиховој могућој валоризацији путем ловног туризма. На свим континентима ловни туризам на понуђене врсте дивљачи нуди се у духу одрживог газдовања, поштујући принципе трајности газдовања.

Стечено знање из предмета *Ловно-туристичка подручја Србије и света* представља прегледну систематизацију основних знања из физичко-географске и туристичке регионализације, као и сублимацију знања из неколико изучаваних предмета на модулу Ловни туризам, и брзу примену наученог у пракси свршених студената, који ће се запошљавати у ловству или ловно-туристичким агенцијама.

У Новом Саду, 2020.

Аутори

ПОЈАМ ПРОСТОРА, ГЕОГРАФСKE И ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ И ПИТАЊА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ

Да би се што боље сагледале и разумеле специфичности неког простора, односно природни услови (вредности) у којима обитава дивљач, те олакшало издвајање и разграничавање појединих ловно-туристичких подручја и свеукупног простора, потребно је осврнути се на неке просторне појмове и теоретска питања географско-туристичке или туристичке, односно ловно-туристичке регионализације.

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ О ПРОСТОРУ

На основу објективног процеса поделе материјалног света на квалитетно различите и повезане делове, појављују се површине различитог типа који се називају различитим именима (региони, области, унутрашњости, зоне, појасеви итд.). Они се укрштају и развијају, а понекад и сасвим нестају. Све што је повезано са формирањем, издвајањем, проучавањем, прогнозом и моделирањем таквих ареала има директну везу са регионализацијом.

Под географским простором подразумева се „целокупан однос између географских објеката на одређеној територији, који се развијају и временски“. Може се рећи да је простор који проучава географија земаљски простор. Сви материјални објекти и појаве представљају саставни део геопростора као тродимензионалне појаве. Специфична особина простора повезана је са постојањем прекидности и непрекидности. Сваки географски објекат има свој физички простор, испуњава одређене функције у формирању географског омотача и утиче на географске објекте у околини.

Земаљски простор представља мноштво различитих материјалних и нематеријалних супстанци. Процесе простране разноликости можемо описати као: процесе мртве природе који се објашњавају законима физике и хемије; биотичке процесе који се карактеришу биолошким термини-

ма, као и процесе изазване човековим деловањем итд.

Географски простор има своју структуру и са тачке гледишта компонената које га састављају (компонентна структура), као и у територијалном смислу (територијална структура). Географском простору су својствене особине попут систематичности, динамичности, размерности, искривљености, чврстине, концентрације, поларизације, као и ентропијности (мере унутрашње хаотичности). Овај простор је форма која је тесно повезана са површином Земље, а за његово одређивање често се употребљавају изрази - територија, акваторија, аероторија и геоторија.

Територија представља ограничени део земљине површине, односно део који има одређена природна и антропогена својства и ресурсе. Територија се не повезује са читавом површином Земље, али у исто време сума свих територија на планети, које су издвојене на бази једног критеријума, представља укупну површину копна на Земљи. Акваторија је део водене површине Земље, са присутним природним и антропогеним својствима и ресурсима, а њена својства су: дубина, пространство, запремина, провидност итд. Аероторија је термин који се ређе користи, а односи се на део ваздушног омотача геосфере, у складу са одговарајућом територијом и акваторијом. Геоторија је

појам у коме се синтетишу територија, акваторија и аероторија.

Јединице геопростора. Један од најчешће употребљиваних појмова је *ареал* (од лат. речи *ареа* = простор, површина), у почетку се користио у биогеографији при истраживању биљног и животињског света, односно простора распрострањења појединих врста, родова итд., што је веома важно у ловном туризму, а касније се почео користити у појединим општим и економским наукама. Појам ареал има конструктивну улогу у картографији, где се такозвана „метода ареала“ примењује за обележавање предела, објеката и појава.

Зона (од грч. речи зоне = појас) има вишеструко значење, а понекад посредан однос са геопростором. У социо-економској географији, зона представља територију (геоторију), на простору који има исти интензитет показатеља. На тај начин, за издвајање ареала довољно је утврдити да ли на датој територији (геоторији) постоји одговарајућа појава, док је за идентификацију зоне потребно одредити и интензитет појаве. Исти принцип лежи и у основи издвајања природних зона у физичкој географији - пространих ареала на површини Земље, који имају сличне услове (рељеф, климу, биљни свет, земљиште итд.).

Провинција (лат. *provincia*) је термин који се примењује за обележавање административно-територијалних јединица, а исти значај имао је и у Русији у XVIII веку, као и у неким савременим државама. Касније је

прихваћен у биологији, физичкој географији, геологији итд.

Област је физичко-географски део државе, то јест, одговарајуће територије коју обједињује историјски развој особито геолошке грађе. Под овим појмом често у Русији се подразумевају и неке административне јединице, а на нашим просторима то је одређена регионална целина.

Полигон (грчки полигонос - поли = много, гониа = угао) у географији је било која истраживана територија независно од њеног таксономског нивоа. Наравно, овај појам се користи у геометрији, али и у војној терминологији (простор за обуку војске), а све више се користи и у геополитици и геополитичкој географији.

Енклава (фр. *enclave*) је термин који се понекад користи у регионалној економији, политичкој географији и геополитици. Означава територију или део територије државе, која се са свих страна граничи са територијама друге или других држава или неутралним копненим или воденим просторима. У односу на државу (државе) која (које) је окружује, таква територија зове се енклава.

Белије су ситни, недељиви објекти простране анализе, из којих после настају ареали, зоне, региони итд. Наравно, овај појам се најчешће користи у биологији и медицини, али и у политичком организовању.

Место је било који део територије (геоторије) који се карактерише географским положајем и сасвим другачијим карактеристикама од свих осталих површина на Земљи.

ПОЈАМ ГЕОГРАФСKE И ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ

О проблемима географске регије и регионализације писано је релативно много, али ни у нашој земљи ни у свету схватања нису у потпуности усаглашена. Често се регионализација уоквирује државним границама или другим административним линијама, мада карактеристике једне регије најчешће прелазе те међе. Издвајање регија унутар држава или других територијалних целина, без обзира што се њихове границе не поклапају са администра-

тивним, често има оправдање, јер се на тај начин настоје сагледати најбоље могућности за развој одређеног простора. Туризам као динамичан процес подразумева кретање, а то значи и међурегионално прожимање, мада и у таквим условима опстају бројне регионалне посебности, те је у циљу различитих потреба важна адекватна регионализација.

Појам регија потиче од латинске речи *regio*, што значи обаласт, предео, крај. У

разним земљама употребљавају се различити термини за ознаку регије: у Немачкој ландшафт (*Landschaft*), у Великој Британији лендскејп (*Landscape*), у Француској регион (*la region*), на српском етничком простору, односно на простору где се говори штокавским наречјем (највећи део бивше СФРЈ) *област, предео, крај, крајина, крајолик, покрајина, предеона целина*. Руски географи прихватили су немачки термин ландшафт али су му дали знатно шире значење него што је првобитно имао код Немаца.

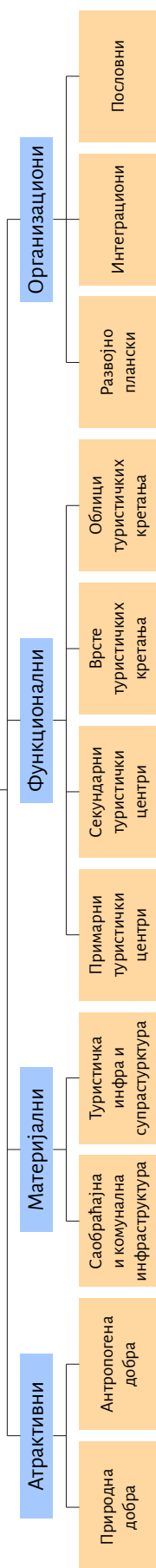
Термин **регија** се одомаћио у нашој литератури, иако није наша реч. Два су основна разлога за то: 1) што је овај термин постао готово интернационалан и 2) што је из њега изведен други, врло важан термин, „регионализација“, којим се означава ограничавање одређеног географског или туристичког простора и његова подела на мање, саставне и индивидуалисане делове. Термин регија, као широк и свеобухватан, пружа нам могућност да приликом регионализације, односно рангирања појединих просторних целина, изводимо логичне, етимолошки сродне термине, који већ својим именора означају одређена квантитативна а понекад и квалитативна својства. Тако речи макрорегија, мезорегија, микро-регија, субмезорегија и друге јасно показују да се ради о неким просторним целинама и о њиховим квантитативним односима.

Постоје бројне дефиниције **географске регије**. Ршумовић (1964) и Васовић (1971) сматрају да је географска регија део простора Земљине површине, који је испуњен објектима анорганског (рељеф, тло, клима, воде), органског (биљке, животиње, човек као физичко биће) и антропогеног порекла (људско друштво и његове видљиве творевине у простору). Додајемо да су ови објекти у сталној узајамној вези, односно непрекидно делују једни на друге, те као последица тога долази до сталних промена међу њима, а то значи и до мењања регија (Плавша, 2006), што је веома значајно за туристичка кретања, а може се рећи да туристичка кретања учествују у тим променама. Илешкић (1963) истиче да регионализација мора бити што комплекснија, те регије треба издвајати на бази предеоно-географских (предео-

но-физиономских) и економско-функционалних (економско-географских) фактора. Предеоно-географске регије су шири појам и њихов изглед углавном је последица физичко-географских процеса, а људски рад је унео знатне измене. Издвајање регија само на бази природно-географских елемената не може у свим аспектима омогућити сагледавање проблематике регионализације, а ни анализа појединих друштвених утицаја не даје укупну основу за овај поступак, те је потребан комплексан прилаз. Ршумовић (1964) сматра да ваљана регионализација треба да обухвати све елементе простора и мора се односити на пејзаж у целини. Комплексно сагледавање простора, односно пејзажне целовитости веома је значајно за развој туризма, а савремена туристичка кретања показују да је то такође важно и у развоју ловног туризма. Слична схватања регије износе и неки страни научници. За Будвила (*Boudevill*, 1972) регија је супростављена целокупности простора, који је скуп разноликости, а регија се састоји од више сличних географских елемената. Додаје да се та сличност може мерити и знатно је већа од оне у другим случајно одабраним просторним јединицама.

Пошто су сви елементи природе променљиви, а човеково позитивно или негативно деловање такође узрокује промене, онда ни регија није трајна и непроменљива категорија, већ се може говорити о мењању њених компоненти и укупности, о њеном ширењу или сажимању. То значи да је и туристичка, односно ловно-туристичка регија променљива категорија, понекад са интензивнијим променама, јер су и човекове делатности израженије. Може се закључити да без обзира на масовна кретања људи, туризам делује и на издвајање специфичних просторних целина, које се знатно разликују од околних простора. То значи да се ради о регионалном карактеру туризма, односно ловног туризма и о његовом зонално-регионалном распрострањењу. Ове зоне или регије пружају оптималне услове за боравишни, али и за све остале облике туризма.

Око дефинисања појма **туристичке или туристичко-географске регије** такође постоје

значајне разлике, како код страних тако и код домаћих стручњака. Туристичка регија је простор у коме туристичке вредности својим квантитетом и квалитетом доминирају над осталим природним и економским вредностима, а међу свим делатностима туризам има највећи значај. Васовић и Јовичић (1974) под *туристичко-географском регијом* подразумевају посебну просторну целину која се карактерише одређеним природним и антропогеним атракцијама, на којој је туризам доминантна делатност (функција), којом се бави и од које живи већи део становништва, а физиономија простора је углавном последица развоја и утицаја те делатности. На оваквим просторима насеља су углавном испуњена туристичким објектима (хотелима, вилама, бунгаловима, камповима, уређеним парковима, спортско-рекреативним садржајима, специјализованим продавницама, шеталиштима итд.). Блажевић и Пеpeonик (1979) дају сличну дефиницију и разликују развијене туристичке регије, у којима се из туризма оствари половина националног дохотка и потенцијалне регије које још нису у значајној мери искористиле, своје потенцијале. По Јовичићу (1992) туристичке регије се не могу дефинисати преко једног критеријума, већ се мора извршити анализа елемената, добара (вредности или мотива) и функција туризма. Он наводи да се при издвајању туристичке регије не ради о избору, већ о формирању критеријума, који произилазе из проучавања укупне структуре туризма као просторне појаве. По њему туристичка регија изражава одређену територијалност добара (ресурса, мотива) и евентуално функционалност туристичког промета, у зависности од тога да ли су у питању потенцијални или активирани простори. То значи да је туристичка (или ловно-туристичка) регија просторна целина са потенцијалним или активираним туристичким добрима.

У изучавању и планирању простора морају се уважавати међузависности, међудејства и повезаност туризма са другим делатностима, а то је можда од још веће

важности код ловног туризма. Да би се у потпуности конкретизовао појам регије потребно је веома добро познавање њених конститутивних елемената (Слика 1) - *атрактивних* (географски објекти и други делови простора који могу да задовоље туристичку потребу), *функционалних* (развојне форме и облици туристичког промета), *материјалних* (различите врсте услуга у туристичком промету, односно материјална база промета, на којој се заснива туристичка привреда) и *организационих* (систем мера за развој туризма - пропаганда, кадрови, информативна служба итд.).

Из ових и сличних дефиниција, а за потребе просторне анализе, Чомић и Пјевач (1997) туристичку регију посматрају као отворени просторни систем, у коме је туризам најзначајнија и обједињавајућа делатност, а структуре и процеси у њему су последице те делатности. Структурални елементи који чине регију међусобно су зависни и повезани и у сталном међудејству, а такође (заједно и одвојено) у интеракцији са окружењем. Најважнији процеси који се одвијају међу елементима структуре су: кретање туристичких токова, боравак туриста и њихове разноврсне активности. Кроз кретање, боравак и различите активности у регији, туристички токови се мењају, а постепено долази и до прилагођавања и трансформације регије, што може проузроковати и предности у односу на друге конкурентске регије. Видљиви материјални просторни израз елемената и веза чине природна и антропогена добра (ресурси), насеља, хотели и путеви, али и људске активности (боравак, одмор, рекреација и др.) и кретања различитих токова (људи, информација, роба), па се може рећи да просторни систем туристичке регије представља нераздвојно јединство структуре и процеса.

По Јовичићу (1992) унутрашњу структуру регије чине туристички локалитети, правци и центри. Развој туризма довео је до усложњавања унутрашње структуре одређене туристичке регије (већи број просторних целина или јединица), па је потребно дати њену детаљнију поделу и прецизније одређење. Унутрашњу структуру туристичке регије (Слика 2) чине: туристич-

◀ **Слика 1.** Најважнији елементи туристичке регије

ка тачка, туристички објекат, туристички локалитет, туристичко место, туристички центар, туристичка зона, туристички правац, туристичка капија, нетуристичка целина и мрежа саобраћајница (Гарача, Плавша, 2020).

Туристичка тачка представља туристичко добро, које нема никакав угоститељско-смештајни објекат уз себе, као што је хотел, мотел, пансион и камп, односно ресторан, кафану или гостионицу. У овакве туристичке тачке спадају видиковци, пећине, водопади, извори, неки појединачни споменици, сакрални објекти и друго, који су опремљени основном комуналном инфраструктуром, што значи да поседују: приступни пут, заштитну ограду, канте за смеће, клупе за одмор, јавне тоалете, паркинг простор, туристичку сигнализацију, путоказе и сл. То би значило да су туристичке тачке опремљене за краћи боравак туриста (колико је потребно за обилазак датог туристичког добра) и да су најмања јединица у структури туристичке регије и најмањи носилац туристичког и финансијског промета у једној туристичкој регији.

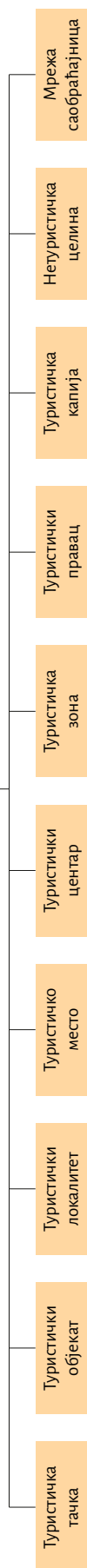
Туристички објекат представља изоловани туристичко-угоститељски објекат за пружање услуга смештаја и исхране, уз неко атрактивно туристичко добро, које користи у развоју туризма. Изолованост објекта последица је изолованости датог туристичког добра или слабије развијености туристичке делатности у одређеној регији. Туристички објекти гравитирају вишим структурним елементима регије, у које туристи повремено одлазе ради задовољења неке од својих потреба. У туристички објекат, на излете или у транзиту, могу долазити и туристи из већих туристичких центара. То значи да туристички објекти примају, али и одашиљу туристе, па су најмање просторне јединице са емитивном функцијом. При томе, туристички објекат има сву неопходну инфраструктуру за пријем, прихват и боравак туриста.

Туристички локалитет. У регији постоје такве целине, односно туристички локалитети, који обухватају површине, пространије од туристичке тачке или објекта, а мање од туристичког места, чији састав-

ни дио и сами могу бити. Такви су на пример паркови (Дунавски, Топчидерски и др.), спомен обележја (Шумарице, Кадињача и др.), просторне културно-историјске целине (Калемегдан, Петроварадинска тврђава, Сирогојно и др.), карактеристични делови насеља (ваљевски Тешњар, сарајевска Башчаршија и слично) итд. Овакви простори могу постојати унутар виших структурних јединица регије, туристичког места и туристичког центра, али могу бити изоловани у оквиру туристичке зоне, па чак и изван ње. Туристички локалитет поседује туристичко-угоститељски објекат, преко којег економски искоришћава природно и/или културно добро на чијем простору се налази. Овакав локалитет прима и одашиље туристе.

Туристичко место је основна просторна јединица у структури регије, а поседује одређену атрактивност, те функционалну и физиономску индивидуалност. Туристичко место у потпуности одражава атрактивност одговарајућег туристичког добра, које је најчешће комплексно, односно територијално пространије и омогућује изградњу више угоститељских објеката, за пружање услуга смештаја и исхране. Дакле, туристичка места су основна језгра развоја туризма, код планских, односно потенцијалних регија, а код развијених регија носилац туристичке понуде и промета. Најчешће су то насељена места, у којима се туризам развио касније од самог насеља. Туристичко место је носилац понуде регије и функција туристичког промета, али и просторна целина, која одсликава структуру туристичке тражње, где је туризам најважнија делатност, а број туриста, најчешће превазилази број локалног становништва. Овакво место најчешће садржи више туристичких објеката, локалитета и тачака.

Туристички центар обухвата више локалитета на простору неког добра и одликује се сложеностом структуром комунално-урбаних, туристичких, саобраћајних и других друштвено-економских активности и функција, па је у том смислу главни носилац развоја туризма одређене регије. Он је главни носилац туристичког промета и пол развоја регије, па је увек и коначни

циљ туристичког активирања атрактивних добара, односно развоја дела туристичке регије. Туристички центар је најкомплекснији прострни елемент у структури регије, јер обухвата више туристичких локалитета у насељу и на подручју неког туристичког добра и пресудно утиче на класификацију саме регије. У функционалном смислу, туристички центар поседује услужне делатности намењене не само за задовољавање потреба туриста који у њему бораве, него и оних из околних, по рангу нижих туристичких јединица. Двосмерна кретања туристичких токова, чине га највећом емитивном и рецептивном просторном целином и највећим саобраћајним чвориштем унутар регије. Унутар регије углавном постоји више туристичких центара, који представљају половине развоје.

Туристичка зона представља атрактиван део регије, са туристичким центром и већим бројем туристичких локалитета, места, објеката и тачака, који по међусобним просторним, функционалним и комплементарним везама чине компактну просторну целину. Зона исказује одређену територијалност атрактивног добра, односно неку његову специфичност, која је пресудно утицала на размештај туристичко-угоститељских објеката, у смислу понуде и прилива туриста, односно туристичке тражње. Туристичка зона је развијени део регије, па може пресудно да утиче на карактер и изглед целе регије, а свакако и на облик туристичких кретања и величину промета. Туристичка зона може да буде последица спонтаног, али и планског развоја туризма.

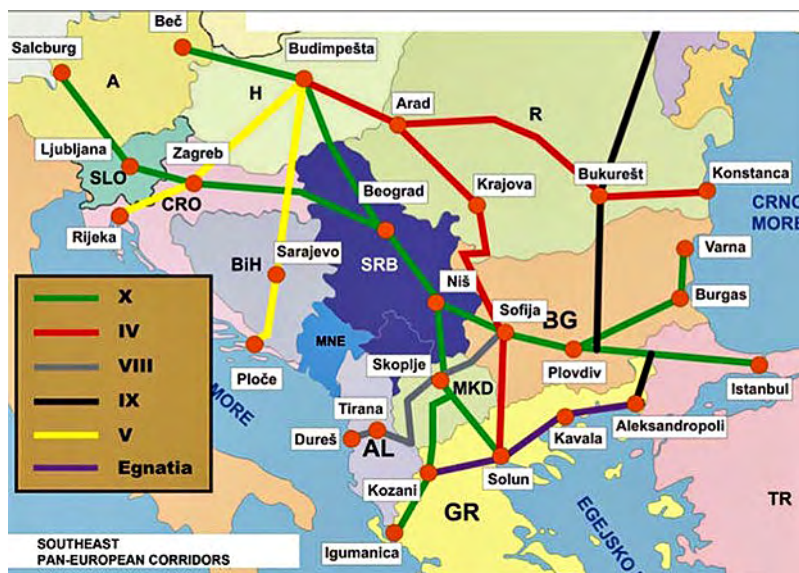
Туристички правац је просторно-саобраћајна целина регије, који везује емитивне и рецептивне просторе регије. У зависности од степена атрактивности, врсте саобраћајниц и учесталости саобраћаја, туристички правци могу имати одговарајућу туристичку вредност, исказану кроз низ туристичких локалитета, опремљених специфичном структуром туристичко-угос-

титељских, сервисних, продајних и других објеката и услуга, и на тај начин доносити значајне економске ефекте. Својом функцијом и значајем туристички правци, најчешће превазилазе простор једне регије и ставарју веће могућности за развој туризма. Тај развој биће бржи и обимнији уколико је ранг туристичког правца виши (међународни, национални, регионални). Они правци који у целости пресецају неку регију веома су важни у просторном планирању развоја туризма на њеној територији.

Туристичке капије су улази или прилази ка регији, на туристичким правцима и то на локацијама, које на посебан начин означавају и обелажавају концептуалну границу туристичке регије. Капије имају важну физичку и психолошку улогу и треба да означе пристизање до жељене туристичке регије или пак да помогну у оријентацији туриста. Капије би требало да представљају симбол једне регије, па би им, током планирања и уређења простора, требало дати на значају. Пожељно је да постоји више капија, које означавају улаз и излаз из регије. Чини се да их је потребно онолико колико је туристичких праваца, који пресецају регију, односно колико год је важнијих саобраћајница које омогућују приступ одређеној регији. Преко капија треба да се исказе добродошлица гостима, који долазе, односно пожели срећан пут онима који напуштају туристичку регију.

Нетуристичке просторне целине. Поред наведених просторних целина, са превасходно туристичком или преовлађујућом туристичком функцијом, унутар регије постоје и оне целине, који немају непосредну туристичку функцију, а удаљене су од атрактивних добара, па у њих туристи ретко или уопште не залазе. Најчешће су то простори или насеља, у којима се налазе агро-индустријски комплекси, који прерађују пољопривредне сировине из окружења и из којих би, бар теоријски, требало да се околне просторне туристичке целине снабдевају прехранбеним производима. Ове просторне целине функционално су повезане са туристичким, преко робних токова, али и кретањем локалног становништва према туристичким центрима,

◀ **Слика 2.** Структура туристичке регије као отвореног поларизованог просторног система (Гарача, Плавиша, 2020)

▲ **Слика 3.** Саобраћајни коридори у Југоисточној Европи
(Извор: www.zurnalist.online/blog/feliton/balkanska-gradevinska-groznica-i-balkansko-ludilo-slucaj-srbije-6/2774/) Размера 1:15.000.000

ради задовољавања одређених културних, рекреативних и услужних потреба. Производни нодови (нетуристичке целине) би требало да су комплементарни развоју туризма и у том смислу чине интегрални део

структуре регије, без обзира што сами немају туристичку функцију.

Мрежа регионалних саобраћајница. Све везе између просторно-структурних целина регије чине мрежу регионалних саобраћајница, која представља инфраструктуру за усмеравање и оријентисање туристичких токова. Ова мрежа пружа оптималне услове за одвијање процеса кретања туриста и потребних роба на простору туристичке регије. Уколико је регионална саобраћајна мрежа развијенија, то омогућава лакши и удобнији приступ већем броју атрактивних добара, чиме се остварује њихово свеобухватније и равномерније вредновање, као и максимално коришћење простора. Дакле, боља повезаност просторних целина, омогућава и већи број интеракција, што регију чини развијенијом и у функционалном и у организационом смислу. Изграђене саобраћајнице на простору регије, могу да за себе вежу нове туристичке објекте, па простор уз њих може послужити за будући развој туризма (позитиван или негативан).

НЕКА ПИТАЊА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ

У просторном и привредном планирању важно питање представља процес регионализације, како географске тако и туристичке. Сложена структура туристичке регије захтева и комплексан приступ. Поред таквог приступа, у пракси је веома тешко повући прецизну и оштру границу између различитих регија, јер елементи, појаве и процеси поједине регије, мада слабије изражени, прелазе и нестају у суседној регији. То значи да су границе међу регијама најчешће шири или ужи прелазни појасеви, оне представљају простор на коме су најслабије изражени доминирајући елементи, појаве, процеси и утицаји суседних регија. Постоје и регије са прецизним и оштрим границама. Географске регије се издвајају на бази бројних фактора и критеријума, а најважнији и најчешћи су: природне карактеристике, административни критеријуми, простор друштвено-поли-

тичке целине, гравитационо подручје већег града или метрополитанског подручја, степен и карактеристике економског развоја, саобраћај и саобраћајнице, социјална структура и повезаност, историја, традиција, континуалност и хомогеност територије, хомогеност фактора који су дали постојеће стање, функционална повезаност, други заједнички интереси итд. (Пиха, 1979). На први поглед чини се да је издвајање туристичке регије знатно лакше. Међутим, испреплетеност и међудејства бројних елемената, појава и процеса, те других делатности знатно компликује овај посао. Ниво и интензитет туристичких активности и процеса представља најопштији критеријум на основу кога се утврђују границе међу туристичким регијама, али и овде је велики проблем утврђивање осталих критеријума помоћу којих се врши разграничавање.

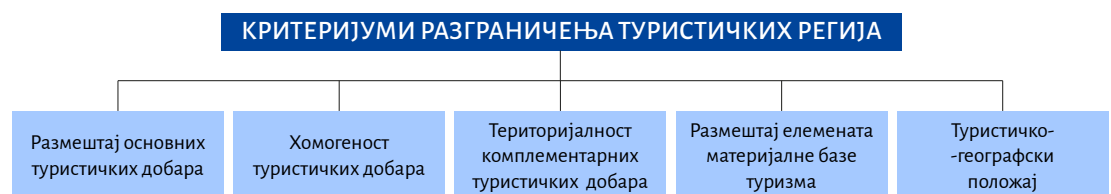
Николић (1982) у циљу што прецизнијег разграничења туристичких регија, даје детаљнију анализу пет основних критеријума. То су: 1) размештај основних туристичких добара (мотива) - они чине услов и основ развоја туризма, а њихова већа густина и атрактивност су основа за издвајање туристичких регија; 2) хомогеност туристичких добара - под којом он подразумева постојање просторно великих и географски компактних мотива, са израженом рељефом и пејзажном атрактивношћу, где се хомогеност и просторни континуитет заснивају на јединству поменутих просторних компонената и одлика, при чему је важна карактеристика хомогености истородност (планине, површи, простране долине сличних рељефних и пејзажних особина) и територијалност, а уз то хомогеност представља и јединство рељефних, биогеографских, пејзажних и климатских елемената, мада основни елемент остаје географска структура (побрђа, простране висоравни, планине); 3) територијалност комплементарних туристичких добара - потпуније исказује размештај, просторну и функционалну повезаност туристичких добара (мотива) и потпомаже издвајање граничне зоне регије, што се постиже поделом добара на основна и комплементарна и просторним изражавањем њихове међузависности (проистиче из функција комплементарности и гравитационог утицаја атрактивнијих добара), при чему су територијалност веза и односа и подударности основних добара обрнуто пропорционални њиховом међусобном одстојању (мања одстојања - већи степен комплементарности и већи степен компактности регије); 4) размештај елемената материјалне базе туризма - има више елемената, међу којима су најзначајнији туристичко-угоститељски капацитети, услужни објекти, објекти за спорт, рекреацију и разоноду, комунални и

слични објекти, а помоћу овог критеријума може се приказати просторни размештај поменутих елемената, као и степен њихове подударности са размештајем основних туристичких мотива, те и степен туристичког обликовања одређених простора, места или локалитета; 5) саобраћајно-географски и туристички положај - фактор интегритета туристичких регија, изражава јединство односа простора и динамичности саобраћајно-географског и туристичког положаја и саобраћајних веза, при чему саобраћајно-географски положај добара (ресурса) или регија обухвата њихов просторни однос према најважнијим саобраћајницама - при повољној природној проходности или када важније саобраћајнице и туристички правци пресецају или додирују регију, комуникације имају конститутивну и интеграциону улогу, односно представљају везивно ткиво и ојачавају целовитост регије (Слика 4).

Динић (1986) издваја функционалност, доминантност, физиономичност, комплексност, степен специјализације, величину и хијерархијски ранг као најважније опште принципе издвајања туристичко-географских регија. На основу ових принципа он издваја два основна типа туристичких регија: рекреативне (приморске, планинске, бањске) и културне (поједини градови и скупине градова), док по величини простора (слично неким географским поделама) даје три нивоа - микро, мезо и макро регије.

Уз ове критеријуме постоје и додатни, који произилазе из структуре (нодови, мреже и површине) и процеса (кретање и активност туриста) рецептивне регије, односно отвореног просторног система, при чему је хомогеност конститутивних елемената само један од статичких критеријума, а основа мора бити утврђивање интензитета туристичких процеса и просторних структура. На бази наведеног Чомић и Пјевач (1997)

► **Слика 4.** Основни критеријуми разграничења туристичких регија по Ст. Николићу

издвајају још четири критеријума за разграничавање туристичких регија: 1) међусобна сличност структура и процеса - подразумева да су туристички нодови и површине унутар регије међусобно сличнији од истоветних елемената ван ове регије (на пример: традиционална насеља унутар регије међусобно су архитектонски и урбанистички сличнија него насеља ван регије), што подразумева понављање истих или међусобно сличних типова елемената (манастири, замкови, плаже, заливи, типична приморска места итд.) у мањим или већим просторним размацама; 2) међусобна близина просторних структура - подразумева да нодови и површине унутар рецептивне регије морају бити међусобно ближи, него исти елементи система ван регије - овај критеријум је у пракси најчешће повезан са критеријумом сличности (међусобно ближи елементи су најчешће и сличнији) што регију чини хомогенијом и компактнијом; 3) међусобна пове-

заност туристичких нодова саобраћајном мрежом - да би систем био међусобно повезан и нодови морају бити међусобно боље, интензивније и квалитетније саобраћајно повезани, у односу на исте ван регије и 4) интеракције или интрарегионално кретање туристичких токова између нодова - критеријум са динамичком компонентом, представља просторни систем у коме је интензитет интерних кретања туристичких токова између нодова већи од интензитета туристичких токова у околном простору. Нодови и делови мреже са најинтензивнијим туристичким кретањима, чине окосницу система и критеријум за разграничавање регија. Из наведена четири критеријума може се закључити да границе регије заокружују међусобне сличности и просторне односе (близина) регионалних структура и процеса, саобраћајне повезаности туристичких нодова и интензитет свих делатности (функција).

ТИПОВИ ГЕОГРАФСКИХ И ТУРИСТИЧКИХ РЕГИЈА

У стручној литератури издваја се више од 50 категорија регија, које припадају различитим деловима физичке, биолошке или социјалне средине и опредељују се на основу неколико основних карактеристика. Карактеристике варирају у веома широком распону и разликују се у зависности од коришћења једног или неколико елемената (једнокритеријумски или вишекритеријумски метод) регионализације, карактера структуре и унутрашњих веза итд.

У литератури западних земаља код класификације регија најчешће се користе три категорије. 1) Регије (региони) које се издвајају по једном обележју. У овом случају реч је о некој посебној појави (као на пример површина са одређеним нагибом или регија четинарских шума). Такве регије понекад се називају једноставне. 2) Регије које се издвајају на основу више обележја. Оне одражавају скуп различитих појава. Типичан пример могу бити природно-географске (ландшафтне) регије у физичкој географији, које се издвајају по климатским,

хидрографским, земљишним, биотичким и другим факторима. Те регије често се називају сложене. 3) Регије које обухватају свеукупност испољавања људске делатности на анализираној територији. Обично се у њима сагледава тесна повезаност између природних и друштвених фактора на некој територији. Као примери одговарајућих просторних целина могу послужити културно-историјске регије. Део истарживача критички се односи према истраживању регија, које се издвајају на бази читавог низа фактора, претпостављајући да се при анализи бројних појединачних елемената може изгубити укупност целине. Једно време при анализи регија које се издвајају на бази низа фактора употребљаван је термин „тотална“ или „компактна“ (од латинског *compages* - структура, јединство).

Независно од критеријума, на основу којег се издвајају регије, сваки од њих може бити или једнородан (хомоген) или услован (функционалан или чворни). Једнородне регије издвајају се по принципу јединствености

не особине (или неколико заједничких особина), при чему се карактеристичне ознаке унутар њих појављују спорадично. Карактеристичан пример једнородне регије је климатска регија. Функционалне или чворне регије представљају површине на којима су процеси и појаве усмерени ка једном (главном) средишту или се процеси и појаве шире из једног средишта (људи, материја, енергија, информације итд.). Као пример једноставне природне функционалне регије може се навести речни басен или слив заједно са подземним водама. У социјално-економској географији, функционалним регијама сматрају се административне целине, зоне трговине, индустријске зоне, просторни системи пошта, школа итд.

Крајем шездесетих и почетком седамдесетих година двадесетог века, на бази размештаја туристичких ресурса, инфраструктуре и активности, регије су најчешће класификоване као хомогене и поларизоване. Будвил (1972) наводи да су поларизоване регије хетерогени простори, код којих су поједини делови комплементарни, а између њих се одвија значајна размена. Размена је најинтензивнија са веома израженим центром регије и знатно већег опсега него са околним регијама, односно знатно је већи унутрашњи интензитет размене од оног са спољним простором. При утврђивању границе поларизованих регија, најчешће се полази од функционалних критеријума. То значи да се морају утврдити полови, њихове сфере утицаја и хијерархија, на основу чега се утврђују границе одређене туристичке регије.

Типологија туристичких регија може се вршити и на основу степена развоја, при чему су критеријуми три групе елемента: 1) основна туристичка добра (ресурси или вредности) - природна и антропогена, која могу садржати веома изражене или мале вредности; 2) степен опремљености или стања материјалне базе (инфраструктура и супраструктура), где се издваја веома добра, средња или недовољна и почетна опремљеност, где су вредности и опремљеност понуда, а тражњу представљају туристи; 3) тражња и њен интензитет зависе од богатства добара (вредности) и нивоа опремље-

ности, али и од неких тренутних трендова, па се могу издвојити велика и слаба тражња. Комбинацијом ових елемената и поделементата, формирају се регије различитог степена развоја. На пример: 1) потпуно развијена традиционална регија има веома изражена добра (вредности), веома добру опрему и велику тражњу; 2) регија са малим развојним могућностима има скромна добра, недовољно развијену опремљеност и слабу тражњу; 3) регија са израженим добрима, недовољном опремљеношћу и слабом тражњом, код које постоје две опције - ситуација када изражена добра због неких фактора не могу даље додатно бити искоришћавана (фаза старости) и регија у фази младости, где се даљи развој мора базирати на довођењу опремљености на виши ниво, а да тражња буде велика, што се можда може постићи већим инвестицијама и оптималним маркетиншким наступом; 4) регија у којој су добра и тражња веома велики и значајно надмашују рецептивне капацитете, односно укупну опремљеност; 5) регија која има превелику опремљеност, а мала добра (вредности) и тражњу - прецењеност добара и тражње итд.

Седамдесетих година двадесетог века туристичке регије се често деле на природне, антропогене и комплексне. Васовић (1971) сматра да на просторима где се развио туризам не могу више бити само природне или антропогене туристичке регије. Ипак, још увек има регија у којима значајно доминирају природне или антропогене вредности. Васовић предлаже поделу на приморске, планинске и језерске туристичке регије, мада се и међу овим типовима, на појединим просторима разлике смањују, односно везе појачавају, посебно у ситуацијама где се непосредно уз морску обалу издижу више планине, или када су у питању језерске регије.

Хомогене туристичке регије најчешће подразумевају велику једнообразност, сличност и компактност одређеног простора, односно велику разлику према околним просторима. Морил и Дормицер (Morill, Dormitzer, 1979) пишу да се туристичка регија издваја на бази читавог низа хомогених карактеристика, на пример на

бази природних односно физичких фактора (рељеф, клима, воде, вегетација и животињски свет) или на бази антропогених елемената (различно коришћење урбаних и руралних садржаја, затим језик, религија, развијеност, политичко опредељење). Исти простор истовремено може бити део више хомогених регија, што зависи од критеријума на основу кога се одређује хомогеност. Може се закључити да на хомогеност утичу две групе фактора, односно природни и људска делатност. Мада неке природне целине могу бити изузетно хомогене (поларни предели, пустиње, шуме и друго), људска активност утиче на њихово постепено нестајање, па је хомогених регија све мање. У савремено време, разнолика људска активност поспешена све савршенијом технологијом, убрзава процес разградње хомогености неке регије, па хомогеност задржавају само неки мањи подсистеми, односно делови простора. На основу физиономије добара или мотива Јовичић (1982) разликује три основна типа туристичких регија: 1) природне регије - приморске (обалне и острвске) и континенталне (планинске, језерске, бањске и комбиноване); 2) антропогене са доминантним мотивима људског рада (споменици, насеља, манифестације); 3) комплексне обухватају и природне и антропогене. Ако се посматра степен развоја, регије могу бити: 1) потенцијалне, 2) афирмисане и 3) развијене.

Дакле, уважавањем претходно наведених критеријума, можемо издвојити више типова туристичких регија.

Према *степену развоја* регије могу бити:

- неразвијене или планиране, односно потенцијалне,
- афирмисане или оне у развоју и
- развијене туристичке регије.

Према *величини* издвајају се:

- макро,
- мезо и
- микро регије.

Према *физиономији* која проистиче из природе туристичког добра могу бити:

- приморске,
- планинске,

- језерске,
- низијске,
- речне,
- долиנסке и
- комбиноване (планинско-долинске, речно-долинске, приморско језерске, језерско-планинске и слично).

Према *потреби кретања* издвајају се:

- рекреативне,
- оне у којима доминирају културни садржаји и
- комбиноване регије.

Према *географској припадности учесника* регије могу бити:

- претежно домаћег туризма,
- претежно иностраног туризма и
- комбинованог туризма.

Према *дужини боравка* могу бити:

- кратког боравка (транзитног, излетничког и екскурзионог туризма) и
- дугог боравка, односно регије боравишног туризма.

Према *потрошњи учесника* издвајају се следеће регије:

- оне, чији су туристи потрошњу углавном обавили у емитивним просторима („парадајз туризам“),
- масовног туризма (превасходно на бази туристичких аранжмана),
- комбинација претходне две и
- монденског туризма.

Према *годишњем добу* су:

- регије летњег туризма,
- регије зимског туризма и
- регије комбинованог туризма

Према *врсти активности* регије могу бити:

- купалишне,
- скијашке,
- здравствене и
- комбиноване

Према *положају* издвајају се:

- континенталне,
- маритимне (приморске) и
- комбиноване.

За примену напред наведених критеријума постоји низ варијанти, а за типологију најважнији критеријуми су: а) присуство туризма у неком простору, односно учесталост и интензитет туристичке активности, али и дејство других активности које се развијају уз туризам; б) облици и начини туристичког уређења и опремљеност простора, те њихово дејство на трансформацију простора, како природне, тако и људским радом преобликоване средине. По овим критеријумима издвајају се: 1) вишенаменски (поливалентни) отворени простори и 2) специјализовани туристички простори (Lozato-Giotard, 1987).

Вишенаменски (поливалентни) отворени туристички простори са туризмом као доминантном делатношћу, који утиче на активирање других делатности (туризам креатор поливалентности) углавном могу бити: а) обални, б) урбани необални типови и в) у мањој мери рурални.

Код *обалних типова* (морски и језерски) издвајају се: 1) традиционални обални типови, 2) језерски типови и 3) прелазни типови више или мање обални. Традиционални обални типови се могу поделити на: а) велики центри са бројним језгрима и половима (полинуклеусни и мултиполарни) развоја туризма - најбољи пример је Ница, која је од малог аристократског туристичког места, прерасла у велики обални туристички центар; б) мали и средњи центри са више језгра развоја (Кан, Монако, Сан Ремо, Аликанте, Малага, Палермо итд.), в) обални центри са два или једним језгром развоја (бинуклеусни и моноклеусни) - мањи градови на југу Португала и на шпанској медитеранској обали, на обали Италије, Грчке, Туниса итд.). Код језерских типова могу се разликовати: а) језерске ривијере (познатија алпска језера, поједини делови Великих језера у Северној Америци) и б) разбацани и раздвојени центри, најчешће у почетној фази развоја и доста удаљени од главних емитивних простора. Прелазни типови више или мање обални могу бити: а) традиционални делом обално-купалишни центри са два пола развоја (биполарни) - Сен Мало у

Француској, Пула у Хрватској итд.) и б) нови биполарни и купалишни типови (Канкун, Акапулко, Мајами и др.).

Урбани необални типови су најбројнији у развијеним земљама, а могу бити: 1) са више полова и нуклеуса развоја (мултиполарни и полинуклеусни) и 2) типови са једним нуклеусом и полом развоја (моноклеусни и униполарни). Мултиполарни и полинуклеусни типови могу бити: а) велики западни историјски градови (Париз, Лондон, Мадрид, Праг, Берлин, Брисел, Рим, Атина итд.) и б) велики историјски градови источне и централне Европе (Москва, Кијев, Санкт Петербург, Будимпешта, Варшава, Букурешт, Београд, Софија, Истанбул итд.). Код моноклеусних и униполарних типова могу се издвојити: а) општи типови - градови до 500.000 становника са великим богатством културно-историјских вредности (Севиља, Гранада, Пиза, Фиренца, Верона, Равена, Краков, Кјото, Фес итд.) и б) градови ходочашћа (Лурд, Сантијаго де Кампостела, Фатима, Лорето, Јерусалим, Мека итд.).

Сеоски или рурални (зелени) типови, који су у суштини поливалентни и отворени деле се на: а) агро-туристички поливалентне, са разноликом понудом природних и антропогених садржаја и б) типови са одређеном урбаном структуром код којих се одређени сегменти урбаног живота шире на околни сеоски простор - преплитање града и села.

Специјализовани туристички простори имају туризам као главну и доминантну активност, а деле се на: а) отворене типове, б) енклавне типове и ц) регионалне туристичке типове.

Код *отворених типова* издвајају се: 1) специјализовани обални тип са више нуклеуса и полова развоја (полинуклеусни и мултиполарни) - луксузни монденски центри Бијариц, Сан Себастијан, Сен Тропе, Имperiја, Опатија, Брајтон, Јалта, Сочи итд., као и нови туристички центри - бројни градићи на италијанској јадранској ривијери, на шпанској медитеранској обали, на егејској и медитеранској обали Турске; 2) специјализовани обални типови са једним нуклеусом и полом развоја (моноклеусни и уни-

поларни), као што су мала места на обалама Јадрана, Португалије, Шпаније, Грчке, Турске, Русије, Туниса, Алжира, Египта, која постепено прелазе са једног на више нуклеуса развоја; 3) специјализовани термални типови који све више попримају карактер центара са више полова развоја (мултиполаран), као што су Карлове Вари, Маријанске Лазни, Виши, Абано Терме, Екс ле Бен, Монте Кантини итд.; 4) велика специјализована културна жаришта са једним или више полова развоја (униполарна и мултиполарна), која могу бити и у близини великих градова (пирамиде у Египту, Мачу Пикчу у Перуу, Теотиуакан у Мексику, Мон Сен Мишел у Француској, дворца Ескоријал код Мадрида, Версај код Париза, дворци у долини Лоаре, антички локалитети у долини Нила, антички локалитети уз егејску обалу Турске итд.) и 5) традиционални зимски туристички центри у Алпима, као што су старији центри Шамони, Сен Жерве, Мон Дор, Сен Мориц, Инсбрук, Кицбил, Давос, Цермат, Бадгаштајн, Курмајер, Гармишпартенкирхен, Кортина д'Ампецо, затим прелазни млађи центри Супербањер, Мерибел, Сестиер, Вербије, те поливалентни центри туристичка села са ограниченим смештајним капацитетима – до 10.000 лежаја.

Енклавни типови се развијају углавном као затворени према околном простору, а у потпуности су туристички специјализовани и без поливалентних функција. Могу бити: 1) више или мање отворени енклавни типови и 2) више или мање затворени енклавни типови.

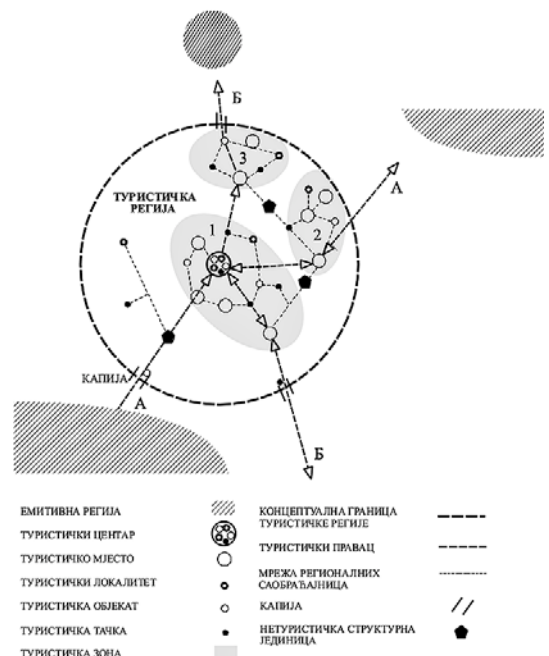
Код више или мање отворених типова могу се издвојити: а) интегрисани зимски центри на просторима са дугим задржавањем снега, обично изнад зоне шума изнад 1.500 и 2.000 метара, са квалитетним смештајним капацитетима урбаних карактеристика, те са хомогеном клијентелом, а поред зимског развија се и летњи туризам (Тињ, Супер-Тињ, Изер, Арк) и б) енклавни полуотворени обални типови који су се специјализовали за туризам (полуенклавни и биполарни тип - прелаз између поливалентно-отвореног и енклавног обалног центра - Кап д'Агд на обали Лангедока, који је био рибарски град, претворен у нови туристички

центар уз задржавање старе физиономије, те на истој обали Бањол, Сет, Гранд Мот, Лекат, затим неки мањи центри на обали Шпаније, Италије, црноморске Русије, Румуније, Бугарске, Туниса, Марока, Мексика, Тајланда, Малезије, Тајвана итд.).

Више или мање затворени енклавни типови могу бити: а) марине, клубови села и хотелски комплекси (бројне марине на обалама Француске, Шпаније, Италије, Грчке, Турске итд., клубови села - најпознатији Клуб Медитеран, Клуб Парс, Клуб Робинзон, али и неки центри на алжирској и туниској обали); б) национални паркови и природни резервати - код којих је посебно важно да не дође до уништавања биљног и животињског света, а да су туристичке активности сведене на кружне шетње и разгледање дуж контролисаних праваца.

Типови регионалних туристичких простора могу бити: 1) снажно поларизовани и 2) слабо поларизовани или неполаризовани туристички регионални простори.

Снажно **поларизовани регионални туристички простори** деле се на: а) обалне типове са густом и разноликом мултиполаризацијом (Азурна обала, Лигуријска ривијера), б) специјализоване обалне типове са испре-

▲ **Слика 5.** Модел поларизоване туристичке регије

(Извор: Dredge, 1999; прилагодио В. Гарача)

киданом регионалном поларизацијом (Лагедок - Русион, делови обале Шпаније, Италије и Грчке), в) разнолики и мултиполарни урбани типови, који се формирају око великих градова или агломерација (око Москве, Лисабона, Лондона, Париза, Прага, Берлина, Атине итд.) и г) мултиполарни планински типови са доминантним активностима на снегу, које су утицале да се планински простори трансформишу у туристичко-рекреативне регије (делови Алпа, Карпата, Пиринеја, Апенина, Стеновитих планина, Сиера Неваде у САД).

Слабо поларизовани или неполаризовани регионални простори могу бити: а) слабо поларизовани - нека острва и полуострва, на пример Корзика, Сардинија, Крф, Куба, Јамајка, Пељешац, Калабрија, делови Пелопонеза или делови необалних простора, на пример Горњег Египта, делови унутрашњости Мексика, Аустралије, Пиринеја, Карпата, Динарида, планинског запада САД итд., б) регионални простори без праве поларизације (јужни Сибир, Тибет, делови унутрашњости Бразила и Аргентине итд.).

ХИЈЕРАРХИЈА РЕГИЈА

Под хијерархијом регија подразумевају се структурни односи, при којима регије нижег нивоа образују одређену целину у оквиру система вишег нивоа.

Може се разликовати нормална хијерархија регија (када елементи или таксономи једног истог реда потпуно улазе у јединице вишег реда) и поремећена хијерархија или хијерархија раслојавања (када елементи или таксономи низа нису истородни и не подлежу закону дељивости). На пример административно-територијални таксономи, по правилу, разликују се по нормалној хијерархији, а у исто време физичко-географски уопште нису различити.

У различитим земљама различите су и хијерархије у регионализацији. У руској географској литератури (Миљков) предлаже се шема физичко-географске рејонизације: *рејон* (најмања јединица), *провинција*, *зонална област*, *земља*, *појас* и *континент*. Рејон се не може делити на мање, генетски условљене јединице. У енглеској географској литератури истиче се класификација по којој се издвајају следеће јединице: *место или локалитет* (*stow* - најмања јединица), *предео или крај* (*trackt*), *мала регија* (*minor region*) и *велика регија* (*major region*). У свету су се усталили следећи термини за ознаку појединих јединица хијерархијске шеме: *макрорегија*, *мезорегија* и *микро-регија*. Ове три основне јединице могу

Табела 1. Примери хијерархије регија у неким гранама географије

ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА	ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА	ПОЛИТИЧКА ГЕОГРАФИЈА	КУЛТУРНА ГЕОГРАФИЈА
ГЕОГРАФСКИ ОМОТАЧ	СВЕТСКИ ЕКОНОМСКИ ПРОСТОР	СВЕТСКИ ПОЛИТИЧКИ ПРОСТОР	СВЕТСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА
ПРИРОДНИ ПОЈАС	ИНТЕГРАЦИОНИ САВЕЗ (напр. НАФТА)	“ХАРТЛЕНД”, “РИМЛЕНД” итд.	ПОСЕБНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА
ПРИРОДНА ЗОНА	НАЦИОНАЛНИ ЕКОНОМСКИ ПРОСТОР	ВОЈНО-ПОЛИТИЧКИ БЛОК	НАЦИОНАЛНИ КУЛТУРНИ ПРОСТОР
ПРОВИНЦИЈА	ЕКОНОМСКА МАКРО РЕГИЈА	НАЦИОНАЛНО ГЕОПОЛИТИЧКО ПОЉЕ	ГЕОКУЛТУРНО ЈЕЗГРО ДРЖАВЕ
УРОЧИШТЕ	ЕКОНОМСКА МЕЗО РЕГИЈА	ГРАНИЧНА ДРЖАВНА ЗОНА	НАЦИОНАЛНА СУБКУЛТУРА
ФАЦИЈА	ЕКОНОМСКА МИКРО РЕГИЈА	ЛОКАЛНО ЖАРИШТЕ НЕСТАБИЛНОСТИ	КУЛТУРА ЈЕДНОГ ГРАДА

имати и своје потцелине, односно јединице нижег реда као што су: субмакрорегија, субмезорегија и субмикрорегија.

Често се појам регија замењује појмом субрегија или се оба појма паралелно упо-

требљавају. Суб је први саставни део сложених речи, која означава нижи ниво, односно испод нечега или око нечега (на пример суптропски, супстратосфера итд.).

ГРАНИЦЕ РЕГИЈА

Једно од најмање проучених питања регионализације јесте разграничење (границе) између различитих регија у географским, туризмолошким, историјским, социокултурним, економским, информацијским и другим просторима. Карактер граница зависи од тога о каквим територијама је реч - посебним или онома које се непрекидно или са прекидима шире. Границе регија које су настале делатношћу људи, углавном су изразитије од природних. Класичне примере представљају политичке и административне границе, које имају линијски карактер. Мање-више јасне су границе културно-цивилизацијских зона, у исто време границе природних геоботаничких регија не разликују се сасвим јасно. Тако тајга прелази постепено у тундру, па се намеће потреба издвајања шумо-тундре, а

стеpe се често стапају са шумом и формира се шумо-степа итд. Слично је и код ловно-туристичких регија, јер на неким територијама тешко је утврдити јасну границу између појединих просторних целина, односно граница је углавном прелазна зона.

Прелазни карактер граничних зона може се добро сагледати кроз дуготрајне дискусије око појмова и просторног прецизирања регија „Централна Европа“, „Источна Европа“, „Средњи Исток“, „Централна Азија“ итд. Када се анализирају границе регија, треба разликовати две чињенице: 1) карактер граница које представљају јасну линију или „прелазну зону“ и 2) начин њиховог разграничења и приказивања на карти. У зависности од мере карте може се десити да дебљина линије коју картограф уноси, буде ширира од реалне границе, коју приказује у стварности.

ПРИРОДНА СРЕДИНА КАО ФАКТОР РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ

Географски омотач Земље (Земљина кора, доњи делови атмосфере, хидросфере, земљиште, биљке и животињски свет) доста је разнолик. Та разноликост или регионална диференцијација образује компликовани систем природних комплекса различитих рангова, на које се географски омотач дели. У грубој анализи таквих комплекса можемо издвојити континенте и океане, природне специфичности настале у процесу развитка планете, затим географске појасеве који су настали на континентима и океанима у зависности од географске ширине места и количине сунчевог зрачења. У исто време процеси регионализације унутар континената и океана, а такође унутар њихових географских појасева, зависе од бројних фактора, пре свега од геолошке подлоге и рељефних разлика, од особине циркулације атмосфере итд.

ЗОНАЛНОСТ И АЗОНАЛНОСТ ПРИРОДЕ

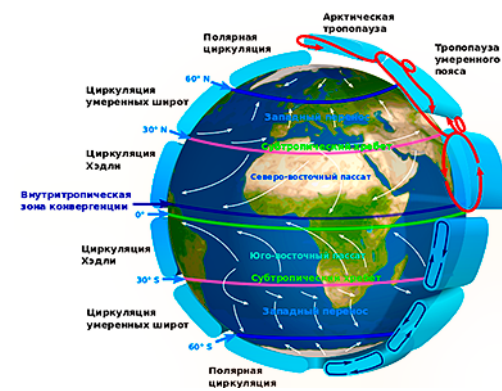
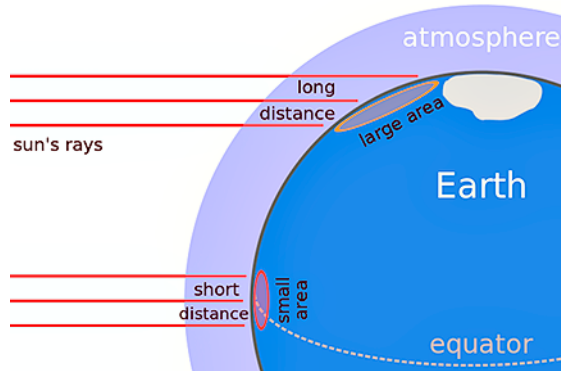
На процесе просторне разноликости природне средине утичу зоналност и азоналност, као структурне особине географског (ландшафтног) омотача Земље.

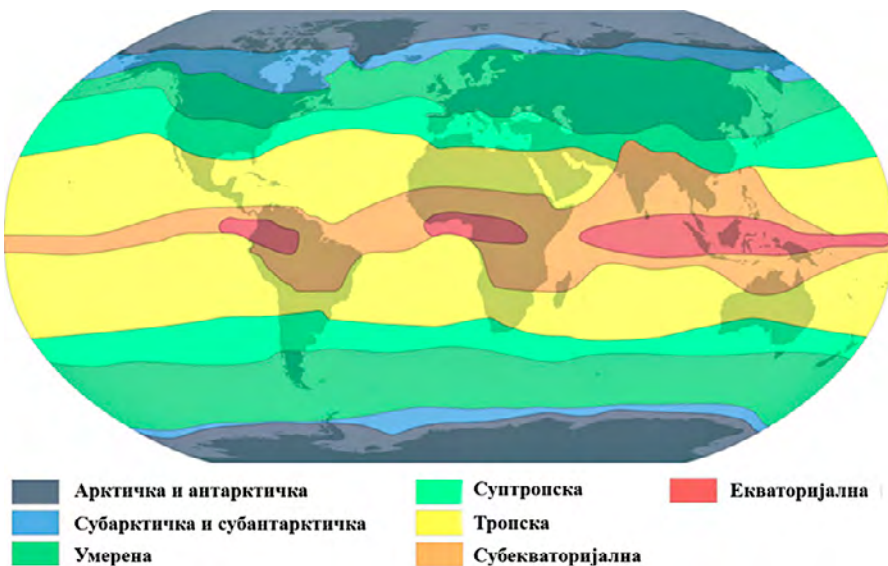
Зоналност се јавља на Земљи као природна закономерна промена физичко-географских процеса, саставних делова одређених простора и свеукупности геосистема од екватора ка половима. Основни узроци зоналности природе су облик Земље и њен положај у односу на Сунце. Због сферног облика Земље, сунчеви зраци на њу падају под различитим углом и због тога загревају мању (у мањим географским ширинама) или већу (у већим географским ширинама) површи-

ну. Различита количина топлоте утиче на зоналност температура, испаравања и облачности, ваздушног притиска (барички рељеф), система ветрова, салинитета површинских слојева морске воде, нивоа засићења гасовима, укупне климе, процеса проветравања и формирања земљишта, биљног и животињског света, неких карактеристика хидросфере итд., односно на зоналност природе (Encyclopædia Britannica).

Подразумева се да природне зоне нису идеални правилни ареали, који се поклапају са одређеним паралелама и да постоје и прелазне подзоне. Оне не прекривају нашу планету непрекидним појасевима

► **Слика 6.**
Различите површине које загрева иста Сунчева енергија (лево) и кретање ваздушних маса (ветрови) у одређеним климатским појасевима на Земљи (десно)
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Климат#/media/Файл:Oblique_rays_04_Pengo.svg)

▲ **Слика 7.** Климатске зоне по Б.П. Алисову
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Климат#/media/Файл:Alisovs_classification_of_climate_ru.jpg); Размер: 1:200.000.000

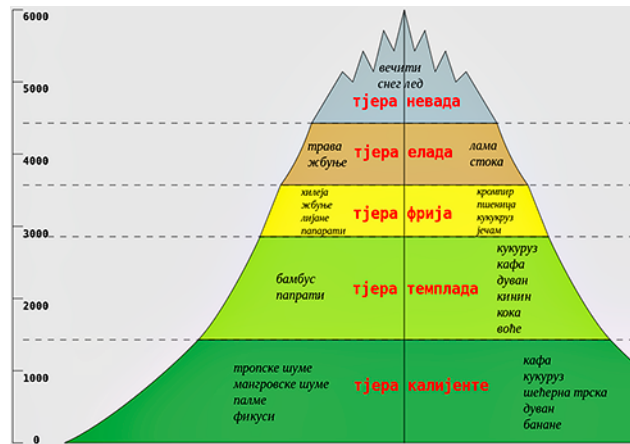
и у неким случајевима немају континуитет, што још једном указује на неуобичајену компликованост механизма географске зоналности. Због великих разлика између физичких особина воде и тврђих материјала, интензивне топлотне размене у морским дубинама, различите сунчеве топлоте и другог, долази до формирања различитих ваздушних маса - континенталних и морских. Образују се различити типови ваздушних кретања, као на пример монсуни, који се лети усмеравају са океана на топлије копно, а зими обрнуто.

Поред наведеног, постоји и висинска (вертикална) зоналност, која је последица релативно брзог снижавања температуре идући ка вишим рељефним просторима (слично њеном смањењу од екватора према полу). На сваких 100 m висине температура се у тропосфери (најнижи и најгушћи део атмосфере до висине 8 km изнад полова, односно 18 km изнад екватора) просечно смањује за 0,65 °C (температурни или термички градијент) (*Concise Encyclopedia of Science & Technology*, 1984).

Висинске зоне показују сличност са хоризонталним природним зонама, које се смењују од екватора према половима (по географској ширини). Али, потпуне сличности нема, јер се понекад висинске природне зоне мењају другачије од хоризонталних, а често и у потпуно другом смеру.

Азоналност је заједнички појам за све појаве у природним (ландшафтним) пределима Земље, које су у првом реду условљене енергијом из земљине унутрашњости (ендогени процеси) и које немају правилност у појављивању. Основни унутрашњи процеси су: радиоактивни распад неких хемијских елемената, гравитациона разноликост Земљине грађе (материје), промена радијуса Земље, међудејство атома у минералима и друго.

Директна последица азоналних процеса је *вертикално и хоризонтално померање тектонских плоча* и у вези са тим стално форми-

► **Слика 8.** Зоналност по географској ширини и надморској висини (лево) и висинске климато-вегетационе зоне у Средњој и северном делу Јужне Америке (десно)
(Извор: <https://cheap.cheapso21.ru/content?c=vertikalni%20i%20vegetacioni%20pojasevi&id=15>; <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ef/AltitudinalzonationofLatinAmerica>)

рање континентално-океанске коре, најкрупнијих облика рељефа на копну и океанског дна. То значи да земљотресе (сеизмизам) и вулканизам можемо посматрати као азоналну појаву, а у геолошком смислу и метаморфизам. Уз чињеницу да се и воде јављају азонално, на свим деловима Земље (без правилности), све то заједно делује на формирање различитих геосистема у којима обитава и ловна дивљач.

У неким случајевима природне зоне су издужене, не у правцу паралела, већ у смеру меридијана. Најчешће је то условљено ути-

цајем рељефа, односно када су неки простори унутар континента окружени вишим и издуженим планинама и изоловани од морских утицаја. Такав пример су простори у Северној Америци које уоквирују Кордиљери.

Такође, у географској литератури, користи се и појам *секторске или меридијанске зоналности*, која одражава закониту промену биљних заједница, животињског света и типова земљишта у зависности од удаљености континенталних пространа од океанских обала.

КЛАСИФИКАЦИЈА ПРИРОДНИХ (ЛАНДШАФТНИХ) ЈЕДИНИЦА

Међу научницима није прецизно усаглашена таксономска градација природних (физичко-географских) јединица, што отежава успостављање правилности пространог одређивања појединих природних целина: регија, појасева, зона, области, округа, провинција и сл.

На специфичности природног територијалног геосистема (природно-територијалног комплекса - ПТК) утиче неколико природних компоненти, а то су: литосфера, атмосфера (са климом), хидросфера (воде), биљни и животињски свет и земљиште.

Међу компонентама постоје сталне везе:

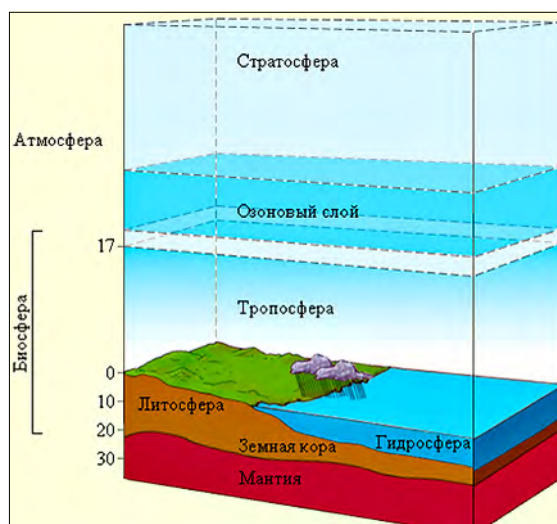
- *везе објеката* (делова природе), енергетске и информационо-организационе;

- *директне и повратне* (реакције);
- *потврдне* (појачавају или стимулишу дејство једне компоненте на другу - температура → снег → албеда → виша температура) и *одричне* (неутрализују првобитно дејство - лети при лепом времену температура пре подне нагло расте → испаравање → конвективне струје → облачност → смањење осунчаности → температурни режим се стабилизује).

Природне територијалне геосистеме карактерише и одређена хијерархија:

- глобална,
- регионална и
- локална.

► **Слика 9.** Природни геосистем и његове компоненте (лево) и неки надземни екосистеми - у њима најважнију улогу или животну улогу имају биокомпоненте (десно)

На издвајање природних геосистема делују бројни фактори и закономерности, а најважнији су:

- географска ширина - разлике на основу Сунчеве радијације,
- азонална геолошко-рељефна разноликост,
- висинска разноликост,
- секторност (удаљеност од океана - степен континенталности),
- висинско-генетска слојевитост (денудациона и акумулација; младе и старе, ниске, средње и високе планине),
- баријерност рељефа,
- експозициони хидротермички фактори,
- фактори диференцијације природних комплекса могу бити и различитост објеката природе, што се одражава на локалне и мезорегионалне просторе.

Природно-антропогени предели (ландшафти) представљају антропогено модификоване природне комплексе. Антропогено дејство на природне комплексе одвија се од антике до данас, и то кроз крчење шума, разоравање, испашу, пренасељеност (недостатак хране, воде, простора, повећање

производње, загађивање, ратови) и повратно дејство природе. Промене које настају као последица антропогених фактора изучава геоекологија. Ове промене утицале су и на измену услова у којима је живела дивљач, што је углавном доводило до смањења броја јединки и до одређених миграција.

Природно-антропогени предели се класификују:

1. *по регионалном принципу* - северни предели, планине, аридне зоне, влажне монсунске зоне, екваторијалне и субекваторијалне, итд.;
2. *по типу привређивања* - скупљачки, натурални, робно-тржишни, услужни;
3. *по ресурсима* - водопривредни, ратарски, сточарски, шумско-привредни, ловни и др.;
4. *еколошки* - степен угрожености, форма нарушености, начин обнове, степен заштите;
5. *по нивоу културне развијености* - културни, делом културни, маргинални, дивљина;
6. *по етно-културним особинама* - приморски, континентални, северно-ловни.

► **Слика 10.**
Природно-антропогени предео на Филипинима
(Извор: <https://ru.wikipedia.org/>)

ОСНОВНЕ ПРИРОДНЕ ЗОНЕ (ПОЈАСЕВИ) НА ЗЕМЉИ

Како је већ писано, природне зоне мењају своје карактеристике и пространство од екватора према половима. По тим разликама може се издвојити више зона или појасева. Познати руски научник В.В. Докучајев, у другој половини XIX века издвојио је седам зона, док је Л.С. Берг средином XX века издвојио 12 зона, а у савременим физичко-географским поделама, на свету се издваја преко 50 зона и подзонама. Издвајање већег броја зона и подзона последица је детаљних ботаничких и климатских класификација. Као највеће зоне и простори са специфичном ловном дивљачи издвајају се: зона поларних пустиња, тундре, тајге, листопадне шуме, степе, полупустиње и пустиње умереног појаса, суптропске зоне, тропске пустиње, саване, субекваторске повремено влажне шуме и зоне влажних екваторских шума.

Зоне поларних пустиња обухватају северни део Канадског архипелага, Гренланд (без јужног дела), део Шпицберга, острва руског Арктикам, а на другом „крају“ планете је Антарктичка ледена пустиња (без западног дела Антарктичког полуострва).

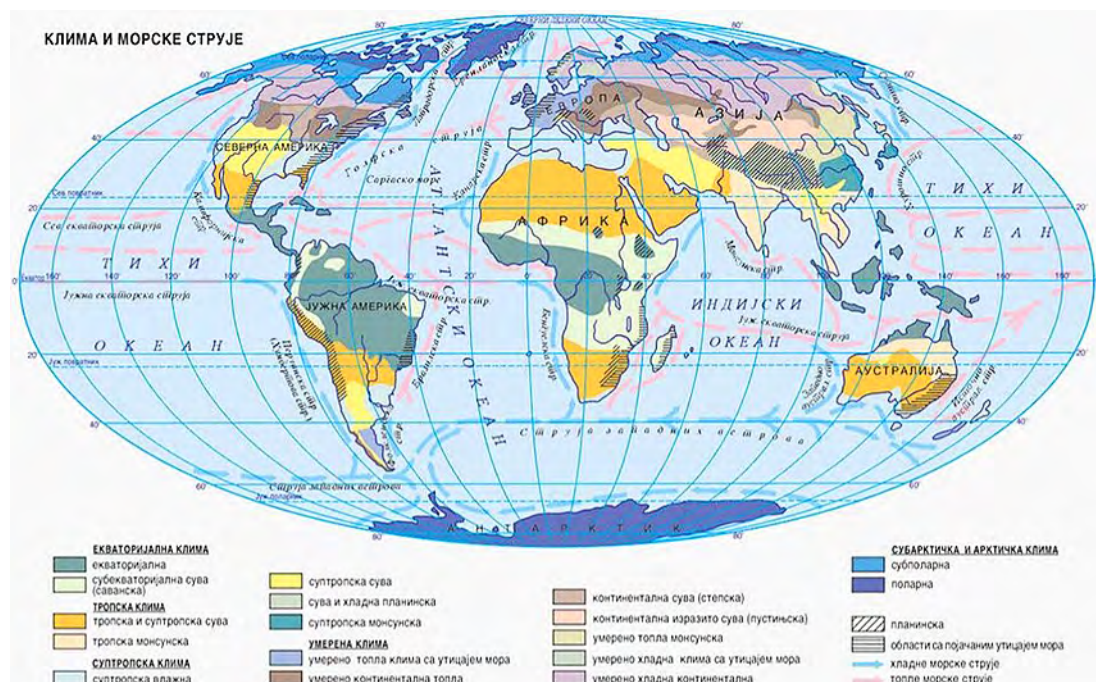
Зоне тундри заузимају северне делове Европе, Азије, Северне Америке и делове обале Гренланда. Јужна граница ове зоне

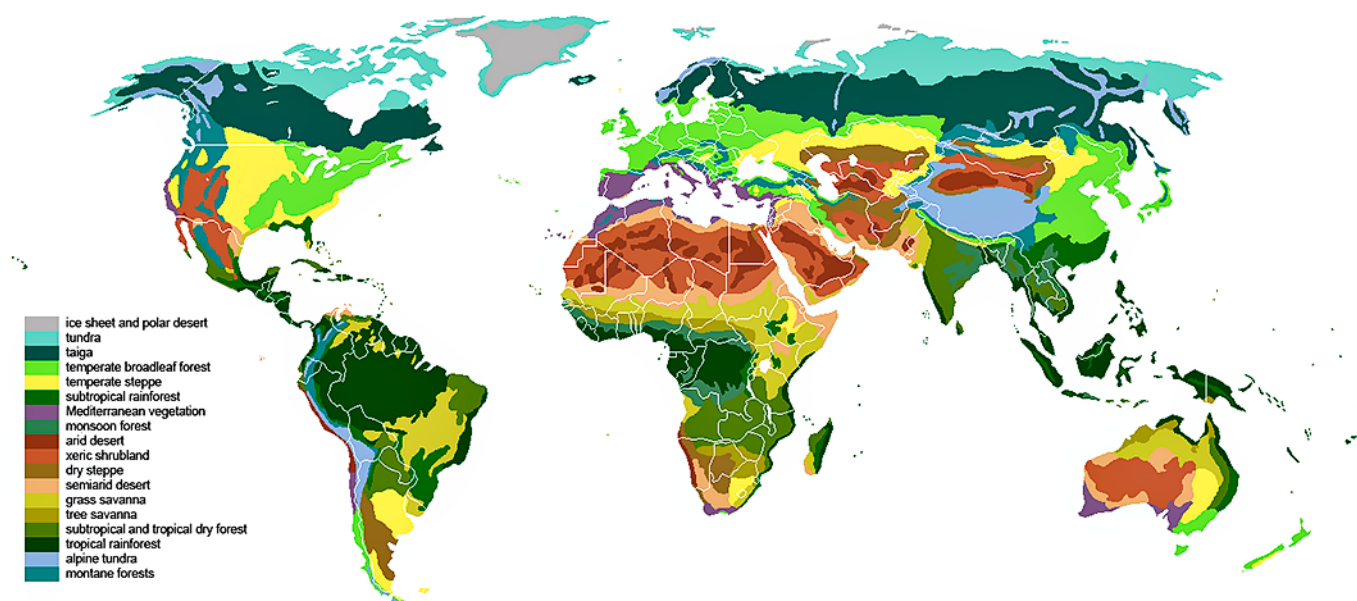
не може се везати за неку паралелу, већ се помера од 73° до 60° северне географске ширине. На јужној хемисфери ова зона (која понегде прелази у тундро-шумске просторе), имају испрекидани карактер, а њени делови су на западу Антарктичког полуострва, на југу Огњене Земље и на Субантарктичким острвима.

Зона тајги надовезује се на зону тундри и прекривају је влажне и мрачне четинарске шуме, које у нижим ширинама прелазе у четинарско-листопадне шуме. Највеће пространство тајге имају на територији Канаде, Финоскандије и Русије.

Густе **листопадне шуме** заузимају пространства на истоку Америке (Апалачи и њихова околина и око Великих језера), западне Европе, средишњи део Руске Федерације, део притихоокеанског сектора источне Азије. Ове шумске површине мањег пространства јављају се на југоистоку Аустралије, на делу Новог Зеланда и на југу Чилеа. Листопадна шума понегде прелази у шумо-степу, односно просторе са мешавином шуме и степе. Најизраженији простори шумо-степе су у јужнијем делу европске Русије и југозападног Сибира, а мање површине срећу се и на придунавским равницама Панонског баса-

► **Слика 11.**
Климатске зоне (типови) и морске струје на Земљи
(Извор: <http://docplayer.rs/183168181-атмосфера-в-разред-основне-школе-припремио-веро-россетти-проф>);
Размера:
1:33.000.000

▲ **Слика 12.** Природне вегетационе зоне (биоме) на Земљи

(Извор: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e4/Vegetation.png>); Размера: 1:166.500.000

Легенда: Поларне пустиње; Тундра; Тајга; Листопадне шуме умерених предела; Степе и шумо-степе; Суптропске кишне шуме; Средоземни биоме; Монсунске шуме; Пустиње; Пустиње и полупустиње суптропског појаса (ксерофитно жбуње); Суве степе; Степе и саване без дрвећа; Шумо-саване; Тропска кишна шума; Високопланинска тундра; Планинска шума.

на, на југу Великог Кингана у Кини, на америчком Средњем западу итд.

Зона степа или ниских трава, у умереном појасу, највеће пространство заузима у јужним деловима европске Русије, на југу Украјине, југозападног Сибира, Панонске и Влашке низије (улази у просторе између 45° и 35° северне географске ширине), на Анадолијској и Иранској висоравни, у Монголији, на Средњем Западу Америке (прерије) у Аргентини (пампас и део Патагоније) и на југоистоку Аустралије (низија око река Мари и Дарлинг).

У тропском појасу у Африци јавља се јужно од Сахаре и око пустиње Калахари као сува степа, а такође и на североисточним деловима Језерске висоравни и на истоку Јужне Африке.

Зоне полупустиња и пустиња умереног појаса. Полупустиње (или суве степе) јављују се од доње Волге до Иртиша и кроз делове држава Средње Азије, на деловима Иранске висоравни, у деловима Монголије и северне Кине, те на делу Патагоније. Зона пустиња умереног појаса пружа се на обе хемисфере. Она се простира широким делом кроз територију централноазијских држава, Монголију и Кину образујући низ познатих пу-

стиња: Каракум, Кизилкум, Такла-Макан, Гоби, Бејшањ, Алашањ и др.

Унутар **суптропске зоне** могу се издвојити три под зоне: суптропска влажна шума, средоземноморска или медитеранска суптропска зона и зона суптропских пустиња. *Суптропска влажна шума* или зона суптропских зимзелених и мешовитих шума, углавном је фрагментарног карактера - Колхида у Грузији, Ленкоран у Азербејџану, приморске равнице Кине и Јапана, југоисточне обале САД-а, јужно од 36° северне географске ширине, неки делови Средње Америке, југ Бразилског масива од 23° до 30° јужне географске ширине и плато Паране, обале источне Африке јужно од 30° јужне географске ширине, уски део источне обале Аустралије итд. *Средоземноморска или медитеранска суптропска зона*, у летњем периоду налази се под утицајем пасатних (тропских) ветрова, а током хладнијег дела године је под утицајем циклонске циркулације умереног појаса. То је простор уз Средоземно море, јужне обале Крима, неки делове југозападног приобаља САД и северозападне обале Мексика, крајњи југ Јужне Африке, део средњег Чилеа, те делови Јужне и Западне Аустралије. Суптропске пустиње највеће

пространство имају на либијско-египатском приобаљу, а на југозападу Африке је пустиња Намиб, а у унутрашњости Јужне Африке Калахари, затим ту су пустињски простори у Ирану. У Северној Америци обухватају северне и северозападне делове Мексика, делове југозапада САД и плато Колорада, а у Јужној Америци то је пустиња Атакама, док су у Аустралији то површине јужније од 30° јужне географске ширине.

Зона тропских пустиња највеће пространство има у северној Африци (највећи део Сахаре) и Арабији, те у Пакистану и западном делу Индије (пустиња Тар). Јавља се и у јужноамеричким централним Андима (15°-18° јужне географске ширине) и унутрашњим просторима Аустралије.

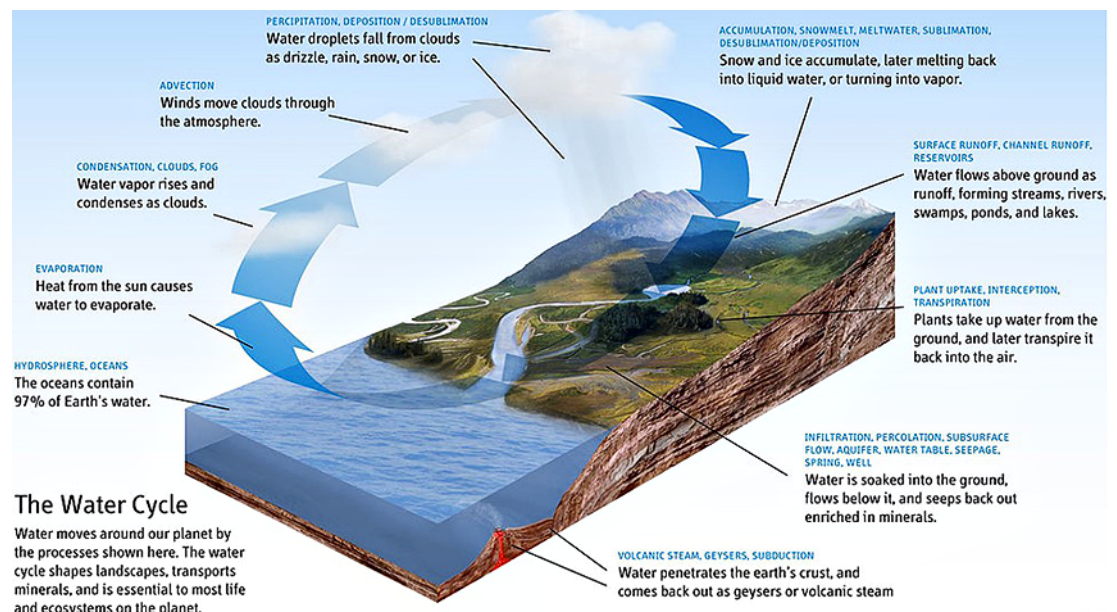
Савана је подељена на три подзоне: *сува савана*, *високо-травна савана* и *влажна савана*. Ова подела је највидљивија из разлика у просечној годишњој количини падавина по зонама: око 600-700 mm у сувој савани, 700-1.000 mm у високотравној, те 1.000-1.500 mm влажној савани. Саване заузимају широке просторе Африке - појас Судан (од Сенегала до Белог Нила), делове Источне Африке, просторе вододелнице Конга и Замбезија и Замбезија - Лимпопа), Јужне Америке (север Бразилског масива - Кампоси, и део Мато Гросе и Гран-Чака, део низије око Оринока - Љаноси), делове северне Аустралије, те Деканску висораван (јужно од 22° северне географске ширине).

Саванске просторе најчешће карактеришу две сезоне, влажна и сушна. У Африци савански простори су јужно и северно од екватора, а то значи да влажну, односно сушну сезону имају у различитим временским периодима, што проузрокује велике миграције животињског света. Биљоједи се селе за сочнијом и бујнијом травом, а пошто се њима хране месоједи и они се крећу истим марш-рутама, па су то најбоље ситуације за организовање лова или фотосафарија.

Субекваторска повремено влажна шумска зона и зона влажне екваторске шуме (тропске кишне шуме или влажне тропске шуме), представљају просторе са стално зеленим и бујним растињем (џунгле, прашуме), које се развија под утицајем свакодневних кишних падавина, а карактерише их спратовност (од приземних папрати, преко, грмова, нижег дрвећа, лијана до високог дрвећа). Највеће пространство ове зоне заузимају у басенима Амазона и Конга, на деловима Средње Америке, на западној обали Индије и у дети Ганга и Браматуре, на Малајском архипелагу и деловима Индокине, на Новој Гвинеји и на крајњем северу Аустралије.

* * *

Да би зоне одржавале своју целовитост и карактеристике, један од најважнијих планетарно-космичких процеса од којег то зависи је систем кружења воде на Земљи, што је приказано на Слици 13.

► **Слика 13.** Систем (циклус) кружења воде у природи
(Извор: <https://first100-forestry.sites.olt.ubc.ca/>)

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА КРЕТАЊА – ВРСТЕ, МОТИВИ И ПОСЛЕДИЦЕ

У Србији, али и у читавој Европи, лов упражњавају не само домаћи ловци већ и ловци који долазе из иностранства. Иностранци ловци су, по правилу, спремни да издвоје много више новца за ловно-туристичке аранжмане у односу на домаће ловце, па ловни туризам, на неким просторима постаје све уноснија делатност.

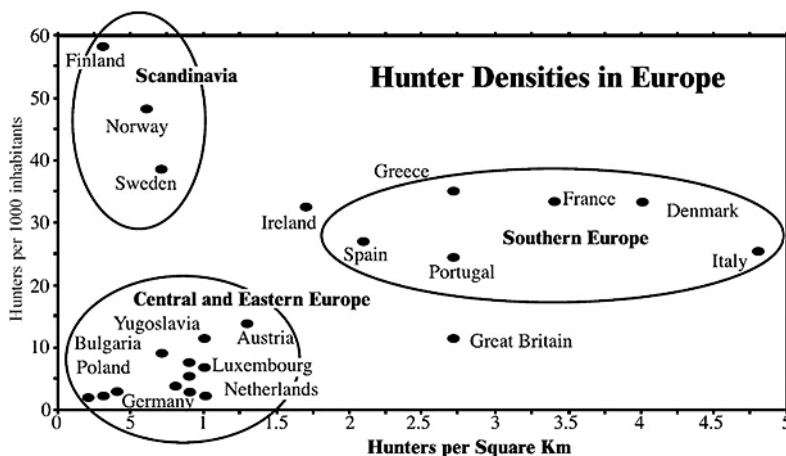
Ловни туризам представља кретање, боравак и потрошњу ловаца туриста у природним просторима, односно ловиштима, у којима су основни фактор задовољавања потреба дивље животиње и сам чин њиховог ловљења (Марић, 2003). Према Ристићу (2003) под ловним туризмом подразумева се пружање услуга домаћим или страним ловцима туристима, ради организовања посете ловиштима због одстрела дивљачи, или само посматрања и снимања дивљачи уз плаћање одређених надокнада које су прописане ценовником сваког ловишта. Сличне дефиниције се проналазе и у страниј литератури, где се под ловним туризмом подразумева путовање ловаца од својих домова и ловишта најчешће до иностраних ловишта ради лова. Ови туристи понекад добро познају ловно-туристичку дестинацију и врсте дивљачи које лове,

и желе да путују и лове само у ловиштима које познају. Међутим, има и ловаца-туриста које више привлаче „егзотични“ и непознати ловно-туристички простори (регије, дестинације) (Brainerd, 2007).

По подацима из 2002. године о трофејном лову у Евроазији запажа се да 20-30% европских ловаца путује ван своје земље ради лова (www.traffic.org).

На Слици 14. приказана је густина ловаца у земљама Европе. На хоризонталној оси приказан је број ловаца по квадратном километру, а на вертикалној оси приказани су подаци о броју ловаца на 1.000 становника земље. Ловачка популација Европе подељена је на три групе: Скандинавија са малом густином насељености ловаца (бројем ловаца на km^2), а високом стопом ловачке популације (бројем ловаца на 1.000 становника). Јужна Европа са великом густином насељености ловаца и средње високом стопом ловачке популације. Средња Европа са малом густином насељености ловаца и ниском стопом ловачке популације (Bauer, Giles 2002).

Најважније емитивне земље у ловном туризму су Немачка, Аустрија, Данска, земље Бенелукса, Италија и Шпанија, а најпопуларније и најтраженије дестинације, односно ловишта, се налазе у Мађарској, Пољској и другим земљама Централне и Источне Европе (Brainerd, 2007). Према званичним подацима Европске комисије за лов (FACE - European Hunting Commission) у Немачкој има 351.000 ловаца (од око 82,5 милиона становника) што представља око 0,4% од укупног становништва, а они годишње

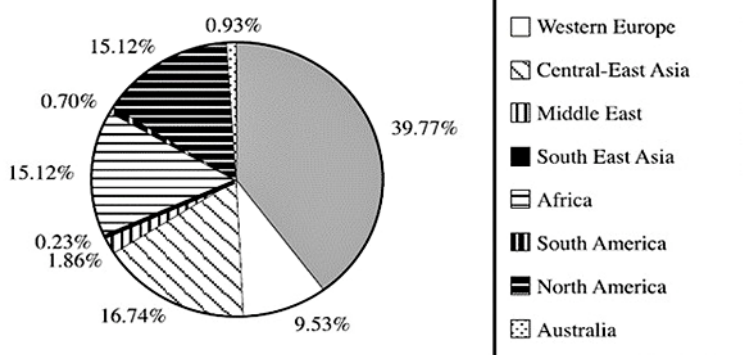

▲ **Слика 14.** Број ловаца на 1.000 становника и по квадратном километру површине у Европи
(Izvor: Bauer, Giles 2002)

Countries Pays Länder		KM ² x 10 ³		M	KM ²	
France		643	1,331,000	64.1	100	1:48
Germany		358	351,000	82.5	230	1:233
Italy		301	750,000	58.1	193	1:77
Spain		505	980,000	40.5	85	1:41
United Kingdom		245	800,000	61.1	248	1:76
Nordic Region	Denmark	43	165,000	5.5	126	1:33
	Finland	338	308,000	5.2	15	1:17
	Norway	324	190,000	4.7	14	1:24
	Sweden	450	290,000	9	20	1:31
Baltic Region	Estonia	45	16,600	1.3	29	1:78
	Latvia	65	25,000	2.3	35	1:92
	Lithuania	65	32,000	3.6	55	1:112
	Poland	313	106,000	38.5	123	1:363
Atlantic Region	Belgium	31	23,000	10.4	341	1:452
	Ireland	70	350,000	4.2	58	1:12
	Luxembourg	3	2,000	0.5	192	1:250
	Netherlands	42	28,170	16.7	395	1:618
Central Region	Austria	84	118,000	8.3	98	1:70
	Czech Republic	79	110,000	10.2	129	1:93
	Hungary	93	55,000	9.9	109	1:190
	Slovakia	49	55,000	5.4	110	1:98
	Slovenia	20	22,000	2	100	1:91
	Switzerland	41	30,000	7.6	185	1:253
Mediterranean Region	Cyprus	9	45,000	0.8	89	1:17
	Greece	132	235,000	10.7	84	1:45
	Malta	3	15,000	0.4	1333	1:27
	Portugal	92	230,000	10.7	116	1:46
Southeast Region	Albania	29	14,000	3.6	124	1:257
	Bosnia - Herzegovina	51	50,000	4.6	90	1:92
	Bulgaria	111	110,000	7.7	69.5	1:70
	Croatia	57	55,000	4.5	79	1:73
	Moldova	34	14,000	4.3	126	1:200
	Montenegro	14	-	0.7	50	-
	Romania	230	60,000	22.2	94	1:361
	Serbia	77	80,000	10.2	132	1:126
	Turkey	781	300,000	73.2	94	1:244

▲ Слика 15. Број ловаца у Европи
(Извор: www.face.eu)

Outbound Destinations of German Hunters in 1999

▲ Слика 16. Избор ловно-туристичких дестинација немачких ловаца-туриста.
(Извор: Bauer, Giles, 2002)

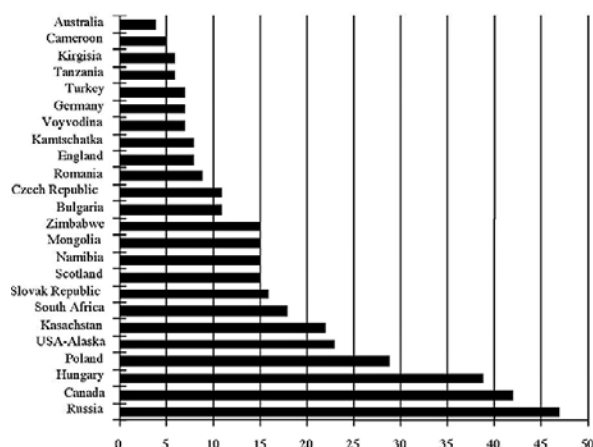
улажу у заштиту својих ловишта и дивљачи нешто преко билион евра. Према истом извору, Аустрија има 118.000 ловаца (од око 8,3 милиона становника) што је 1,4% од укупног становништва. Интересантно је да Аустрија има изузетно велики проценат ловаца женског пола, чак око 5%, односно око 5.750. У Данској има око 165.000 ловаца (од око 5,5 милиона становника) што представља 3,3% од укупног становништва. Исти извор наводи да Холандија има веома мали проценат ловаца, само 0,2% од укупног становништва, односно око 28.170 ловаца (од око 16,7 милиона становника). Највећи проценат ловаца у Европи имају Ирска – 6,7% (сваки дванаести становник је ловац) и Норвешка – 4,75% (сваки двадесетпрви становник је ловац), али највећи број ловаца има Француска – 1.331,000 што представља 2,1% од укупног броја становника (64,1 милиона) (www.face.eu).

Немачки ловци најчешће путују у источну Европу (Слика 16), италијански ловци, поред Европе, често бирају и јужну Америку и Кубу, шпански ловци северну Америку, а ловци Бенелукса путују у Африку (Bauer, Herr, 2004). Скандинавија је, такође, атрактивна дестинација за ловце туристе из других делова Европе (Brainerd, 2007). У већ наведеном извештају организације Трафик (TRAFFIC) из 2002. оцењује се да око 1/3 укупних трошкова европских ловаца туриста, процењених на 40-50 милиона евра годишње, остаје у рецептивним земљама.

На Сlici 17. може се видети да је најмање интересовање међу немачким ловцима – туристима за ловно-туристичка подручја (регије) у Југоисточној Азији, Јужној Америци и Аустралији, а највеће, управо, за оне у Источној Европи.

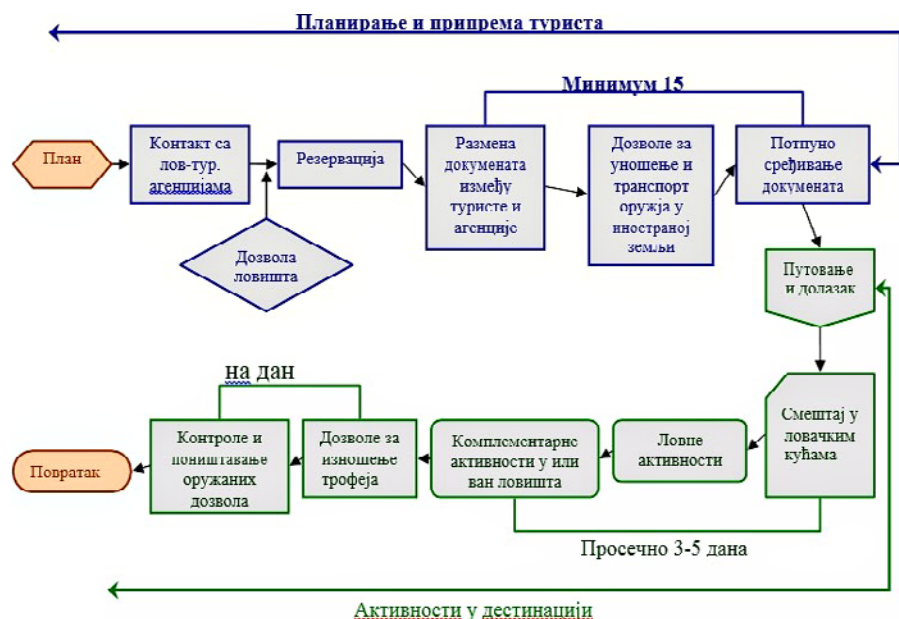
Слика 17. приказује колико се ловно-туристичке регије (простори или подручја) промовишу у специјализованим немачким ловачким часописима. Простори са највећим бројем реклама и огласа су Русија и Канада, које највише промовишу лов медведа, док остале земље не истичу само једну врсту, већ различите врсте и крупне и ситне дивљачи (Bauer, Giles, 2002).

Што се америчких ловаца тиче, подаци указују да се пет до седам милиона аме-

▲ **Слика 17.** Заступљеност ловно-туристичких подручја у немачкој штампи
(Извор: Bauer, Giles, 2002).

► **Слика 18.** Фазе ловно-туристичког кретања

ричких грађана бави ловом на друштвеним или приватним површинама, односно ловиштима (Bauer, Giles, 2002). Према другим подацима, у Сједињеним Америчким Државама постоји 1.648,100 регистрованих ловаца. Од свих ловаца-туриста који одлазе у лов у Африку, око 80% су амерички држављани (Robertson, 2007).

Слика 18. приказује фазе кроз које ловац пролази пре и током ловно-туристичких активности, односно фазе једног ловно-туристичког кретања. Дакле, ловно-туристичко кретање се не треба посматрати само у ужем смислу, односно као само путовање из боравишне земље у ловно-туристичку регију. Ловно-туристичко кретање обухвата и све активности које претходе транспорту ловаца туристе од куће до ловишта, а то су, као што се на Слици 18. види, кон-

такти између ловаца и ловно-туристичких агенција (односно посредника између ловаца туристе и ловишта), договор агенције и ловишта која могу да пруже оно што ловац жели, резервације датума и врсте, трофејне вредности и броја дивљачи, преузимање низа докумената које ловац мора сам обезбедити и послати агенцији. Затим следи само путовање до ловишта, смештај, организација лова, лов, припрема трофеја за изношење из земље и на крају повратак. Дакле, може се закључити да сама припрема за пут и сам пут најчешће трају дуже него сам лов који представља главни разлог оваквих путовања. Оно што претходи путовању и самом планирању јесте унутрашњи мотив који подстиче ловаца на пут у удаљене, а често и врло непознате пределе.

ВРСТЕ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА

Ловци-туристи, као и локални ловци, лове индивидуално или у групи. У индивидуални лов ловци иду најчешће када желе да лове крупну дивљач (јелен, срндаћ, муфлон и сл.), осим дивљих свиња, а у групни лов одлазе ловци када лове ситну дивљач (зец,

фазан, јаребица и слично). Групни лов нарочито је популаран у Великој Британији, Француској и земљама Источне Европе. За разлику од оваквог лова, у Аустралији је популаран групни лов на јеленску дивљач, као и на дивље свиње (Bauer, Giles, 2002).

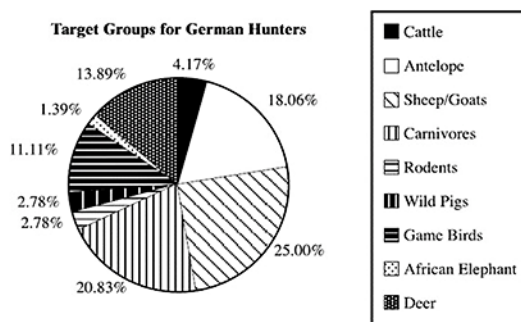
Ловно-туристичка кретања према врстама дивљачи

Ако се посматрају врсте дивљачи које се изловљавају, ловно-туристичка кретања се могу поделити на:

- ловно-туристичка кретања ради лова крупне дивљачи и
- ловно-туристичка кретања ради лова ситне дивљачи.

У ловном туризму много више интересовања има за крупну дивљач, што нарочито преферирају ловци германског порекла. Најпознатији ловци туристи који воле да лове ситну дивљач, нарочито пернату, јесу Италијани и Шпанци.

► **Слика 19.** Најинтересантније врсте ловне дивљачи за немачке ловце
(Извор: Bauer, J., Giles, J., 2002)

На Слици 19. приказане су врсте ловне дивљачи која највише привлачи немачке ловце туристе, а слични подаци су и код Аустријанаца. Као што се може видети, највеће интересовање (25%), влада за дивљу овцу и козу (муфлон и дивокоза у Србији) и месоједе вука и друго (20,83%). Велико интересовање, такође, изазивају антилопе (18,06%) и јеленска дивљач (13,89%). Дакле, много мање се међу немачким ловцима лови ситна дивљач (11,11%) и дивља свиња (2,78%). Од јеленске дивљачи Немци убедљиво највише лове срндаћа, те европског јелена.

Подела према правцима ловно-туристичких кретања

Према неким истраживањима, инострани ловни туризам се може поделити на три главна тржишта (Renatur, 1993):

1. земље са врло развијеним ловно-туристичким тржиштем, као што су земље Европске уније, Сједињене Америчке

Државе, Канада, Аустралија, Нови Зеланд и Јапан;

2. Јужна, Источна и Тропска Африка;
3. земље са ловно-туристичким тржиштем у развоју, као што су Мексико, Колумбија, Аргентина, Уругвај и Парагвај.

Према истом извору, прва група земаља представља већи део светског тржишта, иако се ловно-туристичка кретања, углавном, обављају на истим просторима. Са друге стране, афричке земље су врло интересантни ловно-туристичка подручја која се не могу заменити ниједним другим простором на свету.

Дакле, ловно-туристичка кретања се могу поделити према ловно-туристичким просторима које највише привлаче ловце туристе. На овај начин издвајају се следећи правци ловно-туристичких кретања:

- ловно-туристичка кретања према и у Европи,
- ловно-туристичка кретања према Канади,
- ловно-туристичка кретања према Азији,
- ловно-туристичка кретања према Африци и
- ловно-туристичка кретања према осталим деловима света.

Ловно-туристичка кретања према и у Европи. Лов је у већем броју европских земаља и даље врло значај део традиције. Некада је представљао привилегију аристократије, да би касније право на лов имао сваки становник једне државе. Међутим, у боље развијеним европским земљама, лов полако поново постаје привилегија богатих, али не због правних регулатива, већ због висине трошкова који настају услед плаћања разних ловних дозвола, такси и слично. Ово још увек није случај у целој Европи, али оно што, дефинитивно, важи за све европске ловце јесте да ловац туриста може бити само ловац са „дубоким џепом“, нарочито што се тиче трофејног лова. Путовање у другу земљу, преношење ловачког оружја и ловачких паса преко границе, организација лова, сам одстрел одређене дивљачи, смештај, храна, преношење трофеја преко границе и други успутни трош-

► **Слика 20.**
Правци ловно-туристичких кретања у Европи
Извор: Bauer, Giles, 2002.

кови изискују велике суме новца које себи могу приуштити само богати ловци. Код ове врсте ловно-туристичких кретања, најчешћа су кретања између европских земаља, а ређи су доласци ловаца туриста са других континената у Европу. Међу најинтересантнијим ловно-туристичким просторима су Мађарска, Пољска, Чешка, Румунија и поједине земље бившег Совјетског Савеза (Слика 20) (Bauer, Giles, 2002).

Према неким ауторима у Европи и Северној Азији највише се изловљавају европски јелен, вук, мрки медвед, дивокоза, аргала, ибекс, срнидаћ, плава овца, иберијски ибекс и други. Ови простори су двадесетих година XX века представљали тржиште средње величине из којих је у периоду 1990-1996. извезено 3.200 трофеја крупне дивљачи (Bauer, Herr, 2004).

Ловно-туристичка кретања према Канади. Канада обилује разноврсним и бројним врстама ловне дивљачи и представља један од веома интересантних ловно-туристичких простора. Оно због чега ловци маштају о Канади јесте могућност лова гризлија, мрког медведа, вука и пуме, те и великих биљоједа - лоса, вапити јелена, америчког северног јелена и др.

Ловно-туристичка кретања према Африци. Трофејни лов „пет великих“ („big five“) - лав, слон, носорог, леопард и биво је почео интензивно привлачити богате ловце још почетком XX века. Током седамдесетих и осамдесетих година истог века, бројност

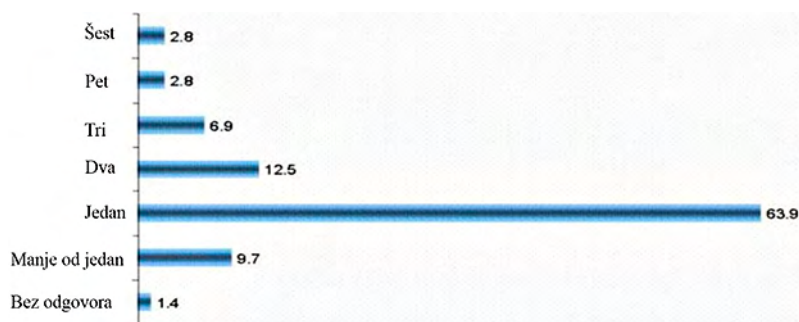
дивљачи у Африци је опала, мање због трофејног изловљавања, а више због политичке нестабилности и сукоба, при којима су многе животиње страдале на разне начине (Bauer, Giles, 2002). Међутим, током деведесетих година XX века ловно-туристичка кретања према афричким ловно-туристичким просторима почињу поново да се интензивирају, а ловни туризам се све више сматра једним од аспеката заштите природе. Тих година Замбија, Танзанија, Боцвана, Намибија и Јужноафричка Република имале су велики прилив новца од ловног туризма, а у том периоду је из овог региона извезено у Северну Америку и Европу око 31.000 трофеја различитих врста: антилопе, бивола, слона, носорога, нилског коња, хијене, крокодила и друге дивљачи (Bauer, Herr, 2004).

Ловно-туристичка кретања према Азији. Азија ловцима-туристима нуди заиста велику разноврсност ловне дивљачи, као што су: носорог, слон, азијски биво, тигар, различите врсте јелена и медведа, дивокозе, аргалија, ибекса, срнидаћа, плаве овце, сиберијског ибекса и сл. Као што је већ наведено, у периоду 1990-1996. из северне Азије и Европе извезено је око 3.200 трофеја крупне дивљачи (Bauer, Herr, 2004).

Ловно-туристичка кретања према осталим деловима света. У ову групу ловно-туристичких кретања спадају кретања према Мексику, Јужној Америци, Аустралији и другим непоменутим деловима света. Мали број Европљана, односно, европских ловаца путује у ове делове света ради лова. На пример, на Слици 21. може се видети да од свих иностраних ловаца туриста који по-

► **Слика 21.** Порекло страних ловаца-туриста у Мексику (у %)
(Извор: Strategic Feasibility Study of the Hunting Tourism Segment in Mexico, 2002)

▲ **Слика 22.** Број долазака страних ловаца у Мексико током једне године
(Извор: *Strategic Feasibility Study of the Hunting Tourism Segment in Mexico*, 2002)

сете Мексико ради лова, 89% је из Сједињених Америчких Држава, 9% је из Канаде, а само 2% из Европе.

Исти извори показују да ову ловно-туристичку регију инострани ловци-туристи просечно годишње посете 1,4 пута. На Слици 22. Види се да више од 12% ловаца

туриста посети Мексико три и више пута у току године. Може се претпоставити да један ловац долази неколико пута ради лова различитих врста дивљачи, у зависности од ловних сезона.

Страни ловци туристи у Мексику се задржавају најчешће од четири до осам дана (њих 57,2%). Просечна дужина боравка је 5,24 дана што је слично као и у Србији. Најмањи проценат ловаца (5,6%) задржава се дуже од десет дана. Амерички ловци туристи се у просеку задржавају дуже него остали ловци и то просечно 13,7 дана.

Јужна Америка представља мало тржиште са којег је у периоду од 1990. до 1996. године у северну Америку и Европу извезено само 800 трофеја ловне дивљачи (јелена, тапира, јагуара и других врста) (Bauer, Herr, 2004).

МОТИВИ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА

Свако човеково понашање условљено је, односно мотивисано, жељом да се задовољи одређена потреба. Према Маслову (Maslow, 1982), потребе човека су подељене у пет група:

1. основне физиолошке потребе,
2. потреба за сигурношћу,
3. потреба за дружењем, љубављу и припадности,
4. потреба за поштовањем и самопоштовањем и
5. потреба за личном промоцијом (истицањем).

Ове групе потреба се и задовољавају хијарархијски, односно, док се не задовоље основне и примарне потребе за храном, хијеном, и не јављају се остале потребе.

Многи истраживачи туризма и мотивације туриста прихватили су Кромптонов модел, који подразумева две групе мотива и то унутрашње и спољашње (push-pull), односно оне који туристе покрећу („терају“ или „вуку“ од куће и привлаче) на путовање. Унутрашњи мотиви су жеље и потребе сваког туристе, за одмором, релаксацијом, рекреацијом и спортом, здрављем, дружењем, бекством из свакодневице, проме-

нама у животу и социјалним интеракцијама. Спољашњи мотиви привлаче туристе ка одређеном туристичком простору (регији или дестинацији), односно то је атрактивност одређеног простора (плаже, смештај, могућности за рекреацију, културно-историјско наслеђе и други фактори). Дакле, овај модел представља две силе које утичу на сам избор туристичке дестинације. Прва сила одвлачи туристе од куће, док друга их привлачи ка одређеном простору (Blešić, Wallranbeštein, Dević, 2008).

Главни унутрашњи мотив који покреће сваког ловца на пут јесте дивљач, сам одстрел, али често и посматрање и фотографисање дивљачи, као и дружење са људима сличних интересовања. Међутим, мотиви покретачи су и жеља и потреба за боравком и рекреацијом у чистој природи удаљеној од урбаних простора. Често су ловци-туристи задовољни и кад се лов не заврши успешно, односно без одстрела. Врсте ловне дивљачи које нема у региону где ловац живи нарочито привлаче ловце. Ловци туристи су често врло добро едуковани и није реткост да знају о одређеним врстама дивљачи и више него домаћини у ловишту. Дакле,

они се разликују од других туриста, јер најчешће знају много о предмету њиховог интересовања. Док обични туристи очекују да на самом туристичком подручју сазнају све о њој, ловци туристи још пре поласка на пут познају добро биологију и начин живота разнолике ловне дивљачи коју ће ловити.

Страни истраживачи изводе сличне закључке, према којима су за овакве активности и путовања главни мотиви коришћење меса, коже, крзна и трофеја, као и рекреација и управљање популацијама дивљачи (Brainerd, 2007). Ловци туристи врло често путују у ловишта удаљених земаља иако и у својој земљи имају врло добра и развијена ловишта. Шта је то што их подстиче да избегну ловишта која су им много ближа и да потроше много више новца да би ловили у удаљеним а често и непознатим ловиштима? Можда управо и то непознато и егзотично што још нису окусили и доживели, односно, тежња и жеља за упознавањем нових простора, нових врста ловних дивљачи, жеља за разменом искуства са дру-

знато, авантура, дружење и други). Одређени аутори, врше поделу ловаца, као и ловаца туриста, на три групе која је врло слична већ наведеној подели ловно-туристичких кретања према врстама дивљачи (Слици 23):

1. ловци на крупну дивљач, који се даље могу поделити у неколико подгрупа са заједничким тежњама ка авантури, опасности и трофејима,
2. ловци на ситну дивљач који желе што више ловачког искуства и вештина и
3. ловци који лове специфичним начинима лова (лов луком и стрелом, соколарење и сл.).

У страној литератури постоје и друга разврставања ловаца-туриста, као на пример на основу финансијске моћи и могућности плаћања (Bauer, Giles, 2002). Са тог аспекта постоје следеће врсте ловаца туриста:

- ловци који немају посебне жеље за одређеним врстама дивљачи,
- ловци који преферирају само једну или неколико врста дивљачи,
- ловци који су колекционари трофеја различитих врста дивљачи и
- елитни ловци колекционари трофеја.

Истраживачи ловног туризма у Мексику су класификовали ловце туристе на три групе:

- високо софистицирани,
- спортисти и
- полуформални ловци туристи (Табела 2).

Дакле, све наведене поделе су, иако на први поглед различите, у ствари врло сличне. Ловци на крупну дивљач, ловци који преферирају само једну или неколико врста дивљачи, ловци који су колекционари трофеја различитих врста дивљачи и елитни ловци колекционари трофеја су углавном врло захтевни и са високом платежном моћи, попут високо софистицираних ловаца-туриста из поделе у Табели 2.

Ловци на ситну дивљач могу се, на одређен начин, поистоветити са спортским ловцима туристима, док се карактеристике полуформалних ловаца слажу са карактеристикама ловаца који немају посебне жеље за одређеним врстама дивљачи.

▲ **Слика 23.** Облици туризма засновани на експлоатацији живог света
(Извор: Bauer, Herr, 2004)

гим ловцима. Такође, емитивни простори су развијене земље у којима се услед индустријско-технолошког развоја смањују ловне површине и број дивљачи, а нарочито дивљачи која живи слободно у природи. У многим од ових земљама могу се ловити јединке дивљачи из вештачког узгоја што ловцима и није много интересантно. Дакле, као и код других туриста, на одлуку о избору ловно-туристичких простора утичу како спољашњи (дивљач, непозната ловишта и природа и други) тако и унутрашњи мотиви (бег у непо-

Табела 2. Три сегмента тражње у ловном туризму

Класификација	Тражња	Понуда
Високо софистицирани	Велика куповна моћ и врло захтевна група туриста са потребама за врло квалитетном ловно-туристичком услугом.	Професионално и квалитетано организован лов, који гарантује високо трофејну дивљач. Луксузан смештај, исхрана, професионални водичи и транспорт.
Спортисти	Врло специјализовани ловци у потрази за специфичним врстама дивљачи и трофејима, што захтева велику покретљивост.	Самосталне или посебно организоване експедиције, односно индивидуални лов.
Полуформални	Много мање захтевни ловци. Мања куповна моћ.	Индивидуални лов до оближњих ловишта. Лов доступних врста дивљачи у регионима који припадају пријатељима или рођацима. Туристичке услуге су непотребне.

Извор: Strategic Feasibility Study of the Hunting Tourism Segment in Mexico, 2002.

ПОСЛЕДИЦЕ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА

Ловни туризам обезбеђује економску корист за рурална подручја, јер иако је лов основни циљ сваког ловно-туристичког путовања, ловцима-туристима се, сем организације лова, пружају и услуге транспорта, смештаја, исхране и низ других неопходних услуга (Brainerd, 2007). Међутим, ловни туризам, а нарочито уколико није правилно организован на начелима одрживог развоја, може имати и негативне утицаје на природу и саму ловно-туристичку дестинацију. Ови утицају се најпре односе на пад у бројности популације одређених врста дивљачи или чак и на њено истребљење. Трофејни лов подразумева врло селективан облик лова зрелих и одраслих јединки који, уколико је нестручно организован, а дивљач нестручно одабрана, може имати врло негативне последице по трофејну вредност и виталност популације (Bauer, Giles, 2002).

Утицај ловног и риболовног туризма је врло променљив параметар који зависи од следећих фактора (Bauer, Herr, 2004):

- врста лова (хајка, лов претраживањем, лов са чеке, групни лов, лов са псом);
- врсте дивљачи и рибе које се лове (са бројном посадом или мање бројном посадом);
- интензитет (повремен лов, регуларни лов, континуирани лов);

- сезона (за време парења, време репродукције);
- доба дана (време одмора, време исхране);
- средства лова/риболова (ватрено оружје, лук и стрела, клопке, замке, уже, мрежа и сл.);
- транспорт (пешке, коњ, слон, аутомобил, брод, хеликоптер и други).

Што се тиче објеката које је неопходно изградити у ловишту ради нормалног одвијања ловно-туристичких активности, они врло мало трансформишу простор. Не може се рећи да, са тог аспекта, нису значајни, али пре би се могло рећи да они opleмењују природно окружење. Уређеност ловишта је оно што га може издвојити од осталих ловишта и дати му конкурентску предност у односу на остала ловишта. Постоји низ активности које запослени у ловишту предузимају како би омогућили ловцима-туристима бољу проходност и што већи ужитак у лову, од уклањања сувих грана, гранчица, лишћа са пролаза ради нечујног кретања ловаца, одржавања чека, осматрачница, ограда, хранилишта и других објеката до поткресивања грања на просекама ради бољег видика са чека и осматрачница. Сваки ловац препознаје и ужива у овако уређеном ловишту.

Такође, треба имати у виду да се лов на одређене врсте дивљачи, најчешће, обавља само током ловних сезона које трају неколико месеци у току године у зависности од врсте дивљачи. Само тада су изражене посете ловаца туриста, док у осталим месецима, кретања у ловишту су детерминисана одређеним активностима које захтевају мере газдовања у ловишту. Ако у ловишту у току једног дана лове две независне групе или два ловца, за њих се одређују делови ловишта која су доста међусобно удаљени, како би се избегле несреће у лову и да ловци не би ометали једни друге. На тај начин се оптерећује подједнако цела површина ловишта. Наравно, нешто је веће оптерећење и број ловаца туриста када је у питању групни лов на дивље свиње, с обзиром да у њима учествује и одређен број погонича који оптерећује укупан број људи у ловишту у том периоду.

У Републици Србији, све активности у неком ловишту планирају се и прописују у

Ловној основи која се доноси на период од десет година, а коју одобрава ресорно Министарство (Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде). У Ловној основи су дефинисани циљеви газдовања ловиштем, затим су предвиђене активности и мере гајења и заштите дивљачи, спречавања штета од дивљачи, радови на уређивању и одржавању ловишта, мере рационалног коришћења дивљачи, односно планског одстрела дивљачи. Поред Ловне основе, корисници ловишта су у обавези да сваке године израде Годишњи план газдовања у ловишту у коме приказују шта је остварено од планираног из претходне године и шта се планира за наредну (текућу) ловну годину.

Основни начин на који ловство и ловни туризам негативно утичу на природу јесте неконтролисан и неплански одстрел (Марић, 2003) који доводи до смањења фондова дивљачи или чак и до њеног истребљења на одређеним просторима.

УТИЦАЈ ТУРИСТА НА ЛОКАЛНУ СРЕДИНУ И РЕАКЦИЈА ДОМИЦИЛНОГ СТАНОВНИШТВА

Развој туризма и формирање туристичких регија подразумева како позитивне тако и негативне утицаје и последице. У том развоју могу се сагледати различите фазе утицаја туриста на локално становништво и обрнуто, али и дејство туриста на природну средину. Због жеље да се што више заради од развоја туризма могући су и негативни утицај домицилног становништва на природно окружење у коме живе и баве се туризмом.

Туристи су разнородни, са различитим интересовањима и активностима. Може се

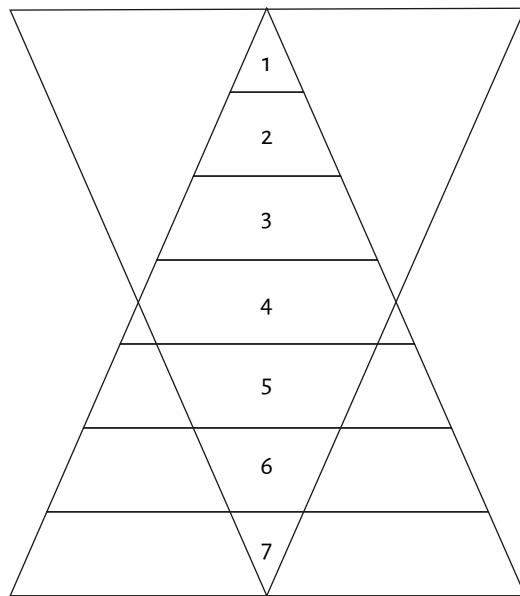
издвојити седам типова туриста: 1) истраживачи - којих је најмање и имају веома мали утицај на туристичку регију и локално становништво; 2) елитни; 3) неконвенционални, 4) необични; 5) почетни масовни; 6) масовни и 7) чартер који су најбројнији и крећу се у великим групама и имају највећи утицај на туристичку регију.

У одговору локалне заједнице на развој туризма уочавају се четири фазе, односно четири степена иритације (индекс иритације). У првој фази домицилно становништво је

▲ Табела 3. Смитова типологија туриста (Smith, 1989)

Тип туристе	Број туриста	Адаптација на локалне норме
1. истраживач	веома мали (ограничен)	потпуна адаптација
2. елитни туристи	ретки	потпуна адаптација
3. неконвенционални	ретки	почетна адаптација
4. необични	повремени	делимична адаптација
5. иницијални масовни	лагани пораст	теже западним обележјима
6. масовни	непрекидан пораст	очекују западна обележја
7. чартер	масовни путници	захтевају западна обележја

одушевлено, посебно могућношћу зараде, али и новим ситуацијама и то је фаза еуфорије. У другој фази становништво увиђа да не зарађују сви од туризма, те да развој туризма доноси и проблеме и то је фаза апатије. Током даљег развоја туризма (трећа фаза) локална заједница је често маргинализована и осећа се мање вредном - фаза досаде. Ако се не предузму потребне мере на превазилажењу негативних трендова, локална заједница се осећа још угроженијом и може доћи до отворене нетрпељивости према туристима, односно јавља се антагонизам (четврта фаза).

► **Слика 24.**
Социокултурни
утицаји туриста
(1-7 типови
туриста) на
домицилно
становништво
(Smith, 1989)

У савременом туризму, где се број туриста веома брзо повећава (у другој деценији XXI века број страних туриста стално је изнад милијарде) и у неким центрима и регијама они „диктирају правила“, често кроз непримерна понашања (и дању и ноћу) и све разноликије захтеве који ремете свакоднев-

ни живот локалне заједнице или угрожавају и ремете еко-системе живог света. Због тога и других проблема у неким градовима и регијама (на простору Шпаније, Италије, Грчке, Хрватске, источно и јужно афричких држава и др.) доносе се посебне уредбе или закони који делом прописују понашање туриста и предвиђају кажњавање, ако се исти не поштују.

Најчешћи негативни утицаји у развоју туризма су: 1) док једни раде други се одмарају; 2) привлачнији је на пример рад на плажама него на њивама; 3) развоја туризма може проузроковати и исељавања домицилног становништва; 4) изградња материјалне базе туризма често проузрокује уништавање обрадивих, парковских, угрожених и других површина; 5) развој туризма најчешће доводи и до пораста цена у свим нивоима потрошње који се тичу и локалног становништва; 6) развој туризма често доводи и до угрожавања животне средине и живог света у њој; 7) због великог броја туриста долази до закрчења у саобраћају, повећане буке, више смећа и пораста криминала; 8) дешава се да нови послови које доноси развој туризма не одговарају знању и образовању локалног становништва; 9) присутан је и недостатак културног разумевања који се огледа у разликама у облачењу (често је код туриста и непримерно), језику, обичајима и традицији; 10) све чешће се јавља проблем насиља, како на спортским догађајима, тако и после њих или на плажама и ноћним клубовима; итд.

Да би се овакви проблеми избегли и превазишли, а негативни ефекти свели на минимум, потребно је да се туризам развија на принципима одрживог развоја.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ПО КОНТИНЕНТИМА

Континенте прекривају пространства са различитим природним условима, што је утицало на формирање разноврсне дивљачи, а њен размештај утиче на ловно-туристичка кретања и организацију тих активности на неком простору. Зато је важно анализирати размештај дивљачи по континентима и на тај начин указати на могућности развоја и перспективе ловног туризма.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ У ЕВРОПИ

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЕВРОПЕ

Европа лежи у геометријском средишту копнене Земљине полулопте, између 36° и 71° северне географске ширине. Од Америке је дели Атлантски океан, од Африке Средоземно море, а од југозападне Азије Средоземно, Егејско и Црно море. Са северном и средишњом Азијом широко је спојена врло дугом копненом везом на којој средње висока и лако проходна планина Урал, као и река Урал чине више формалну него стварну границу, али велико Каспијско језеро и висока планина Кавказ чине у природном погледу значајнију границу. У том оквиру површина Европе је 10,2 милиона km^2 . У њој живи око 750 милиона становника (2018), па је просечна густина насељености 73,5 ст./ km^2 . Европа је један од најразуђенијих кон-

тинената - дужина обала око 41.000 km). На полуострва и острва опада више од четвртине њене површине (28%), више од три петине континента (62%) налази се у близини мора, а само за две петине (38%) може се рећи да су од мора удаљене.

Ниједан други континент не пружа тако повољне природне услове за живот људи и њихову густу насељеност као Европа. У њој нема непроходних планина и пустиња, нема неподношљиве климе, ни прегусте вегетације, ни опасне фауне. За њу је карактеристична складна смена планина и брда, благо заталасаних брежуљака, пространих и за насељеност прикладних низија и равница, затим испреплетеност копна и мора која олакшава везе међу становништвом, те

► **Слика 25.** Европа - размештај планина и низија (Извор: www.infokop.net/vremenska-prognoza/kopaonik-u-zagrljaju-hladnoce-sa-arktikanajniza-temperatura-od-1961)

доста разноликих природних богатстава, плодност земљишта итд.

Рељефни услови. У рељефу Европе брда и планине заузимају трећину целокупне површине, а низије и равнице читаве две трећине. Планине се протежу у три велике зоне и разликују се по геолошкој старости и по облицима. Северозападним рубом континента пружају се најстарије планине, издигнуте и набране још у старијем палеозоику (Каледонска орогенеза). Оне обухватају планине у Ирској, Великој Британији и на Скандинавском полуострву, где су највише (Гелдхепиген 2.469 m). Друга зона старих ниских и средње високих планина, насталих у млађем палеозоику (Херцинска орогенеза), протеже се од централне Француске, преко Немачке и Чешке до југозападне Пољске (Централни масив, Вогези, Ардени, Средњо-немачке планине, Чешка шума, Судети). Старије планине се јављају и у југоисточној Србији, источној Македонији, југозападној Бугарској и североисточној Грчкој. Трећу зону чине младе планине на југу континента, издигнуте и набране у средњем и млађем терцијару (Алпска орогенеза). То су највише европске планине (Кавказ – Елбрус 5.642 m, Алпе - Монт Блан 4.807 m, Карпати, Балкан (Стара планина), Пиринеји, Бетијски кордијери, Апенини, Динарске и Шарско-Пиндске планине). Њихову геолошку младост одају оштри врхови, стрме падине и уске долине, те чести земљотреси, па и активни вулкани (Везув, Етна, Стромболи). Врло обилне кише, снег, многобројне реке и језера, а и ледници (на Алпама, Пиринејима и Кавказу) чине их најзначајнијим резервоаром питке воде у Европи.

Најпространије низије и равнице простиру се у источном делу континента, одакле се преко севернијег дела Европе протеже широка непрекинута низија према западу, све до Атлантика (од планине Урал до Атлантика). У јужном делу континента значајније низије су ограничене на велике котлине и долине река (Ломбардија, Панонска низија, Влашка низија, долине Мораве, Марице, Вардара, Гвадалкивира и др.). Низије северног дела континента биле су у квартару, за ледених доба, покривене ледном који су се спуштао са Скандинавског штита. После

отапања леда те су површине остале покривене песком, шљунком и иловачом (моренски материјал), с доста мочвара и језера. Природна вегетација ових низија састојала се претежно од четинарских шума, ливада и тресетишта. Претварање тог земљишта у продуктивно аграрно тло тражило је од становништва много муке и труда. Насупрот томе, равнице у јужном делу континента, које су биле без ледника, одликују се плодним черноземима, смеђим тлима и речним наносима, односно просторима погодним за ратарску производњу. Са својим светлим листопадним шумама и широким степама нису пружали велику препреку кретању, па су већ од праисторијског доба до ових простора стизали многи народи из Азије.

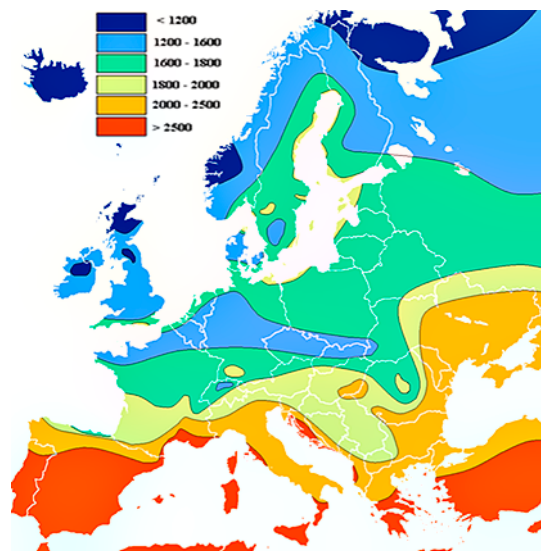
Климатски услови. Највећи део Европе је у умереним климатском појасу, уз велики утицај са Атлантика и Голфске струје, али значајни утицаји долазе и са континенталног истока Европе и из Сибира (посебно зими), као и са Северног леденог океана и северног дела Африке. Клима је блажа (посебно на западној страни) у поређењу са другим просторима исте географске ширине. Голфска струја има надимак „централно грејање Европе“, јер чини европску климу топлијом и влажнијом него што би иначе била. Она не само да преноси топлу воду до европске обале, већ и загрева преовлађујуће западне ветрове који дувају преко континента са Атлантског океана. Западни ветрови имају утицај на већи део континента, јер већина планинских баријера, смером пружања и висином, не спречава продор ових ваздушних маса у унутрашњост континента и зато што се већи део Европе налази унутар 300 миља од Атлантског океана. Најспектакуларнији утицај Голфске струје и јаким западних ветрова на Европу је на норвешку обалу. Велики део норвешке обале лежи у арктичком појасу, који је зими углавном прекривен ледом и снегом. Међутим, скоро сва норвешка обала (највећи део обале полуострва Кола у Русији), чак арктички део, остаје без леда током целе зиме. Генерално, западна фасада континента има једноличну океанску климу, са доста влаге, подједнако распоређене преко целе године, с умерено топлим летима и благим зи-

► **Слика 26.** Типови климе у Европи (лево)

(Извор: www.superjoden.nl/recna-karta-evrope)

► **Слика 27.** Осунчаност (h) у Европи

(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Climate_of_Europe#/media/File:Europe_sunshine_hours_map)

мама. Унутрашњост континента има континенталну климу, а његов велики источни део карактерише оштро-континентална клима с хладним зимама и топлим летима. Идући од истока према западу, разлике између лета и зиме постају мање и повећава се годишња количина падавина. На јужној фасади континента влада медитеранска клима с дугим, топлим и сушним летима, а кратким, благим и кишовитим зимама, а на северу субполарна и поларна са дугим веома хладним зимама и веома кратким и свежим летима. Осим тога, зиме су дуже и хладније, а лета краћа и топлија, на истоку него на западу.

Глазгов (Шкотска), на пример, има просечну јануарску температуру 3 °C, а Москва, која лежи на истој географској ширини просечна јануарска температура је -8 °C. Просечна јулска температура у Глазгову је 16 °C, а у Москви 18,4 °C. У Москви је просечна годишња осунчаност око 1.900 h, док је у Глазгову око 1.270 h. Годишње се у Глазгову просечно излучи око 1.250 mm (у неким заливима на западној обали и преко 3.000 mm), а у Москви око 700 mm падавина (на северној обали Каспијског мора у Астрахану свега око 230 mm - полупустиња) (Met Office; www.pogodaiklimat.ru/climate/27612). Просечна годишња температура у Авеиру (Португал) је 16 °C, док је 13 °C у Њујорку који је скоро на истој географској ширини и на обали истог океана. Берлин (Немачка), Калгари (Канада) и Иркутск (Русија), су приближно на истој географској ширини.

Међутим, просечна јануарска температура у Берлину (8 °C) више је од исте у Калгарију за око 15 °C и за око 22 °C од оне у Иркутску. Велике разлике су и између југа и севера Европе. Средња јануарска температура у Риму је 7,5 °C, средња јулска око 24 °C, осунчаност је око 2.500 h, а просечна годишња количина падавина око 800 mm. У Хелсинкију је средња јануарска око -5 °C, средња јулска око 18 °C, осунчаност око 1.850 h и око 660 mm падавина (www.asparis.net/lowerschool/2dgrade/maps/climate/europe).

Хидрографски услови. Климатска разноликост одражава се на карактер водотока. Реке које притичу Атлантику имају уравнотежене водостаје и већим делом свог тока су пловне (Лаба, Рајна, Сена итд.). Реке које притичу Средоземном мору имају неуравнотежен водостај. Лети имају ниске водостаје и нису прикладне за пловидбу, иако неке од њих примају знатне количине воде од снега који се топи на високим Алпама (Рона, По, Драва итд.). Једино је Дунав, који се улива у Црно море и који на свом току (2.857 km) прима многобројне притоке које се водом снабдевају са кишних и снежних простора, плован готово свом својом дужином. Реке велике Руске низије, које притичу Црном мору (Дњепар 2.285 km, Дон 1.970 km и др.), имају високи водостај у пролеће, када падају кише и кад се топе снегови на великим равницама, док зими оскудевају у води и замрзавају се, а пловне су делимично. Најдужа европска река Волга (3.690 km), која се улива у велико Каспијско језеро,

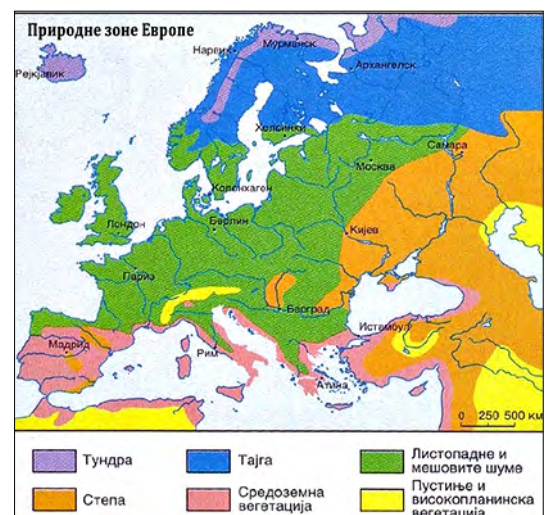
има на свом дугом току релативно уједначене услове, али предност јој је што прима и водом богате притоке с Урала, па је пловна на великој дужини. Планинске реке су углавном бистре, са великим падом, а ако протичу кречњачким теренима изградиле су импозантне кањоне или клисуре, често са атрактивним брзацима и водопадима, са вредним рибљим фондом, а њихове долине су станишта погодна за бројну дивљач. Европа обилује разноликим језерима различитог постанка (тектонска, ледничка, крашка, речна, вулканска и вештачка), величине, изгледа и атрактивности. Тектонска су углавном највећа по површини (Каспијско, 371.000 km² - тектонско реликтно, остатак старог Паратетиса, Балатон, Преспанско, Скадарско итд.) са великом запремином воде, богатом фауном, а њихово окружење често има и велике вегетацијске комплексе. Ледничка су бројна и веома атрактивна на високим европским планинама или у њиховом подножју (на пример: Мађоре, Гарда, Комо и др.), мада их у великом броју има и по Источно-европској низији, посебно на североистоку Пољске (у Мазурији), у Русији, као и у Финској. Крашка углавном могу настати у крашким пољима, вртачама или на рекама које протичу крашким теренима (међу најатрактивнија спадају Плитвичка). На равничарским рекама спорог тока и малог пада формирају се ујезерени делови или се некадашњи активни меандри добијају језерску форму. Око низијских речних токова и њихових језера, али и на другим равничарским теренима, често се формирају простране баре и мочваре, а ови простори могу бити веома богати различитим животињским светом, па и разноликом ловном дивљачи. Наравно, различите океанске и морске акваторије које заплускују обале Европе, од топлот Медитерана са бројним мањим морима, преко источних делова Атлантика уз западноевропске и северноевропске обале, до залеђених просторана Северног леденог океана, станишта су за бројне животињске врсте, од којих су неке важне за комерцијални или за спортски риболов. Разнолико европско приобаље (посебно речна ушћа, односно простори на којима се меша слана и

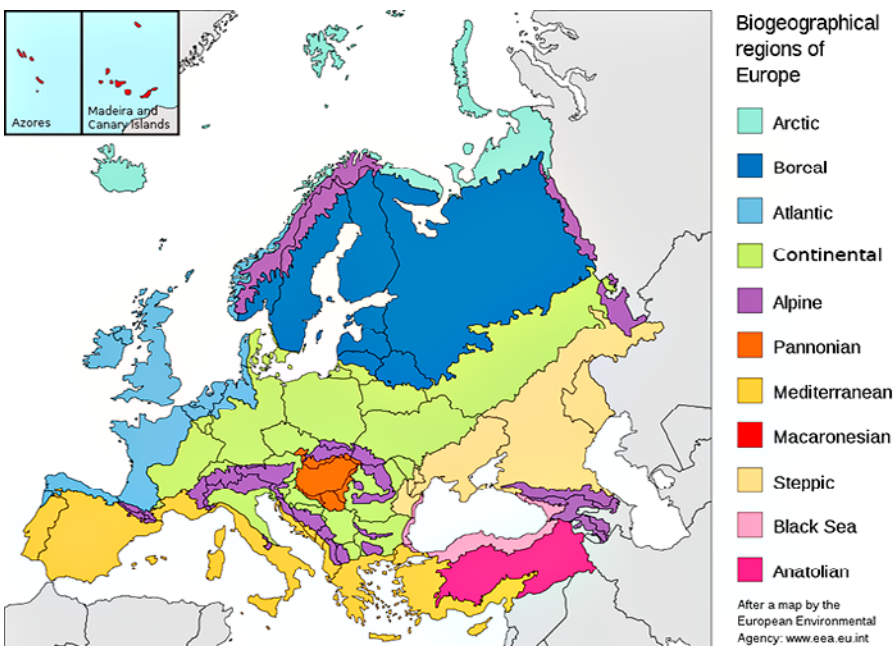
слатка вода) привлачи бројну копнену далакаву дивљач и птице, па су на неким обалским просторима важна и вредна ловишта.

Биогеографски услови. Подела и распоред биљног света такође су у највећој мери условљени климом. На далеком северу Европе, где зима траје по осам и више месеци и где је тло исто тако дуго залеђено, простиру се тундре с оскудном вегетацијом маховина и лишјајева. Даље на југу простиру се велике шуме (тајге) Скандинавије и Русије у облику једноличног шумског покривача, састављеног углавном од четинара, а мање и бреза, који прекидају токови река и блиставе површине језера. На четинарски појас понегде се надовезује пространа зона листопадне шуме. Јужно од појаса листопадних шума простире се велики појас степе, преиначен данас у огромну житницу - степа с истока (Русија, Украјина) продире далеко на запад у облику великих изолованих простора (Влашка и Панонска низија). На западу и у средишњим деловима континента превладавају листопадне шуме (осим на вишим деловима планина) које су се у далекој прошлости пружале као непрекинута прашума од северне Шпаније па до Урала, а које су током историје највећим делом искрчене, густо насељене и претворене у аграрно тло.

Обални појас Средоземног мора одликује се зимзеленом вегетацијом, ретким шумама и макијом (грмљем, трњем, закржљалим дрвећем и са доста лековитих трава), која се простире међу пространим

► **Слика 28.**
Вегетација Европе
(Извор: www.slideshare.net/dusanjerkovic/evropa)

▲ **Слика 29.** Биоеографске регије у Европи
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Europe#/media/File:Europe_biogeography_countries_en); Размера 1:9.000.000

▲ **Слика 30.** Најважније биљне и животињске врсте у Европи

огољеним камењарима. Поред биоеографске зоналности по географској ширини, треба истаћи и висинску зоналност, која се јавља као последица снижавања температуре и промене осталих климатских елемената са порастом надморске висине.

Последње ледено доба (завршило пре око 12.000 година) и присуство човека утицали су на дистрибуцију европске фауне. У многим деловима Европе већина великих животиња и грабљивица изловљена је до истребљења. Вунасти мамут је изумро пре краја неолита, данас су угрожени вукови (месождери) и медведи (свеједи), с раније су живели на највећем делу Европе. Међутим, крчење шума и лов узроковали су да се ове животиње све више повлаче. До средњег века станишта медведа била су ограничена на мање или више неприступачне планине са довољно шумовитог покривача. Данас мрки медвед живи првенствено на Балканском полуострву, у Скандинавији и Русији, док мали број такође постоји у другим земљама широм Европе (Аустрија, Пиринеји итд.), али на овим просторима популација мрког медведа је фрагментирана и маргинализована због уништавања њиховог станишта.

Поларни медведи могу се срести на Свалбарду, норвешком архипелагу знатно северније од Скандинавије. Вук, који је по грабежљивости у Европи иза мрког медведа, среће се првенствено у Централној и Источној Европи и на Балкану, а понегде у Западној Европи. На простору Европе могу се срести и: европска дивља мачка, лисице (посебно црвена лисица), шакал и различите врсте куна, јежеви, различите врсте гмизаваца (змије, гуштери) и водоземца, бројне птице. Важни европски биљоједи су пужеви, ларве, рибе, различите птице и сисари, попут глодара, јелена и срндаћа, вепрова, а на планинама дивокосе, козорози, мрмоти итд. Европски бизон се некада слободно кретао умереним просторима Европе, а данас живи у неколико резервата (највећи Бјаловешка шума уз границу Пољске и Белорусије). Биодиверзитету доприносе бројни инсекти. Морски живи свет такође је важан део европске флоре и фауне. Морска флора је углавном фитопланктон. Важне

► **Слика 31.** Део националног парка Сутјеска у БиХ (Република Српска) са прашумом Перућица
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Europe#/media/File:NPO01_nacionalni_park_sutjeska_perucica)

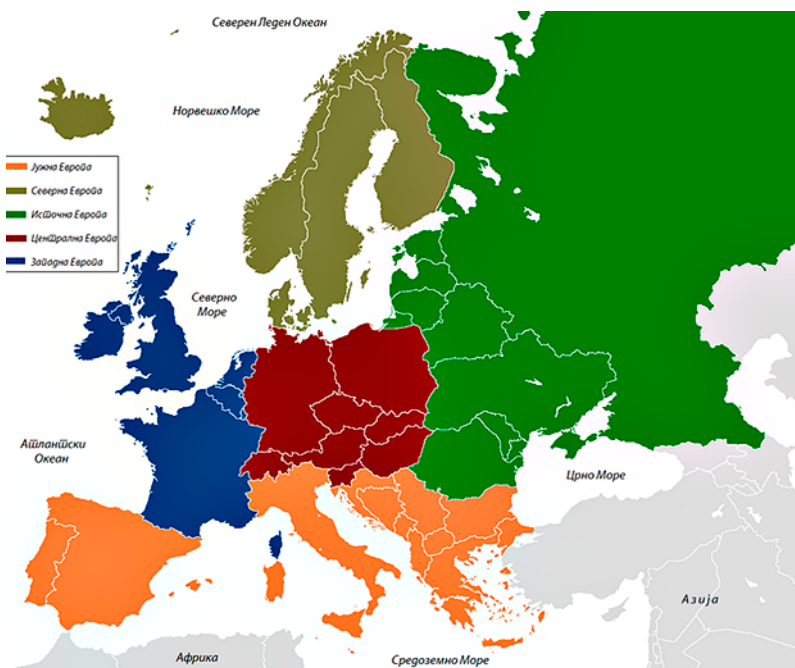

животиње које живе у европским морима су зоопланктон, мекушци, бодљокожци, ракови, лигње и хоботнице, рибе, делфини и китови.

* * *

Иако савремени човек, већ од својих почетака утиче на природно окружење (крчење, лов), а то значи и на животињски свет, који му је био један од значајнијих извора хране, ипак највее промене долазе са индустријском револуцијом. Од друге половине XVIII века, посебно конструисањем парне машине, почиње развој индустрије, односно „индустријска револуција“, која се убрзава и шири кроз XIX и XX век. Она до-

приноси скраћивању времена потребног за производњу одређене робе и изузетом повећању обима производње (велики пораст броја запослених), те постепеном повећању слободног времена запослених људи. Велика количина робе улази у међународну трговину, од чега се остварује велика зарада, што утиче и на побољшање животних услова становништва и доводи до изузетно брзог раста броја житеља Европе. Индустријализација и пораст броја становника изазива и потребу за већом количином хране, односно већом пољопривредном производњом, што углавном изискује култивисање природних простора. Пораст броја становника доводи и до ширења постојећих и градње нових насеља, односно до урбанизације, што додатно смањује просторе под прородном вегетацијом и природна станишта животињског света. Ширењем простора који насељавају људи, градњом саобраћајница и разних индустријско-услужних постројења, па чак и готово сталним или честим ратним сукобима, многе животињске врсте су угрожене, а неке и искорењене, а уз све то наставља се и увећава лов дивљачи. Угрожене животињске врсте најчешће се повлаче у неприступачније пределе, којих је све мање, а то значи да је све мање животног простора за постојеће врсте. Да би се бар делимично зауставио тренд смањења броја врста и јединки, те да би се неке сачувале, формирани су различити заштићени простори (национални паркови, специјални резервати, влажна станишта итд), у којима се неке животиње могу посматрати (фото лов или фото-сафари лов) или чак ловити. Нажалост, људски нагон за што више материјалних добара (потрошачко друштво), за што већом

► **Слика 32.** Регионално-географска подела Европе
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Evropa#/media/Datumecka:Regioni_na_Evropa.png); Размера 1: 8.400.000

користи и за што више личних задовољстава, често без размишљања о последицама и даље су претња уништењу неких биљних и животињских врста. Насупрот устаљеном мишљењу да је лов само убијање животиња, он треба да допринесе заштити и очувању и биљног и животињског света.

Без обзира на релативно равномерно насељену Европу, ипак постоје значајне разли-

ке по макро географским регијама (Западна, Северна, Централна, Источна и Јужна Европа), како по густини насељености, тако и по развијености, урбанизацији, туризму и пространству исконске и очуване природе. Мада ловишта има по целој Европи, ипак, најбоља ловишта су на простору Источне и Северне Европе, те у источном делу Централне Европе.

ДЛАКАВА ДИВЉАЧ ЕВРОПЕ

Копитари - *Ungulata* се према облику копита копитари се деле у две групе: перисодактила - *Perissodactyla* и артиодактила - *Artiodactyla*. Перисодактиле имају копита са непарним бројем прстију, при чему највећи део тежине животиње пада на средњи прст. Насупрот њима, група Артиодактила има паран број прстију.

Део копитара има и рогове. Под роговима подразумевају се израстине на глави. Рогове или исправније роговље (с парашцима) или парогове има породица јелена (*Cervidae*), који се разликују од рогова сродне породице говеда - шупљорошци (*Bovidae* или *Cavicornia*). Било да се ради о живој дивљачи или њеним трофејима, која обједињује део или целу лобању без доње чељуст, обе гране рога називамо роговљем. Јелени су тзв. пунорошци, што значи да је њихово роговље изграђено од коштане материје, које представља „праву кост“. Шупљорошци имају рогове изграђене од рожне материје, односно кератина - истог су састава као папци или канџе.

Јелени су витке и брзе животиње. Мужјаци имају разгранате рогове, који представљају једре коштане израштаје кожног порекла на чеоним костима. Рогови се периодично обнављају сваке године. Том приликом се стари рогови одбацују и затим расту нови, који по правилу добијају по један огранак више. Ирвас - *Rangifer tarandus* је једини јелен код кога је и женка рогата. Срнидаћ - *Capreolus capreolus* има слабо разгранате рогове, већином са три парашка, широко је распрострањен у Европи и Азији. У Европи и Малој Азији живи јелен - *Cervus*

elaphus, а у медитеранској области лопатар - *Dama dama*. Највећи међу данашњим јеленима је лос - *Alces alces*, који живи у северним пределима Европе и Азије.

Папкари - *Artiodactyla* се деле на три подреда: *Suina* (*Nonruminantia*), непреживари - омнивори папкари, затим *Ruminantia*, преживари - искључиви биљоједи, и *Tylopoda* које имају особине и непреживара и правих преживара. Подред преживари (*Ruminantia*), са породицом јелени (*Cervidae*) и потпородицом прави јелени (*Cervinae*).

Род јелени - *Cervus* са врстама 1) јелен обичан (европски, ритски) - *Cervus elaphus* и 2) јелен лопатар - *Cervus dama dama*.

Род *Alces* лосови од којих у Европи живи само једна врста. Само мужјаци имају роговље. Лос - *Alces alces* у Европи насељава скандинавске земље, велики део Русије, сибирску тундру и прибалтичке области, од Балтичког мора до Бајкалског језера. У Русији живи око 730.000 јединки, што представља половину укупне светске популације. Ирвас (Карибуу) - *Rangifer tarandus* се већином може наћи у Скандинавији и северној Русији.

Род *Capreolus* - Срне. Представник овог рода је срна - *Capreolus capreolus*. Срнећа дивљач данас живи у целој Европи сем на острвима Средоземног мора и Ирске. На северу иде до 65° северне географске ширине (Норвешка, Шведска). У европском делу Русије на југу живи на Кавказу и обалама Црног мора. Даље, ареал јој према југу и југоистоку се шири у Турску, Кипар, јужни Либан, северни Ирак и Иран. У Азији, од Урала и Каспијског језера, ареал наставља у

Сибир до северне Манџурије, на Алтај, Северну Кореју и северну Кину. Овако пространа територијална распрострањеност издиференцирала је следеће географске форме срна: у Европи, Малој Азији и Закавказју распрострањена је - срна - *Capreolus capreolus capreolus*. Источно од Каспијског језера и Урала - сибирска срна - *Capreolus pygargus*. Њено распрострањење се креће на великом шумско - степском подручју од Урала на истоку до западне Монголије.

Породица: *Bovidae* - Шупљорошци

Род *Bison* - Бизони. У Европи налази је један представник овог рода - европски бизон (зубр) - *Bison bonasus*. Историјски овај бизон има ареал у Европској зони умерених шума, са ареалом од Пиринеја, затим иде на југ Шведске и Кавказа.

Род *Rupicapra* - Дивокозе. Препознатљива врста је дивокоза - *Rupicapra rupicapra*. Живи у мирним, далеким и тешко приступачним планинама целе Европе, осим Скандинавије. У Србији изнад кањона Таре и у планинама Космета као и у Злотној клисури и на Великом Штрацу, а у Црној Гори на Дурмитору, Кому, Војнику и другим високим врлетима. Дели се у две подврсте - дивокоза и пиринејска дивокоза. Има осам подврста. Алпска дивокоза - *Rupicapra rupicapra rupicapra* живи у француским, швајцарским, аустријским, италијанским Алпима. Балканска дивокоза - *Rupicapra rupicapra balcanica* подврста са стаништем у Србији, Босни и Херцеговини, Бугарској, Хрватској, на северу Грчке, Македонији, Албанији, Црној Гори и Словенији. Кавкаска дивокоза - *Rupicapra rupicapra caucasica* живи на Кавказу, Азербејџан, Грузија, Русија. Француска дивокоза - *Rupicapra rupicapra cartusiana* насељава масив француских Алпа. Карпатска дивокоза - *Rupicapra rupicapra carpatica* је у трансилванијским Алпима у Румунији. Малоазијска дивокоза - *Rupicapra rupicapra asiatica* живи у планинама Турске. Татарска дивокоза - *Rupicapra rupicapra tatrica* са стаништем у Словачкој (Високе Татре и Ниске Татре) и Пољској (високе Татре и западне Татре). Аbruшка дивокоза - *Rupicapra rupicapra ornata* са стаништем у Италији.

Род *Capra* - Праве козе. Алпски козорог - *Capra ibex* заступљен је у области планин-

ског венца Алпа, у Француској, Аустрији, Лихтенштајну, Швајцарској, Италији, Немачкој и Словенији. Пиринејски (ибериски) козорог - *Capra pyrenaica* врста данас заступљена у ограниченој области Пиринеја и других мањих планинских енклава у Шпанији и Француској. Постоји око 50.000 примерака шпанског козорога на Пиринејском полуострву.

Међу нешто ређе врсте спадају кавкаски козорог - *Capra caucasica*, источнокавказки тур - *Capra cylindricornis*, дивља коза - *Capra aegagrus* и критски безоар козорог - *Capra aegagrus*.

Род *Ovis* - Овце. У Европу је препознатљива врста муфлон - *Ovis musimon*. Пре око 7.000 година по први пут се муфлон он појавио на Корзици и Сардинији. Процесом интродукције данас насељава већи део Европе. У Србији може се пронаћи у више ограђених ловишта (Суботичке шуме, Ворово - Фрушка гора итд.)

Род дивљих свиња - *Sus* са својих шест врста насељава Европу, Азију са малајским архипелагом и северни део Африке. Европу насељавају следећих 7 подврста дивљих свиња: средњеевропска дивља свиња - *Sus scrofa*, типична форма која насељава пределе Европе северно од Пиринеја и Алпа до западне Белорусије; ибериска дивља свиња - *Sus scrofa castilianus*, која живи на Ибериском полуострву; сардинијска патуласта дивља свиња - *Sus scrofa meridionalis*, која насељава медитеранска острва Сардинију и Корзику; италијанска дивља свиња - *Sus scrofa majori*, живи у централној Италији и на Сицилији; пољска дивља свиња - *Sus scrofa falzfeini*, живи пре свега у североисточној Пољској; југословенска дивља свиња - *Sus scrofa reiseri*, која живи на простору бивше СФРЈ; југоисточна дивља свиња (карпатска) - *Sus scrofa attila*, која живи у Румунији и источно од Кавказа.

Врсте из реда двозубаца - *Lagomorpha* спадају међу најчешће ловне врсте. Обухвата врсте *Lepus europaeus* - пољски зец, *Lepus timidus* - поларни или бели зец и *Oryctolagus cuniculus* - кунџ. Пољски зец насељава врло разноврсна станишта на огромним просторима европског континента, од Сардиније и грчких острва на југу до Архангелска на

северу, од Атлантика на западу до Урала на истоку. Најбронији је у низијама на степском и пољопривредном земљишту. Планински зец је нешто ређи и може се наћи у планинском венцу Алпа. Такође, насељава и Скандинавију, источну Европу и Сибир. Кунџ има примарно станиште на Пиринејском полуострву, међутим проширио се у целој западној Европи.

Велики предатори су присутни у већем делу Европе, мада је у западној Европи њихој број знатно смањен. Из рода - *Canis* две врсте су присутне у Европи. То су вук - *Canis lupus* и шакал - *Canis aureus*. Обе врсте су раширене у југоисточној Европи. Вук је некада насељавао велике делове Северне Америке, Европе, Азије и Блиског Истока, док је данас, због масовног излова и уништавања станишта, присутан на само неким наведеним подручјима и то у веома малој бројности. Од лисица познате су *Vulpes vulpes* - обична лисица и *Vulpes lagopus* - поларна лисица. Обична лисица има ареал који се простира у читавој Европи, Азији и већем делу Северне Америке. Поларна лисица живи у северним деловима Скандинавије и Сибира.

Најкрупнији предатор на подручју Европе је мрки медвед - *Ursus arctos*. Данас је у западној Европи практично истребљен, а преостале популације су мале, међусобно одвојене и у нестајању. Присутан је на Балкану (Карпати и Динариди), а највеће популације су у Скандинавији, Сибиру и Аљасци.

Из фамилије куна - *Mustelidae* честе су куна златица - *Martes martes*, куна белица - *Martes foina*, велика ласица (хермелин) - *Mustela erminea*, мала ласица - *Mustela nivalis*, видра - *Lutra lutra*, јазавац - *Meles meles* и твор - *Mustela putorius*. Хермелини се могу наћи на скоро сваком делу северног умереног, подарктичког и арктичког појаса Европе, Азије, Канаде и Сједињених Америчких Држава. Код нас пре свега насељава Војводину. Мала ласица је распрострањена готово у целој Европи, осим на Исланду, Ирској, Шпанији, Португалу и Корзици. Степски

твор је распрострањен у Пољској, Мађарској, Србији, Румунији и Русији. Животни простор су му степска подручја, посебно у Војводини. Видра је врста из породице куна прилагођена животу у слаткој води и сматра се најбољим пливачем од свих копнених звери. Налазимо их по разним крајевима Европе, а пре свега у Великој Британији, Скандинавији и на северу Русије, Сибиру, али и на северу Африке.

Из рода *Lynx* у Европи су присутне две врсте *Lynx lynx* - шумски рис и *Lynx pardinus* - иберијски рис. Рис је некада био раширен по целој средњој Европи, али је изумро готово свуда осим у Русији, Шведској и у великим шумама Балкана. Појединачно се још може наћи на Шар планини и Проклетијама по Кучајским планинама. Има 6 подврста. Пиринејски рис је критично угрожена врста риса и живи на Пиринејском полуострву у јужној Европи. Из рода мачака - *Felis* у Европи присутна је једна врста *Felis silvestris* - дивља мачка. Живи у старим шумама средње и јужне Европе, а код нас је има у ловиштима високих планина Србије, Црне Горе и у средогорју Шумадије и низијским шумама Војводине.

Хрчак (европски хрчак) - *Cricetus cricetus* насељава већи број држава углавном низијских предела средње и источне Европе. Спада у критично угрожене врсте, примарно због губитка станишта и интензивне пољопривреде.

Из рода веверица - *Sciurus* у Европи живе две врсте. *Sciurus vulgaris* - веверица глодар који живи по листопадним и четинарским шумама целе Европе (умерени појас) и Азије све до Кине. Друга врста је калабријска црна веверица - *Sciurus meridionalis*, која насељава мало подручје на југу Италије.

Европски дабар - *Castor fiber* је семиакватична животиња и представља највећег глодара северне хемисфере. Присутан је у средњој и источној Европи. У Србији су нестали током XX века, али су 2004. насељени у Обедску бару одакле су се опет раширили по већем делу Србије.

ПЕРНАТА ДИВЉАЧ ЕВРОПЕ

Различити природни услови утицали су и на размештај птица. На Земљи је до сада идентификовано око 10.000 врста птица. Мора се нагласити 'око', јер се старучњаци размимоилазе за таксономског статус око 500 врста. Број птица је најмањи у поларним пределима, а како се приближава екваторијалним просторима број врста осетно расте. У Неарктичкој области (Северна Америка и Гренланд) живе 732 врсте птица (8% укупног броја). На простору неотропске области (Кариби, Централна и Јужна Америка) регистровано је око 3.370 птица (36%). У Етиопској, односно Афротропској области (Африка јужно од Сахаре, Арабијско полуострво и Мадагаскар) има око 1950 врста (21%). Индомалајска или Оријентална област (Индијски потконтинент, Индокина, Малајско полуострво, Филипини, Борнео, Суматра, Јава, Бали) регистровано је око 1.700 врста (18%). На Аустралоазијском простору регистровано је 1.590 врста (17%). Област океаније (Пацифичка острва) има 187 врста (2%), а Антарктик свега око 85 врста (1%). Највећа концентрација птица је у Колумбији, те у граничном простору Колумбије, Перуа и Бразила, са преко 1800 забележених врста птица. На овај простор долази велики број посматрача птица, али има доста и ловаца.

Европа је у оквиру Палеоарктичке области, а на том простору, односно у Ев-

роазији (без Јужне и Југоисточне Азије), северној Африци и већем делу Блиског истока регистровано је 937 врста (око 10% свих птица).

Велики број врста патака из различитих родова настањује европски континент. Вероватно најбројније и најпрепознатљивије су врсте из рода *Anas*: патка глувара - *Anas platyrhynchos*, крџа - *Anas strepera* и шиљкан - *Anas acuta*. Патка глувара најбројнија је врста патке и присутна је у већем делу Европе, како у дивљини тако и у близини и у самим насељима. Крџа је најмања врста патка. Налази се у читавој Европи. Шиљкан има широк ареал распрострањења, зимује у медитеранској области, док је у периоду гнезђења у северним крајевима Скандинавије, европског дела Русије и у Сибиру. Из рода *Mareca* присутне су две врсте: звиждара - *Mareca penelope* и чегртуша - *Mareca strepera*. Звиждара распростире се уз обале Северног мора, Балтичког мора, на Исланду, Шкотској, Скандинавији, Финској и северу Немачке и Русије. Чегртуша распростире се на Исланду, Ирсској, Енглеској, источној Шведској, Немачкој, Пољској, Мађарској и Румунији. Има је готово свуда у Европи, али је свуда веома ретка. Из рода *Spatula* присутне су две врсте: пљвка кашикара - *Spatula clypeata* и гроготовац - *Spatula querquedula*. Обе врсте присутне су у већем делу Европе, осим у хладнијих областима Скандинавије. Из рода *Oxyura* забележена је једна врста белоглава патка - *Oxyura leucoccephala*. Белоглава патка је гнездарица и станарица у Шпанији, Алжиру, Мароку и Тунису. Из рода *Aythya* на подручју Европе присутне су четири врсте: њорка - *Aythya nyroca*, риђоглава патка - *Aythya ferina*, ђубаста патка - *Aythya fuligula* и морска црнка - *Aythya marila*. Њорка је распрострањена у средњој Европи и на Балкану. Риђоглава патка је првенствено степска птица, али у западној Европи иде на друга влажнија подручја. Вубаста патка може се пронећи у већем делу централне и западне Европе. Морска црнка настањује хладнија морска подручја углавном северних обала Скандинавије, Балтика и Русије. У поларним пределима налази се и

▲ **Слика 33.** Неке од атрактивних врста птица по областима
(Извор: <https://dvoglediveslo.blogspot.com/2010/07/all-those-birds.html>)

патка ледењарка - *Clangula hyemalis*. Гнезећа станишта су баре и мочваре тундре, али такође приобаље мора и велика планинска језера северног Атлантика, Аљаске, северне Канаде, северне Европе и Русије. Из рода *Bucephala* у Европи су присутне две врсте: исландска патка дупљашица - *Bucephala islandica* и патка дупљашица - *Bucephala clangula*. Исландска патка дупљашица може наћи само на Исланду. Ареал патке дупљашице је Скандинавија и Централна Европа, на истоку Русија и северна Монголија до севера Кине и Камчатке. Зимује у Британији, централној и југоисточној Европи и Централној Азији до истока Кине, Кореје, Јапана и Камчатке. У роду *Tadorna* - утве постоји пет врста од којих две настанују Европу: утва златокрила - *Tadorna ferruginea* и шарена утва - *Tadorna tadorna*. Утва златокрила распрострањена је на обалама источне Грчке и Бугарске, Турске, Русије, Румуније, а гнезди се и у Немачкој. Нема је у западној Европи. Шарена утва распрострањена је на обалама Енглеске, Норвешке, Шведске, Данске, Француске, Холандије и Немачке, али и око Средоземног и Црног мора и ретко, Јадранског.

За ловство значајна врста је препелица - *Coturnix coturnix*, из фамилије фазана, с бројним подврстама. Најмања је из реда кока. Најчешћа су јој станишта житна поља и равнице са ливадама. Настањује читаву Европу, осим Скандинавије, а зимује у Африци. Такође, значајна врста је и јаребица - *Perdix perdix*, која је честа широм Европе, осим у Скандинавији и Пиринејском полуострву. Врсте врло сличне јаребици су из рода *Alectoris* – јаребице камењарке. У овом роду постоји више врста које углавном настанују околину Медитерана, кршка и планинска подручја. Најпрепознатљивија је *Alectoris graeca* - јаребица камењарка, која се среће и на Балкану.

Са ловачког станишта мање интересантне врсте али веома атрактивне врсте су фламинго - *Phoenicopterus roseus*, ражањ - *Plegadis falcinellus*, кашичар - *Platalea leucorodia*, ружичасти несит - *Pelecanus onocrotalus* и кудрави несит - *Pelecanus crispus*. Ове врсте су прилично ретке у Србији, међутим присутне су у већем делу Европе, али и Азије и Африке.

Бројне птице грабљивице присутне су на простору Европе из више различитих родова. Тако из рода јастребова *Accipiter* има три врсте: јастреб - *Accipiter gentilis*, кобац - *Accipiter nisus* и краткопрсти кобац - *Accipiter brevipes*. Јастреб и кобац насељавају готово целу Европу изузев крајње поларног региона. Краткопрсти кобац је ређи и распрострањен је, пре свега, на Балканском полуострву, на Кавказу и у понтско-каспијским степама. Орлови из рода *Aquila* присутни су у јужним и источним деловима Европе. Сури орао - *Aquila chrysaetos* присутан је у источној и јужној Европи док му је примарно станиште средња Азија и Сибир. Орао крсташ - *Aquila heliaca* живи као птица селица у равницама и степама југоисточне Европе и Азије. Зиму проводи у топлим крајевима Индије. Из рода *Haliaeetus* Европу настанује орао белорепан - *Haliaeetus albicilla* који је карактеристичан за Балтик и источну Европу, као и Русију (Сибир). Значајна популација постоји и у Панонској низији, највише у Војводини и Мађарској. Две врсте из рода *Clanga* забележене су највише у источним и југоисточним деловима Европе. То су нешто ређи, црни орао - *Clanga clanga* и орао кликташ - *Clanga pomarina*.

Најбројнија грабљивица на простору Европе је мишар - *Buteo buteo*. Мишар је сличан јастребу кокошару, иако им се начин живота и лет доста разликују. Раширен је по целој Европи. Из рода *Buteo* присутне су још две врсте: гаћасти мишар - *Buteo lagopus* и риђи мишар - *Buteo rufinus*. Гаћасти мишар живи у Европи, Азији и Северној Америци. Сличан је обичном, али је од њега већи, шаренији и дужих крила. Гаћасти мишар је птица селица, која се гнезди у северним земљама. Риђи мишар насељава крајњи југоисток Европе на Балканском полуострву, као и делове јужне Русије и Кавказа, међутим више је присутан у Азији.

Препопознатљиве грабљивице су из рода *Falco* са својим изузетним летачким способностима која им омогућају ефикасан лов. У Европи је присутан велики број врста из овог рода, стога ће овде бити наведена најпрепознатљивије врсте. Сиви соко - *Falco peregrinus* је најбржа птица на свету са брзином лета око 320 km/h. Насељава

знатна пространства Евроазије, од Португала на западу, преко централне Азије до Јенисеја на истоку. Европско распрострањење обухвата практично све земље старог континента, с тим да је уочљиво редак уз западне обале Атланског океана. Ластавичар - *Falco subbuteo* насељава знатна пространства Евроазије, од Португала на западу, преко централне Азије до Камчатке, Сахалина и Јапана. Ветрушка - *Falco tinnunculus* насељава практично целу Европу као и већи део Азије, северну Африку. Веома честа и на простору Србије. Степски соко - *Falco cherrug* насељава већи део југоистока Европе. Ретка врста, угрожено у већем делу ареала.

Карактеристични лешинари за подручје Европе су из три рода: супови - *Gyps*, лешинари - *Neophron* и стрвинари - *Aegypius*. Белоглави суп - *Gyps fulvus* гнезди се у Средоземљу. Примарно на Пиринејском и Балканском полуострву и Малој Азији. Бела кања - *Neophron percnopterus* је лешинар Старог света, широко је дистрибуиран и његов ареал се простире од југозападне Европе и Северне Африке до јужне Азије. Црни стрвинар (лешинар) - *Aegypius monachus* примарно настанује средњу Азију, међутим постоје и веће популације на Пиринејском полуострву и југу Балкана.

На подручју Европе присутно је 13 врста сова, од чега је 10 присутно и у Србији. Буљина - *Bubo bubo* је највећа европска сова и распрострањена је у источној и северо-источној Европи, на Пиринејском полуострву, у Малој Азији и на Блиском истоку и осталим деловима Азије. Из рода *Strix* - шумске сове присутне су три врсте: лапонска сова - *Strix nebulosa*, шумска сова - *Strix aluco* и дугорепа (уралска) сова - *Strix uralensis*. Лапонска сова може се наћи у северним деловима Европе и Сибиру. Шумска сова је има много већи ареал и у великом броју је присутна у целој Европи, осим севера Скандинавије. Дугорепа сова живи у северним земљама (Шведска, Финска, Русија) али постоје и мање популације у планинским деловима Балкана. У Србији је утина - *Asio otus* најбројнија врста где се скупља у велика зимска јата. Карактеристична по „ушима“ тј. перју са обе стране главе. Може се про-

наћи у већем делу Европе, средње Азије и Северне Америке.

Из фамилије *Corvidae* - вране у Европи може се наћи велики број врста међу којима су и врсте из следећих родова: *Pica* - свраке, *Nucifraga* - лешњикаре, *Corvus* - вране и *Garrulus* - креје. Сврака - *Pica pica* је раширена по целој Европи и Северној Азији до Јапана, а у Србији задржава се близу села и градова, по баштама, воћњацима, ливадама и ораницама. Гавран - *Corvus corax* има највеће распрострањење од свих врста из свог рода. Живи у Европи, Азији, Северној Америци и на северу Африке.

У низијским деловима Европе, пре свега Панонске низије и источне Европе, и средње Азије присутне су две врсте из рода *Otis* – дропље. То су велика дропља - *Otis tarda* и мала дропља - *Tetrax tetrax*. Велика дропља је најтежа птица летачица на свету. Насељава углавном степске пределе Европе и Азије. Због губитка станишта обе врсте су угрожене.

У хладнијим деловима Европе на северу и североистоку карактеристичне врсте су црни турпан - *Melanitta nigra* и баршунасти турпан - *Melanitta fusca*. Зимују уз обале Западне Европе, југа и севера Медитерана; такође на Црном и Каспијском мору. У овим пределима налази се и станиште гавке - *Somateria mollissima*.

Од осталих врста птица на простору Европе треба напоменути род *Circus* – еје. Еје су грабљивице чији је ареал готово цела Европа и делови Азије и Африке. У Европи живе 4 врсте, од чега су у Србији начешће еја мочварица - *Circus aeruginosus* и еја ливадарка - *Circus pygargus*. Род *Ciconia* заступљен је са две врсте *Ciconia ciconia* - бела рода и *Ciconia nigra* - црна рода. Вранци (корморани) - *Phalacrocorax* су птице пливачице које се хране рибом коју хватају тако што роне под водом. У Европи живе три врсте. Велики вранац - *Phalacrocorax carbo* је најчешћа врста, а срећу се и *Microcarbo pygmaeus* - мали вранац и *Phalacrocorax aristotelis* - морски вранац.

У врсте које се свеprisутне и које се често срећу спадају детлићи. Европу насељава много врста од којих су најчешће из рода *Dryocopus* - црне жуне, *Picus* - зелене

жуне и *Dendrocoros* – детлићи. Врста која је присутна у целој Европи је велики детлић - *Dendrocoros major*.

На влажним стаништима срећу се врста из рода *Ardea* - чапље и *Grus* - ждралови. Сива чапља - *Ardea cinerea* распрострањена је готово у целој Европи, осим Исланда, севера и југозапада Европе. *Grus grus* - ждрал проводи

лето у пространим средњеевропским равницама, све до Скандинавије и источне границе средњег Сибир, а зиму у Африци, Индији, Јужној Кини, Судану и Сијаму. Главна гнездилишта су у зони Балтика. Мала птица водених станишта је водомар - *Alcedo atthis*, распрострањен готово у целој Европи, осим севера Скандинавије и Русије.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ У АФРИЦИ

Афрички континент надовезује се на југозападу на велику евроазијску континенталну масу. Африка има облик великог троугла, слично као и Јужна Америка. Простира се готово симетрично с обе стране екватора (од 37° северне до 35° јужне географске ширине). Од азијског и аустралијског континента на истоку дели је пространи Индијски океан, а од америчког на западу још пространији Атлантски океан. На северу је Африка спојена с Југозападом Азијом (Суецка превлака) и приближила се Европи. Удаљеност између Киренаике у Либији и Крита износи 500 km, удаљеност између Туниса и Сицилије 138 km, а Гибралтарска врата између Марока и Шпаније широка су 14 km. Средоземно море одувек је више спајало него раздвајало европске и афричке обале. Са Европом и Азијом чини такозвани Стари свет, који се одликује неким заједничким елементима животињског света. Површина Африке је око 30 милиона km² (30,37) и три пута је већа од Европе, а 2020. је имала око 1,3 милијарде становника (42,8 ст/km²). Од севера према југу протеже се око 8.000 km, а највећа ширина је око 7.400 km.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ

Тешко приступачан континент. Ниједан други континент није тако слабо разуђен као Африка. Она нема развијених полуострва ни значајнијих острва у близини својих обала. Дужина обалне линије износи 25.904 km. Средишњи делови Африке удаљени су од мора око 1.500 km, а просечна је удаљеност од мора 670 km. Око 80% њене површине удаљено је више од 250 km од мора. На 1.000 km² површине копна отпада тек један километар обале. На острва и полуострва отпада само 2,1% укупне површине Африке, а 97,9% на труп. Уз северозападну обалу Африке, у Атлантском океану леже Капвердска и Канарска острва те Мадеира, а уз западну обалу континента су и острва Бисажос, Фернандо По, Сао Томе и Принсипе и Анабон, те острва Асенсион, Света Јелена и Тристан да Куња. Уз источну обалу континента су острва Мадагаскар, Мафиа, Занзибар, Пемба, Комори, Алдабра, Сејшели, Маурицијус, Реунион и Сокотра, а у Црвеном мору архипелаг Дахлак.

Прилази Африци на свим су странама неповољни. Њена слабо разуђена средозем-

на обала, с пешчаним пустињама и високим планинама, кудикамо је неприступачнија од јужноевропских добро разуђених обала на супротној страни Медитерана. Обале Црвеног мора и Индијског океана, богате коралним гребенима, с мало залива и природних лука, пружају још мање могућности добром пристајању. На атлантској страни пешчане дине у Сахари протежу се све до самог океана. Уз велики, лучно положен Гвинејски залив, пешчани спрудови и лагуне јако отежавају пловидбу и затварају пут у унутрашњост непроходном обалном вегетацијом. На југозападу Африке уз обалу је дуга приобална пустиња Намиб. На хиљаде километара обале, бродови или не могу да пристану, или пристају само уз велике потешкоће. На читавој обали Африке има само неколико дабрих природних довољно дубоких и заштићених лука. Другу, не мање значајну, препреку која затвара континент чине високи одсеци великих унутрашњих висоравни које се стрмо дижу недалеко од обала. Због свега тога највећи

▲ **Слика 34.**
Физико-географски приказ Африке
(Извор: www.mapsofworld.com/physical-map/africa)

део Африке био је вековима изолован од цивилизацијских утицаја које преноси море. У Европи и Азији све до XX века владала је велика необавештеност о централној Африци. Врло велик део афричког становништва остао је све до краја XIX века без додира с цивилизацијама с других континената.

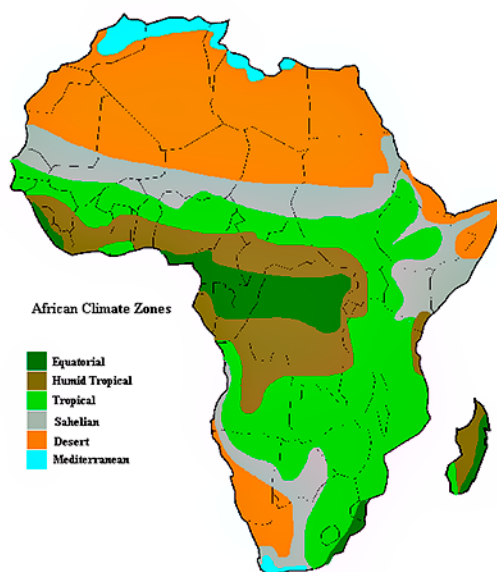
Релефни услови - стари планински масиви и велике плитке котлине. У погледу вертикалне развијености Африка има прилично једноставне облике релефа. Основу чине прастаре стене, обликоване као живљи и разноликији релеф, који је услед дуготрајног рада спољних сила снижен и заравњен. Ивичне Арапске планине, те планине и висоравни источне Африке, Јужне Африке и Анголе, планински делови Сахаре (Ахагар и Тибести), сада су 2.000-3.000 m високи остаци некадашњих знатно виших планина. Изразито високи релеф сачињен је и очуван само на раседним линијама где су вулканске ерупције нагомилале еруптивне стене и изградиле високе планинске врхове од 4.000 до скоро 6.000 m. Између старих смасива простиру се ве-

лике плитке котлине испуњене језерским и речним седиментима. Такви су предели око Белог Нила, Чадског језера, горњег Нигера, средњег Конга, као и пространства Сахаре и Калахарија испуњена песком. Изузетак у релефу Африке чине младе набране Атласке планине (4.165 m) на северозападу континента, по старости и облицима сродне Алпама (Слика 34).

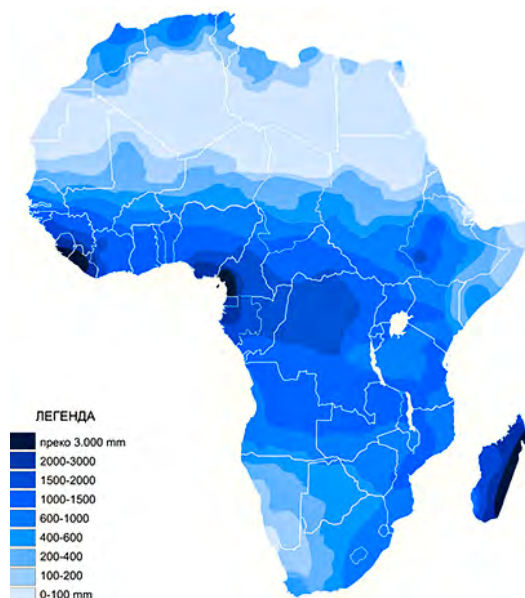
Према надморским висинама Африка се може поделити на две целине: ниску северозападну и високу југоисточну. Граница између њих се протеже од Анголе на југозападу до Етиопије на истоку. Ниска Африка заузима много већи део копна и њена надморска висина ретко прелази 600 m, изузев планинског ланца Атласких планина, планинских масива Тибести, Ахагар, Џабел Мара и вулканских Камерунских планина. Висока Африка, напротив, има много предела изнад 1.000 m надморске висине. Највиши врх је Килиманџаро 5.895 m, а најнижа тачка ниво језера Асал у Афарској или Данакилској депресији, 155 m ниже од нивоа мора.

Климатски и биogeографски услови. Африку екватор дели на два приближно једнака дела, па су клима и вегетација у оба дела сличне. Африка је најтоплији континент. Снега буде само на врховима Атласа и високим вулканским врховима источне Африке (Килиманџаро, Кенија, Рувензори). Готово цео континент је у тропским и у супротропским зонама.

Тропске прашуме. У средишњем, екваторијалном појасу (између 10° северне и 10° јужне ширине) влада једнолична тропска клима. За њу су карактеристичне стално високе температуре (средње месечне 25 °C до 28 °C), обилне кише (више од 2.000 mm годишње, понегде 7.000 mm) и веома висока влага (80-95%), што ствара спарину и чини простор нездравим. Таква клима идеална је за формирање тропске кишне (влажне) шуме или прашуме. Ове шуме простиру се у великом басену Конга и у северном приморју Гвинејског залива. Веома су густе, брзо растуће, карактерише их спратовност (4-5 спратова), а високо дрвеће (50-60 m, ређе 70 m) испреплетено је лијанама (дужину и до 300 m). У овим шумама (на свега 3 km² може бити и до 400 различитих биљних формација) на-

▲ **Слика 35.** Типови климе у Африци
(Извор: www.thinglink.com/sce-ne/581156509988159488)

▲ **Слика 36.** Просечна годишња количина падавина у Африци
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Клима_Африке#/media/Датотека:Africa_Precipitation_Map-sr)

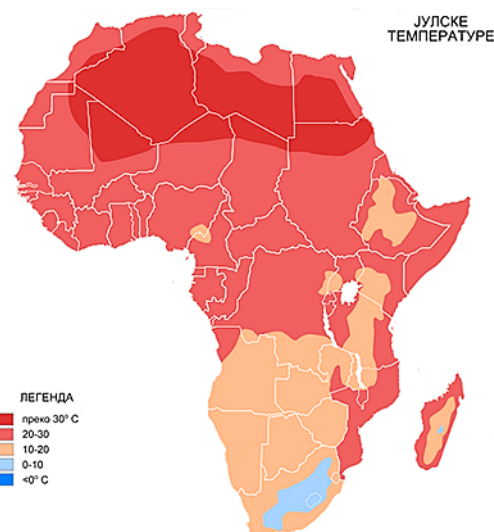
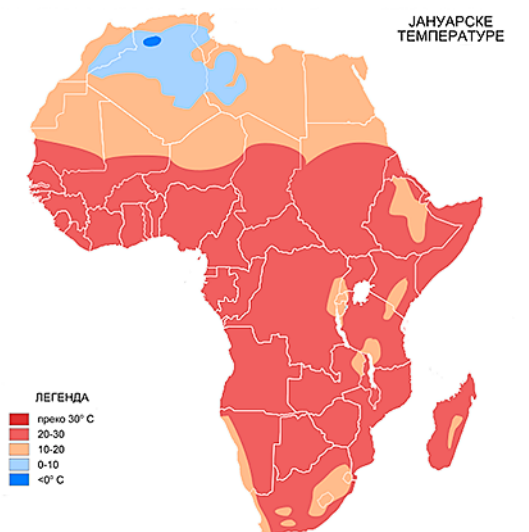
лази склоништа и храну многобројна крупна фауна, а у њима живи више од половине свих светских живих заједница.

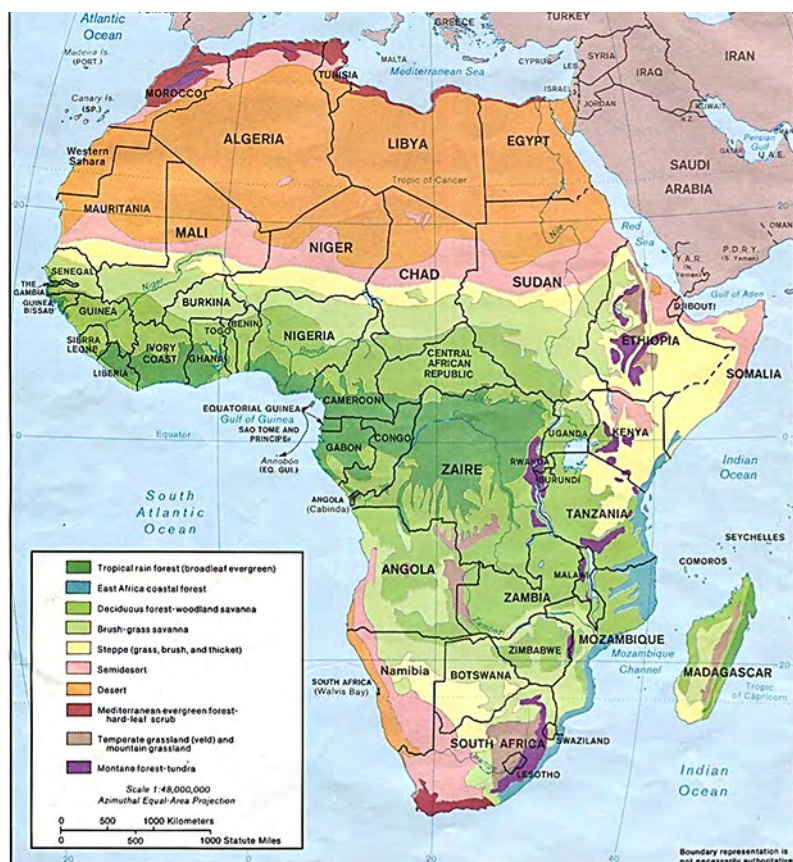
По броју животињских врста, ови шумски простори значајно надмашују све остале шуме. Посебно је велики број птица и инсеката, мада је број јединки сваке појединачне врсте релативно мали. Велики је број гмизаваца и водоземаца, а у слатким водама живи око 2.000 врста риба (1/3 светске слатководне фауне). Бескичмењаци (мрви, стоноге, лептири и др.) су разноврсни, са великим бројем облика и боја,

а има и крупних врста. Фауна лептира је једна од најбројнијих на свету. Због недостатка светлости при површини, шикаре и травнате површине су веома оскудне, па је мало животињских врста које ходају по тлу, а најчешћи су: тапири, носорози, пекари (фамилија *Tayassuidae* - свиње Новог света) и нилски коњи. У овим шумама животиње живе углавном у крунама стабала.

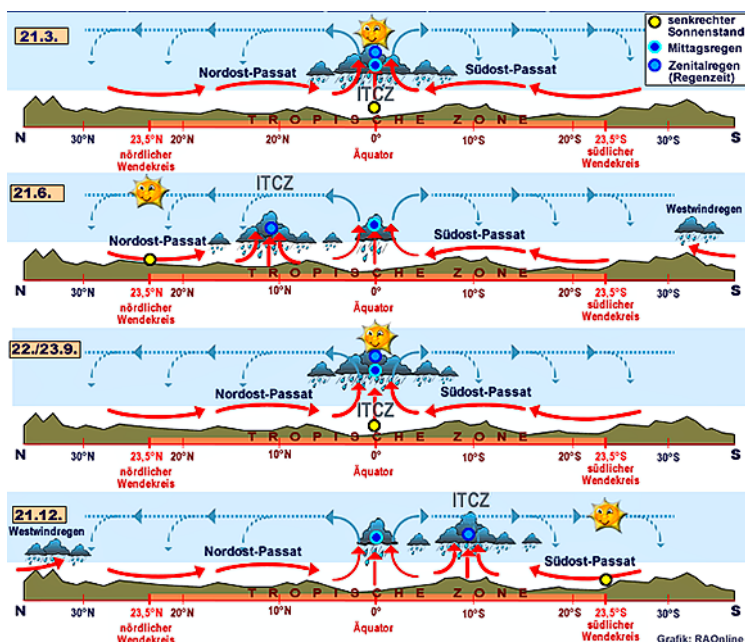
Најчешћи сисари у крунама су: мајмуни, летеће веверице, лењивци, веверице са бодљикавим репом, дикобрази (бидљикаво прасе), неки инсектоједи и месождери

► **Слика 37.** Просечне јануарске и јулске температуре у Африци
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Клима_Африке#/media/Датотека:Africa_Temperature_Map-sr); Размера 1: 10.000.000

▲ **Слика 38.** Вегетационе зоне у Африци
(Извор: <https://anteafrika.weebly.com/klima.html>)

▲ **Слика 39.** Промена положаја Земље у односу на Сунце - кретање ваздушних маса и падавине у тропском појасу - померање зоне киша (влажно и сушно доба) изазива и миграције животиња. Објашњење: жути кружић - Сунце у зениту, плави кружић са светлијим ободом - редовне кише; плави кружић са тамнијим ободом - зениталне кише.
(Извор: http://www.raon.ch/pages/edu/bio/bio_rainforest10101a.html)

(неке звери) итд. У тропским кишним шумама је мали број људи, углавном малобројна племена Пигмеја која живе од сабирања плодова, лова и риболова (Большая советская энциклопедия, 1969-1978). На северном и јужном ободу тропских кишних шума, количина падавина је мања, шума се проређује (светла тропска шума), а до површине тла доспева већа количина сунчеве светлости, па се између дрвећа јавља и травна вегетација, те се ове површине називају и шумо-саване (прелаз ка саванама).

Саване. С обе стране екваторијалног појаса тропске шуме прелазе у саване, а на њих се надовезују степе и пустиње. Саване су травне заједнице тропског и суптропског поднебља, са ретким дрвећем и грмљем. Типичан пример су саване у Источној Африци, са разноликим животињским светом и препознатљивом вегетацијом (најчешће високе траве и високе акације са плоснатом крошњом, а уз реке се често протежу галеријске шуме). Савана замењује тропску шуму тамо где је годишња количина кише испод 1.500 (најчешће око 1.000 mm, а може и до 700 mm). Ту се јављају два годишња доба: 1) суво и хладније („зима“) и 2) влажно и топлије (лето). Лето је кишовито и влажно, па савана зазелени (трава и олистало дрвеће). Сушни период је такође топао и углавном без падавина, па је савана сува. Са дрвећа отпада лишће, а траве се суше и до следећег лета остају углавном у фази мровања.

Током влажног лета, биљоједи имају довољно хране, што условљава и велики број месоједа, док током сушног периода, често хране нема довољно, па се дешава да животиње угину од глади и жеђи. Да би то избегле, многе животиње се селе у потрази за храном и водом, а на Језерској висоравни се тада могу пратити непрегледне колоне гнуова и зебри и уз њих бројне звери. Треба напоменути да Језерску висораван у Кенији пресеца екватор, а то значи да, када је на северној полулопти лето и влажни период, на јужној је хладније и сушније, па се због тога одвијају сезонске миграције животиња.

Температурна разлика између два годишња доба је од 8 °C до 10 °C (у топлијем делу године температура је око 25-30 °C, а у

хладнијем око 18-23 °C). Што даље од екватора, клима постаје све сушнија (1.000-700 mm), шумарци мањи и кржљавији, саванска трава нижа, тако да ову савану за разлику од влажне називамо сувом саваном. Влажна савана обухвата широк појас између гвинејске Африке и горњег Нила, а на југу од екватора влажна савана је карактеристична за горњи слив Конга. Сува савана обухвата северно од екватора климато-вегетациони појас Судан, који се протеже од Сенегала на западу до Белог Нила на истоку (држава Судан), али је много распрострањенија у јужном делу где се протеже од Анголе преко Катанге у Конгу и Замбије до пространстава Језерске висоравни на истоку Африке, те на југ до Натала у Јужноафричкој Републици. Савана је погодвала насељавању људи, а ту се становништво бави ратарством и сточарством. На том простору, на крају сушног периода, становништво пали сасушену траву и грмље да повећа плодност земљишта. Домородачко становништво углавном узгаја просо и сирак, а уз то и низ прехранбених биљака које су донели Енглези и Португалци, нпр. кукуруз, маниока и банане. Изузевши крајеве где хара опасна мува це-це, „бич тропске Африке“, узгајају бројна стада говеда. Пошто су језера, мочваре и реке богате рибом, лов и риболов, уз сточарство, обезбеђују додатну месну храну. Савана је главни простор великих биљоједа: антилопа, газела, дивљих свиња, носорога и слонова и других, те месоједа лавова, леопарда, пантера и хијена. Тло и клима саване су погодни за узгој важних култивисаних индустријских биљака: памука, уљарица и каучуковца, а могу успевати пиринач (уз наводњавање) и кафа.

▼ **Слика 40.**
Савана на истоку
Јужноафричке
Републике
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Africa#/media/File:Zebras_Serengeti_savanna_plains_Tanzania)

Степе. Идући према северу и југу саванска клима прелази у сушну степску климу (600 до 250 mm падавина годишње) у којима се одржава дуготрајно суво и ведро време. Мале количине кише и дуго суво раздобље (8-10 месеци), с високим температурама (у топлијем делу године 33-36 °C, а у хладнијем 15-20 °C), онемогућавају раст високом дрвећу. Место дрвећа јавља се ниска закржљала шикара и трава (понекад се назива ниска савана). За време краткога кишног раздобља тло прекрије ниска трава, која у неколико недеља израсте, цвета и донесе семе, па је онда убрзо јарко сунце сасуши и спржи. Зона степе (јужно од Сахаре назива се Сахел) надовезује се на савану (појас Судан) отприлике на линији северни Сенегал - Чадско језеро - Дар Фур у Судану. У источној Африци степа се простире на сушним деловима висоравни око великих језера, а посебно на североистоку уз гранични појас Кеније, Јужног Судана, Етиопије и Сомалије, док је у Јужној Африци у Трансвалу и око полупустиње Калахари. Јавља се и на јужним падинама (платои) Атласких планина, на северо-западу Африке. У степи ратари уступају место сточарима номадима који живе под шаторима и керћу се са стадима оваца, коза и камила од појилишта до појилишта, од пашњака до пашњака.

Пустине. Тамо где је кише мање од 250 mm годишње, трава постепено нестаје и уступа место пустињи. На континенталним географским ширинама где дувају суви пасати владају готово непрекидна суша и ведрина. Ту се пружају велика Сахара на северу и мањи Калахари и Намиб на југу. У њима прође и по неколико година да на ужарено тло не падне ни кап кише. Дневне температуре пењу се (у Сахари) до 50 °C у сенци, па

и до 57 °C, кад дуне врућ пустињски ветар. Ноћи су хладне, а у хладнијем делу године температура се ноћу спушта и испод нуле. Ипак, и ти простори нису сасвим без живота. У њима има камених висоравни на којима је човек понегде нашао заклон и где биљке пуштају корење у пукотине стена. Понегде у удолинама има извора где на површину избија подземна вода. У Сахари има оаза у којима расту палме, датуле, жита и поврће. Неке од оаза су велике и имају и по милион палминих стабала.

Суптропи. Африка има и два суптропска појаса, један на свом северном и други на свом јужном крају. У њима се опет јављају обилније кише (око 1.000 mm), а с њима и бујнији биљни покривач. И овде се година дели на суво и влажно доба, али влажно доба пада у хладнијем половину године. Температуре су умереније. Просек најтоплијег месеца креће се од 20 °C до 25 °C, а најхладнијег око 12 °C. Изражена су и прелазна доба, пролеће и јесен. На северу суптропски појас обухвата атласке земље и уско приморје Либије и Египта, а на југу југозападно и јужно приморје Јужноафричке Републике. Од природне вегетације карактеристична је макија (високо грмље мирте, лаворике, дивље маслине, ситног храста и др.), а од култивисаног биља узгајају се жита, винова лоза, маслине, агруми и смокве.

Велике реке али и велики простори без отицања. Хидрографска мрежа Африке одликује се изразитим специфичностима. Велике реке Нил, Нигер, Конго, Замбези,

Лимпопо, Орање и друге, које одводе воде с пространих делова континента, имају велике падове, те бројне брзаке и водопаде. Уз то што су велике природне лепоте оне су и врло богати извори хидроенергије. Те су реке од великог значаја за наводњавање, а важне су и као пловни путеви. Оне су биле артерије којима су Европљани продирали у унутрашњост континента. Велики делови Африке су без отицања (око 36% површине). То су у првом реду Сахара и Калахари, а у њима су карактеристични вади, сува речна корита, којима пројуре бујице само у доба изненадних пљускова. Њихове се воде брзо изгубе у пешчаном тлу, а корита пресуше. У Сахари има више од 30 вадија дужих од 200 km. Карактеристичне су исто тако изданске воде. Потичу од вода које се сливају површинским и подземним путем с планина, удаљених и по више стотина километара. Њихови извори су омогућили настанак неких оаза. Понегде између непропусних слојева има артешке воде, која потиче из ранијих геолошких раздобља с влажнијом климом. Она је само делимично искоришћена помоћу дубоких артешких бунара.

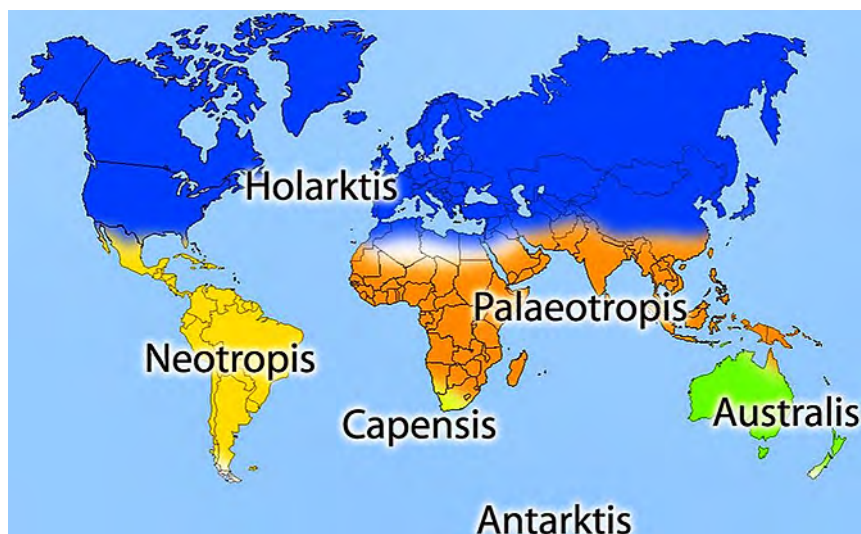
У просторе без отицања убрајају се и велика котлина Чадског језера, котлина Рудолфовог језера у Источној Африци, шотови у Атласким планинама. Њихове се воде губе испаравањем. Док су Рудолфово језеро и сва друга језера у таквим затвореним подручјима слана, Чадско језеро је слатководно, што се објашњава његовом геолошком младошћу. Велика слатководна језера: Вик-

► **Слика 41.** Најзначајније реке и језера у Африци (лево)
(Извор: <https://aquariumbg.com/biotope/64>)

► **Слика 42.** Слив реке Конго
(Извор: <https://en.wikipedia.org/wiki/Africa#/media/File:Congobasinmap>)

▲ **Слика 43.** Флористичка царства (макро регије) на Земљи
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Флористическое_районирование#/media/Файл:Florenreiche)

▲ **Слика 44.** Географске регије Африке
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Африка#/media/Файл:Африка-regions_дорадио]. Плавша)

торијино, Тангањика, Њаса и друга у Источној Африци су тектонска и имају острва. Језера су веома важна за живот људи, али и бројних животиња, како риба, тако и сисара, птица и других. Наравно, и околне морске површине важна су станишта бројних животињских врста, а посебно интересантни су приобални мочварни простори (обала Гвинејског залива и источне и југоисточне Африке), као и површине око ушћа великих река, где се мешају слана и слатка вода.

* * *

На простору Африке сучељавају се три флористичка царства (макро регије), а то су Холарктичко, Палеотропско и Капско (Слика 43). Холарктичком царству припада само северни део, односно Средоземна област (највећим делом поклапа се са географ-

ском регијом Северна Африка). Палеотропско царство заузима највећи део Африке са два подцарства - Афричко (Етиопско) и Мадагаскарско (обухвата географске регије Западна, Средишња, Источна и део Јужне Африке). Афричко подцарство има четири области: 1) Гвинејско-Конгоанску, 2) Судано-Замбезијску, 3) Кару-Намибија и 4) област острва Света Јелена и Вознесенско. Мадагаскарско подцарство има само једну истоимену област. Капско царство заузима крајњи југ Африке са једном истоименом облашћу.

Иако се фаунистичке регије углавном подударају са флористичким, постоје и поделе које дају другачије појмове и модификују поделу. Јасно је да се у два велика царства - Холарктичко (Средоземна област) и Палеотропско (Афричко или Етиопско подцарство). Код нешто другачије поделе издвајају се Арктогеа, Нотогеа, Палеогеа и Неогеа. Арктогеа (подудара се са Холарктичким царством), која се дели на Неарктику (Северна Америка) та Палеарктику (Евразија са северним делом Африке). Нотогеа обухвата Австралијску, Полинезијску и Новозеландску област. У неким поделама у Нотогеу укључује се и Патагонијска област (југ Чилеа и Аргентине и околна острва). Палеогеа обухвата Етиопску (Африка јужно од Сахаре), Мадагаскарску (са околним острвима) и Индо-Малајску област. Неогеа обухвата Јужну Америку и део Средње Америке (Слика 45).

▲ **Слика 45.** Фаунистички региони на Земљи
(Извор: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Зоогеография#/media/Файл:20121224zoogeographicalmap>); Размера 1:250.000.000

▲ **Слика 46.** Неке од најзначајнијих биљних и животињских врста у Африци

Поред фаунистичке регионализације копна, постоји и фаунистичка регионали-

зација светског океана - литорална и пелагијска (нама су посебно важни приобални простори). Фаунистическа подела приобаља (литорал) обухвата следеће регије: 1) Бореална (Арктичка, Борео-Пацифичка и Борео-Атлантска област у којој је и северозападна и средоземна обала Африке), 2) Тропска (Индо-Пацифичка и Тропско-Атлантска област у којој је и западно тропско приобаље Африке) и 3) Антибореална регија јужно од тропске (Антарктичка и Антиборелана област у којој је и Јужноафричка подобласт, уз Јужноаустралијску и Јужноамеричку). Такође, врши се и фаунистичка регионализација копнених вода (основ за регионализацију је фаунистички састав великих језера) и издваја се девет области: 1) Палеарктичка, 2) Понто-Каспијска, 3) Бајкалска, 4) Сино-Индијска, 5) Етиопска, 6) Тангањиканска, 7) Неарктичка, 8) Неотропска и 9) Аустралијска (Большая советская энциклопедия).

Велико пространство Африке са знатним разликама, утицало је на то да се она у географском смислу најчешће дели на пет регија: Северна, Западна, Средишња (Централна), Источна и Јужна.

ДЛАКАВА ДИВЉАЧ АФРИКЕ

Како смо напред анализирали, на размештај дивљачи у природни највише утичу: рељефне разноликости, климатске карактеристике и са њима повезана вегетација, односно извор хране, а наравно, животиње не могу без воде. На афричком континенту данашње распрострањење дивљачи последица је и деловања човека, који је најчешће неконтролисаним ловом и криволовом (посебно кроз XIX и већи део XX века), у коме су углавном учествовали богати Европљани, утицао на смањење броја одређених животиња, па у неким случајевима довео и до опасности да буду истребљене (и ратни сукоби делују негативно на живот и број дивљачи). Масовни лов и криволов убрзо проузрокује велике проблеме. Богати „купују и оно што се не може купити“, убијају велики број животиња, посебно оних чија се кожа цени, или

слонове, најчешће због кљова, од којих се прави накит или украси, а неки су млевену слоновачу користили и као афродизијак. Неконтролисани лов и криволов довео је до угрожавања и слонова, те се развој масовног ловног сафарија у другој половини XX века вратио као бумеранг. Крајем XIX века у Африци је годишње убијано 25.000 до 100.000 хиљада слонова, због кљова које су појединачно понекад премашивале 40 kg. Иначе, за веома вредне кљове смањују се оне чија појединачна тежина прелази 30 kg. Међутим, у недостатку оваквих убијају се и слонови са мањим кљовама. Вредне кљове имају зрели слонови, односно они старији од 30 година. Но, због лова и криволова ретки су били старији од 30 година. Током пребројавања слонова у НП Цаво у Кенији 1988. године међу 1.500 до 2.000 пребројаних слонова виђен је само

један мужјак старији од 35 година. Већина мужјака у овом НП била је тада у доби од 17 до 25 година. У овом НП средином седамдесетих година XX века било је 35.000 слонова, а почетком деведесетих мање од 4.000. Само за шест месеци 1989. године у овом НП убијено је око 500 слонова. Треба напоменути да се у нормалним условима паре слонови старији од 30 година, а када њих нема онда се паре и млађи, па чак и млађи од 20 година. У нормалним условима мужјаци млађи од 24 године уопште не долазе на парење. Женке долазе у доб за парење већ од 10 до 18 година, али зрелост достижу тек у четрдесетим. Старије женке предводе групе и имају велики ауторитет (матријархат), а често се матријархалне групе међусобно повезују. Због криволова и великог броја убијања зрелих слонова, често је на челу крда слонова женка тинејџерске старости (НП Цаво), а у НП Микуми у Танзанији, где је у криволову убијен велики број слонова, срећу се групе које предводе слонице од 15 година, а најстарији мужјак имао је само осам година. Када криволовци убију женку предводницу, осатали чланови групе доживљавају прави стрес, а запажено је да се слонице тада настоје удружити у веома велике скупине, да би се лакше заштитиле. Трагедија која је преко криволова задесила слонове још је очигледнија, кад се зна да ће слонић млађи од две године, остане ли сироче, сигурно угинути ако га не отхрани човек. Сирочад од две до пет година угину у 70% случајева, а чак 50% свих слонића без мајки између шест и десет година. По проценама, ако се у потпуности обустави убијање зрелих слонова требало би 20 година да се породичне скупине донекле опораве. Један од великих проблема је недостатак обучених (али и добро плаћених - месечна плата чувара је 50 \$, а за једну кљову тешку око 30 kg може се добити 400 \$). Уложено је доста средстава (али не и довољно) за обуку чувара и обезбеђење, али због велике зараде криволов је веома тешко зауставити, чак и након што је 1988. године у Кенији донета наредба да се криволовци убијају на лицу места. Међутим, убрзо је убијено шест чувара док су обављали свој посао, што значи

да су криволовци лако прихватили нова правила игре на живот и смрт. На почетку деведесетих година Кенија је имала око 2.000 обучених чувара, мада је било потребно још толико. Кенијци настоје да у свакој патроли имају бар по два врхунска стрелца за гађање на велику удаљеност. Кенијска влада је НП и резерватима доделила и специјалне полицијске одреде, па се стање полако побољшава. Да би се ситуација побољшала, поред боље организације и чуварске службе, на разноликим територијама (највише на саванско-степским) проширују се простроне целине у којима су животиње заштићене (национални паркови, резервати природе и друго), а у заштићеним просторима и ван њих живи разнолика дивљач, веома интересантна за лов или фото-сафари (Плавша, 2016).

Подела афричке дивљачи. Афричка дивљач се може поделити на:

- *ситну дивљач* – афричка дивља мачка (*Felis lubica*), блесбок, зец, шакал, стинбок, спринбок и друге;
- *средњу дивљач* – бабун, гепард, нијала, пегава хијена, брадавичаста свиња и друге;
- *крупну дивљач* – орикс, жирафа, хартбист (*Alcelaphus buselaphus*), куду, роан, воторбок, зебра, црни вилдбист и друге врсте (www.kowasadventure.com).

У **средоземној области**, као делу Холарктичког или Арктогеа царства живе безрепи макако, обична генета, бодљикаво прасе, пругаста хијена, леопард, медитеранска дропља, бела кања, плава тркачица, као и велики број гмизаваца и слепих мишева итд.

У **западноафричкој области** живе шимпанза, горила, цибетка, патуљаста нилски коњ, окапи, афрички патуљаста јелен, антилопа, а од птица морка, јаребица, голуб, низ папагаја, пчеларица, афрички паун итд.

У **Јужноафричкој и Источноафричкој области** живе жирафа, носорог, слон, зебра, нилски коњ, биво, антилопа, газела, лав, леопард, павијан, батоглава чапља, китоглава чапља, ној, нектарица, морка итд.

Мадагаскарско подцарство је релативно изолован простор, па је таква и фауна. Доста врста је уништио човек. Овде нема мајмуна, али има полумајмуна - лемури и

▲ **Слика 47.** Великих 5 (Big Five) дивљачи у Африци - слон, лав, биво, носорог и леопард
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Big_five_game#/media/File:Big_five_gam)

мадагаскарски прсташ. Од копитара интересантна је мала свиња. Ту су и крокодили, те ендемичне корњаче и игуане итд (Большая советская энциклопедия).

Богати и разнолики афрички животињски свет, и у оквиру њега нарочито разноврсне и разнородне групе травоједа, живи на огромним травнатим посторима савана. Скоро 80 врста насељава различите типове савана. Посебно занимљиве, у ловачком погледу веома привлачне и изузетно бројне су групе папкара и копитара. Лов ових животиња одувек је првенствено обезбеђивао месо, кожу, рогове или друге производе, у прво време домороцима. Без обзира на осетно смањење броја многих папкара и копитара, коришћење њиховог меса, коже и других производа има још увек значајну улогу у економији многих

афричких земаља. У Нигерији удео меса дивљачи у исхрани у различитим крајевима креће се од 10% до 90%. Ловна привреда Сомалије почетком педесетих година прошлог века почивала је на одстрелу гренука, а годишњи одстрел износио је око 100.000 грла. Само у 1962. години из јужних области Сомалије извезено је 400.000 кожа антилопе дик-дик. У то време у разним земљама Африке, према званичним подацима, ловљено је око два милиона грла годишње.

Проблем смањивања бројности дивљих папкара и копитара у Африци решава се на три начина: насељавањем, заштитом у националним парковима и резерватима и полуслободним гајењем (одгајивачнице дивљачи). Овај последњи начин гајења дивљачи у ограђеним просторима, који је

▼ **Слика 48.** Животиње у кишним шумама Африке

▲ **Слика 49.** Део НП Аруша у Танзанији
Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Tanzania#/media/File:Giraffes_Arusha_Tanzania

▲ **Слика 52.** Неке врсте афричке пернате дивљачи - ној, рода седларица, марабу и секретар
(Izvor: <https://en.wikipedia.org/wiki/Bird>)

кост, без кобилице, коштаног гребена, на коме су причвршћени грудни мишићи који повлаче крила у летачица.

У Африци живи велики број различитих чапљи (породица Ardeidae) од којих се издвајају: чапља голијат (*Ardea goliath*) која је висока и до 2 м, тиграста чапља (*Tigriornis leucolophus*) која је слична нашем гаку, али другачијих боја, црна чапља (*Hydranassa ardesiaca*), коју негде зову и сеновита чапља. Она је мајстор лова у сенци коју сама прави ширећи крила попут сунцобрана.

Бројне су и различите врсте рода (породица Ciconiidae). Најбизарнији је афрички марабу (*Leptoptilos crumeniferus*), који се храни и лешинама, а уједно је највећа рода и спада међу највеће птице летачице уопште. Треба споменути још и беловрату роду (*Dissoura episcopus*) и роду са седластим кљуном - миктерију (*Ephippiorhynchus senegalensis*). Од ражњева (породица Threskiornithidae) најпознатији је свети ибис (*Threskiornis aethiopicus*) кога су обожавали стари Египћани. Далеко је ружнији јужноафрички ћелави ибис (*Geronticus calvus*).

Велики број грабљивица из рода Accipitriformes живи у Африци. Међу њима су од занимљивијих краткорепи орао (*Terathopus ecaudatus*), као и једна врста јастреба који лови слепе мишеве (*Macheiramphus alicinus*), а живи и у Азији. Ипак, најкарактеристичнији је писар или секретар (*Sagittarius serpentarius*), једини представник своје породице. Назив је добио по чуперку дугачких пера на темени, која изгледају као пера за писање заденута за уво древних писара. Лови животиње на тлу, а нарочито змије.

Од афричких кока (ред Galliformes) карактеристични су заирски паун (*Afropavo congensis*), а нарочито морке (породица Numididae), од којих је бисерка (*Numida meleagris*) претеча домаће морке.

Два афричка ждрала су представници своје породице у етиопској области: краљевски ждрал (*Balearica pavonina*) и ђубасти ждрал (*Bucconas carunculatus*).

Неколико врста дропљи живи у сушним пределима Африке, од којих вреди поменути хубару (*Chlamydotis undulata*) и белотрбу дропљу (*Eupodotis senegalensis*).

Од папагаја (ред Psittaciformes), најпознатији је јако (*Psittacus erithacus*), који се сматра најбољим „говорником“ међу птицама уопште.

Међу афричким ноћним грабљивицама (ред Strigiformes), највеће су афричка буљина (*Bubo lacteus*) и афричка буљина рибарка из рода Scotopelia.

Афричке модровране и пчеларице још су лепших боја од европских. Таква је, на пример, љубичаста модроврана (*Coracias caudata*) и црвена пчеларица (*Merops nubicus*). У Африци живе и шумски пупавци (породица Phoeniculidae), од којих је најпознатији зелени пупавац (*Phoeniculus purpureus*).

Ту су и многобројни кљунорошци међу којима је најчешћи црвенокљуни кљунорожац (*Tockus erythrorhynchus*), с израштајем на кљуну у облику шлема. Познат је по томе што мужјак „зазида“ женку у дупљу са гнездом, где она остаје током лежања на јајима и делимично током одгајања младунаца. За то време мужјак је храни кроз мали отвор који остаје незатворен.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РАЗМЕШТАЈ У АЗИЈИ

Азија је, по површини, највећи континент са око 44.579.000 km² (Atlas of the World, 2006), а има око 4,68 милијарди становника (2021) (www.worldometers.info/world-population/asia-population/). Због својих природних и антропогених добара и великих контраста постаје један од најпосећенијих континената. Годишње је посетио око 300 милиона туриста (2018), а од тога око 1/3 борави у Кини. Азију карактеришу:

- велике разноликости природе (има велика нетакнута пространства) и друштва,
- бројне и разнолике културе и религије,
- најгушће насељена подручја (источна Кина, долина Ганга), али и ненасељени и веома ретко насељени простори, посебно Северне Азије,
- велике разлике у развоју.

ма, има велике реке, пустиње, степе и шуме, што уз климу даје основу да се на њему формирају велике уједначене географске регије: Северна, Југозападна, Јужна, Југоисточна, Средишња и Источна Азија. Димензијама природе придружују се димензије друштва.

Азија је континент на коме се налазе простори са највећом густином насељености на Земљи и великим бројем становника. Северни део, нешто више од четвртине континента (око 13,1 милиона km²) припада само Русији и веома ретко је насељен (око 35 милиона становника или око 2,7 ст./km²), док у остатку Азије (Источној, Јужној, Југоисточној, Средишњој и Југозападној) на површини од 31,45 милиона km² живи око 4,6 милијарда људи, што прелази половину (око 59%) целокупног човечанства (7,7 милијарди). Велика конценарција становништва у неким деловима (источни део Кине, делови Јужне Азије, Индонезија, Јапан и др.), утицала је и на угрожавање и смањивање броја дивљачи. Димензије и разноликости Азије нарочито се истичу у поређењу с умереношћу Европе, „њеног великог западног полуострва“.

► **Слика 53.**
Регионално-географска подела Азије
(Извор: www.shtreber.com/Osnovni-geografski-podaci-Azije#890_0)

У Азији је све велико и превелико. Највећи континент на свету има највише и најпространије планине на Земљи, истиче се огромним висоравнима и још већим низија-

ПРИРОДНИ УСЛОВИ

Рељефне разноликости. За рељеф Азије карактеристични су у првом реду високи и дуги, чврсто међусобно повезани планински ланци (младе веначне планине), који се протежу од обала Медитерана (Турска у

Југозападној Азији), смером запад - исток, све до обала Пацифика (Југоисточна Азија). На том правцу пружају се високе и дугачке планине, а најпознатије су: Таурус или Тавор (3.756 m), Понтијске (3.931 m), Кавказ

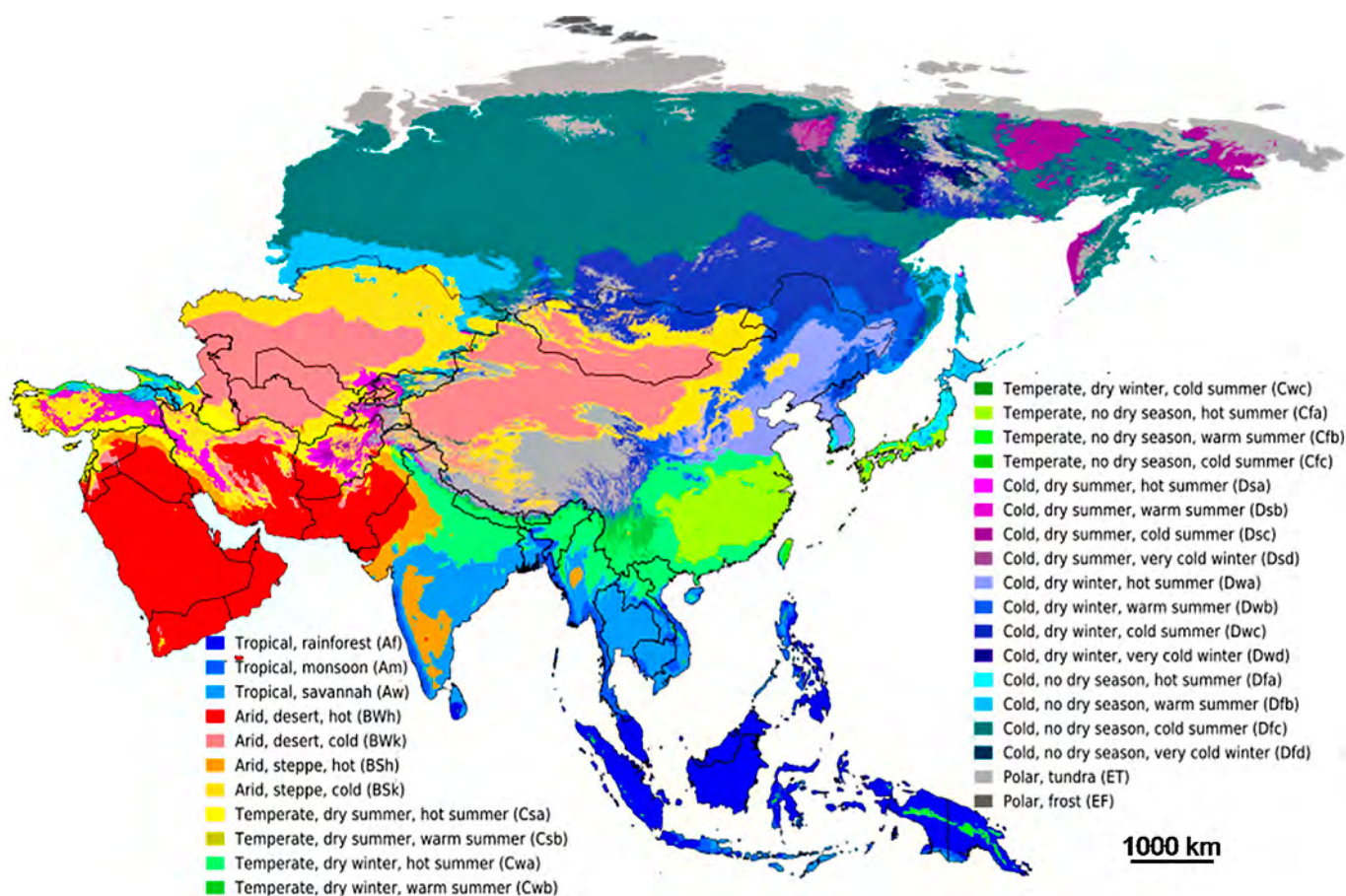
► **Слика 54.**
Физичко-географски приказ Азије
(Извор: <https://worldmapblank.com/asia-physical-map/>)

(5.642 m, Велики - дужине 1.150 km, ширине 33-180 km и Мали Кавказ дужине 600 km, неколико вулканских врхова), Елбурс или Алборз (5.609 m), Загрос (4.548 m), Хиндукуш (7.699 m), Кунлун (7.723 m), Памир (7.649 m), Тјан Шан (7.439 m, дужине 2500 km, ширине 400 km), Каракорум (8.614 m), Хималаји (8.848 m, дужине око 2.400 km, ширине 250-300 km, преко 50 врхова виших од 7.200 m и 14 виших од 8.000 m), Бурманске (3.053 m), Малајске планине са бројним вулканима (неки и преко 3.500 m), те Снежне планине (4.884 m) на Новој Гвинеји и др. Ови планински ланци затварају, простране и високе висоравни 1.000-5.000 m (Анадолија, Јерменска, Иранска, Тибет, Монголска и др.). Са просечном висином 4.900 m Тибет је највиша висораван на Земљи. Између планинских ланаца налазе се и неке од највећих котлина на Земљи: Таримска између Тјан Шана и Кунлуна, те Џунгарија између Тјан Шана и Алтаја, уз бројне друге мање по површини. Високе ивичне планине спречавају продор влажних ветрова у њих па су оне врло сушне. Суша, оскудица вегетације и тешко проходне планинске пречаге најчешће од њих чине изоловане просторе који отежавају кретања и у смеру меридија-

на и паралела. Унутар овог планинског система, велике реке су изградиле, шире или уже импозантне долине које насељава разновстан биљни и животињски свет.

Северно и јужно од овог појаса млађих планина пријају се остаци старог копна који су дуготрајним спољним утицајем знатно снижени и уравњени. Централни до Северне Азије (Сибир) заузима Сибирска висораван (плато, 500-2.000 m), која је са околним планинама (Сајан, Јаблоновске, Становојске, Верхојанске и друге), била део старог копна Ангара (по неким изворима најстарије копно на Земљи). Јужним делом Југозападне Азије протеже се Арабијско-Сиријска висораван (плато 500-1.200 m), која је, као и висораван Декан (450-750 m) у Индији, некада била део старог копна Гондвана. Низије се налазе и на већем делу осталог бробоља континента и заузимају око 25% његове површине. Најпространија је Западносибирска низија (3.000.000 km²), највећи мочварни простор на Земљи. Треба поменути и Северносибирску низију уз обале Северног леденог океана, Туранску око Аралског језера, Месопотамију и низију уз Персијски залив у Југозападној Азији, низије у долинама Инда, Ганга, Брамалут-

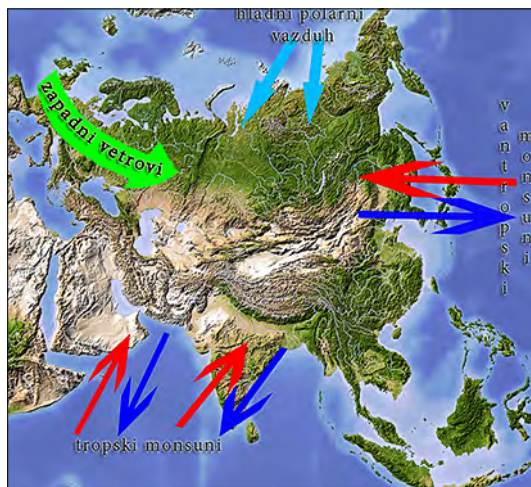
▲ **Слика 56.**

Типови климе на простору Азије по Кепен-Гајгеровој класификацији (1980-2016)

(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Climate_of_Asia#/media/File:Koppen-Geiger_Map_Asia_present)

се излучи свега око 360 mm падавина, а у Душанбеу око 570 mm. Без обзира на велики број варијетета климе, на простору Азије се разликују три велика климатска појаса: 1) на северу континента - поларни климатски појас с хладном и претежно сувом климом; 2) у средини - велики континентални

климатски појас с израженим колебањем температура између лета и зиме и израженом сушом, осим зоне у коју допиру атлантски умерено влажни ветрови са запада; 3) на источној и југоисточној периферији континента - монсунски климатски појас у којем се преко године правилно смењују

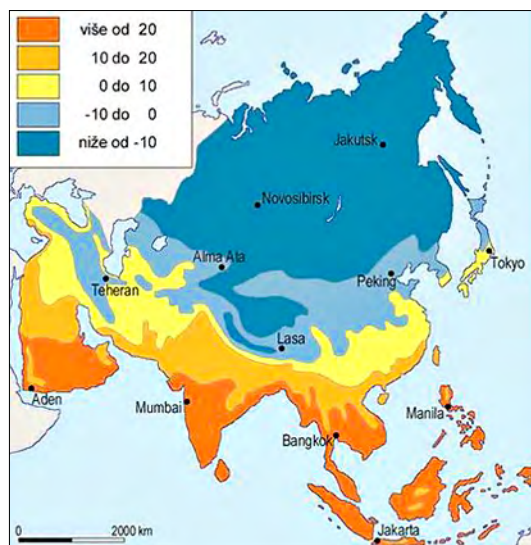
▲ **Слика 57.** Доминантна ваздушна струјања (ветрови) на простору Азије

(Извор: <https://www.shtreber.com/Klima-azije>)

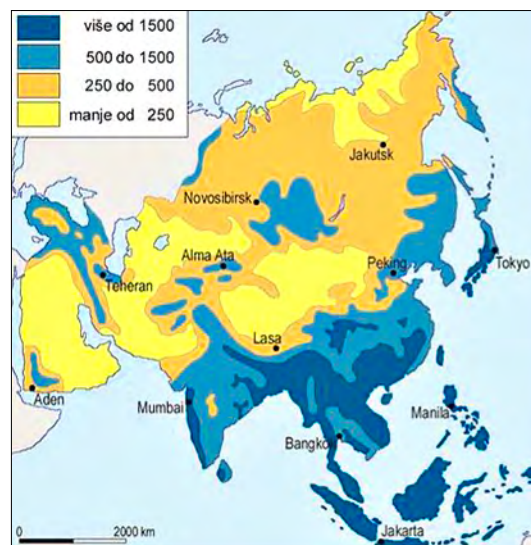

▲ **Слика 58.** Монсунска Азија

(Извор: <https://docplayer.rs/116327702-Pitanja-za-internu-evaluaciju-za-viii-razred>)

▲ **Слика 59.** Средње јануарске температуре ваздуха (°C) на простору Азије
(Извор: <https://eoutlet.shopsfashion2021.com/content?c=topli%20pojasevi%20azije&id=5>)

▲ **Слика 60.** Просечна годишња количина падавина (mm) на простору Азије
(Извор: <https://proleksis.lzmk.hr/10157/>)

хладни континентални суви ветрови (зимски монсун) и топли морски влажни ветрови (летњи монсуни).

Монсунски климатски појас свакако је за континент најзначајнији, јер летњи монсуни (јун - септембар) доносе загрејаним пољима потребну влагу, пуне водом речна корита и безбројне басене из којих се наводњавају велике површине обрадивог тла, влажне шуме и саване. На том простору живи више од 85% становништва Азије (Плавша, 2016; Météo climat stats; Sistema de Clasificación Bioclimática Mundial).

Хидрографски услови. Једна од специфичности Азије јесте и њена хидрографска мрежа. Велика већина река тече из планиског центра континента и са Тибета према периферији, а најважније су дугачке по неколико хиљада километара. Простране и плодне речне долине, посебно у Јужној, Југоисточној и Источној Азији, су простор на коме су се развиле неке од првих цивилизација, а ови водотоци су веома важне саобраћајнице, уз које с изграђени велики градови. Најзначајније реке су: Јангцекјанг (најдужа, 6.380 km, површина слива 1.808.500 km², просечан протикај 30.166 m³/s), Хоангхо (5.464 km), Инд (3.180 km), Ганг (2.525 km), Брамапутра или Цангпо (2.896 km), Меконг (4.350 km), Салвин (2.815 km), Иравади (2.170 km), Тигар

(1.900 km), Еуфрат (2.780 km), Об (3.650 km), Иртиш (4.248 km), Јенисеј (3.487 km), Лена (4.400 km), Амур (2.824 km), Сир Дарја (2.212 km), Аму Дарја (1.415 km), итд. (Encyclopedia Britannica; Большая советская энциклопедия). Неке од њих, већим делом свог тока, теку кроз густе тајге (Об, Иртиш, Јенисеј, Лена), друге кроз монсунске шуме (Ганг и Брамапутра), треће кроз суве пустињске и полупустињске просторе (Инд, Аму Дарја, Сир Дарја, Тигрис и Еуфрат) или преко пространих травних низија Источне Азије (Хонагхо и Јангцекјанг, а код већине горњи токови су у високопланинским пределима или на висоравнима (Тибет, Јерменска висораван). По неким изворима река Цангпо формира је најдубљи кањон на свету - Велики кањон, за који се наводе дубине од 5.382 m до 6.009 m (www.100gogo.com/canyon.htm; www.china.org.cn). У низијским и приобалним просторима (делте) уз многе реке су мочварани и поплазни терени, на којима се, на топлијем делу континента, формира густа тропско-монсунска вегетација, и где су добри услови за живот различите дивљачи.

С планиског руба средишњих делова Азије према северу се пружа сливни простор Северног леденог океана (39,6%), где су највећи део године обале залеђене, према истоку слив Тихог океана (32,6%), где су уз

▲ **Слика 61.** Највеће реке и језера Азије
(Извор: www.shtreber.com/hidrografija-azije)

источну обалу хладна Ојашио и топла Курошио морска струја, према југу слив веома топлог Индијског океана (25,7%), а мали део континента одводњава се у Средоземно море (2,1%). Реке које из средишњег дела теку на запад не доспевају уопште до мора. Велика Туранска низија и највећи део Централне Азије, те Иранска висораван највећа је на свету површина без отицања према мору. Унутрашњост полуострва Арабије и унутрашњост Сирије такође су без отицања, као и Таримска котлина и Џунгарија, те делови Монголске висоравни, па је 12,7 милиона km^2 , без отицања у светске океане (Група аутора, 2012). Захваљујући само дубоком продору Персијског залива у копно, допиру реке близнакиње Еуфрат и Тигар до мора и деле велики азијски сушни простор

► **Слика 62.** Делта реке Лене
(Извор: http://visibleearth.nasa.gov/view_detail.php?id=3451)

на два неједнака дела. Код већине наведених река средњи и доњи токови су пловни и за велике речне теретне бродове, али и за оне који превозе туристе. Пловност побољшава и каналисање одређених речних сектора, а све то је важно и за развој ловног туризма, јер су уз реке чести велики мочварни простори са великим бројем дивљачи. Један он најзначајнијих унутрашњих пловних путева је Велики канал (1.770 km) у источном делу Кине, који се протеже од Пекинга на северу до Ханчоуа (југозападно од Шангаја) на југу и спаја велике реке, Хоангхо и Јангцекјанг, као и бројна језера и водотоке између њих (Плавша, 2016).

На азијском континенту постоји хиљаде језера различите величине, значаја и атрактивности, од највећих тектонско-реликтних сланастих, преко тектонских слатководних, високопланинских ледничких, до речних, вулканских и вештачких. У неким низијским просторима су прос-

▲ **Слика 63.** Плавно подручје уз Об током лета
(Извор: www.in4s.net/rijeka-ob-plava-arterija-i-biser-sibira/)

тране мочваре (70% територије Западно-сибирске низије) или плављени простори, који су веома значајна станишта и длакаве и пернате дивљачи. Најпространије је Каспијско језеро (површина око 370.000 km^2 , а слив 3,5 милиона km^2 , запремина воде 78.200 km^3), тектонско-реликтно, односно остатак Паратетиса. У правцу север - југ дуго је 1.205 km , а у смеру запад - исток широко до 555 km . Највећа дубина му је 1.025 m , а ниво воде је -28 m . Салинитет у језеру се креће од 0,2‰ до 15‰ на југу, а због великог испаравања у заливу Кара Богаз Гол

је 380%. Уз риболов и саобраћај, на језеру је важно и добијање соли и производња нафте и гаса. Аралско језеро је некада било друго по површини у Азији, али због људске небриге и руковођења тренутним интересима, језеро добија све мање воде и прети му опасност да потпуно пресуши. Од некадашњих скоро 69.000 km² површина језера је свега пар хиљада километара квадратних. Године 1960. дубина језера била је 53,4 m, а салинитет око 10‰. Језеро је имало око 230 острва. У десетинама насеља на обали некада је живело становништво које се бавило риболовом. Данас су та насеља углавном напуштена, а дно некадашњег језера је слана полупустиња. Једно од најатрактивнијих језера у Азији је Бајкалско („драгуљ Сибира“). Оно је тектонско, најдубље језеро на свету (1.742 m), са површином 31.500 km², дуго 636 km и широко до 80 km и има запремину воде 23.389 km³, па је највећи резервоар слатке воде на свету (ако се не рачуна лед). По величини истичу се још језера Балхашко (18.300) у Казахстану, Исик Кул (6.236 km²) у Киргизији, Кингаи или Куку нор (5.694 km²) у Кини и друга (Група аутора, 2012; Плавша, 2016). Високопланинска језера су важна и за живот животиња, а атрактивна су за туристе, мада често тешко доступна. Само на Тибету је око 1.500 ледничких језера, уз велики број ледника и атрактивних ледничких долина. Речна језера су бројна и уз си-

бирске реке, али и уз реке у низијама Јужне и Југоисточне Азије. Уз њих се често шире мочварни простори са бројном дивљачи. Вулканска језера су најбројнија у кратерима вулкана на индонежанским острвима, а најчешће су веома атрактивна и са богатим биљним и животињским светом (на пример језеро Тоба на Суматри).

Биогеографски услови. Највећи део континента припада Холарктичком царству, а јужни део Југозападне Азије, те Јужна и Југоисточна Азија припадају Палеотропском царству. Флора и фауна континента распоређене су у складу с његовим климатским зонама по географској ширини и надморској висини. На југу (монсунско-тропска клима) природна вегетација је делимично очувана, као густе тропско-монсунске кишне шуме (џунгле), са мноштвом дрво-ликих папрати, бамбуса, палми, магнолија, лијана, те сандалово, кедрово и тиково дрво и др (у југоисточној Кини гинко). У суш-нијим унутрашњим деловима Индије (висораван Декан) и Југоисточне Азије је шумо-савана и савана. Уз обалу и у делтама расте вегетација мангрова. Јужне и ниже падине Хималаја такође одликује биљно богатство, стално зелено дрвеће и грмолика вегетација - магнолије, камелије, рододендрон и др.

Монсунски простори су станишта великих гмизаваца, сисара и разноликих птица.

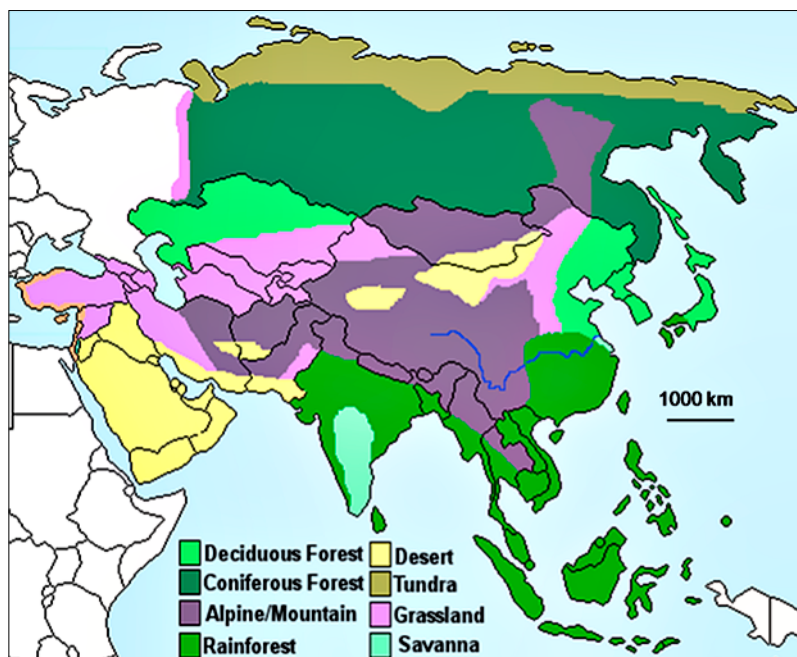
▲ **Слика 64.** Аралско језеро нестаје (лево 1980, десно 2014)

(Извор: https://hr.wikipedia.org/wiki/Aralsko_jezero#/media/Datoteka:Aral_Sea_1989-2008)

▲ **Слика 65.** Сир Дарја и Аму Дарја - притоке Аралског језера - део вода не долази у језеро - испари и користи се за наводњавање

(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Aralsko_jezero#/media/Damomeka:Aral_Sea_watershed)

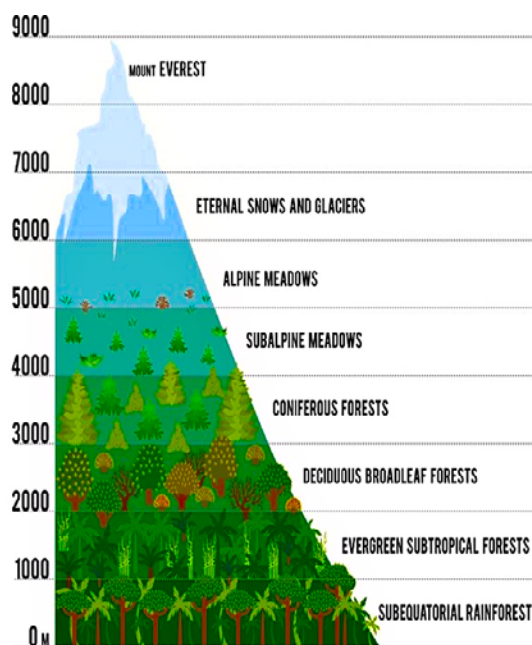
▲ **Слика 66.** Вегетационе зоне на простору Азије
(Извор: www.pinterest.com/pin/84512930481234416/)

Ту живе индијски слон, индијски носорог, индијски бивол, дивља говеда гаур и бантенг, источноиндијски тапир, бенгалски тигар, црни леопард, мунгос, орангутан, јавански макаки, усконсони мајмун, гибон и др., а панда у југозападној Кини. Од гмизаваца најупечатљивији су алигатори, варани, гавијали, кобре итд. Идући према северу, шуме суптропских и умерених предела постају ређе, односно светлије, а животињски свет скромнији. Број култивисаних биљака врло је бројан и значајан. Међу њима се истичу: пиринач, пшеница, јечам, многе врсте воћа, поврћа и уљарица, шећерна трска, чајеви, памук, каучуковац и разни зачини.

► **Слика 67.** Степа у Монголији
Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Asia#/media/File:Naadam_rider_2

На вишим деловима Хималаја појас стално зелене вегетације прелази у листопадни, па четинарски, те високопланинску травну зону и простор вечитог снега и леда. Тибет, као највиша висораван биоеографски није једноличан. Иако је у питању хладан и сушан простор, значајна разлика је између северног (свега 100-150 mm, а зимске температуре око -30°C) готово беживотног дела и јужног, где се на високим пашњацима напасају стада планинских коња, јакова, оваца и коза. Углавном, дубоке речне долине су најпогодније за живот, са култивисаним биљкама и у њима су најзначајнија насеља. Северније од Тибета су нижи платои, котлине или низије средишњих делова Азије, са пустињама, полупустињама, степама или сувим степама. Док у степама успевају жита и узгајају се овце, говеда и

▲ **Слика 68.** Висинска зоналност вегетације на јужној страни Хималаја
Извор: www.shutterstock.com/image-vector/vector-illustration-highaltitude-zones-himalayas-flat-541767280

коњи, у пустињама и полупустињским просторима (Каракум, Кизилкум, Џунгарија, Такла Макан и Гоби) вегетација може у потпуности изостати, а земљорадња је везана за оазе, природно или вештачки наводњаване. Степски травни појас може се пратити од Казахстана до источне Монголије, а од

► **Слика 69.** Тајга у долини реке Буотами (притока Лене) и на Сибирском платоу (Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Buotama#/media/File:Долина_реки_Буотамы)

животиња ту су: двогрба камила, антилопе, дивљи коњи, разни глодари, шакал итд.

У умереном поднебљу Источне Азије искрчени су знатни шумски простори (првобитне шуме очуване у деловима Јапана и Кореје, као и у теже приступачним деловима Кине), а успевају храст, липа, орах и бројне врсте воћа, као и четинари на вишим просторима. Ту живе азијски црни медведи, сибирски (амурски) тугар, неколико врста јелена и др.

Уски приморски појас Медитерана на западу карактеришу тврдолисне шуме макије и специфичне култивисане биљке (маслине, грожђе, смокве, нар и др.), а највећи део Југозападне Азије, уз суве степе, заузимају простране пустиње и полупустиње, које преко јужног Пакистана долазе до западне Индије (Тар). Култивисани простори су уз реке (Месопотамија) или у оазама, а на влажнијим планинским падинама (посебно Кавказ и Понтијске планине) јављају се шуме и изнад њих травна вегетација (вертикална зоналност). Карактеристични представници животињског света су: једногрба камила, дивљи магарцац, антилопа адакс и др.

Најмање је измењен простор Северне Азије (уз високе делове Централне и Јужне Азије), где доминирају четинарске шуме (тајге) са аришом, смрчком и бором, нешто мање су заступљене јела и смрека. Према југу (мање хладне зиме) јављају се мешовите шуме, а од листопадног дрвећа најчешће су бреза и јасика. Од животиња ту су: вук, рис, зец, веверица, смеђи медвед, бели медвед, сибирски лос (ирвас, соб), сибирски мошусни јелен, сибирски тигар, амурски леопард, белоглави суп, велика дропља, сиви соко, црни ждрал итд.

► **Слика 70.** Неке арктичке животиње – арктички вук, мошусно говече, леминг, ждеравац, ирвас – карибу, поларна лисица, поларни зец

На крајњем северу тајга се проређује и деградира све док је скроз не замени тундра (веома ниске температуре - током 8-9 хладних месеци од -10 до -30 °C, током јула и августа 5-10 °C, дубљи слојеви земљишта стално замрзнут - пермафрост) која својим маховинама и лишајевима, ређе патуљастим врбама и брезама, може прехранјивати само још ретка стада лосова (ирваса) и мошусно говече. Од предатора ту су: вукови, поларне лисице и ждеравци, који се хране текуницама, волухарицама и леминзима. У тундри је веома мали број птица станица, док птице селице (пловке, гуске, зујавци) долазе лети у милионима.

► **Слика 72.** Неки од представника азијских јелена — барасинга, самбар, сика и кабарга
(Извор: www.wikipedia.org)

(*Cervus nippon*), мали јелен који с неколико подврста насељава источни Сибир, Манџурију, Амур, северну Кину, Кореју, јапанска острва и Тајван. Најлепши азијски јелен, не само у погледу обојености, већ и телесних пропорција, свакако је аксис (*Cervus axis*). Овај средње велики јелен с великим и једноставно гранатим пароговима црвенориђе је длаке, посуте јасним белим пегам, које има у свим узрастима и свим сезонама. Насељава Индију и Цејлон. Од азијских јелена треба поменути још три врсте, не толико занимљиве као ловна дивљач, колико као биолошке реткости. Кибанору - то је мала животиња, по облику слична срњи, тешка од 9 до 11 kg. Нема парогове, али мужјаци имају дугачке горње секутиће у виду очњака, који штрче испод горње усне. Ово је једина врста међу јеленима чије женке редовно доносе три до седам младих. Живи у тршћацима дуж река у Кини и Кореји. Преостале две врсте, кабарга (*Moschus moschiferus*) и киданг (*Muntiacus muntjak*), одликују се добро развијеним очњацима код мужјака.

Папкари непржеживари. Од азијских облика ове, уопште малобројне скупине животиња, евидентна су три једина представника породице свиња - *Suidae*. Дивља свиња (*Sus scrofa*), распрострањена у Бурми

до Кине и северно од Манџурије, а веома честа је у Индији и на Цејлону. Бабирус (*Babirusa babirusa*) је с острва Целебес и Буру. Тај повучени становник високих и влажних шума активан је ноћу. Донекле је слична домаћој свињи, а мужјаци имају два пара веома великих кљова, од којих горње приликом раста нагоре пробијају кости и кожу горње вилице и вероватно имају улогу заштите њушке приликом ровања.

Копитари. Од азијских копитара најзначајнији је носорог. Индијски носорог (*Babirusa babirusa*) тежак до 4.000 kg, из североисточне Индије и Непала, јавански носорог (*Rhinoceros sondaicu*), из Бурме, Малајског полуострва Суматре и Јаве и азијски двороги носорог (*Didermocerus sumatrensis*). Овај последњи је, мада тежак око једну тону, најмањи живи носорог; насељава планинска подручја Суматре, Борнеа, Асама, Бурме, Индокине и Тајланда. Коњ пржеваљски (*Equus przewalskii*) представља једину преживелу врсту правих дивљих коња. Он насељава још ограничено подручје западне Монголије и Сибир око планине Алтај. Овој групи припада и индијски тапир (*Tapirus indicus*) из густих шума јужне Бурме, Тајланда, Малајског полуострва и Суматре. То је темељна, снажна животиња, црне боје

► **Слика 73.**
Индијски носорог
и дивљи коњи
Пржеваљско
(Извор: www.wikipedia.org)

с појасом сребрно-белих длака на леђима и боковима у виду „капутића“ и малим копитама на прстима.

Сурлаши. Индијски или азијски слон (*Elephas maximus*) једини је представник сурлаша у Азији. Овај див од око пет тона, који међу копненим сисарима заузима друго место по тежини, одмах иза свог афричког сродника, најтеже је живо биће азијског

диће (*Procyonidae*) и куне (*Mustelidae*). Неке од њих су истовремено и становници Европе и Африке, а друге су искључиви становници Азије. Тигар је крупна звер, величанствене појаве и огромне снаге, породици мачака, добро је позната животиња која живи само у Азији. Тежине просечних тигрова се крећу између 227 и 272 kg. Боја се разликује и варира од црвенкасто-наранџасте, преко

► **Слика 74.**
Сибирски тигар и
снежни леопард
(Извор: www.shtreber.com/zivotinjski-svet-azije)

копна. Најтеже измерене кљове азијског слона имале су око 80 kg и дужину мерену по кривини 2,61 m, за разлику од крупнијих кљова афричког слона које надмашују 100 kg. Пет прстију на предњим и четири на задњим ногама азијског слона јасна су разлика у односу на афричког, који има по три прста на обе ноге. Још две анатомске одлике разликују ове две сродне, иначе једине врсте сурлаша на свету. То су: 19 пари ребара и 33 репна пршљена индијског и 21 пар ребара и 26 репних пршљенова афричког слона. Индијски слон живи у крдима од 15 до 30 јединки, предвођеним старом женком.

Звери. Богата, разноврсна и свакако занимљива фауна азијских звери, обухвата представнике свих познатих породица овог реда: цибетке или вивере (*Viverridae*), хијене (*Hyenidae*), мачке (*Felidae*), псе (*Canidae*), медведе (*Ursidae*), еноте, ракуне или медве-

светле до скоро беле. Црне пруге су по правилу неједнаке. Албиноси и полуалбиноси су доста чести. За разлику од лава, тигар је усамљеник. Живи и лови сам, ређе у пару.

Друге две велике мачке, које се срећу и у Африци, су леопард (*Panthera pardus*) и гепард (*Acinonyx jubatus*). Овде живи још

► **Слика 75.** Неке од животиња које живе на простору Индије

једна велика мачка, а то је ирбис - снежни леопард (*Uncia uncia*). Насељава планине централне и источне Азије и одликује се тананим, густим крзном беличасте или сивкасте боје, украшеним пегама, тамнијим или светлијим и по којим пут с јасно

оивиченим скоро црном бојом длака и дугачким, добро обраслим репом. Снежни ирбис, како га у Русији називају, живи високо у планинама око снежне зоне, између 3.600 и 4.000 m и свуда је врло добро проређен и заштићен.

ПЕРНАТА ДИВЉАЧ АЗИЈЕ

Азија је континент на коме су коке (ред *Galliformes*) заступљене великим бројем врста, нарочито из породице коју код нас називамо пољским кокама (*Phasianidae*). Уосталом, сви фазани су пореклом из Азије, као и прави паунови, од којих је најчешћи *Pavo cristatus*. Од егзотичних кока треба поменути и трагопане, међу којима је сатир један од најатрактивнијих (*Tragopan satyra*). Познато је неколико врста ждралова, од којих се издвајају сибирски бели ждрал (*Grus leucogeranus*) и јапански или манџурски бели ждрал (*Grus japonensis*). Од дропљи се међу занимљивим азијским врстама, налазе бенгалска дропља (*Eupodotis bengalensis*) и индијска дропља (*Sypheotides indica*). Пегава препеличица (*Turnix suscitator*) представник је породице препеличица (*Turnicidae*), која само личи на наше препелице, али не припада реду кока већ је сродна ждраловима.

Међу типичне азијске птице спадају саце (породица *Pteroclididae*). Живе на тлу и имају врло кратке ноге обрасле перјем и обично само три прста. Неспособне су да трче,

али зато веома добро лете. Живе у претежно пустињским стаништима. Свакодневно лете до удаљених појилишта, где се окупају, тако да им се перје на грудима добро натопи водом, а затим се враћају до својих младунаца који срчу воду са перја родитеља. Киргиска саца (*Syrrhaptes paradoxus*) понекад долеће и до наших крајева. На Тибету живи тибетска саца (*Syrrhaptes tibetanus*), а у Азији живи још неколико врста саца.

Од правих голубова (потпородица *Columbinae*) занимљив је тзв. голуб крваво срце (*Gallicolumba luzonica*) са Филипина, бео са доње стране, а на грудима има мрљу крваво црвене боје. Од необичнијих представника папагаја поменућемо висећег папагаја (*Loriculus galgulus*), познатог по томе што спава висећи наглавце, окачен једном ногом за грану.

Од кукавица (породица *Cuculidae*) у источним деловима Азије живи индијска ђубаста кукавица (*Cuculus coromandus*). Ова птица подмеће своја јаја у гнезда других птица. Међутим, једна друга врста кука-

▼ **Слике 76.** Део азијске пернате дивљачи – фазан трагопан (сатир), бенгалска дропља, киргиска саца и црно-бели кљуноорожац (Извор: www.wikipedia.org)

вице, кукавица са капуљачом (*Cuculus coromandus*) сама прави гнездо од грања и то на тлу. Кукавицама су сродни црноглави кукал (*Centropus melanops*) са Филипина и велики кукал (*Centropus sinensis*), кога у Индији зову врана-фазан. Од чиопа (породица *Apodidae*) у источним деловима Азије живе врсте чија се гнезда једу као специјалитет у Кини и неким другим земљама, под називом ластавичија гнезда. Припремају се у супи, а главни састојак је осушена плувачка чиопа, којом слепљују сламчице при градњи гнезда. Највише се користе гнезда пећинске чиопе (*Collocalia fuciphaga*). Она се гнезди у мрачним пећинама по којима се креће захваљујући одјеку сопственог гласа (ехо - локација). Палмова чиопа (*Cypsiurus*

parvus) јаја лепи за гнездо, а гнездо је опет залепљено за палмово лишће.

Азијски водомари су лепши од наших. Најпознатији су белогрли водомар (*Halcyon smyrnensis*) и пегави водомар (*Ceryle rudis*). Од модроврана занимљиве су дебелокљуне модровране (*Eurystomus orientalis*), затим обичне модровране (*Coracias garrulus*) и индијске модровране (*Coracias benghalensis*). Од неколико врста пчеларица, једна од најлепших је мала зелена пчеларица (*Merops orientalis*), која живи и у Африци.

Од оријенталних кљунорожаца (породица *Bucerotidae*) типичан представник је црно-бели кљунорожац (*Buceros bicornis*), с огромним кљуном, на коме је израштај у виду рога.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РАЗМЕШТАЈ У СЕВЕРНОЈ АМЕРИЦИ

Северна Америка (континентални део) протеже се на север до 71°15' северне географске ширине - рт Бароу на северу Аљаске, а ако се посматрају и острва онда је најсевернији део рт Морис Џесеп на Гренладу - 83°20' северне географске ширине. За крајњу јужну тачку континенталне масе узимају се различите локације. Најчешће је то доњи део долине реке Атрато, која се улива у Даријански залив, односно линија између врха овог залива и тихоокеанске обале јужно од панамско-колумбијске границе - између 70 и 80 северне географске ширине. Као граница између Северне и Јужне Америке узима се и Панамски канал, а такође и Теуанотепечка превлака у Јужном Мексику (16°20' северне географске ширине). Од рта Бароу до реке Атрато растојање у ваздушној линији је око 8.300 km. Растојање од северозападне обале Аљаске - рт Принц од Велса (168°05' западне географске дужине) до рта Св. Луис на Лабрадору (55°40' западне географске дужине) је око 6.250 km. Америку од Европе одваја Атлантски, а од Азије Тихи океан. Од источне обале Лабрадора до западне обале Бретање (Француска) растојање је скоро 4.000 km. Међутим, од Гренланда до Исланда свега је 230 km. Између Аљаске и Чукотског полуострва (Русија) је 85 km, а од острва Ату у Алеутској скупини до Камчатке растојање је око 1.200 km. Крајњи север континента (рт Бароу) од северног пола удаљен је око 2.100 km, а од севера Гренланда до северног пола свега је 710 km. Северна Америка има површину од 24.680.331 km². Према процени, средином 2021. на овом континенту је живело око 592 милиона становника (око 24 ст/km²). У три највеће државе - САД, Канада и Мексико, живи око 500 милиона људи (Петровић, Илић, 1979; Плавша, 2016;).

ПРИРОДНИ УСЛОВИ

Рељеф. Северна Америка се састоји од четири макро природне целине: Лауренцијског или Канадског штита на северу, старих Апалачких планина на истоку, млађих планина Кордиљера на западу и велике низије између њих. Лауренцијски или Канадски штит формиран у преткамбрији (касније мало издигнут на рубовима, као и острва заједно са Гренландом), а пружа се северно од реке Свети Лоренс и Великих језера. Грађен је од старог кристаластог стења, које су спољне силе уравнале и створиле низак валовит простор. Најнижи је централни део, који је потонуо испод морске разине (Хадсонов залив), те цели рељеф има изглед изврнутог штита (одатле и назив). Јужно од Лауренцијског штита

од североистока према југозападу, упоредо с атлантском обалом, пружају се Апалачи (2.037 m), грађени од преткамбријских стена и издигнути у горњем палеозооку (херцинско набирање), а снижени радом спољних сила. Од њиховог источног подножја (Пиедмонт) до Атлантског океана пружа се обалска низија (Атлантска обалска равница), која се према северу снижава и понире под морски ниво. На западу је широк планински појас млађих планина Кордиљера. Од истока према западу у Кордиљерима се разликују три паралелна појаса: Стењак (Стеновите планине), унутрашњи платои и котлине те на западу млађи део Кордиљера. Најстарији део је Стењак, који се пружа од Аљаске до

▲ **Слика 77.** Северна Америка
(Извор: <https://bs.maps-usa.com/severne-amerike-regionu-mapu>)

Мексика (4.399 m планина Елберт западно од Денвера). Међу унутрашњим платоима и котлинама најпознатији је Велики басен са Великим сланим језером. Јужније, између Стењака и Сиера Неваде, је плато Колорада (1.500-3.350 m), у којем је истоимена река усекла врло дубок кањон (Велики кањон, максимална дубина 1.857 m). Северније од Великог басена је базалтна ви-

▲ **Слика 78.** Стеновите планине у Канади у оквиру НП Банф
(Извор: www.101viajes.com/canada/parque-nacional-banff/)

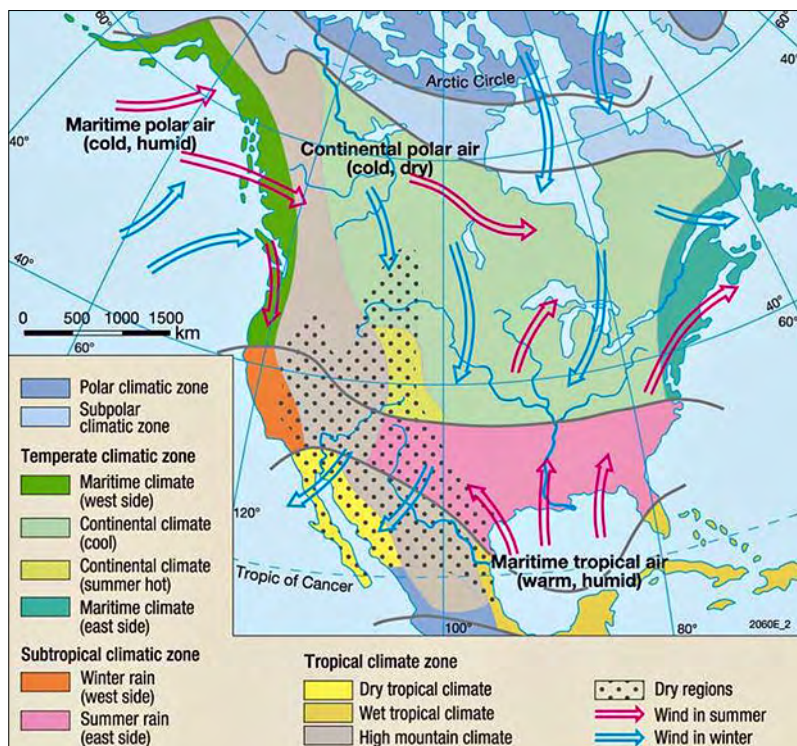
сорован - плато Колумбија (између Стењака и Каскадских планина), са висинама 800-1.800 m.

Западни део Кордиљера је најмлађи део овог планинског система, где су и данас најизраженије тектонске и вулканске активности. Овај део Кордиљера почиње на Аљасци с највишим врхунцем континента Кинли (6.193 m) и деле се у два ланца - Каскадске планине (највиши врх Рејнир 4.392 m, око 160 вулкана) и Сиера Невада (Витни 4.421 m) на истоку, те Приморске планине на западу (од око 1.000 m у Калифорнији до 5.959 m уз границу Канаде и Аљаске). Између Лауренцијског штита, Кордиљера и Апалача пружа се низија грађена претежно од хоризонталних седиментних слојева, од којих су палеозојски најстарији. Велика средишња низина пружа се од Апалача, преко долине реке Мисисипи до Преријске висоравни (назива се и Високе равнице), као нижег дела система Стеновитих планина (500-2.000 m). Јужни део Велике средишње низије, уз Мексички залив, прелази у Приморску низију.

Наставак Стеновитих планина у Мексику су Сиера Мадре Источне (4.054 m) и Западне (3.352 m), које затварају Мексичку висораван или Мезету (1.000-2.000 m). Мезету са јужне стране окружује неколико вулкана, а најпознатији су Попокатепетл (5.452 m) и Читлалтепетл или Оризаба (5.700 m) и др. Јужније, дуж континенталне превлаке, такође се ређају бројни вулкани, интересантни и плодни планински и равничарски предели, који су, уз просторе у Мексику,

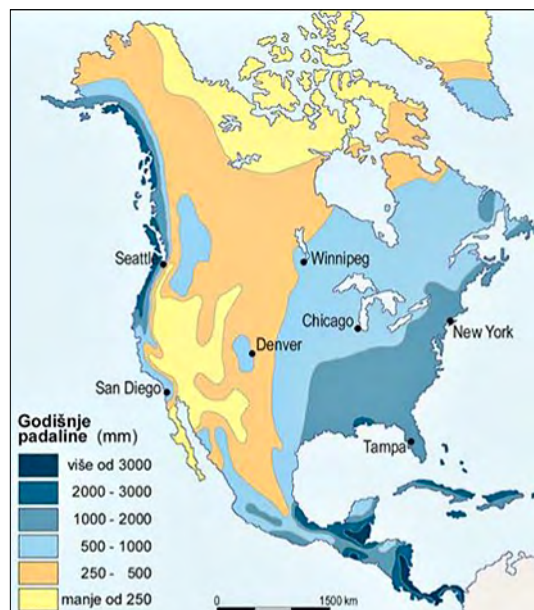

▲ **Слика 79.** Плато Колорада у коме је истоимена река усекла кањон
(Извор: https://intertravel.rs/assets/frontend/images/articles/featured/original/sad_-_veliki_kanjon.jpg)

▲ **Слика 80.** Типови климе у Северној Америци
(Извор: www.diercke.com/kartenansicht.xtp?artId=978-3-14-100790-9&stichwort=Luisiana&fs=1)

били веома погодни за развој и ширење првих цивилизација на овом континенту. За плеистоценске глацијације лед је покривао готово целу Канаду (око 9 милиона km^2), те је на југ у САД допирао до ушћа реке Охаја у Мисисипи, а наравно, покривао је и високе планине на западу континента. Лед је формирао разнолике облике, од морена,

► **Слика 81.** Просечна годишња количина падавина у Северној Америци
(Извор: <https://proleksis.lzmk.hr/47309/>)

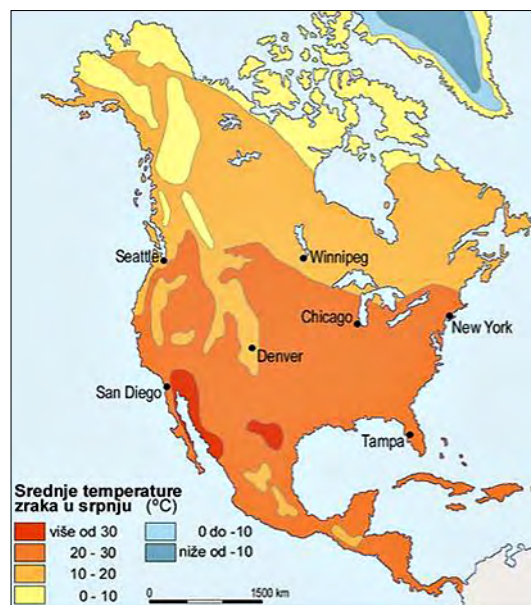
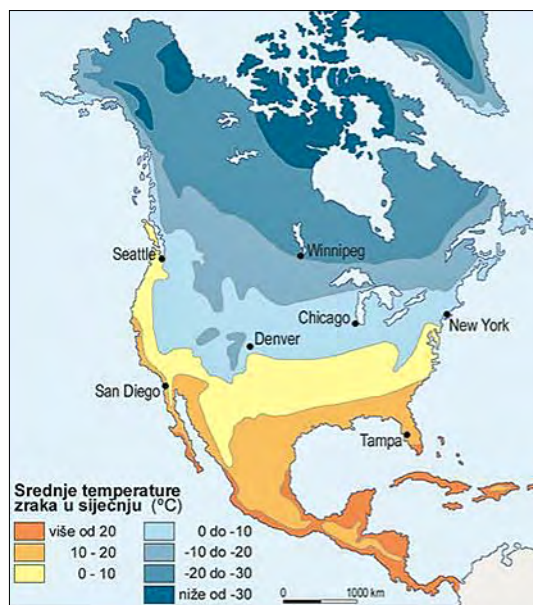
преко долина и удубљења, до залива (фјордови). После леденог доба и отапањем леда, ниво мора се подигао и потопљени су делови ниских обала па су тако настали многи заливи, канали, острва и полуострва.

Клима. Северна Америка највећим делом припада умереном климатском појасу, док најсевернији простори припадају хладном субполарном и поларном, а најјужнији суптропском и тропском појасу. Високе планине, које се у западном делу континента пружају од севера према југу, спречавају јачи утицај топлих и влажних океанских ветрова са Тихог океана.

Унутрашњост континента отворена је утицајима хладног севера и врућег југа. Због тога се у Северној Америци могу разлучити три климатске зоне: источна, унутрашња планинска и зона уз обалу Тихог океана. Источна зона обухвата просторе између Стењака, Атлантског океана и Мексичког залива. Отворено је поларним и тропским утицајима, па због тога настају велики скокови у температури, која може за 24 сата падне више од $20\text{ }^{\circ}\text{C}$. Хладни северни ветар је Нордер, који зими прати и снег, а врло јак и хладан Близард доноси снежне мећаве. На северу Канаде, у насељу Икалуит (јужни део Бафиновог острва) просечна јануарска температура ваздуха је $-27\text{ }^{\circ}\text{C}$ (минимална $-45\text{ }^{\circ}\text{C}$), а јулска $8\text{ }^{\circ}\text{C}$, док је осунчаност око 1.480 h и излучи се око 400 mm падавина. У Индијанаполису (средишњи део САД), на око 220 m, средња јануарска температура ваздуха је око $-2\text{ }^{\circ}\text{C}$ (екстремно ниске могу бити и ниже од $-30\text{ }^{\circ}\text{C}$), а јулска $23-24\text{ }^{\circ}\text{C}$, средња годишња је око $11\text{ }^{\circ}\text{C}$ и има око 800 mm падавина, док Денвер на 1591 m надморске висине у јануару има $-4\text{ }^{\circ}\text{C}$, у јулу $22\text{ }^{\circ}\text{C}$, са годишњом од $9,5\text{ }^{\circ}\text{C}$ и 380 mm падавина.

На североисточне обале значајан утицај има хладна Лабрадорска морска струја, која долази са севера и креће се између Лабрадора и Гренланда (у пролазу Бел Ил између Њуфаундланда и Лабрадора, јануарска температура ваздуха је $-13\text{ }^{\circ}\text{C}$, а јулска $10\text{ }^{\circ}\text{C}$). Топли и суви југозападни ветар Чинук (сличан Фену на Алпима) дува на источној страни Стењака. Количина кише опада с удаљењем од Атлантика и Мексичког залива. На

► **Слика 82.**
Просечне
јануарске (лево)
и јулске (десно)
температуре
ваздуха у Северној
Америци
(Извор: [https://
proleksis.lzmk.
hr/47309/](https://proleksis.lzmk.hr/47309/))

обали Атлантског океана и Мексичког залива годишња количина падавина износи око 1.000-1.500 mm, а на источном подножју Стењака 300-500 mm. За време лета чести су јужни и југоисточни ветрови с Атлантика и у источне крајеве доносе обилне падавине. Обала Мексичког залива повремено је изложена јаким тропским циклонима (оркани) који каткад продру дубље у унутрашњост. Океанска клима у приморју Тихог океана не продире дубоко у унутрашњост континента због високих планина, које се пружају од севера према југу. Уз обале јужне Калифорније и северозападног Мексика протиче хладна Калифорнијска морска струја, што утиче на ниже температуре и сушност околног простора. Лос Анђелес у јануару има просечну температуру ваздуха 13 °C, у јулу 22,5 °C, док је средња годишња 17,8 °C, а има 375 mm падавина.

Највише падавина има зими у западном граничном појасу САД и Канаде (до 3.000 mm). Због утицаја влажних западних океанских ветрова Сијетл има средњу јануарску 5,4 °C, јулску 18,5 °C, просечна релативна влажност ваздуха је око 73%, осунчаност 2.170 h, а кише има целе године (просечно око 1.000 mm) уз доста магле. Доста падавина примају и западне стране Сиера Неваде и Каскадских планина (на Сиера Невади висина снега је редовно неколико метара). За платое и котлине у унутрашњем планинском простору карактеристична је сува

континентална клима, где амплитуда температуре за 24 h може бити 15-20 °C. Падавина има врло мало. У Великом басену мање од 250 mm, а уз доњи Колорадо мање од 100 mm. Пустиа Мохаве у јулу има просечну температуру 30 °C, а њен северни део Долина смрти 38 °C. Простор југоисточна САД, средњоамеричке превлаке и острва има суптропско-тропску климу, са веома топлим, кишним и влажним топлијим делом године, од маја до септембра (значајан утицај топлих вода северне екваторијалне струје која дотиче кроз Карипско море и топле Голфске струје која из Мексичког залива креће на североисток према западној и северној Европи), те сушнији и свежији период од октобра до априла. На Флориди средња јануарска температура ваздуха је 20 °C, а јулска 28 °C, просечна релативна влажност ваздуха је 73-74%, а осунчаност око 3.150 h.

Воде. Према Северном леденом океану са копна Северне Америке отече 31,73% воде, у Мексички залив 27,79%, у Тихи океан 22,48% и у Атлански океан 12,89%, док просторима без отицања у море припада 5,11%. Водене површине Северне Америке, и копнене и околне морске, са окружењем најчешће представљају богата станишта разне ловне дивљачи. Највећи део воде према Северном леденом океану отиче реком Мекензи (4.241 km), која спада у највеће реке света. За све реке Тихог океана значајан је нивал-

► **Слика 83.**
Најзначајније
реке и језера у
Северној Америци
(Извор: <https://emapsworld.com/north-america-rivers-map>)

▼ **Слика 84.** Слив
реке Мисисипи
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Mississippi_River#/media/File:Mississippiriver-new-01)

ни режим с највишим водостајем лети, када се на планинама отапа снег. Реке које извиру на Приморским и Каскадским планинама, те на Сиери Невади, у горњим токовима су брзе и бистре, а због обиља воде и великог пада прикладне су за изградњу великих хидроелектрана с високим бранама и акумулационим језерима.

Велике котлине у западном планинском подручју немају отицање к мору, њихове реке утичу у језера, од којих је најпознатије Велико слано. У Мексички залив највише воде (60%) дотиче реком Мисисипи. Она је дуга 3.730 km, са сливом око 3 милиона km² (скоро 1/3 САД) и протицајем 16.800 m³/s. У Мисисипи отичу воде средњег и јужног дела ниске Северне Америке, где влада претежно плувијални режим, али део воде дотиче и са Стењака. Притоке које дотичу са Апалача (пособно Охајо), имају највиши водостај на крају зиме и у пролеће. Сливу Мексичког залива припадају и Рио Гранде (већим делом гранична река између САД и Мексика), Бразос и неке мање реке. Од река које утичу у Атлански океан већу важност имају само Хадсон и Свети Лоренс (са естуаром дуга 1.197 km, слив 1.610.000 km², просечан протицај 12.309 m³/s) мада реке које теку низ источне падине Апалача имају велики пад, те брзаке и водопаде (на контакту тврђег Пиедмонта и мекше Приатлантске низије јавља се низ водопада - „линија водопада“) (Canadian Encyclopedia).

Река Свети Лоренс отиче из Великих језера (са површином 244.106 km² највећи слатководни језерски простор на Земљи, а са запремином 22.671 km³ воде иза Бајкалског језера). Из Горњег језера (560 km, 260 km, максимална дубина 406 m, површина 82.000 km²) брзацима Света Мери вода прелази у Хјурон (дужина 332 km, ширина 295 km, дубина 229 m, 59.588 km²) и Мичиген (дужина 494 km, ширина 190 km, дубина 281 m, површина 58.030 km²), а из њих отиче реком Свети Клер у Ири (дужина 388 km, ширина 92 km, дубина 64 m, површина 25.667 km²), те се преко Нијагариних водопада (водопад Поткова на канадској страни висине 48,2 m, а водопад на америчкој страни висок 50,9 m) спушта у Онтарио (дужина 311 km, ширина 85 km, дубина 244 m, површина 19.000 km²), из којег истиче река Свети Лоренс.

Велике водене површине, језера и бројне реке, су у ретко насељеној Канади, па су те залихе слатке воде веома важне (кроз њене реке протиче око 9% воде света, у њој се налази четвртина ритова Земље, а трећа је по броју ледника у свету - иза Антаркти-

► **Слика 85.**
 Гидрографски
 профил Великих
 језера на граници
 САД и Канаде
 (Извор: [https://
 ru.wikipedia.org/wiki/
 Великие_озёра#/
 media/Файл:Great
 Lakes-ru](https://ru.wikipedia.org/wiki/Великие_озёра#/media/Файл:Great_Lakes-ru))

ка и Гренланда) и за људе и за биљке и животиње. У Канади је преко два милиона углавном ледничких језера (има их и у равничарским пределима и на висоравнима и планинама, окружена тајгом, тундром, преријом или мешавином ове вегетације где су и бројна ловишта, нека тектонска преобликовали су ледници), а више од 31.000 језера има површину 3-100 km², док је 563 веће од 100 km². У њих се уливају или их повезују бројне реке, што зими чини систем залеђених површина (преко којих се чак возе камиони), а лети невероватан лавиринт вода које теку у свим правцима. Северо-западно од Горњег језера је Винипег језеро (остатак већег праисторијског ледничког језера Агасиз), дугачко је око 428 km, дубоко до 28 m и заузима површину од 24.390 km². Главне притоке су Саскачеван и Црвена река, а из језера истиче река Нелсон, која се улива у Хадсонов залив. Уз западне обале је густа четинарска шума, а на јужним деловима ничу летовалишта. Уз лов значајан је и риболов. Језеро Атабаска на северном граничном појасу провинција Саскачеван и Алберта. Површина му је 7.850 km², дужина 283 km, а ширина до 50 km, док је максимална дубина 124 m. Из њега истиче Ропска река и отиче у истоимено језеро и заједно су део слива Мекензија. Велико ропско језеро је најдубље (614 m) у Северној Америци и девето на свету. Дуго је 480 km, широко од 19 до 109 km и има површину 28.568 km². Главне притоке су Ропска река и Хеј, а отока је Макензи. У источном делу језера се налазе бројна острва. Језеро је у потпуности или делимично залеђено око осам месеци, а на-

лази се у граничном појасу тајге и тундре, богато је рибом, али је вода загађена околним рударењем (слично је било и код језера Атабаска, али су око њега неки рудници затворени осамдесетих година XX века). Велико медвеђе језеро је са 31.153 km² највеће језеро које је целом површином у Канади (по површини четврто у Северној Америци и седмо у свету). Налази се око поларног круга између 65° и 67° северне ширине, на 156 m висине. Максимална дубина 452 m (мада има различитих података), а средња дубина је 71,7 m. Неправилног је облика и дужина му досеже 320 km, а ширина је 40-175 km, док је обала дуга чак 2.719 km. Површина му је 31.153 km², вода је веома бистра, а залеђено је од новембра до јуна. Из њега вода отиче према реци Мекензи, на запад и према водотоку Копермајн на истоку (Canadian Encyclopedia). У планинском западу је много језера, најбројнија су ледничка, али има и вештачких те вулканских. Многа ледничка су веома атрактивна, као на пример у НП Банф у Канади или у НП Глејшер у САД и др. Атрактивна могу бити и вештачка, посебно ако су у кањонско-клисурастим деловима, као што је то на Колораду. Бројна вештачка су у сливу река Мисури и Тенеси. Специфично Велико слано језеро налази се на северу Јуте (САД). То је највеће слано језеро (салинитет 90‰ у јужном, око 250‰ у северном делу) на западној хемисфери. Просечна површина му је 4.400 km² и знатно варира јер је језеро плитко (мали број дотока у сушном простору, просечно свега око 390 падавина, југозападно од језера је пустиња Великог сланог језера). Минимална повр-

▲ **Слика 86.** Јосемити долина у оквиру истоименог националног парка на Сијера Невади у САД

(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Tunnel_View,_Yosemite_Valley,_Yosemite)

шина језера од 2.460 km² била је 1963, док је 1988. забележена максимална од 8.500 km². Оно је остатак праисторијског језера Боневил (површина 51.000 km², дубина око 300 m). Језеро се налази на 1.280 m, дуго око 120 km, а широко 40-80 km. Просечна дубина је 4,3 m, а највећа 10 m. Једно од најпосећенијих језера у планинском западу је Тахо у граничном појасу Калифорније и Неваде на планини Сијера Невада. Површина му је 495 km² и највеће је планинско језеро у Северној Америци. Дубина је 501 m и (на другом месту у САД), а дуго је 35 km и широко до 19 km. Важна је туристичка атракција, а Сијера Невада има и бројне друге атракције, од којих су многе заштићене у националним парковима (на пример НП Јосемити и Секвоја) и резерватима и где туристи учествују у бројним активностима (зимски спортови, пливње, једрење, планинарење,

▼ **Слика 87.** Кратерско језеро на планини Мазама (Орегон, САД)

(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Crater_Lake#/media/File:Crater_Lake_Panorama,_Aug_2013)

бициклизам, мотоциклизам и др.), а многи овде долазе и због коцкања.

Изузетно интересно је језеро Јелоустон је у оквиру истоименог националног парка. То је један од најатрактивнијих простора на свету (на 2.356 m надморске висине, површине 350 km², дуго 32 km и широко 23 km, са највећом дубином 122 m) у оквиру велике вулканске калдере, а бројни су и разнолики гејзири, топли извори, фумароле, солфатаре, те кањони, клисуре, водопади, четинари, риба, бизон, јелен, вук, дивокотоза, планинска овца и др. Веома интересно је тектонско језеро Никарагва у тропском окружењу, на југозападу истоимене државе. Са површином 8.157 km² највеће је у Средњој Америци (нешто мање од Бачке). Налази се на 32 m надморске висине, дужине 177 km, максималне дубине 70 m (средња 13 m). Са језером Манагва (1.049 km², уз обалу је вулкан Момотомбо, 1.280 m) које је северније, повезује га река Типитапа, а према Карипском мору из њега отиче река Сан Хуан (мањи бродови из Атлантика долазе до језера). У језеру су бројна острва, а највеће је Ометепе са два вулкана, док је на југу група острва Солентинаме и још око 400 острваца. Још пре градње Панамског канала (почетком XX века) постојали су планови да се језеро Никарагва и река Сан Хуан искористе за изградњу канала између Атлантика и Пацифика (Никарагвански канал). Ти планови поново су актуелизовани почетком XXI века. Пошто је преко реке Сан Хуан повезано са морем у језеро допливавају и морске рибе, као што су сабљарка и ајкула. Језеро је данас знатно загађено.

Вулканска језера су углавном мала али веома атрактивна, а једно од најинтересантнијих је Кратерско, које се налази у Орегону (САД). Језеро до пола испуњава 1.220 m дубоку калдеру која је настала око 5600. године пре нове ере, када је дошло до рушења вулканске планине Мазама (Каскадске планине). Удаљеност између језерских обала је 8-9,7 km, а просечна дубина је око 350 m, а највећа 594 m, док је површина 53 km². Оно је најдубље у САД, а друго је по дубини у Северној Америци (иза Великог Роп-

то им даје додатну важност. Веома су интересантне реке (Мекензи, Ропска, Копермајн, Бек, Черчил и др. и околни простори) које теку у Северни ледени океан или у нека од језера у северном делу Канаде. Оне углавном теку равничарским или благо заталасаним просторима, а када од краја пролећа крене отапање снега и леда, њихове воде се излију из корита и чине огромне хидрографске лавиринте у деловима тајге или северније тундре, где се креће велики број крзнаша и других животиња.

Флора и фауна. Северна Америка припада двама флористичким областима: читав простор од севера до Мексичке висоравни холарктичкој, Мексичка висораван, Средња Америка и највећи део Јужне Америке неотропској (крајњи југ Јужне Америке припада антарктичкој области. Те разлике потичу од одвојеног развоја Северне и Јужне Америке у геолошкој прошлости.

Биљни и животињски свет у терцијару се (до плиоцена) развијао одвојено. Тек у плиоцену, кад су се оба дела континента спојила, настаје јача размена флоре - многе биљке са југа селе се према северу и обратно. Насупрот овој раздвојеној прошлости Јужне и Северне Америке постоји уска веза Северне Америке са Европом и Азијом, што се види по терцијарној флори. Слично овој вези северне хемисфере, и крајњи југ Америке показује везу с разбацаним деловима света јужне хемисфере. Вегетација на америчком континенту такође је разнолика, јер се протеже готово од Северног пола до преко 550 јужне ширине и обухвата све климатске појасеве света. Зато су у Америци развијени сви најважнији облици вегетације, од хладних тундра до врућих пустиња, од степа до савана и од једноличних четинарских шума на северу до тропских прашума. Холарктичка флорна област заузима готово целу Северну Америку, а дели се у неколико регија. *Евросибирско-северноамеричка регија* има хладну и умерену климу. Регија је према југу омеђена тврдолиснатом, пустињском и степском вегетацијом, а у југоисточном делу прелази у суптропску вегетацију. У вегетацијском погледу састоји се од три појаса; појас тундре, појас четинара и појас лишћара (овај се налази само

▲ **Слика 88.**
Вегетационе
зоне у Северној
Америци
(Извор: www.esd.ornl.gov/projects/gen/NAprsnt)

ског у Канади), а девето у свету (Encyclopedia Britannica, Большая российская энциклопедия, 2013).

Америчке реке имају велико значење за добијање електроенергије, а у сушнији пределима важне су за наводњавање, посебно оне које са Стењака или Апалача теку према Мисисипију (подигнуте бројне бране и формирана вештачка језера). Простори око бројних река и језера имају велики ловно-туристички значај, а с обзиром да су многе и на појединим секторима пловне

▲ **Слика 89.** Долина споменика - пустињски простор у Јути и Аризони (САД) на платоу Колорада

(Избор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Долина_монументов#/media/Файл:Monumentvalley-фото:Moritz Zimmermann)

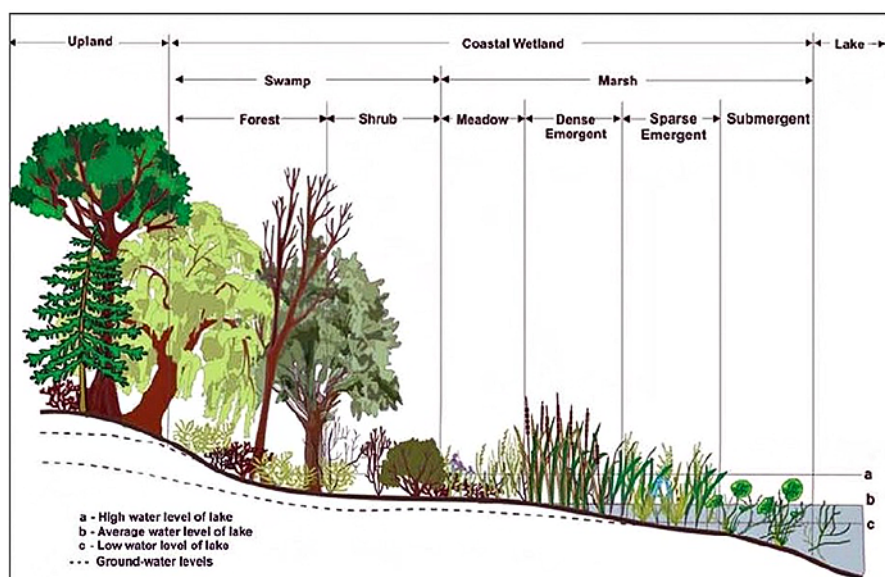
у атлантском делу). Тундре заузимају велике површине континента и обалске делове Гренланда. Јужно од појаса тундрил простира се широк појас субарктичких четинарских шума (*taïga*), који се деле на шири атлантски и ужи пацифички појас. У атлантском се делу појас четинара спушта до Великих језера, а у пацифичком планинском делу готово до Средње Америке. Главни део шуме састоји се од смреке, а и бор је врло раширен, али су везани углавном за пешчана и каменита места. Велике површине заузима амерички ариш и балзамова јела, од које се добија канадски балзам. У северном делу Стењака налази се ситканска смрека, чуга, туја, дуглазија (панчуга) и велик број борова. На Стењаку горња граница шуме је на

висини 3.500-3.600 м. У делу југоистока су листопадне шума с обиљем врста. У тим шумама расту: тулипаново дрво, различите магнолије, шећерни јавор, граб и др. Јужним делом ове зоне расте хрест, а ту је постојбина багрема који је пренет у Европу.

Калифорнијска регија истиче се благом и влажном зимом и сувим летом (као у Средоземљу). Биљни свет налик је на медитеранске макије, али се од њих разликују у флористичком саставу, који претежно чини тврдолисно дрвеће и грмље, углавном разни ендемички храстови (шикара чапарал по шпанској речи *chaparral* - грмолик хрест). Уз храстове налази се тзв. калифорнијски лавор и низ полугрмова и трајно зелене вегетације из породице вресова (*Ericaceae*), ружичњака, крковине и др. Шикара се зове. Северни крајеви Калифорније обрастали су шумом зимзелене секвоје (*Sequoia gigantea*) из породице чемпреса, која израсте преко 100 м висине (највиши познати примерак посечен је у XIX веку са 132,58 м), а може да живи 2.200 година. Шуме секвоје углавном су законом заштићене.

Северноамеричка пустињска и полупустињска регија обухвата простор између Сиера Неваде и Каскадских планина на западу и Стењака на истоку. То су крајеви суве климе с врло мало неправилно распоређених падавина. Ваздух је пун прашине, а тло пуно соли. У вези са сланим тлом овде је развијена вегетација слануша. Најзначајнија је биљка трозуб амерички (енгл. sagebrush, *Artemisia tridentata*), који покрива хиљаде km^2 . У пустињама југозапада САД и севера Мексика јављају се и кактуси с родовима *Opuntia*, *Mamillaria*, *Cereus*, *Echinocactus* и др. Дрвеће (топола, врба, јасен, орах и копивић) расту само уз воду.

Травна регија заузима површине између шумског простора Апалача и Стеновитих

▲ **Слика 90.** Екосистеми у обалском појасу Великих језера

(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Lakes#/media/File:USGS_image_cropped)

▲ **Слика 91.** Бизони (бафало) у прерији Јужне Дакоте (САД)
(Извор: www.facebook.com/Meridijani/posts/2681522342162436/)

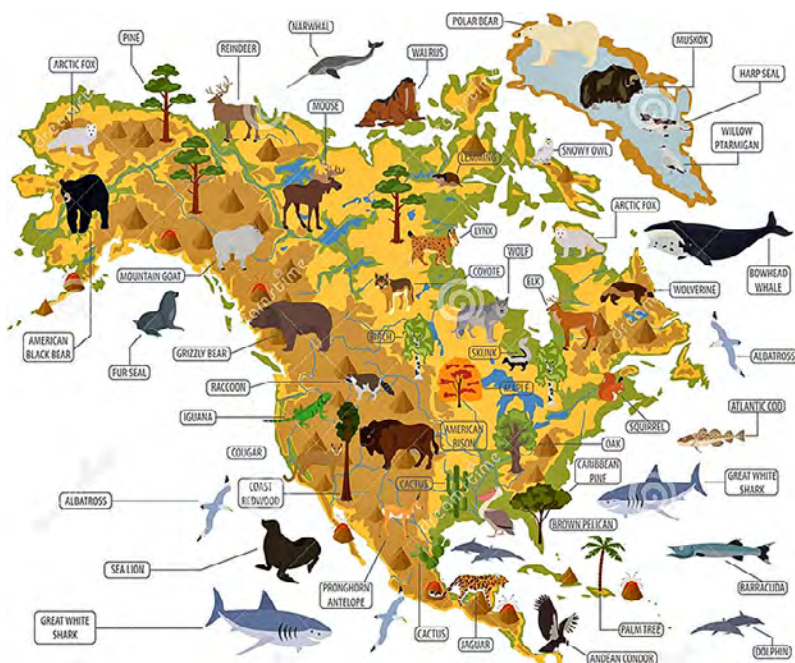
▲ **Слика 92.** Кактуси и бодљикаво грмље у Сонора пустињи - Сагуаро НП (Аризона, САД)
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Sonoran_Desert#/media/)

планина. Ту се разликују влажне и више траве у долини Мисисипија, од ниских преријских (степских) трава у источном подножју Стењака. Тај преријски простор, на коме су се некада напасали милиони бизона и где су живееле друге бројне степске животиње, добрим делом је разоран и претворен у плодне оранице. Прерије се одликују врућим летом и сувим, хладним и ветровитим зимама, али са доста повољним распоредом падавина, а где их нема

довољно, озграђене су вештачке акумулације и земљиште се наводњава. Прерија је по изгледу и животним приликама слична степама, али се од њих битно разликује по флористичком саставу; главни су заступници њене флоре америчке врсте, а од заједничких родова ковиље, рђобрада и др. Најзначајније су преријске траве *Bouteloua* (29 врста), познате и као бафало трава. *Неотропска флорна област* у Мексику истиче се сувом климом и вегетацијом кактуса и агава.

Фауна Северне Америке припада углавном неоарктичкој области арктогеје. Јужне крајеве Северне Америке једним су делом населиле животиње Јужне Америке (неогеја). У геолошкој прошлости кад је Северна Америка била спојена с Евроазијом, није било сметњи да се животиње шире јединственим копном. После, кад су их одделили океани, развијала се фауна на сваком континенту посебно. Кад је Јужна Америка спојена са Северном Америком (у терцијару), многе су животиње прешле на северни континент, а за глацијације биле су потиснуте натраг у јужније крајеве (Средњу Америку) или у Јужну Америку. Те су промене оставиле дубоке трагове на северноамеричкој фауни. Одатле велик број врста (особито сисара) сродних (или исте врсте) с европским или азијским, односно јужноамеричким, а мањи број ендемичних.

У арктичким просторима Северне Америке превладавају сисари: канадски лос (*Aleces americanus*), соб карибу (*Rangifer caribou*), на острвима су северни медведи, а

▲ **Слика 93.** Биљни и животињски свет на простору Северне Америке и у околним морима
(Извор: www.dreamstime.com/north-america-flora-fauna-map-flat-elements-animals-birds-sea-life-big-set-build-your-geography-infographics-collection-image103990196)

на обали мора гренландске фоке (туљани). Мошусни бик (*Ovibos*) потиснут је на север, а бизона на Артику је остало веома мало. У планинским крајевима Канаде живе барибал и гризли медвед (*Ursus horribilis*), северна лисица (*Vulpes lagopus*), северни зец и др. У крајевима с обиљем воде живе глодари дабар (*Castor Canadensis*) и ондатра (бизамски пацов - *Fiber zibethicus*) и видра. У шумама има вукова (*Canis nubilus*). У средишњем делу континента живе јелени вапити, америчка дивокоза, ракун (и у Мексику), преријски вук или којот (*Canis latrans*), преријски сисари, дикобраз.

Сисари и припадници других животињских група јужног дела континента имају обележја мешане северноамеричке и

јужноамеричке фауне (јагуар и пума, преријски вук, дикобраз, ракун и др.), а уз њих живе и праве тропске животиње, као тапир (*Tapirella bairdi*), мравојед (*Myrmecophaga tridactyla*), тоболчар опосум (*Didelphus virginiana*) и пасанци (*Dasypodidae*). Птице Северне Америке сродне су птицама Европе и Азије. Дивља ћурка је ендемична врста. За јужне крајеве карактеристични су колибри и папиге. Највећа птица грабљивица у Мексику је харпија (*Harpyia harpyia*). Домаће животиње: говедо, коњ, магарац, свиња, кокош, патка и др., увезене су из Европе. Од гмизаваца значајни су алигатори и крокодили. Отровних чегртуша (*Crotalus*) има око 20 врста (Encyclopedia Britannica; Петровић, Илић, 1979; Плавша, 2016).

ДЛАКАВА ДИВЉАЧ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ

Северноамерички континент се не одликује великим бројем аутохтоних врста дивљих папкара. Значајнији папкари су: мошусно говече, три облика карибуа, два облика бизона, амерички лос, вапити, белорепи и црнорепи јелен, рашљан антилопа, дебелорога овца, дивља овца с Аљаске или дал овца, снежна коза. Животиње Северне Америке, у суштини веома су сличне и сродне животињама Евроазије. Постојање дивље свиње, аксиса, сике и неких других егзотичних врста Азије и Африке, резултат је насељавања последњих деценија. Малобројност врста добро је надокнађена бројношћу њихових популација.

Шупљороги преживари. Амерички бизон (*Bison bison*) је најкрупнија врста говеда на свету и вероватно једна од првих врста на коју се помисли набрајајући карактеристичне животиње Северне Америке. Ово крупно говече, добро познатог изгледа, са богатим огртачем који у мужјака образује неку врсту „вунастих чакшира“, са кратким роговима, израженом чворугом на врху главе и дугом вунастом брадом, може да буде тешко и до 1.350 kg. Све до почетка насељавања Европљана у Северну Америку бизон је у огромном броју лутао пространим преријама од Канаде до Мексика. Сма-

тра се да је овај број износио око 75 милиона примерака. Доласком белог човека, отпочело је једно од најбезобзирнијих и најбесмисленијих масовних уништавања ове врсте.

Јелени. Најмањи северноамерички јелени припадају роду *Odocoileus*, и по величини су углавном ситнији од европског јелена, али су доста крупнији од срне. На основу анатомске грађе, а посебно по грађи зуба, сврстани су у засебну потпородицу шупљозубих јелена (*Odocoileinae*) и свакако спадају међу најтипичније становнике овог континента. По боји длаке и начину живота веома су слични европском јелену. Најпознатија и најраспрострањенија врста је белорепи јелен (*Odocoileus virginianus*) који са неколико подврста насељава велики део Северне Америке, од Канаде до Мексика. Нешто крупнији од претходног је мула јелен (*Odocoileus hemionus*). Према савременим сазнањима зоолога, црнорепи јелен, раније издвојен као посебна врста, данас се сматра расом мула јелена. Са две пасмине, мула јелен насељава западну Канаду, западне области САД, а на југу иде до северног Мексика. Поред поменутих, у Северној Америци живе још три врсте јелена из три различита рода: лос (*Alces alces*), карибу (*Rangifer tarandus*)

► **Слика 94.** Неки од представника длакаве дивљачи Северне Америке – бизон, лос, медвед кодијак и пума
(Извор: www.wikipedia.org)

и вапити (*Cervuselaphus*). Северноамеричке подврсте лоса, који је раније сматран посебном врстом, насељавају Аљаску, Канаду и северне области САД. Крупније су од евроазијских раса лоса и у том погледу нарочито се истиче подврста с Аљаске (*Alces alces gigas*), коју су раније неки зоолози издвајали као посебну врсту.

Звери. Северноамеричке звери су бројне и разноврсне. Најпре, ту су три врсте медведа. Најшире распрострањен је тзв. црни медвед или барибал (*Ursus americanus*). Нешто је мањи од нашег медведа и среће се на целом континенту, од Аљаске и Лабрадора до Мексичког залива. Крупнији од њега и тежак до 360 kg је чувени гризли (*Ursus arctos horribilis*), који представља само крупну подврсту медведа. Ова животиња насељава северозападну и северну област Канаде и узани појас на западу САД. Највећи међу медведима и истовремено најкрупнија звер данашњице јесте мрки медвед са Аљаске - кодијак (*Ursus arctos middendorffi*). То је најкрупнија подврста мрког медведа. Овај див може да буде тежак и до 780 kg, те тако тежином надмашује и поларног медведа. У поларним областима континента среће се бели

медвед (*Ursus maritimus*), такође становник поларних предела Евроазије.

Породица мачака на овом континенту представљена је са седам врста. Најкрупнији представник је јагуар (*Panthera onca*). Ова доста крупна мачка, која може достићи тежину до 136 kg, типичан је представник јужноамеричког континента и у Северној Америци се може срести само на крајњем југу (у јужној Калифорнији и југозападном и централном Новом Мексику - САД).

Други крупан представник ове породице и најкрупнији представник рода Фелис је пума или кугуар (*Felis concolor*) кога још називају и планинским лавом или необичним именом - катамаунти. Среће се на скоро целој територији Северне и Јужне Америке. У неким крајевима је проређена и заштићена или чак истребљена врста, док је у другим лове и прогањају. Од рисева су познате две врсте. Први је риђи рис (*Lynx rufus*), кога називају још и дивљом мачком, а други је канадски рис (*Lynx canadensis*), најкрупнија врста међу данашњим рисевима, који живи у зони тајге Северне Америке, јужно од централне Јуте и југозападних Колорада, североисточне Небраске, јужне Индијане и северне Вирџиније. Међу мањим мач-

▲ Слика 95. Представници породице мачака у Северној Америци
(Извор: www.pinterest.com/pin/511862313869770422/)

кама издваја се оцелот (*Felis pardalis*). Живи у јужним деловима Северне, као и у великом делу Јужне Америке. Поменућемо и последње две врсте мачака: јагуарунди (*Felis jaguaroundi*) из југозападних области САД и мачка маргеј *Felis wiedii* из јужног Тексаса, изузетно лепог крзна и упадљиво крупних очију.

ПЕРНАТА ДИВЉАЧ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ

Перната дивљач Северне Америке или неарктичке области, има доста сличности с пернатом дивљачи Европе, односно палеарктичке области. За разлику од осталих пеликана (породица *Pelecanidae*), амерички смеђи пеликан (*Pelecanus occidentalis*) лови рибу тако што се обрушава из ваздуха на рибу. Станиште су му атлантска и пацифичка обала средње Америке, на северу до Калифорније, а на југу до Амазона. У исти ред (*Pelecaniformes*) спадају и анхинге и змијоврате. Анхинга је назив који употребљавају амазонски индијанци, док се у Северној Америци називају и водене ћурке.

Нашем букавцу сличан је амерички букавац (*Botaurus lentiginosus*), а роде

Најбројнија породица звери Северне Америке свакако су куне. Куна обухвата најмање облике као што су ласица (*Mustela nivalis*) и видрица (*Mustela vison*), чувене по свом крзну, па све до најкрупнијих представника куна као што су морска видра или калан (*Endydra lutris*) и ждеравац (*Gulo gulo*). Један од ретких представника породице медведића (*Procyonidae*), истовремено карактеристична животиња северноамеричког континента је ракун (*Procyon lotor*). То је сразмерно мала животиња, дуге чврсте длаке, с маском од црних длака преко очију и образа и упадљивим прстеновима црних длака на чупавом репу. Храни се искључиво ноћу и представља омиљену дивљач за лов са псима гоничима.

Породица паса је у Северној Америци такође добро заступљена. Ту живе вук (*Canis lupus*), који је распрострањен у северним, мало насељеним областима континента, затим којот (*Canis latrans*), који је искључиво становник отворених прерија од северне Аљаске, северозападне територије и Хадсоновог залива на југу до Костарике и на истоку до атлантске обале, као и око пет врста лисица. Поменућемо три: риђа лисица (*Vulpes vulpes*), сива лисица (*Urocyon cinereoargenteus*) и поларна лисица (*Alopex lagopus*).

су заступљене шумском родом (*Mycteria americana*). Букавац се налази у Северној Америци где мигрира од севера ка југу, у региону обале Мексичког залива, посебно у мочварама Евергледса на Флориди, Карипским острвима и Мексику. Шумска рода налази се у суптропским и тропским стаништима у Америци, укључујући Карибе. У Јужној Америци је резидентна, али у Северној Америци се може раширити чак до Флориде. Станиште америчке шумске роде може варирати, али мора имати тропску или суптропску климу са променљивим водостајем.

Међу ноћним грабљивицама (ред *Strigiformes*) највећа је америчка буљина

► **Слика 96.** Неки од представника пернате дивљачи Северне Америке – канадска гуска, белоглави орао, дивља ћурка и птица тркачица (путарица)
(Извор: www.wikipedia.org)

(*Bubo virginianus*), врло слична нашој и распрострањена у обе Америке. То је изузетно прилагодљива птица са великом распрострањеношћу и најраспрострањенија је права сова у Америци. Исто тако, подземна кукумавка (*Speotyto cunicularia*) широко је распрострањена. У северноамеричким преријама живи у јазбинама преријског кучета, а у јужноамеричким пампасима дели стан с вискачама и оклопницима. Птице које се гнезде у Канади и северном делу САД обично мигрирају на југ у Мексико и јужни део САД током зимских месеци.

Северноамеричка водена перната дивљач делимично је слична европској. Међу најпознатијим је снежна гуска (*Anser caerulescens*), која понекад долута и до нас. Настанује острва арктичког региона, а зимује у јужним деловима САД. Чувена је и највећа међу гускама канадска гуска (*Branta canadensis*) која је пренета и у Европу и Нови Зеланд. У Северној Америци може се пронаћи скоро у свим подручјима.

Од северноамеричких грабљивица, белоглави орао белорепан (*Haliaeetus leucoscephalus*) постао је симбол САД и посебно је заштићен. Распрострањен је у већини Северне Америке, укључујући већину Канаде, САД и северни Мексико. То је једи-

ни припадник рода *Haliaeetus* - морски орлови који је ендемски за Северну Америку. Заузима различита станишта од залива Луизијане до Сонорске пустиње и источних листопадних шума Квебека и Нове Енглеске, јединке северних предела су селице, док су јужне птице резидентне, остајући на својој територији за размножавање током целе године. Налази се у близини великих вода које су богата храном и високог дрвећа које користи за прављење гнезда.

Северна Америка богата је шумским кокама. Лови се смрчев тетреб (*Dendragapus canadensis*), сличан нашем тетребу. Настанује шуме у којима доминирају четинари, било да су бор, смрча или јела. Као специјалиста за тајгу, смрчев тетреб се налази широм Канаде. У САД, присутан је на Аљасци, северној Новој Енглеској, северном Мичигену, североисточној Минесоти, и планинским четинарским шумама Монтане, Ајдаха, Мејна, Орегона и Вашингтона. Фазанорепи тетреб (*Centrocercus urophasianus*) је историјски насељавао 16 америчких држава и Алберту, Британску Колумбију и Саскачеван у Канади. Између 1988. и 2012. године, популација у Канади опала је за 98%. Преријска кока (*Tympanuchus cupido*) налази се у преријама средишта Северне Аме-

рике чија се бројност драстично смањила због губитка станишта. Од шумских коки свакако је најпознатија дивља ћурка (*Meleagris gallopavo*) и мање позната пегава ћурка (*Agriocharis ocellata*). Од прве врсте воде порекло све данашње расе домаћих ћурки. Популација дивље ћурке распрострањена је од Аризоне до југоисточне Оклахоме и одатле преко Тенесија, Западне Вирџиније и Њујорка, и јужно до Флориде и Тексаса. Пегава ћурка живи само на подручју од 130.000 km² на полуострву Јукатан у Мексику као и у северним и западним деловима Белизеа и северне Гватемале.

Канадски ждрал (*Grus canadensis*) је врста великог ждрала Северне Америке и крајњег североисточног Сибира. Заједно са кликтавим ждралом (*Grus americana*), представљају породицу *Gruidae* у Северној Америци. Својевремено се подручје ширења кликтавог ждрала простирало широм средњег запада Северне Америке, као и јужно до Мексика до средине XX века. Уместо наше лиске и сабљарке тамо живе америчка

лиска (*Fulica americana*) и америчка сабљарка (*Recurvirostra americana*). Америчка лиска насељава већину Северне и Средње Америке осим северних подручја Канаде и Аљаске. Америчка сабљарка углавном је присутна у југоисточним деловима САД и у Мексику.

Као пример истребљене ловне дивљачи често се наводи пример северноамеричког голуба селца (*Columbigallina passerina*), који је истребљен до 1914. године. Необична је птица путарица (*Geococcyx californianus*) из реда кукавица (*Cuculiformes*). Она живи у пустињским пределима Северне Америке и често се виђа како трчи поред путева, па је по томе и добила назив. Храни се инсектима, гуштерима и змијама. Иначе у Северној Америци има неколико врста кукавица од којих су најпознатије жутокљуна кукавица (*Coccyzus americanus*) и црнокљуна кукавица (*Coccyzus erythrophthalmus*) које саме праве гнезда и подижу своје младе (Ристић, 2008). Обе врсте присутне су у јужним пределима Северне Америке, у Средњој Америци и северним деловима Јужне Америке.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РАЗМЕШТАЈ У ЈУЖНОЈ АМЕРИЦИ

Јужна Америка је по величини четврти континент, с крајњим координатама рт Галинас на 12028' северне географске ширине (Колумбија) и рт Хорн на 55059' јужне географске ширине (Аргентина, Чиле). У том правцу (север - југ) растојање ваздушном линијом је око 7.500 km. Најзападнија тачка је рт Паринас на 81°20' западне географске дужине (Перу), а најисточнија рт Свети Рок на 35°15' западне географске дужине (Бразил). У правцу запад - исток растојање ваздушном линијом је око 5.000 km. Јужна Америка је од Афирке удаљена око 3.000 km од Антарктичког копна око 1.000 km, а са Средњом Америком је спојена уском Дарјанском превлаком. Највећи део Јужне Америке је у тропском појасу с обе стране екватора, а према југу (суптропски и умерени појас) се сужава. Има површину 17.846.012 km², а по процени средином 2021. године имала је 438 милиона становника (просечна густина насељености 24,5 ст./km²). Дужина обале је око 32.000 km (Плавша, 2016; CIA The World Factbook).

ПРИРОДНИ УСЛОВИ

Рељеф. Јужна Америка се дели на три велике природне целине: 1) Бразилске планине (висораван, плато) и Гвајанске (Гујанске) планине (висораван, плато) на истоку и североистоку, 2) Анде на западу и 3) велике низије између њих. Најстарији део континента, Бразилске и Гвајанске планине (део некадашњег јужног копна Гондване), грађене углавном од старих палеозојских пешчара и кристаличних стена које су местимично прекривене млађим наслагама. Овај рељеф снижен је егзогеним силама и знатно уравњен. Поједини делови су тектонским покретима издигнути или спуштени, па на пример *Бразилске планине* постепено се степеничasto спуштају према северозападу. На Бразилским планинама издвајају се врло отпорни еруптивни планински гребени (*serras*): Сера до Мар, Сера да Мантиљеира, Сера до Еспиначо и др. Планине су издужене у правцу југозапад - североисток (око 3.500 km), са највишим врхом Бандеира (2.891 m), са површином око 5.000.000 km².

Гвајанске планине (висораван) се простиру на североистоку Јужне Америке. Захватају

простор између 7° северне географске ширине и екватора на југу, те између приатлантске низије на истоку и низије Љаноса на западу. Део северне границе чини река Ориноко, која са планинских падина прима бројне притоке, као што и према Амазону отичу бројне реке са јужних падина. Површина планина је око 1.600.000 km², а највиши врх је Неблина (3.014 или 2.995 m).

Старе Гвајанске планине, некадашњи штит, изграђене су од различитих стена, почевши од пешчара, метаморфних, вулканских до седиментних. У отпорним стенама, посебно у пешчарима, формиране су заравњене планине столови (тепуи) стрмих страна с којих се водотоци обрушавају високим водопадима. Пошто су тектонски разломи дисецирали рељеф, створене су разнолике целине и облици, који у влажној екваторијалној клими, са много падавина и воде, са претежно тропском вегетацијом чине вредна и специфична животињска станишта.

Анде су млађе планине у западном делу континента, а пружају се од обале Карипс-

▲ **Слика 97.** Јужна Америка
(Извор: <https://upoznajsvet.weebly.com/amerika>)

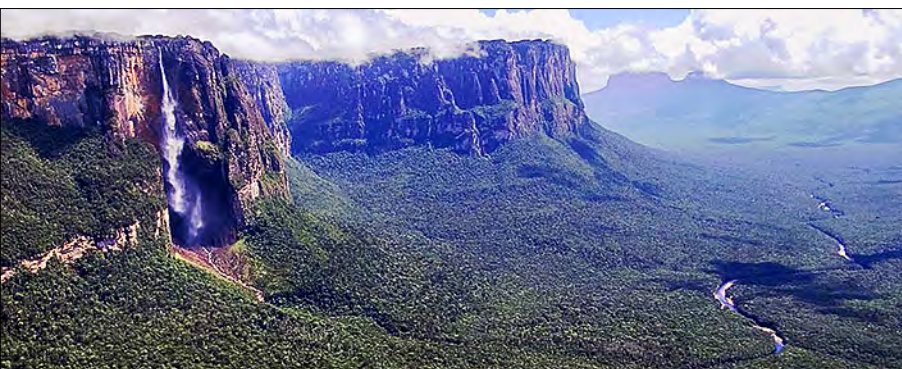

▲ **Слика 98.** Дијамантина плато у бразилској држави Баија
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Chapada_Diamantina#/media/File:Chapada_Diamantina_Panorama)

ког мора у Колумбији и Венецуели до рта Хорн на југу (око 7.500 km). Стваране су тектонским покретима од палеозоика до терцијара (сударање тектонских плоча - најјаче у плиоцену). По грађи се деле на три појаса: источни, унутрашњи и западни или пацифички.

У источном појасу превладавају палеозојске стене, у унутрашњем мезозојски слојеви, кроз које је на многим местима продрла магма, а у западном (Приморске Анде) сачували су се делови кристалистих планина, које су потонуле у море. У плеистоценој глацијацији, на вишим деловима Анда, посебно на Патагонским Андама (источно подножје) настала су глацијална језера, а на обали Тихог океана фјордови. Планински систем Анди се дели на три групе: северну, средњу и јужну. Северне Анде пружају се кроз Колумбију, Венецуелу и Еквадор и рачвају се у три ланца, на којима је низ активних угашених вулкана (најпознатији Чимборазо, 6.267 m). Средње Анде протежу се кроз Перу и Боливију, са вулканским врховима преко 6.000 m (Мисти, Коропуна, Аусангате, Анкохума итд.), а између планинских ланаца је пространа висораван Пуна или Алтиплано (у јужнијем делу уз гранцу Перуа и Боливије). Јужне Анде с Аконкагвом (6.960 m), највишим врхом Јужне Америке пружају се до крајњег југа континента, а на Огњеној земљи високе су око 2.000 m.

Данашње јужноамеричке низије су: 1) Амазонија - око 5.500.000 km², 2) низија Ђа-носа у сливу Оринока - 375.786 km², 3) низија уз реке Парана и Парагвај, 4) Чако - 647.500 km² - по 50% западни виши и сувљи и источни низијски и влажнији део - од подножја Анда до реке Парагвај, 5) Пампа - низијски део око 500.000 km². До издизања Анда овај простор углавном је био под морем, а затим је наступила језерска фаза развоја, па су реке са Анда, Гвајанских и Бразилских планина наносима, тај простор засуле и претвориле у низију. На западном рубу великих низија у Аргентини издижу се местимично остаци старих масива као осамљене (острвске) планине, познате под именом сијере (на пример Сијера де Кордоба). Обала Тихог океана, углавном је висока и стрма,

▲ **Слика 99.** Гвајанске планине – Ћавољи кањон у оквиру НП Канаима са тропском шумом
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Canaima_National_Park#/media/File:Salto_Angel_-_Cañon_del_Diablo)

▲ **Слика 100.** Култивисане површине код вулканске групе Чачани (6.057 m, лево) и вулкана Мисти (5.842 m, десно) у јужном Перуу
(Извор: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chachani_and_Misti)

а много острва има јужно од 420 јужне географске ширине (архипелази Чонос, Чиле и др.). Јужни део атлантске обале има неколико полукружних залива (баија или баија), као што су у Бразилу заливи Гванабара у коме је Рио де Жанеиро или Тодос Сантос

▲ **Слика 101.** Висораван Патагоније и планине Фицрој (3.405 m) у позадини (Аргентина)
(Извор: <https://impulsportal.net/index.php/zanimljivosti/putopisi/1376-argentina-patagonija>)

код града Салвадора, затим Баија Бланка и Сан Матиас у Аргентини итд. На северној обали важан је Венецуелски залив са лагуном Маракаибо. Уз венецуеланску обалу налазе се бројна острва од Арубе на западу до Тринидада и Тобага (део Малих Антила). У Тихом океану, неколико стотина или чак преко 1.000 km од обале континента, су острвске скупине: Галапагос, Сан Аброзио и Хуан Фернандез, а у јужном делу Атлантика највећа је група Фокландска или Малвинска острва. Велико острво Огњена земља (које деле Чиле и Аргентину) и читав низ мањих острва око њега, од континенталног тупа одваја уски Магеланов пролаз, а широки Дрејков пролаз од Антарктика и бројних острвских скупина уз њега.

Клима. Јужна Америка је са свих страна окружена океанима, али је утицај Тихог океана, због близине Анда, ограничен само на уски обални појас. Осим тога, на западној обалској страни континента нижа је температура ваздуха, због утицаја хладне Перуанске (Чилеанске) или Хумболтове струје. У тропском појасу током целе године нема велике разлике у температури (средња месечна температура ваздуха 25-28 °C), а разлика је посебно мала у средишњим деловима Амазоније (у Манаусу на 92 m, средња јануарска 26,3 °C, а средња јулска 27,0 °C, око 2.300 mm, уз влажност од 83% и осунчаност 1.774 h). Лети према северном атлантском рубу континента дува североисточни пасат (Џорџтаун у Републици Гвајани на обали мора, средња јануарска 26,1 °C, средња јул-

▲ **Слика 102.** Плављена низија уз реку Амазон са простором влажне тропске шуме
(Извор: www.10naj.com/amazonske-kisne-sume-pluca-zemlje/)

► **Слика 103.** Типови климе у Јужној Америци
(Извор: www.shtreber.com/klima-biljni-zivotinjski-svet-juzna-amerika/)

► **Слика 104.** Просечне годишње количине падавина и Јужној Америци
(Извор: <https://proleksis.lzmk.hr/8453/>)

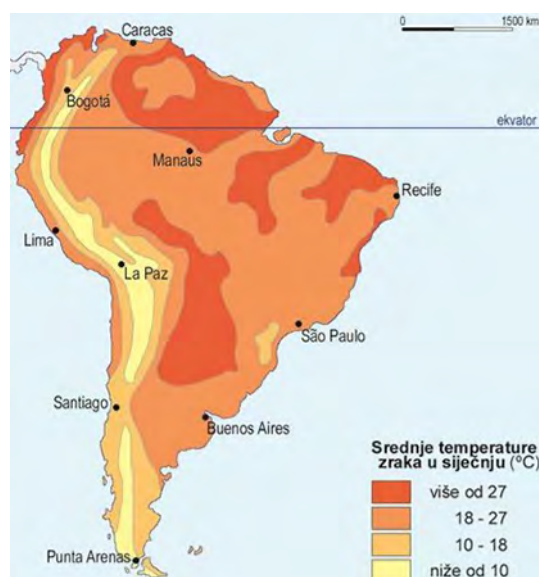
ска 26,6 °C, око 2.260 mm падавина и осунчаност 2.460 h), а према југоисточној обали Бразила дува југоисточни пасат. Пошто долази са топлог Атлантика, ветар доноси влагу и падавине.

Највлажнији део је пацифичка обала Колумбије, до које долазе топле воде екваторијалне морске струје. У граду Буенавентура (на обали) средња јануарска температура је 25,8 °C, јулска 25,9 °C, влажност 89%, око 6.900 mm и осунчаност око 1.180 h. У суптропском простору просечна температура у јануару је 20-24 °C, у јулу 10-12 °C (Монте-

видео на 43 m, јануарска 23,2 °C, јулска 11,1 °C, око 1.100 mm падавина, 76% влажност и осунчаност 2.443 h).

Температура на разним деловима Анда врло је различита. На северу Перуа у Кахамарки (на 2.640 m) средња јануарска температура је 16,9 °C, а средња јулска 15,1 °C, са око 620 mm падавина. Серо де Паско (на 4.330 m) у централним Андама (средишњи Перу) има средњу јануарску температуру 6,3 °C, а средњу јулску 4,0 °C и око 1.180 mm падавина. У Лими (на 173 m) подно западног гребена Анда, средња јануарска температура је

► **Слика 105.** Средње јануарске (лево) и јулске (десно) температуре ваздуха на простору Јужне Америке
(Извор: <https://proleksis.lzmk.hr/8453/>)

► **Слика 106.**

Атакама - један од најсушнијих предела на свету - делови без падавина последњих 400 година

(Извор: www.shtreber.com/klima-biljni-zivotinjski-svet-juzna-amerika)

22,1 °C, а средња јулска 16,7 °C, осунчаност је 1.860, просечна релативна влажност ваздуха 83%, док се годишње просечно излучи свега 6,4 mm падавина. На југу Аргентине у насељу Перито Морено (на 517 m) средња јануарска температура је 15,6 °C, а средња јулска 1,8 °C, осунчаност 2.180 h, релативна влажност 59% и просечно 163 mm падавина. Највиши делови Анда имају стални снег и лед (у северним и средишњим Андима изнад 4.500-5.000 m, а на Огњеној земљи око 55° и на 300 m - неки ледници се спуштају до нивоа мора). С Тихог океана према југозападном делу копна дувају југозападни ветрови, односно најјужнијим делом пацифичке обале стално дувају западни ветрови. На простору пампе дувају јаки хладни ветрови с југа (ramperos). У екваторском појасу падавине су равномерне у току целе године, са два максимума за време зенитног положаја Сунца. На западним падинама Анда у Колумбији (гребен уз Пацифик) годишње просечно падне око 7.000 mm кише, а у западном делу Амазоније око 2.000 mm. Мање од 500 mm има обала Тихог океана северно од 32° јужне географске ширине. У приморју средњег и северног Чилеа (пустиња Атакама), те јужног Перуа, због утицаја хладне морске струје, може проћи неколико година без кише. Умерена континентална клима влада у пампама, а хладна континентална у Патагонији. Иако је Аргентина у умереном појасу њени западни делови су веома суви (полупустињски), јер Анде заустављају продирање западних ветрова, а

обала Атлантика је далеко. Тако је у Мендоси (на 747 m) средња јануарска температура 25,5 °C, јулска 7,9 °C, просечна годишња релативна влажност 56%, годишње се просечно изличи 235 mm падавина, уз 2.870 h годишње осунчаности.

Воде. С обзиром на рељефне и климатске карактеристике, воде Јужне Америке представљају неизмерно богатство, које доприноси бројности врста и јединки биљног и животињског света. Хидрографско богатство топлих и хладних мора, мочварних и поплавних обала са бројним лагунама, великих низијских и разноликих планинских река и ледника, изузетних водопада и интересантних језера увећава ионако изузетне ловно-туристичке просторе.

Пошто су високи Анди уз западни руб континента, развође између Атлантског и Тихог океана је на андским гребенима, те због тога према Тихом океану отиче тек 6% укупне речне мреже Јужне Америке. Велике речне системи Амазона, Оринока и Паране са Парагвајем - Ла Плата, одвојени су ниским развођима, која нису препрека кретању животиња, а потпомажу и ловно-туристичка кретања.

Река Амазон, једно од седам нових светских чуда природе, са биљним и животињским светом у свом сливу чини изузетан ловно-туристички простор. По најновијим мерењима дуга је 6.992 km (140 km дужа од Нила), а површина слива је 7.050.000 km² и има просечан протицај 209.000 m³/s (више него све европске реке заједно), што је чини

▲ **Слика 107.** Слив Амазона
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Amazon_basin#/media/File:Amazonriverbasin_basemap)

▲ **Слика 108.** Паљење шума у Амазонији
(Извор: www.glas.javnosti.rs/svet/amazonija-ponovo-u-plamenu)

највећом реком на Земљи. Њени изворишни краци су удаљени свега око 150 km од обале Тихог океана, а улива се након скоро 7.000 km тока у Атлантски океан. Извор је на 5.270 m (Апуримак, изворишни крак реке Укајали) на вулканској планини Невадо Мисми (5.597 m) у јужном Перуу. Ширина реке се креће од 1 km до 100 km, а у естуарској делти и до 300 km (шири од Јадранског мора). У низијском делу дубина је од 20 до 100 m (Instituto Nacional de Pesquisas Espaciais, 2013). Амазон настаје спајањем река Марањон и Укајали, на североистоку Перуа, 100 km узводно од града Икитоса. У сливу Амазона има преко 11.000 значајнијих река, које дотичу са Анда, Бразилске и Гвајанске висоравни (око 200 великих), од које су неке дуже од Дунава (Мадеира, Пурус), а 17 водотока је дуже од Рајне. На овом рекама су бројни брзаци и водопади. Амазон је за речне бродове плован до Икитоса, који је од Атлантика удаљен 3.700 km, а за океанске до Манауса или 1.690 km од океана. По унутрашњим водама Бразила пловидба је могућа на дужини од 60.000 km, а повезивањем каналима пловни пу-

теви могу достићи и 230.000 km. На промене водостаја Амазона утичу и плима и осека (све до Обидоса, односно око 800 km узводно од ушћа). Ове промене се смењују као и на мору, с разликом да нагло продирање плимског таласа уз реку изазива јаку буку, која се на Амазону може чути као грмљавина. Због тога је плимски талас на Амазону назван поророка (грмећа вода), а бука се чује на удаљености од неколико километара. Амазон носи велику количину еродираних материјала, од финог лебдећег до стабала, а често се формирају мала пловећа острва. Сваке године око једну милијарду тона лебдећег материјала доспе у Атлантик. Део тог наноса остаје у делти, а део морске струје односе у океан, посебно на север и северозапад, па се уз обале Француске Гвајане (800 km од ушћа) уочавају наноси.

Река *Ориноко* (дуга 2.140 km, широка до 5 km, слив 989.000 km², протицај 33.000 m³/s) има слив између Гвајанских планина и источног венца Анда, одакле прима велики број притока, а великом делтом (22.500-41.000 km²) утиче у Атлантски океан (источна Венецуела). У делти су густе тропске

▲ **Слика 109.**

Ангелов водопад и његова околина

(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ангель#/media/Файл:Angel_falls)

шуме, као и у долинама притока са Гвајанских планина, а у низији уз средњи и нижи део горњег тока су љаноси (саване), што су станишта за разнолики животињски свет. Како је већ писано, притоке Оринока које теку са Гвајанске висоравни, падају са тепуиа и формирају бројне водопаде, међу којима је Ангелов највиши на Земљи (979 m) на реци Кереп у венецуеланској држави Боливар.

Ла Плата је естуарско ушће Паране (нешто узводније прима реку Парагвај) и реке Уругвај, а у естуар директно се улива још неколико мањих водотока. Површина естуара је 35.000 km², дужина 320 km, а ширина од 80 до 220 km, вода је дубока само 2-8 метара, са великом количином материјала који наносе реке. Читав слив има површи-

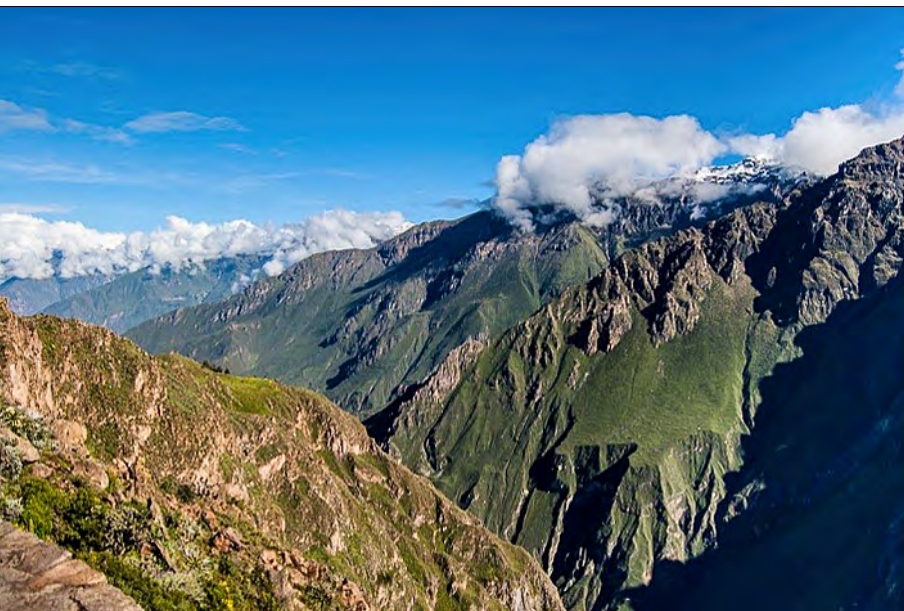
ну око 3.200.000 km², а биогеографски веома је интересантан, јер одводњава делове Бразилских планина, плато Мато Гросо, део источних Анда, Гран Чако и део Пампе, па се у нижим деловима стварају простране плавне равнице. Река *Парана* (настаје спајањем Рио Гранде и Паранаиба, дуга 4.880 km са изворишним краком Паранаиба, средњи протицај 17.300 m³/s), низијски карактер добија тек у пограничном простору са државама Парагвај и Аргентину, одакле је пловна, а ту прима највећу притоку реку *Парагвај* (дуга 2.695 km, слив 1.095.000 km²). У Бразилу, уз саму границу са Парагвајем, на Парани је водопад *Гваира* (висок 114 m, са 19 степеница и 380 m ширине), а на самој граници са Аргентином (близо је граница са Парагвајем) су водопади Игвасу на истоименој реци, пре њеног ушћа у Парану. Водопади *Игвасу* (једно од седам нових светских чуда природе) са влажним суптропским окружењем, су веома атрактиван простор. Висина водопада је 60-82 m, са 275 степеница (каскада) на 2.700 m ширине, а руше се у Ђавољи кањон.

Са североисточног дела Гвајанских планина и источног дела Бразилске висоравни у Атлантски океан теку релативно кратке реке изузевши Сао Франциско (дуга 2.900 km). Релативно кратке су и реке које према Атлантику теку преко источне Патагоније (веће реке Колорадо јужни 1.114 km, Чубут 810 km, Црна 635 km, Чубут 810 km и Десеадо 615 km). Према Тихом океану, са западног дела Анда, теку реке кратког тока, али великог пада и интересантних долина, а међу њима свакако су најатрактивније Колка и Котауаси у Перуу, које су изградиле кањоне дубље од Гранд кањона на Колораду. Колка (дуга 388 km) је изградила кањон дуг 90 km,

▲ **Слика 110.** Игвасу водопад са околном влажном суптропском вегетацијом

(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Iguazu_Falls#/media/File:Cataratasdelguazu)

▲ **Слика 111.** Кањон реке Колке
(Извор: https://es.wikipedia.org/wiki/Valle_del_Colca#/media/Archivo:Canon_del_Colca,_Arequipa)

широк 3-5 km и дубок 3270 m. Још дубљи је кањон реке Котауаси дубок 3.535 m. Ове реке су у јужном Перуу у близини града Арекипа.

На овом простору живе веома интересантне животиње, као што су: андски кондор (симбол кањона) колибри, андске гуске, чилеански фламинго, планинска каракара (из породице соколова), вискача (глодар из породице чинчила), јужноамерички твор, јелени, лисице, викуње итд. По долињским падинама ових река, још од империје Инка граде се терасасте обрадиве површине, на којима храну налазе и неке од наведених животиња.

Најпознатија језера су: Науел Уапи, Буенос Аирес, Аргентино, Тодос лос Сантос, Титикака високо у Андама и др. Треба по-

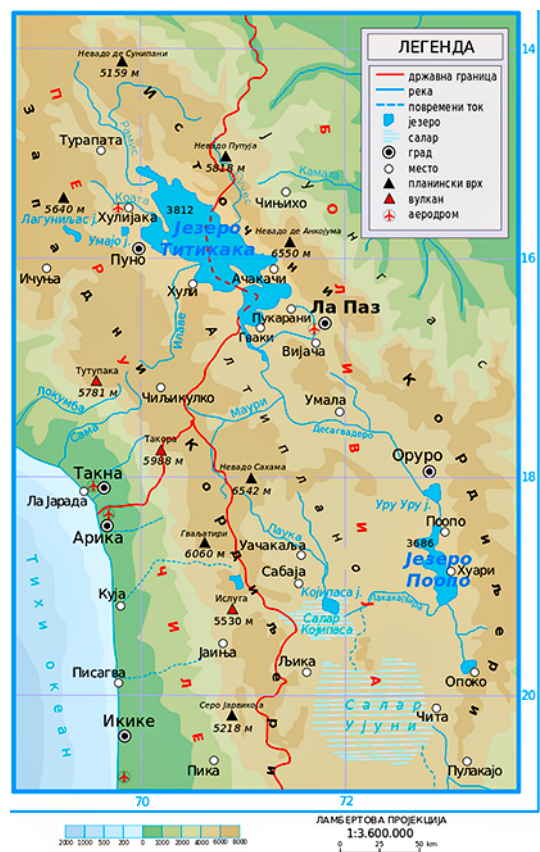
▼ **Слика 112.** Кондор - један од симбола Анда
(Извор: <https://www.theguardian.com/environment/2020/jul/13/andean-condor-fly-without-flapping-wings-flight-bird>)

менути и језеро-лагуну морски залив *Маракаибо* са слатко-сланом (бочатом) водом. Маракаибо (дуго 210 km и широко до 121 km, највећа дубина 60 m, површина 13.210 km², запремина 280 km³) је на северозападу Венецуеле формирано у тектонској удолини између два гребена Анда. На северу је повезано плитким каналом Сан Карлос (дубина 2 до 4 m) са Венецуеланским заливом, који је део Карипског мора. Воду прима из мноштва река од којих је највећа Кататумбо, а уз обалу су мочварни простори и влажна тропска шума. Језеро *Неул Уапи* (на 770 m, дужина 10,1 km, дубина 464 m, површина 530 km²) је на северозападу Патагоније и једна је од најатрактивнијих туристичких микро регија Аргентине. Језерска депресија је образована дуж миоценских раседа, које су у леденом добу испунили глечери (неколико мањих ледничких долина) и преобликовали простор формирајући морене иза којих се акумулирала вода. *Буенос Аирес* је ледничко језеро у Патагонским Андама на граници Аргентине и Чилеа (у Чилеу га називају Генерал Карера), на висини 217 m, површине 1.850 km² и највеће дубине 586 m. Вода из језера итиче у Тихи океан реком Бејкер. Језеро *Аргентино* је слатководно језеро, у Патагонији (провинција Санта-Крус, Аргентина). То је највеће језеро у Аргентини (површина 1.415 km², максимална дужина 20 km, средња дубина 150 m, а максимална 300 m) у оквиру НП Лос-Гласијерс, у коме је велики број ледника, а најпознатији је Перито-Морено (један од најатрактивнијих предела Аргентине где долази вели број туриста и риболоваца међу њима). Језеро *Тодос-лос-Сантос* је у области Лос-Лагос у јужном Чилеу у оквиру НП Висенте-Перес-Росалес (на 189 m, површина 178,5 km², дуго 36 km, средња дубина 191 m, а максимална 337 m, што значи да је већи део дна језера нижи од нивоа океана (криптодепресија). По постанку је ледничко-вулканско (у околини су вулкани Осорно, Калбуко и Тронадор), а планине су највећим делом прекривене влажним умереним шумама. Читав простор, са великим бројем језера, брзих водотока, шумовитих планина, разних животиња и друго, представља један од најатрактивнијих предела Чилеа.

▲ **Слика 113.** Атрактивни простор бројних ледничких језера на југу Чилеа и Аргентине
(Извор: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Тодос-лос-Сантос#/media/Файл:Chile.puyehue>)

Титикака је највеће слатководно језеро у Јужној Америци, а по површини је одмах иза Маракайба. Језеро је у Андама на висоравни Алтиплано, на граничном појасу Перуа и Боливије и хидрографски је повезано са језером Попо, те чине један басен који се не одводњава у море. Језеро се састоји из два јасно изражена дела, која повезује пролаз Тикина, ширине 800 m. Већи део Велико језеро (назива се и Чукито), има средњу дубину 135 m и максималну 281 m. Мањи део Вињајмарка (назива се и Лаго Пекено), има средњу дубину 9 m и максималну 40 m. Средња дубина читавог језера је 107 m. Дужина језера је 190 km, а ширина 80 km. Површина језера је 8.372 km², а запремина 893 km³, док је горњи ниво воде на висини 3.812 m, мада током године знатно колеба. Температура воде у средини језера се веома мало мења и креће се од 10 до 12°C, али приобални део ноћу се често замрзава. У језеро утиче више од 300 водотока, који добијају воду из ледника око Алтиплана.

▲ **Слика 114.** Басен Титикака - Попо
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Tutukaka#/media/Датотека:Titicaca-Poopo_Basin-Maop-sr)

Највеће реке су: Рамис, Коата, Илаве, Уанкане и Сучез. У језеру има 41 острво, а нека су густо насељена. Титикака је позната по девет покретних острва (Урос) од плутајуће трске, која су насељена и постала су главна туристичка атракција, као и острво Таквиле са домородачком заједницом, која је позната по ручно тканим текстилним производима - спадају међу најквалитетније занатске производе Перуа. Из језера истиче река Десагуадеро и улива се у језеро Уру-Уру на територи Боливије. На тај начин Титикака губи само 5% водног биланса, а највећи део воде губи се испаравањем, уз јак ветар и сунчеву топлоту. Пошто је око језера доста сеоских и градских насеља то утиче на значајно загађивање језера. Геолошка истраживања Анда, фауне и хемијског састава воде, показала су да је пре око 100 милиона година простор на коме је Титикака био за 3.750 метара ниже него данас и био је део морског залива. У плеистоцену било је део великог ледничког језера Бали-

▲ Слика 115.

Језеро Титикака
са покретним
острвом

(Извор: <https://www.pogodak.rs/putovanja/jezero-titikaka/>)

вијан, које је укључивало и данашње солончаке (површине под соли које су некад биле језера) Салар-де-Којпаса и Салар-де-Ујуни, а такође и језеро Попо. Језеро Титикака има веома оскудну ихтиофауну, а мала је и разноликост биљних врста које расту у језеру.

Биогеографске карактеристике. Биљни покривач припада неотропској флорној области, а само мали део антарктичкој (крајњи југ). Неотропска флорна област дели се у више регија: Северно саванско подручје или љаноси у сливу Оринока и његовог залеђа има највеће пространство. Због сушног периода, који траје готово пола године, шуме расту уз обалу мора (тропске) или уз реке (галеријске шуме). Љаноси се састоје

► Слика 116.

Веgetационе зоне
на простору Јужне
Америке

(Извор: <https://slideplayer.rs/slide/17605230/>)

од трава које су високе око 2 m, мада могу бити и више.

Велико пространство тропских кишних шума (селвас) у сливу Амазона карактерише велика концентрација биљака (преко 4.000 врста), пуно воде и влаге, те спратовност. Најгушћа шума је око Манауса, а уз долине притока прашума се шири и на источни део Анда, те на падине Гвајанске и Бразилске висоравни. На огромном простору живи више од милион разних видова биљака и животиња, што се може назвати светским генетичким богатством. На 10 km² тропске влажне шуме налази се 1.500 врста цвећа, 750 врста дрвећа, 125 врста сисара, 400 врста птица и огроман број бескичмењака. Још увек је много неистражених и неидентификованих врста. На овом простору просечне месечне температуре су 25-28 °C, и ноћу не падају испод 20 °C, а годишња сума падавина је преко 2.000 mm, што изузетно погодује бујности вегетације. У овим шумама не осећа се ветар, а углавном се њишу само врхови највишег дрвећа. Вегетација је испреплетена бројним лијанама, које могу бити дуге и 100 m, па то све скупа скоро не допушта продирање сунчеве светлости до тла (до тла продоре око 10%).

Кишна тропска шума се дели на: 1) низијске често плављене *игано* џунгле, са доминантним бамбусом и палмама, 2) повремено плављену верзеа шуму у којој је најважније дрво каучуковац (*Hevea Braziliensis*) и 3) неплављену и флористички богату ете џунглу или шуме *тере фирме*, где уз уобичајену тропску шуму расте племенито дрвеће, лековито биље, зачини и бројне врсте воћа. У џунгли расту каучуковци, бразилски или пара-орак, пернамбуково дрво (*Caesalpinia echinata*), *Андира* (*Fabaceae* или махунарке) и паулинија (род стално зелених грмоликих пењачица из породице *Sapindaceae*) итд. У водама Амазона и њених притока расте велики локвањ (*Victoria regia*). Тропске кишне шуме некада су заузима-ле око 5.400.000 km², да би се та површина крчењем до 1970. смањила на 4.100.000 km², а до 2020. година на свега 3.290.000 km². То значи да је за 50 година искрчено преко 800.000 (за потребе рударења, посебно копање злата, за потребе стварања пашњака

▲ **Слика 117.** Велики локвањ може издржати и тежину човека
(Извор: <https://podarilove.ru/bs/interesnye-fakty-o-reke-amazonke-udivitelnye-fakty-ob/>)

▲ **Слика 118.** Електрична јегуља
(Извор: <https://podarilove.ru/bs/interesnye-fakty-o-reke-amazonke-udivitelnye-fakty-ob/>)

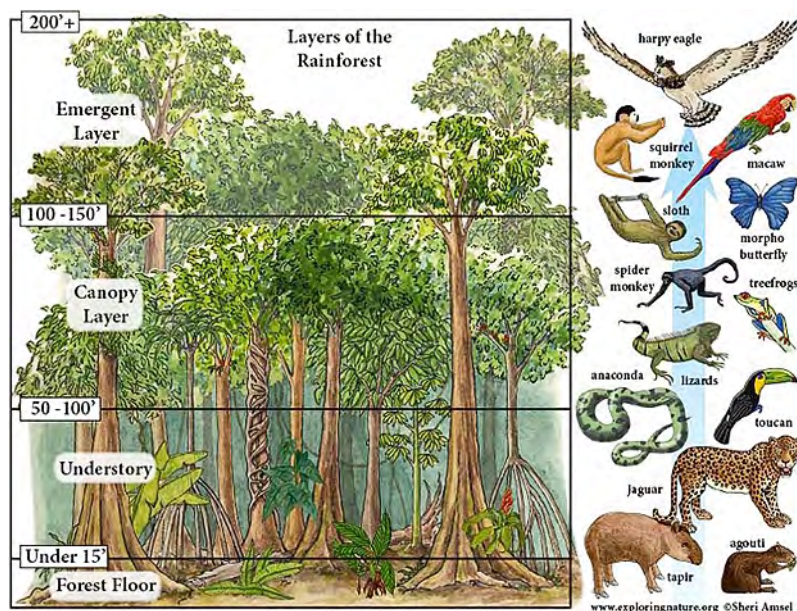
и узгој стоке). Последњих година чести су пожари у којима шума гори неконтролисано, а уз уништавање бројних биљних врста страдају и многе животиње.

У водама Амазона и његових притока много је рибе и рибљих врста (преко 2.100 врста), што је утицало и на локалну кухињу. Једна од најпознатијих врста је арапаима или пираруку (*Arapaima gigas*) врста зракоперке (ред *Osteoglossiformes* и породица *Osteoglossidae*), јужноамеричке тропске слатководне рибе, једна од највећих слатководних риба на Земљи, максималне дужине 4,5 m и тежине до 200 килограма. Бројне су пи-

ране (до 60 врста), рибе месоједи, које (само неколико врста) у јатима нападају дивље животиње, стоку, па и људе, те електричне јегуље итд. Бик ајкула доплива до Икитоса, око 4.000 km узводно од океана.

У Амазону живе још стотине врста водоземаца, ракова и корњача, те глодари, видре, змије (анаконда дуга 10-12 m, боа констриктор - удав), а у води и изнад ње су разни инсекти, алигатори, капибара, папагаји (преко 300 врста), орлови, тукани, тапири, мајмуни, мравоједи, разне звери (најпознатије јагуар, митла - црна мачка или јагуарунди и пума) итд. Међу најугроженије животињске врсте спадају сисар и биљојед амазонски ламантин (*Trichechus inunguis*) и амазонски делфин (*Inia geoffrensis*), највећи речни делфин, дуг од 2,6 m. Једна од највећих змија, зелена анаконда живи у мутним водама Амазона. Од водених биљака у Амазону се формирају плутајућа острва, дуга стотинак метара и на њима се формира посебан биотоп.

Према југу и југоистоку џунгле прелазе постепено у различите ксерофитније формације - кампоси, сертао и катингас (светле ретке шуме и траве) у средишњем и источном делу Бразилске висоравни. Кампоси, травне површине саванског типа, најраспрострањенији су у горњим деловима слива Паране и Парагваја и североисточније, у средишњем делу Бразилске висоравни, а јављају се у три типа високе траве са 1) ниским проређеним дрвећем до три метра висине, 2) са грмљем или 3) само траве. У

▲ **Слика 119.** Спратови тропских кишних шума и размештај животиња у њима - висина је изражена у стопама (1 стопа = око 30 cm)
(Извор: www.exploringnature.org/db/view/Rainforestr-Layers-Mini-Poster/)

▲ **Слика 120.** Пума (1), јагуарунди (2)
(Извор: [https://sr.wikipedia.org/wiki/Пума#/media/Датотека:Puma_face_\(1\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Пума#/media/Датотека:Puma_face_(1)))

▲ **Слика 121.** Капибара - највећи глодар на свету
(Извор: [www.shtreber.com/klima-biljni-zivotinjski-svet-juzna-amerika_\(2\)](http://www.shtreber.com/klima-biljni-zivotinjski-svet-juzna-amerika_(2)); Извор: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Пантанал#/media/Файл:Hydrochoerus_hydrochaeris_\(1\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Пантанал#/media/Файл:Hydrochoerus_hydrochaeris_(1)))

овим условима уз водотоке расту галеријске шуме.

Један од најатрактивнијих ловно-туристичких простора у Бразилу је западни део Бразилских планина, односно плато Мато Гросо и непосредна околина. Плато је шумско-саванска зона, са две изражене сезоне: кишовита и сува. Сезона киша је у топлијем делу године, од октобра до марта, а сува сезона у хладнијем делу, односно од априла до септембра.

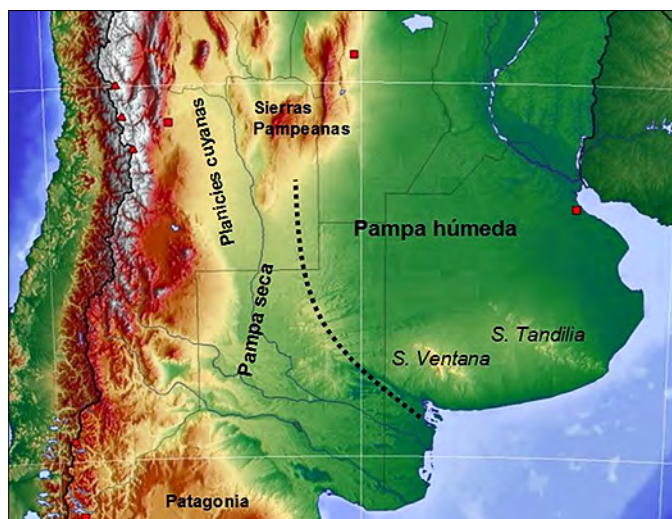
Уз западни обод платоа Мато Гросо, односно уз границу са Боливијом и Парагвајем, где река Парагвај (са својим притокама), спустивши се са платоа гради равничарски предео. Тај простор назива се Пантанал, где је формиран и истоимени национални парк. Карактерише га богата флора и фауна у изузетно очуваној природи мочварно-поплавних станишта, односно алувијалне равни, која је под великом

водом од октобра до марта. Пре 65 милиона година ово је био део унутрашњег Амазонског мора. Читав алувијални простор НП и шире околине, у оквиру две бразилске државе Мато Гросо и Јужни Мато Гросо, те у суседним земаљама, Боливија и Парагвај, има површину (око 195.000 km²) скоро као трећина Француске. Простор обилује великим бројем птица (око 600 врста), затим риба (350 врста), речним видрама, анакондама, игуанама, јагуарима, пумама, крокодилима, јеленима, мравоједима, црним мајмунима урликавцима и тако даље. На овом простору не живе људи и нема насеља, а ретки су путеви. Најзначајнији пут је од Пекона (Мато Гросо) до Корумба (Јужни Мато Гросо), те пут Транспантанеира (Рокон – Порто Жофре).

За посете овом крају најбољи је период април-октобар, међутим птице је најбоље посматрати од јула до септембра. Уз упозна-

► **Слика 122.** Тапир (лево) и јужни мравојед Таманду (десно)
(Извор: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Пантанал#/media/>)

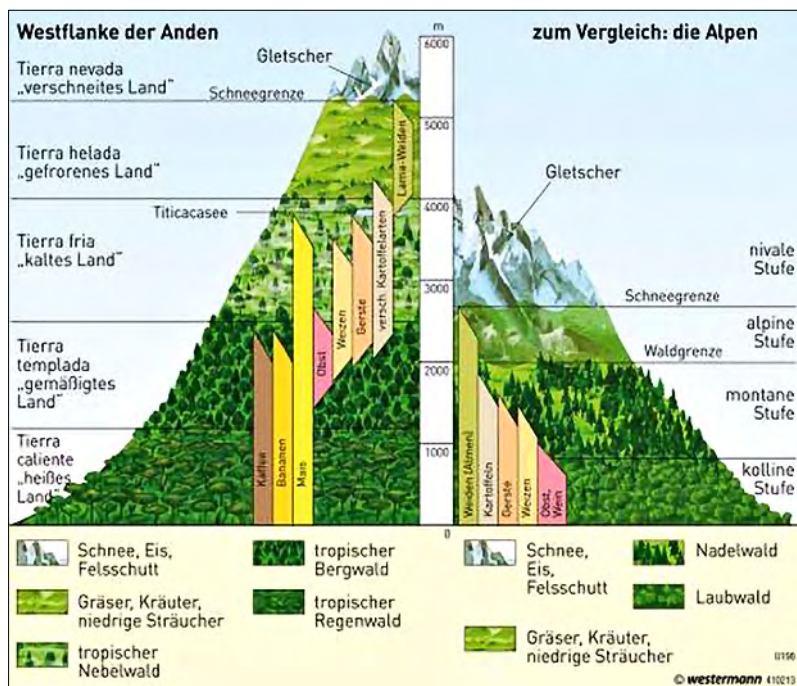

▲ **Слика 123.** Влажна и сува Пампа
(Извор: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pampas>)

▲ **Слика 124.** Изглед пампе код града Хуни
(Извор: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pampas>)

▼ **Слика 125.**
Упоредни приказ
вертикалне
зоналности Анда
и Алпа
(Извор: <https://docplayer.rs/116301698-Slide-1.html>)

вање Пантанала, интересантне су и фазенде у околини, а неке су претворене у смештајне објекте из којих се креће у обилазак. Уз фазенде ту су и пансиони и хотели, који имају могућност изнајмљивања потребног превоза, алата и прибора. Најзначајније насеље на овом простору је Корумба град и лука на реци Парагвај уз боливијску границу, на југу Пантанала, који има репутацију центра за трговину дрогом, кријумчарења оружја и криволова. Из Корумбе се организују бројне посете Пантаналу, а често се обилази и

планина Моро Урукум (1.100 m) са које се пружа изузетан поглед на Пантанал.

Простор пампа (око 1.200.000 km²) заузима низијски степски део Јужне Америке у Аргентини, источно од Анда према Атлантику, те територију Уругваја и крајњи југ Бразила. Ту преовладава ниска трава - степа, која расте на плодном црвенкасто-црном земљишту. Траве нарасту до један метар висине, а дрвеће расте само уз реке (галеријске шуме). Источни, пространији део, ближе Атлантику, је влажна пампа (око 1.000 mm падавина), за западније, према Андама, је сува пампа (око 500-600 mm) (Слика 102). Сува пампа, према Андама, је измешана са трновитим грмљем и закржљалим дрвећем. Природна травна вегетација Пампе углавном је истребљена разоравањем. Данас се најчешће гаје пшеница и кукуруз, те деталина, а на ливадама се напасају стада говеда. На отвореним степским просторима углавном живе брзе животиње: пампаски јелен, пампaska мачка, пампaska лисица, од птица нанду ној, глодари нутрија и вискаша, те армадилоси или оклопници (Cingulata).

Размештај вегетације на Андама условљен је типом климе, надморском висином, утицајем морских струја и баријерности рељефа. У Андама има 30.000 врста васкуларних биљака, од којих је половина ендема. Са Анда потичу многе култивисане биљке, на пример дуван, кромпир, ананас и ки-

▲ **Слика 126.** Размештај неких биљака и животиња у Јужној Америци
(Извор: www.dreamstime.com/south-america-flora-fauna-map-flat-elements-animals-birds-sea-life-big-set-build-your-geography-infographics-collection-image)

кирики. Тропске влажне Анде са тропском прашумом протежу се кроз пет земаља: Венецуелу, Колумбију, Еквадор, Перу и Боливију. Некада су ти простори заузимали површину око 1.258.000 km², а данас свега 314.500 km².

Различити пејзажи (снежни и нижи планински гребени, платои, уже или шире речне долине, међупланинске удолине), односно различита станишта обезбеђују услове за живот многих врста. Тропске прашуме су на 500 до 1.500 m, облачне кишне шуме од 800 до 3.500 m, а највеће надморске висине од 3.000 до 4.800 m су под травњацима, изнад којих могу бити голе камени-те површине или вечити снег. Суви Анди,

са ксерофитном вегетацијом, протежу се у уском појасу од средњег Перуа и западне Боливије, а шире се од пустињског простора Атакаме у северном Чилеу и северозападној Аргентини и завршавају око 35° јужне географске ширине у Чилеу и 40° у Аргентини (заветрина). Влажни умерени Анди простиру се од 35° јужне географске ширине до рта Хорн на 56° (антарктичка флорна област). На њима су, на нижим висинама листопадне шуме, изнад којих су четинари.

Интересантно је анализирати вегетацију андске приморске стране, према Карипском мору и Тихом океану). На западним андским падинама, од севера према југу нижу се, крчењем проређене, тропске џунгле (северозападна Венецуела, Колумбија, Еквадор), које на крајњем северу Перуа (мешају се хладне воде Хумболтове и топле Ел Нињо струје) прелазе у ретку шуму и слабије изражену савану, затим следе пустињски и полупустињски предели са оазама зимзелене вегетације, бодљикавим грмовима и кактусима (средњи и јужни Перу, северни и средњи Чиле), те влажне зимзелене и листопадне шуме (јужни Чиле јужно од реке Биобио, умерени појас и дувају западни ветрови - густе шуме ловора, магнолија и разних врста четинара и букве, које су све ређе према југу). Ниске температуре и ветрови на крајњем југу Чилеа спречавају развој значајнијих шумских површина. Сушност средњег и јужног Перуа и северног и средњег Чилеа (0-200 mm падавина) последица је утицаја хладне Хумболтове морске струје (температура воде 12-15 °C) која се креће уз западну обалу Јужне Америке од југа према северу, па је са хладних вода веома слабо испаравање, а уз то, у овом појасу, нема сталних ветрова који са Тихог океана дувају према континенту. Значајнија кондензација и излучивање кише дешава се тек на вишим планинским странама (1.500-3.000 m) окренутим према Тихом океану.

Антарктичка флорна област заузима крајњи југ Јужне Америке. Дели се на тихоокеански и атлантски део. Тихоокеански део обрастао је кишним шумама листопадних антарктичких букава и магнолија, док су у вишем делу четинари, а ат-

▲ Слика 127. Животиње које имају станиште на простору Пантанала
(Извор: www.pinterest.com/pin/)

▲ Сlike 128. Андска четворка из породице камила: 1) лама, 2) алпака, 3) гуанако и 4) викуња
(Извор: <https://inkajungletour.com/en/do-you-know-the-difference-between-llamas-alpacas-and-vicuna/>)

лантски ксерофитном полупустињском и пустињском вегетацијом. Изнад шуме развиле су се планинске рудине, које су налик на тундре.

Животињски свет Јужне Америке, заједно с фауном Средње Америке, припада неотропској области неогее. Од 130 родова сисара, 103 су ендемична, а од 682 рода птица, 576 их је ендемично. Иако фауна Јужне Америке обилује властитим облицима, доста је сродна с фауном Аустралије и Африке. Остаци стрије фауне упућују на некадашњу везу с другим континентима (Гондвана). У тропским прашумама Бразила све до Анда, а на југу до граница шума Аргентине, живе широконоси мајмуни урликавци (*Alouatta*). Јужна Америка, особито Бразил, обилује глодарима (вискаче, чинчиле, нутрије и др.). Од звери су значајне јагуар, пума или кагуар, вук, чагаљ, скункс, видра и медвед.

Преживари у Јужној Америци су; гуанако, викуња, алпака и љама. Карактеристични су и врло распрострањени јужноамерички сисари крезубице; мравоједи, пасанци и тапири. Од тоболчара се истиче опосум или суринамска наборуша (*Didelphys virginiana*). Од 1.300 врста птица око 400 врста су колибри, око 50 тукани, има доста папагаја (амазонски, ара и др.). У високим Андама и у приморским брдовитим крајевима живи андски кондор, највећа грабљивица Јужне Америке. У рекама и језерима живе крокодили кајмани, а на морској обали и на копну гуштери легвани, морски лавови, пингвини и др. Змија има много, а неотровне су највеће - удав (Боа), дуга до четири метра, и анаконда, дуга до десет метара. Отровне су змије чегртуше. Реке и језера особито су богате рибом. У Јужној Америци живи и електрична јегуља (*Gymnotus electricus*), а у Амазону и њеним притокама опасна риба пирана. Међу инсектима посебно се истичу лептири.

* * *

Рељефни услови (високе Анде правца север - југ уз пацифичку страну) су у значајној мери утицали на слабу повезаност источних и западних делова континента, па и

▲ Слика 129. Животиње влажних тропских шума Амазоније
(Извор: www.pinterest.com/pin/)

појединих делова неких држава. Уз то, климатске карактеристике су отежале или помогле насељавање и развој неког подручја. Ако се томе дода и утицај размештаја рудног богатства, нафте и плодног земљишта, лако се запажа да су са највећим значајем југоисточна обала Бразила, централни и североисточни део Аргентине и приобаље Венецуеле. Но, генерално посматрано, у географском смислу се издвајају четири велике регије: **Тропски север** (Венецуела, Колумбија, Република Гвајана, Суринам, Француска Гвајана), **Тропски исток** (поистовећује се са Бразилом), **Умерени југоисток** (Аргентина, Уругвај, Парагвај) и **Пацифичка фасада** (Перу, Еквадор, Боливија, Чиле) (Петровић, Илић, 1979; Плавша, 2016; Encyclopaedia Britannica; Deutscher Wetterdienst).

ДЛАКАВА ДИВЉАЧ ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ

Јужна Америка популарно се назива и „зелени континент“, с разлогом, јер највећи део њене површине заузимају огромни простори тропских прашума, савана и степа. Готово две трећине континента заузимају низије и равнице с надморском висином од 0 до 300 m. Скоро целом дужином западне, тихоокеанске обале, протежу се планински гребени Анда, раздвајајући највећи део копна од Тихог океана. Висина Анда надмашује местимично 6.000 метара, односно највиши врх Аконкагва досеже скоро 7.000 метара. Уз чињеницу да је значајан део овог континента у тропском климатском појасу, на који се надовезује суптропски и умерени на југу, те јавља изражена вертикална измена типова климе уз високе планине, логично је да Јужна Америка има велико богатство животињског света. Како је већ помињано, у зоогеографском смислу Јужна Америка припада неотропској области у којој живи разноврсна длакава дивљач.

Карактеристична длакава дивљач на простору Патагонско-чилеанске подобласти на југу континента су: торбари рода *Cenolestes*, велики број глодара - вискач, нутрија, мара, туку-туку, затим од других животиња пампаска мачка - *Leopardus*

colocola. То је мала дивља мачка пореклом из Јужне Америке. На Црвеној листи IUCN-а налази се као скоро угрожена јер би уништавање станишта могло да доведе до опадања популације у будућности. Простире се у већем делу Аргентине и Уругваја у Гран Чаку и Сераду у Боливији, Парагвају и Бразилу, и на северу иде кроз планински ланац Анда преко Еквадора и до југозападне Колумбије. Затим пампаски јелен (гвазутти) - *Ozotoceros bezoarticus* има станиште у Аргентини, Боливији, Бразилу, Парагвају и Уругвају. Живи на травњацима Јужне Америке на ниским надморским висинама.

Магеланов пас (гривасти вук) - *Chrysocyon brachyurus*, ареал врсте покрива неколико држава. Присутан у Бразилу, Аргентини, Перуу, Парагвају, Боливији и САД. Врста је можда изумрла у Уругвају.

Из фамилије јелена - *Cervidae* за ово подручје карактеристична је подфамилија *Capreolinae* - јелени Новог света. Неке од врста из ове подфамилије су пампаски јелен - *Ozotoceros bezoarticus*, мочварни јелен - *Blastocerus dichotomus*, северни пуду - *Pudu mephistophiles*, јужни пуду - *Pudu puda*, та-рука - *Hippocamelus antisensis*, чилеански гвемали - *Hippocamelus bisulcus*. Пампаски јелен

има станиште у Аргентини, Боливији, Бразилу, Парагвају и Уругвају. Ареал мочварног јелена покрива средњи део Јужне Америке. Врста је присутна у Бразилу, Аргентини, Перуу, Боливији и Парагвају. Изумрла је у Уругвају. Северни пуду је врста пореклом са Анда, налази се у Колумбији, Венецуели, Перуу и Еквадору. То је најмањи јелен на свету. Јужни пуду је врста пореклом са Анда, може се наћи у Чилеу и Аргентини. Налази се у шумама на великим надморским висинама. Ареал таруке је ограничен на мањи број држава. Врста има станиште у Перуу, Боливији, Аргентини и Чилеу. Чилеански гвемали настањује сам југ Јужне Америке, може се наћи у Чилеу и Аргентини.

Бразилска подобласт има бројну длакаву дивљач. Мајмуни Новог света су пет породица примата које се налазе у тропским регионима Мексика, Централне и Јужне Америке: *Callitrichidae*, *Cebidae*, *Aotidae*, *Pitheciidae* и *Atelidae*. Често су познати под именом безрепи мајмуни, широконоси мајмуни

или „широконосци“, чине један делимични подред примата. Заједно с мајмунима Старог света и *Tarsiiformes* чине подред примата *Haplorrhini*, назван још и „сувоношци“. Подручје које настањују се протеже од јужних делова Мексика све до северних подручја Аргентине. На Карибима је живело више врста које су све изумрле. Названи су *Xenotrochini*. За разлику од мајмуна Старог света, носнице ових мајмуна окренуте су у страну, па отуда и назив „широконосци“. Величином се међусобно јако разликују, од само 100 грама тешког *Cebuella pygmaea* до више од 10 кг тешких урликаваца - дрекаваца. Мајмуни Новог света су сви становници дрвећа. Многе врсте имају дуге репове који су прилагођени хватању за гране, па се те врсте репом користе као петим екстремитетом (породица мајмуна хватача).

Опосум - *Didelphis marsupialis* је врста торбара која настањује простор од северо-источног Мексика до Боливије, укључујући и Мале Антиле. Могу се наћи у градовима, пољима и шумама.

▲ **Слика 130.** Неки од представника длакаве дивљачи Јужне Америке – патагонијски пампаски зец (мара), пампаска мачка, пампаски јелен, гривати вук (Магеланов пас)
(Извор: www.wikipedia.org)

Мравоједи су распрострањени у Средњој, Централној и Јужној Америци. Постоје четири врсте: циновски мравојед - *Myrmecophaga tridactyla*, свилени мравојед - *Cyclopes didactylus*, јужна тамандуа - *Tamandua tetradactyla* и северна тамандуа - *Tamandua mexicana*. Циновски мравојед је пореклом из Централне и Јужне Америке. Његов познати ареал протеже се од Хондураса до северне Аргентине. У великој мери је одсутан у Анди-ма и потпуно је истребљен у Уругвају, Белизеу, Салвадору и Гватемали, као и у деловима Костарике, Бразила, Аргентине и Парагваја. Врста се налази у бројним стаништима, укључујући и тропске кишне шуме, под условом да је присутно довољно плена да би се одржала. Свиленкасти мравоједи се налазе од Оаксаке и јужног Веракруза у Мексику, преко Централне Америке (осим Салвадора), и јужно до Еквадора, и северног Перуа, Боливије и Бразила. Посебна популација се налази у северној атлантској шуми у источном Бразилу. Јужна тамандуа се налази на Три-

нидаду и широм Јужне Америке од Венецуеле до северне Аргентине, јужног Бразила и Уругваја на надморским висинама до 1.600 m. Северна тамандуа насељава шуме од јужног Мексика, преко Централне Америке до западне Колумбије, Венецуеле и Еквадора, и северозападног дела Перуа.

Лењивци обухватају шест врста сисара средње величине који живе у Средњој и Јужној Америци и припадају фамилијама *Megalonychidae* и *Bradipodidae*, које спадају у род *Pilosa*.

Краткоухи пас - *Atelocynus microtis*, такође познат као краткоухи зоро је јединствена и неухватљива врста канида, ендемска за басен Амазоније. Ово је једина врста која припада роду *Atelocynus*. Краткоухи пас је пореклом из северног дела Јужне Америке и пронађен је у регионима Амазонског басена у Бразилу, Перуу, Еквадору и Колумбији. Такође је примећен у горњем басену Рио Оринока у Колумбији и Венецуели и горњем басену Рио Паране.

ПЕРНАТА ДИВЉАЧ ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ

На простору Јужне Америке живе веома атрактивне птице и зато овде долази велики број љубитеља ради посматрања птица. Тркачице (*Ratites*) су у Јужној Америци заступљене нандуима (ред *Rheiformes*), са само две врсте. Обични нанду - *Rhea americana* висок је до 1,7 m и тежак до 25 kg. Обични нанду је ендемит Аргентине, Боливије, Бразила, Парагваја и Уругваја. Ова врста настањује пампе, шикаре, па чак и пустиње, иако више воли места са барем мало високе вегетације. Њен ареал је источни део Јужне Америке. Не само што је највећа врста рода *Rhea*, већ је и највећа живућа америчка птица. Мали или Дарвинов нанду - *Pterocnemia pennata* много је мањи. Насељава само Јужну Америку, од Патагоније до Анда у Аргентини, Чилеу, Боливији и Перуу. Живи на отвореним равницама, степама и источним падинама Анда.

Андски гњурац - *Podiceps andinus* је гњурац пронађен у мочварама Боготе у источним ланцима Анда у Колумбији. Ова врста

је још увек била у великом броју у језеру Тота до 1945. Врста се повремено сматрала подврстом црновратог гњураца (*P. nigricollis*).

У тропским деловима Јужне Америке живи скерлетни ибис - *Podiceps andinus* јарко црвене боје. Ружичасту боју има и америчка чапља кашикара - *Ajaia ajaia*. Ова врста се јавља у Јужној Америци углавном источно од Анда, и у приобалним регионима Кариба, Централне Америке, Мексика и обале Мексичког залива Сједињених Држава, и са атлантске обале централне Флориде. У лето 2021, виђења птице су пријављена далеко изван њеног типичног домета, укључујући Вашингтон, северну државу Њујорка, па чак и Њу Хемпшир.

Најређи фламинго (ред *Phoenicopteriformes*) је перуански фламинго - *Phoenicopteropus jamesi* је врста фламинга који је насељавао велике надморске висине Андских висоравни Перуа, Чилеа, Боливије и северозападне Аргентине - сматрало се да је изумро све док 1956, није откривена његова попу-

▲ **Слика 131.** Неки од представника пернате дивљачи Јужне Америке – скерлетни ибис, андски кондор, харпија и хоацин (Извор: www.wikipedia.org)

лација. Нешто чешћи је андски фламинго - *Phoenicopterus andinus*) који је пореклом из мочвара високог планинског ланца Анда од јужног Перуа до северозападне Аргентине и северног Чилеа. Андски фламингоси су миграторни, са способношћу да путују до 700 миља у једном дану. Лети живе у сланим језерима, а зими се селе у ниже мочваре. Узрок ове миграције из лета у зиму је вероватно последица екстремне сушности солана током зиме. Чилеански фламинго - *Phoenicopterus chilensis* гнезди у Јужној Америци од Еквадора и Перуа до Чилеа и Аргентине и источно до Бразила. Као и сви фламингоси, полаже једно бело јаје на блато. Ови фламингоси су углавном ограничени на слане лагуне и сода језера, али су ове области подложне губитку станишта и загађењу воде.

Лешинари Новог света или кондори (породица *Cathartidae*) спадају међу најпознатије и најугроженије птице. Највећи је андски кондор (*Vultur gryphus*). Он је врста јужноамеричког кондора и једини припадник рода *Vultur*. Има један од највећих распона крила међу свим птицама на свету (до 3,3 метра), већи распон крила имају само албатрос луталица, јужни краљевски албатрос, ружичасти несит и кудрави несит. Најживописнији је краљевски кондор (*Sarcorampbus papa*), насељава око 14 милиона квадратних километара између јужног Мексика и северне Аргентине. У Јужној Америци не живи за-

падно од Анда, осим у западном Еквадору, северозападној Колумбији и далеком северозападу Венецуеле. Пре свега насељава тропске равничарске шуме, као и саване и травњаке са овим шумама у близини. Често се виђа у близини мочвара или мочварних места у шумама. Ова птица је често најбројнији или једини лешинар присутан у низијским шумама у свом подручју. Краљевски супови углавном не живе изнад 1.500 m иако се налазе на местима на 2.500 m надморске висине источно од Анда, и ретко су забележени до 3.300 m. Ђуркасти стрвинар (*Cathartes aura*) чешћи је од претходних стрвинара који залази и у Северну Америку. То је најраспрострањенији лешинар у Америци и такмичи се са својим рођаком црним лешинаром као најраспрострањенијом птицом грабљивицом широм света. Његова глобална популација се процењује на 18.000.000 јединки. Налази се на отвореним и полуотвореним подручјима широм Америке од јужне Канаде до рта Хорн. Стално је настањен у јужним Сједињеним Државама, иако северне птице могу мигрирати чак на југ до Јужне Америке. Најчешће се налази на релативно отвореним површинама које се налазе поред шума, које су важне и за гнежђење и за преноћиште. Штавише, ђуркасти лешинари у Северној Америци генерално избегавају затворене шумске области које могу да ометају њихову способност да лете и имају тенденцију да често фаворизују брдска или ниска планин-

ска подручја која олакшавају проналажење хране уз мање напора.

Од осталих грабљивица међу најснажније спадају харпије (*Harpya harpyja*) из јужноамеричких шума. Харпија насељава кишне шуме на ниској надморској висини, као и подножја брда и планина које могу да достигну висину и до 2.000 метара. Има широк ареал распрострањења, међутим, густина насељености овог орла релативно је мала. Становник је јужног Мексика, Гватемале, Белизеа, Хондураса, Никарагве, Костарике, Панаме, Колумбије, Венецуеле, Гвајане, Суринама, Француске Гвајане, Еквадора, Перуа, Боливије, Бразила, Парагваја и северне Аргентине.

Тамо живи и соко змијар (*Herpetotheres cachinans*). Налази се од обе обалне падине Мексика преко Централне и Јужне Америке на југу до перуанске Амазоније и боливијске Амазоније, практично целог Бразила, и северне Аргентине и Парагваја, на надморским висинама до 1.500 m (ретко до 2.400 m у Колумбији), иако је често одсутан у планинским регионима.

Типично америчке коке (ред *Galliformes*) јесу курасои, гуани и чакалаке (породица *Cracidae*) из тропских предела. На глави имају разне чуперке и коврџе, а на кљуну израштаје и ресе. Најнеобичнија кока на свету свакако је хоацин, који привидно подсећа на претка птица - археоптерикса. Хоацин (*Opisthocomus hoazin*) из Амазоније, док је млад, има канџе на крилима, уз

помоћ којих се вере по гранама. Хоацин се налази широм Амазона у северној и централној Јужној Америци.

Јужна Америка је постојбина најчувенијих папагаја (потпородица *Psittacinae*) - ара (*Ara ararauna*). Плаво-жута ара или плаво-жути макао (*Ara ararauna*) је врста папагаја, такође позната као плаво-златна ара. Њихово најчешће станиште је шума (посебно варзеа, али и на отвореним деловима Тера Фрија) и тропских шума у Јужној Америци са Тринидада и Венецуеле јужно до Бразила, Боливије и Парагваја. Она се једва протеже у Средњој Америци, где је ограничена на Панаму.

Тукана (*Ramphastidae*), птице су несразмерно великог и живо обојеног кљуна. Највећи је токо тукан (*Ramphastos toco*) дужине до 60 cm. Токо тукан се јавља у северној и источној Боливији, крајњем југоисточном Перуу, северној Аргентини, источном и централном Парагвају, и источном и јужном Бразилу. Друге популације се јављају дуж доњег дела Амазона, крајњег севера Бразила у Рораими, приобалним регионима Гвајане а регистрована је и у северозападном Уругвају.

Постојање 67 породица птица на тлу Јужне Америке или око четвртине укупног броја свих птица света, оправдава и други популарни назив „птичијег континента“. Половина тих породица су ендемичне, многе од њих су необичне и не срећу се на другим континентима.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ НА ПРОСТОРУ ОКЕАНИЈЕ

У Тихом, највећем океану на Земљи, изван великих ивичних острва и острва који прате источну обалу Азије или чине мост према Аустралији, има још хиљаде других острва. Она су углавном размештена у јужном и западном делу Пацифика и позната су под заједничким именом Океанија, а чине их три скупине острва: Полинезија, Меланезија (са Новом Гвинејом) и Микронезија. Границе Океаније чине: Хавајска острва на северу, Новозеландска острва на југу, Маријанска острва и Нова Гвинеја на западу и Источно (Ускршње) острво на истоку. То је простор већи од онога што га заузима читава Азија. Сама острва, међутим, заузимају површину од 1,3 милиона km^2 и на њима живи око 17 милиона становника (средином 2021).

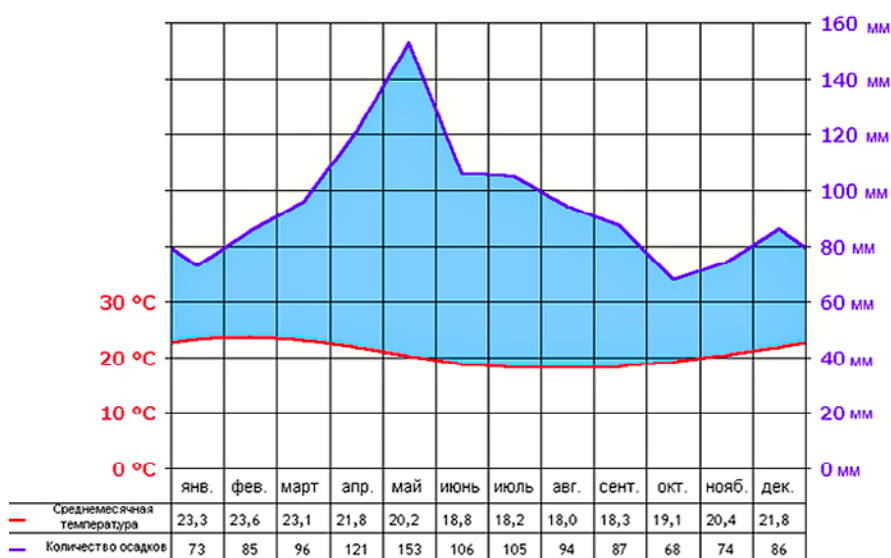
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ОКЕАНИЈЕ

Рељефни услови. Острва и острвске групе различитог су постанка и рељефа. Једни од њих остаци су прастарог копна Гондване које је некада спајало Аустралију са простором на коме је сада велики млађи острвски лук од Новог Зеланда до Нове Гвинеје. Други су изразито вулканског порекла, настали подморским ерупцијама и таложењем еруптивних стена. Трећи су кречњачког састава, а изградили су их корали у топлом и плитком мору. У прве две групе има великих и високих острва (највиши врх Нове Гвинеје је Панчак Џаја са 4.884 m, највиши врх Хаваја вулкан Мауна Кеа са 4.207 m, највиши врх Новог Зеланда је Кукова планина са 3.724 m) док трећу групу чине многобројна мала и ниска острва. Различите висине и постанак, са различитом геолошком подлогом и околним океанским водама, утицали су на формирање разнолике вегетације и животињског света, што се посебно уочава на острвима са већом површином и вишом надморском висином, као што су Нова Гвинеја (ово острво има и простране равнице уз северну и јужну обалу), Хаваји

и Нови Зеланд. На овим острвима, осим висинских разлика, јављају се и значајне разлике између приветрених и заветрених страна, односно заклоњених простора у унутрашњости острва. Поред тога Јужно острво Новог Зеланда, које је у средишњем делу умереног појаса јужне полулопте и под већим утицајем хладнијих антарктичких вода, са својим високим планинама (Новозеландски Алпи), имало је одговарајуће услове за формирање покривача од леда и одговарајућих ледничких облика (ледници, ледничке долине, језера, фјордови и др.) посебно на западној страни, где је знатно већа количина падавина (западни ветрови), а у таквим условима и посебан је живи свет. Иначе, Новозеландски Алпи, младе веначне планине, пружају се преко оба острва, на Северном острву достижу висину од 1.800 m, а на јужном 3.724 m. Северно острво је и простор многих живих и угашених вулкана (60 вулкана, али и гејзири, солфатаре, кратерска језера, минерални и геотермални извори). У средишњем делу Северног острва је Таупо вулканска зона, 300 km дугачка

и 50 km широка, а на њеном југу је активни вулкан Руапеху (2.797 m), највиша планина Северног острва. На Јужном острву, преко Новозеландских Алпа (дуге 500 km) реке и ледници формирали су прекрасне долине. Сви ови простори показали су се изузетно погодни за усељавање дивљачи, која је постала најважнија ловина.

Клима. Готово читава Океанија је у тропском појасу, једино су новозеландска и околна мања острва у јужном умереном појасу. Зато у Океанији влада углавном топла тропска клима. Њену топлину ублажавају пасатни ветрови који носе освежење (на северној хемисфери североисточни, а на јужној југоисточни). Захваљујући њима, клима је подношљива и пријатна. Сва острва примају доста кише. У ужем екваторијалном појасу она редовно пада читаве године, али даље према северу и југу режим киша знатно је поремећен, под утицајем пасатних ветрова, а на западу и под утицајем монсунских, као и под утицајем олујних ветрова тајфуна. Зато се годишње количине кише што их примају поједина острва знатно разликују. Чак и на истом острву, ветру изложене и високе стране примају често врло много кише, а ниске и стране у заветрини мало.

▲ **Слика 132.** Температуре (средња годишња 20,6 °C) и падавине (средња годишња количина 1.148 mm) на Ускршњем острву (1961-1990) - просечна релативна влажност 79%, осунчаност 2.477 h)
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Остров_Пасхи#/media/Файл:Климатограмма_острова_Пасхи)

Као пример климе каква влада на већини острва је она на простору *Француске Полинезије*. Овај архипелаг има тропско-пасатку (екваторијалну) климу, мада се и овде јављају разлике између севернијих и јужнијих острва. У топлијем делу године (од новембра до маја) средња месечна темепратура углавном се креће од 27 °C до 32 °C, када се излучи око 75% годишње количине падавина (око 2.000 mm), а то значи и да је релативна влажност велика (92%). Тада су чести тропски циклони (урагани). У сувој сезони (од јуна до октобра) средња месечна температура је 18-21 °C, а то значи да су средње годишње температуре на већини острва 22-26 °C. Подразумева се да међу удаљеним острвским скупинама постоје разлике, а то код неких острва проузрокује и надморска висина, посебно на Новој Гвинеји, Хавајима и новом Зеланду. Разлике су видљиве и код најисточнијег *Ускршњег острва* (Слика 132) које је под мањим утицајем хладне Хумболтове морске струје која се креће источније уз обалу Јужне Америке.

Хаваји (површина 28.311 km², 1.455.000 становника 2020. године), који су у средишњем делу севера Тихог океана, на северном рубу екваторијалног појаса, имају веома угодну климу. Доста сунца, углавном лагани поветарац и североисточни пасат, топло али не превруће, температуре уједначене. Хладнија (зимска) сезона је од октобра до априла, када је кишовитије, а топлија (летња) и сушнија сезона је од маја до септембра. Но, и овде постоји и разлика, посебно између страна окренутих ветру (североисточне) и оних у заветрини, те између ниског приобаља и високих планинских предела. У нижим пределима средње месечне температуре крећу се од 22 °C (јануар) до 27 °C (август), док су на планинама (1.550 m) 11 °C (јануар), односно 14,5 °C (август). Највиша забележена температура је 37,8 °C (Пахали на Великом острву), а најнижа -12,8 °C на врху Мауна Кеа (4.169 m). С обзиром на температуре ваздуха и воде (лети 25-27 °C, зими 23-24 °C; салинитет 35‰) купалишна сезона траје током читаве године. Боравак у топлим летњим месецима, само донекле, отежава висока релативна влажност. Нижи предели на страни окренутој према ветру (североисток) примају 2.000-

3.000 mm падавина и имају релативно велику облачност, а у заветрини је свега 500-600 mm падавина (Пуако на Великом острву чак само 240 mm), док вулкански врх Ваилеале (1.740 m) на острву Кауаи, са годишњим просеком од 11.684 mm, спада у највлажније локалитете на Земљи. Просечна количина падавина на острвима је око 1.850 mm. Ево и конкретних примера. У граду Хило на североистоку острва Хаваји средња јануарска температура је 21,9 °C, у августу (најтоплији) је 24,8 °C, просечна годишња је 23,3 °C, просечна релативна влажност је 78,7%, годишња осунчаност 1.817 h и падавина је 3058 mm. Хонолулу, на југозападном делу острва Оаху, има средњу јануарску температуру 23,1 °C, августовску 27,9 °C, просечну годишњу 25,6 °C, просечна релативна влажност је 67,9%, годишња осунчаност је 3.036 h и годишња количина падавина 417 mm. Све ове карактеристике утицале су да је туризам развијенији на југозападним обалама острва (Плавша, 2016; NowData - NOAA Online Weather Data).

Пошто је Јужно острво *Новог Зеланда* (површина 268,021 km², 5.130.000 становника средином 2021. године) у умереном појасу, ту је и клима значајно другачија. Оно у нижим северним пределима има умерену океанску климу, док она у високим планинским просторима и на југу прелази у субарктичку. На највишим планинским просторима изнад 3.000 m (Кукова планина и околина) је вечити снег и лед, а због висине изражена је климатска и вегетациона зоналност. Велике разлике су између западне и источне обале Јужног острва. На западној страни (западни ветрови) годишње се излучи 2.000-7.500 mm падавина, а на источној заветреној 500-900 mm. У граду Данидин (југоисточна обала Јужног острва) средња јануарска (лето) температура је око 15 °C, јулска 6,5 °C, просечна годишња 11,1 °C, просечна релативна влажност је 76%, осунчаност 1.684 h и просечна годишња количина падавина око 740 mm. На западној страни овог острва у граду Хокитика излучи се 2.850 mm, а у уским фјордовима падне и до наведених 7.500 mm. Значајно другачије је на Северном острву, посебно на његовом северном нижем делу, где влада блага суп-

тропска клима с благим зимама и топлим летима. У Окланду је средња јануарска температура 19,1 °C, средња јулска 10,9 °C, средња годишња 15,2 °C, релативна влажност је 82,3%, осунчаност 2.003 h и просечна годишња количина падавина 1.211 mm. Генерално, на западној обали Северног острва излучи се 1.000-2.500 mm падавина, а на источној мање од 1.000 mm (Плавша, 2016; NIWA Climate Data).

Воде. Наравно да су за живот људи и бројних биљака и животиња веома важне водене површине огромног Тихог океана у коме су бројна острва. Како је већ напомињано, углавном се ради о топлим морским водама које су погодне за бројне активности, а купалишни туризам, готово на свим острвима, може се развијати током целе године, а то потврђују и подаци за температуру воде око Хаваја (лети 25-27 °C, зими 23-24 °C). Међутим, пошто су за живот најзначајније длакаве и пернате ловне дивљачи и за развој ловног туризма важнији копнени простори, више пажње ћемо посветити водама највећих острва, односно Н. Гвинеје и Н. Зеланда.

Пошто се планине (Маоке на западу 4.884 m, Бизмаркове на истоку 4.509 m) на Новој Гвинеји (површина 785.753 km², 14,8 милиона становника 2020. године) генерално протежу у правцу запад - исток, оне су хидрографско развође, па највећи број водотока отиче на север и југ. Са северне и јужне стране простране су низије (на југу дугачка до 700 km, а широка до 300 km), а пошто се ради о простору са екваторијалном климом, водотоци носе много воде и равничарском простору меандрирају, плаве и стварају велике мочварне, што су, заједно са тропским влажним шумама, највећим пространством мангрова на свету и саваном, изузетни услови за живот одређених врста дивљачи. Најважније реке које се спуштају са високих планина и теку преко северне низије су Мамберамо (дуга 670 km, просечан протицај 4.580 m³/s, слив 138.877 km², од делте 160 km пловна) и његове притоке на индонежанској страни, и Сепик (дужина 1.126 km - најдужа на острву, протицај 6.163 m³/sc, слив 80 321 km²) на простору Папуе.

▲ **Слика 133.** Река Мамберамо и околна тропска влажна шума Нове Гвинеје
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Мамберамо#/media/Файл:Sungai_Mamberamo)

Највеће реке које теку преко јужне низије су Дигул (дуга 853 km, просечан протицај $4.000 \text{ m}^3/\text{s}$, површина слива 45.900 km^2), Флај (дуга 1.060 km, протицај $7.500 \text{ m}^3/\text{s}$, слив 76.000 km^2) и њена притока Стрикленд. Још је велики број река које у горњем планинском току имају велики пад и изградиле су интересантне долине са бројним брзацима и водопадима, а у низијском делу са сличним условима као код највећих водотока. Меандрирањем у низијском делу реке су формирале бројна речна језера и мочварна станишта, у којима обитава велики број животиња. Мари је највеће језеро на острву Нова Гвинеја, које је нешто северније од ушћа Стрикленда у реку Флај (Слика 111). Језеро је дуго 63 km и широко до 18 km, највећа дубина је 10 m, а површина је 647 km^2 . Вода језера Мари отиче у Стрикленд

преко реке Херберт. Понекад, у време великих киша (сезона монсонских киша је од децембра до марта или априла, на овом простору током године просечно се излучи око 2.300 mm падавина), када изразито порасте ниво воде у реци Стрикленд, њене воде отичу у језеро Мари. На делу јужне низије и на делу јужних падина планине Маоке са највишим врхом (4.884 m), на делу индонезанске територије, формиран је национални парк Лоренц (под заштитом УНЕСКО).

Са површином 25.056 km^2 (већи од Војводине), овај НП Лоренц је по много чему је-

▲ **Слика 134.** Шума мангрова на Новој Гвинеји
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/New_Guinea_mangroves#/media/File:Mangroves.png)

динствен, јер обухвата разнолике екосистеме, односно готово све који се срећу на Новој Гвинеји: приморске просторе, мангрове мочваре, равницу са тропским живим

► **Слика 135.** Физичко-географски приказ Нове Гвинеје
(Извор: https://als.wikipedia.org/wiki/Neuguinea#/media/Datei:Karte_Neuguinea)

светом, планинске тропске шуме, травнати планински појас, алпски појас, па чак и леднике, а уз обалу Нове Гвинеје развијени су неки од најзначајнијих екосистема коралних гребена на Земљи. У НП Лоренц, поред великог броја биљних врста, живи преко 630 врста птица (око 70% од укупног броја на Новој Гвинеји), међу којима су две врсте казуара, 31 врста голубова, 31 врста какадуа, 13 врста водомара, 29 врста медосаса и велики број угрожених врста као што је велики казуар, јужњачки крунасти голуб (*Goura scheepmakeri*), Пескветов папарај (*Psitttrichas fulgidus*), Салвадоријева патка (*Salvadorina waigiensis*) и Макгрегоров дивовски ме-дојед (*Macgregoria pulchra*). Ендемске врсте су снежнопланински фазан (*Anurophasis monorthonyx*) и снежнопланински црвен-даћ (*Petroica archboldi*), те 26 тропских врста. Међу 123 врсте сисара ту обитавају: дуго-кљуни јеж (*Zaglossus bruijini*), краткокљуни јеж (*Tachyglossus aculeatus*), четири врсте кускуса (*Phalangeridae*), те валабији, дивље мачке, шумски кенгури и ендемски шумски кенгур Дингизо (*Dendrolagus mbaio*) итд. Значајно мањи је НП Васур на југоисточном делу индонезжанске територије, који обухвата велике мочварне и саванске површине, са великим биолошким разноликостима, па га често назвају „Серенгети Папуе“. Око 70% територије чине саване, а остало су мочварне, монсунске, бамбусове и приобалне шуме, са травнатим деловима који су

обрасли саго палмама. У Парку је 358 врста птица (80 ендеми) и 111 врста риба, те више врста јастога и краба, крокодили, кенгур валаби и др. (Encyclopaedia Britannica, 2020; Marshall, 2007; Плавша, 2016).

Два највећа острва Новог Зеланда протежу се од североистока према југозападу, па су у том правцу оријентисане и планине Аустралијске Алпе, а то значи да реке са њих генерално оточу према истоку и западу. На Јужном острву реке су усекле долине и корита у планинске стране Новозеландских Алпа (500 km дугачке) па се њихове воде пробијају кроз сликовите кањоне, сутеске и речна проширења (посебно на западном делу острва) и формирају многе величанствене водопаде (најпознатији Бовенови 154 m у Милфорд фјорду) и брзаке. Високе планинске просторе Јужног острва покрива вечни снежни покривач са којег се дубоко у долине спуштају ледници (најдужи Тасманов 27 km и 77 km² површине). Пејзаж красе многа ледничка језера (највеће Вакатипу 293 km²) и више фјордова (НП Фјордленд 12.570 km²), посебно на западној обали. И на Јужном и на Северном острву, планински гребени, према нижим висинама, често прелазе у платое или висоравни, преко којих водотоци имају мирнији ток и где је слатка, питка и свежа вода веома важна за боравак дивљачи, посебно оне која је унета на острва.

На нижем Северном острву, реке имају мањи пад, а неке протичу преко вулканског рељефа у централном делу острва или кроз делове Аустралијских Алпа, стварајући такође интересантне пејзаже и станишта погодна за бројну дивљач. Најдуже рек су Ваикато (425 km, истиче из језера Таупо), Клута (340 km) и Вангануи (290 km). Од вулканских језера највеће је Таупо (606 km²) у средишњем делу Северног острва. Међу хидрографским појавама, које прате вулканизам, истичу се и многи гејзири, те минерални и геотермални извори (Нови Зеланд је земља која има највећи проценат коришћења геотермалне енергије на Земљи). На појединим деловима ниских обала образоване су наплавне површине или замочварене површине у којима борави разнолика дивљач (Плавша, 2016).

► **Слика 136.**
Нови Зеланд
(Извор: <https://sites.google.com/site/novizelandaotearoa/polozaj>)

Хавајска вулканска острва појединачно су релативно мале површине (највеће је острво Хаваји са 10.433 km²), а пошто се на њима вулкански рељеф издиже нагло од обала, водотоци су кратки, са великим падом, бројним брзацима и водопадима, па протичући кроз тропске влажне шуме или преко саванско-шикарастих предела чине пределе веома атрактивним. У њиховим долинама борави разнолика дивљач. Остала

▲ **Слика 137.** Токелау атол (10 km², 1.500 становника)
(Извор: <https://en.wikipedia.org/wiki/Tokelau#/media/File:Atafu> - NASA Johnson Space Center)

вулканска острва су са знатно мањим површинама (једно од већих Тахити у Француској Полинезији имају површину 1.048 km²), а то значи да су водотоци веома кратки, али пошто имају велики пад и они су, у тропским условима, изградили интересантне долине и за животиње обезбедили довољно питке воде. Најмања су корална острва (најчешће атоли), која су уз то ниска и кречњачка, па углавном немају водотоке. Живи свет се на копну снабдева питком водом од кишнице или се прилагодио обалским морским условима.

Биљни и животињски свет Океаније најбогатији је на већим острвима где уз обале расте бујно тропско биље и шуме мангрова, а по планинским странама унутрашњости густа влажна тропска прашума. Али стране у заветрини имају мало кише (испод 1.000 mm) и сиромашнији биљни покривач (шикаре). Природни биљни покривач најсиромашнији је на

нимским и малим коралним острвама, где су првобитно успевале само биљке које су се могле прилагодити сланом тлу и сланој изданској води. Постепено се на њима развило ниско приземно растиње. Високе кокосове палме, којих сада има на свим насељеним острвама, донели су у већини случајева људи.

Биогеографски најзначајније је острво *Нова Гвинеја*, са изузетним биодиверзитетом. Између 5% и 8% свих врста живи на острву, а велики број врста су ендемичне, док су хиљаде још увек непознате за светску науку. На Новој Гвинеји живи преко 200.000 врста инсеката, између 11.000 и 20.000 врста биљака, преко 650 врста птица (324 ендемичне; најпознатије су казуари, рајске птице, окруњени голубови, папагаји, кокоши и др.), преко 400 врста водоземаца (змија, гуштера, крокодила, корњача и др.), 455 врста лептира, торбари (бандикот - торбарски јазавац, валабу - кенгур са стабла, кускус итд) и различите друге врсте сисара. Нова Гвинеја има 284 врста и три реда сисара од којих су 195 или 69% ендемичне врсте. Најмање се зна о жабама које живе на острву, а тренутно су познате 282 врсте, али се верује да ће се њихов број удвостручити или чак утростручити када све врсте буду документоване. Уз обале Нове Гвинеје расте широка (понегде и до 35 km) зона вегетације мангрова. Ова мочварна зона готово је непроходна и кроз њу се пролази само речном пловидбом. Уз реке расте дивља шећерна трска, а засади саго палми расту су мочварама. Густе тропске прашуме са стотине врста дрвећа расту уз планинске падине, а све више је простора са плантажама воћа и поврћа. Узгајају се кокосове палме, банане, шећерна трска, стабла диње, гомољи - таро, јам, слатки кромпир, маниока и друге културе. Парцеле се обрађују само 2-3 године, а затим се запарложе и 10-12 година обрасту шумом, да би се обновила плодност. Изнад 1.000-2.000 m шуме постају уједначенијег састава, и у њима постепено превладавају четинари, посебно араукарије. У вишим деловима, изнад четинара расте грмље и трава. У унутрашњости острва у неким међупланинским долинама мање је падавина, па изостају густе шуме, а расту шикаре и травом са ретким дрвећем.

▲ Слика 138.

Ендемске врсте шумских птица на Хавајима

(Извор: <https://shop.katedolamore.com/products/hawaii-endemic-forest-birds-field-guide-art-print>)

Европљани су донели домаће кокоши, псе и свиње. Дивље свиње, пацови, пољски мишеви и неке друге животиње раширили су се по целом острву. Колико је Нова Гвинеја неистражена показује и истраживање које је 2005. године извршила група америчких научника и открила простор у планинским тропским шумама који су назвали „Рајски врт“. У питању је површина око 3.000 km², на падинама планине Фођи у западном делу Нове Гвинеје, која је била без утицаја спољног света. Научници су овде открили преко 20 до сада непознатих врста жаба, четири нове врсте лептира, пет непознатих врста палми и многе друге биљке. Пронађено је неколико врста најређих торбара, кенгура, те шестоперна рајска птица (*Paradisaeidae*), за коју се мислило да је изумрла (<https://fest-bilet.ru/bs/snaryazhenie/papua-novaya-gvineya-federativnoe-gosudarstvo-stolica-gvinei>).

Кокосова палма, економски је најзначајнија биљка читаве Океаније. Сок и месо ко-

косових плодова и пупољци с њених стабала служе као храна људима, а сасушени плодови кокоса најважнији су трговачки производ. Палмино дрво служи за градњу кућа и чамаца и лишћем се покривају кровови, а лист се употребљава и за израду рибарских мрежа и једара. У шумама кокосове палме станиште налазе бројне животиње. Домороци узгајају хлебовац, саго-палме, банане и гомољике: слатки кромпир, јам и таро. На плантажама се узгаја шећерна трска, банане, ананас, мирођија, какао, памук и каучук. Од меса користи се риба, те корњаче и шкољке.

Флора и фауна Хаваја представља изузетну вредност и према површини, овде је највећи број ендема на Земљи, од којих су многи угрожени. На острвима је 64% ендема копнених врстама: маховина и папрати 61%, цветне биљке 44%, инсекти 66%, пауци 62%, шкољке 95%, птице 62% и сисари 5%. Пре доласка белаца на острвима је било 67 аутохтоних врста птица, међутим убрзо су 24 врсте истребљене, а искрчене велике шумске површине, посебно због узгоја монокултура. Многе туристе привлаче бројне врсте риба и друге морске животиње.

На приветреним странама Хаваја биљни покривач представљају прашуме, које се распростиру и преко 2.000 m висине. На заветреним, знатно сувљим странама, јавља се и травна вегетација. Да би се природа што боље заштитила на острвима су формирани и национални паркови. Хавајски вулкански национални парк на Великом острву, површине око 1.000 km², чине два активна вулкана и прекрасни пејсажи, од тропских плажа до снежних врхова Мауна Лое. Најинтересантнији део парка је Килауеа калдера на 1.243 m (дуга 4 km, широка 3 km), а 30 km западније је кратер Мауна Лое. Халеакала национални парк, југоисток острва Мауи, чине вулкан Халеакала и Кипахулу долина.

На Новом Зеланду око 80% биљних врста је ендемично. Биљни покривач на Северном острву има суптропска обележја - зимзелена шума, са папратима и пузавицама, а највишим површинама расте и буква. На крајњем северу Северног острва расте дрво каури које може достићи висину и до 50 m.

▼ Слика 139. Влажна тропска шума на Хавајима

(Извор: <https://www.go-hawaii.org/HI-Big-Island-Rainforest/>)

▲ **Слика 140.** Део НП Фјордленд са шумама у нижем делу, изнад који се јавља трава, те нивални спрат
(Извор: <https://totalfish.ru/bs/snasti/novaya-zelandiya-zhivotnyi-i-rastitelnyi-mir-neobyknovennaya/>)

На Јужном острву западна страна је прекривена буковим и четинарским шумама, док је источна степско-травната па су то одлични пашњаци. Пре доласка људи око 80% површине Новог Зеланда је било под шумом, заправо све осим планинских врхова, мочвара, неплодног земљишта и вулканских простора.

Након доласка људи долази до масовног уништавања шума, посебно од пожара насталих након полинежанског насељавања. Остатак шума су искрчили Европљани створивши оранице, тако да данас површина под шумом износи 23%. У шумама су најбројније биле птице, а пошто нису постојали предатори сисари (осим три врсте слепих мишева - једна изумрла, те једног малог сисара величине миша, чији је фосил пронађен 2006) нису имале потребу да лете већ су ходале па су им крила закржљала и неке од врста попут кивија, какапоа (највећа и једина врста папагаја на свету који не лети), века, такахеа и пуекеко (породица барских кока) су еволуирале у нелетачице. Доласком Европљана донешени су пацови, торови, разни други глодари и сисари што је довело до истребљења 51 врсте птица, укључујући и велике птице као што су циновска моа (била највећа птица на свету, а постојало је још двадесетак врста моа, али су биле доста мање), хуија и хастов орао. Од

▲ **Слика 141.** Жутооки пингвин живи на југу Новог Зеланда
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Жутооки_пингвин#/media/Датотека:Yellow-eyed_Penguin_MC)

149 врста птица на Новом Зеланду, 68 је ендемичних. Уз обалу живи велики број морских птица, од чега је трећина ендемских врста. Нови Зеланд је држава са највећим бројним врстама пингвина, укључујући ендемске врсте жутооког пингвина, малог пингвина, снерског и фјордландског пингвина. Ту су и [краљевски албатроси](#), [зовоји](#), [бурнице](#), [блуне](#) итд.

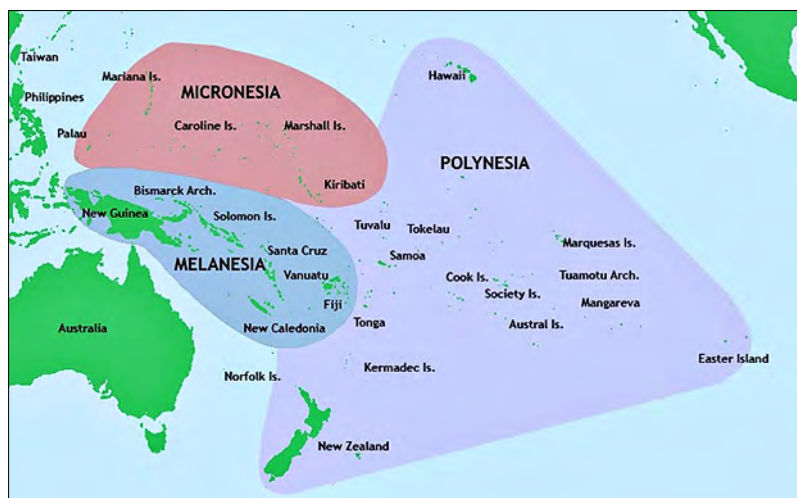
Друге ендемске врсте чине рептили (туатаре, скинкови и гекони), жабе (укључујући четири врсте најстаријих и најпримитивнијих жаба на свету, рода *Leiopelma* - хамилтонова, архејева, хоштетерова и маудска жаба), пауци (катино - једина отровна жи-

▲ **Слика 142.** Птица какапо (сова папагај) - Нови Зеланд - папагај који не лети
(Извор: <https://nationalgeographic.rs/priroda/zivotinje/a24964/pticama-na-novom-zelandu-trebalo-bi-50-miliona-godina-da-se-oporave-od-ljudi/>)

▲ **Слика 143.** Птица киви - симбол Новог Зеланда
(Извор: <https://totalfish.ru/bs/snasti/novaya-zelandiya-zhivotnyi-i-rastitelnyi-mir-neobyknovennaya/>)

▲ **Слика 144.** Регионалне целине - Аустралија и Океанија
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Океанија#/media/Дамомека:Pacific_Culture_Areas)

вотиња на Н. Зеланду), инсекти (вета) и пужеви. Морски сисари су бројни, а половина врста китова, делфина, плискаваца и

фока живи у водама око Новог Зеланда. С обзиром на изражену угроженост бројних врста формирани су различити нови начини заштите, од заштите пространих целина (14 националних паркова), преко борбе против штеточина, премештања и удомљавања живог света, те еколошке обнове острва и др. (Плавша, 2016; Cámara-Leret, et al, 2020; Taylor, 1997).

Најважнија ловна дивљач Новог Зеланда, коју чине јелени, марали, белорепи амерички јелени, амерички бизони, јелени лопатари, хималајски тар и дивокоза, су унети на Нови Зеланд током XIX века. Осим крупне дивљачи унети су и зечеви, кунићи, фазани, калифорнијске препелице и канадске дивље гуске (<https://lorist.co.rs/ekskluzivno-lov-na-novom-zelandu-kako-je-vjagra-sve-promenila-cilj-gazdovanja-jelenske-divljaci/>).

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА ЖИВОТ ДИВЉАЧИ И ЊЕН РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ НА ПРОСТОРУ АУСТРАЛИЈЕ

Прошло је тек нешто више од два века како су Европљани, односно Енглези, на тлу Аустралије основали прво насеље (1788) Порт

Џексон (данас Сиднеј). За ово релативно кратко време Аустралија је прешла пут од веома ретко насељеног простора, који је био на нивоу првобитне заједнице, до једне од најразвијенијих држава света. Развој је утицао и на измену природних услова са доста негативних последица, па да би се тај тренд зауставио Аустралија, као и чланице ове федерације су пришли заштити великог број пространих целина (држава са највећим бројем националних паркова на свету). Аустралија има много туристички атрактивних простора, који су због велике удаљености од главних простора туристичке тражње, до скоро били веома слабо познати и посећени. Развој ваздушног саобраћаја и могућност да се задовољи разнолика туристичка тражња, утицали су на то да и у Аустралији туризам постаје све значајнија делатност, што подразумева и развој ловног туризма.

У односу на друге континенте, Аустралија, као најмањи, има бројне специфич-

▲ **Слика 145.** Аустралија
(Извор: <https://sr.maps-australia.com/Аустралија-покрајина-мапу>)

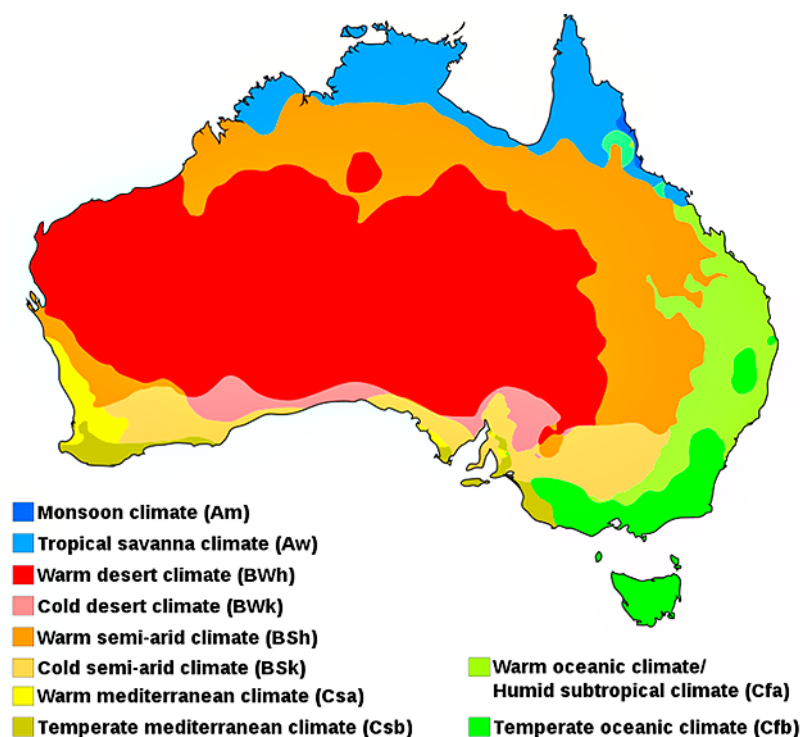
ности, које у знатној мери могу утицати на развој и значај туризма. Аустралија има површину 7.692.024 km² и око 25,9 милиона становника (средином 2021) што је 3,4 ст./km² (Australian Bureau of Statistics). Континент са три стране окружују огромне водене површине Тихог и Индијског океана, док је преко низа острва на северу повезан са Азијом, мада је и ту растојање континенталних маса 3.330 km. Аустралија је читав на јужној полулопти: између 10°41' и 39°8' ј.г.ш. (рт Вилсон југоисточно од Мелбурна), односно 42°50' (југоисточни рт Тасманије), те између 113°9' и 153°39' и.г.д. Веома је удаљена од већине континената. Ако се до Лондона плови кроз Суец, онда је растојање 21.000 km, а ваздушном линијом 18.000 km. Од Сиднеја до Сан Франциска удаљеност је 12.640 km, до Буенос Аиреса 11.650 km, од Токија 8.190 km, до Бомбаја 9.960 km и до Сингапура 6.100 km. Растојања између појединих делова Аустралије такође су релативно велика. Од Дарвина до Мелбурна је 3.130 km ваздушном линијом, односно 3.960 km друмом, а од Перта до Бризбејна је 3.650 km ваздухом, односно 4.390 km друмом (Група аутора, 1996).

Рељефни услови. Аустралија је део старог палеозојског копна Гондване и има релативно једноличну грађу - кристалисти шкриљци, гранити и др. Од палеозоика до данас рељеф је углавном уравниван, па ни планине уз источни руб (Аустралијски кордиљери или Аустралијски алпи или Разводне планине) немају велике висине. Највишу висину (2.228 m) достижу у јужном делу (врх Кошћушко). Планине се стрмо спуштају према источној обали, а постепено према Средишњој аустралијској низији, која се протеже преко целог континента, од Карпентаријског залива на северу, до Великог аустралијског залива на југу. Остали део континента, који се наставља према западу, представља једноличну Западно-аустралијску висораван (плато) 300-500 m висине, са које се само понегде издижу гребени, највише до 1.600 m (Мекдонел 1.510 m, Мазгрев 1.439 m, Петермен 1.218 m, Хемерсли 1.235 m и др) или су на њој формирана удубљења - долине, као последица рада повремених водотока, или се у овал-

ним депресијама повремено створе језера. Обала овог континента неједнако је разучена, највише на северозападу и на истоку, а њена дужина је 25.760 km. У већем делу обала је слабо приступачна, посебно на југу, северозападу и североистоку. Дуж североисточне обале протеже се Велики корални гребен, дуг око 2.000 km. Без обзира на велику дужину и разноликости, обала је туристички углавном слабо валоризована. Планински простор стрмих старих громада, чврсте лаве, угашених вулкана, понегде тешко приступачне подгорине, али и питомих и привлачних сектора, са дубоким речним кањонским долинама, наставља се преко Басовог пролаза на Тасманију. Планине Тасманије биле су скоро читаве под ледницима, па су остали бројни облици ледничке ерозије, али су и реке формирале долине кањонског типа или сутеске. У највишем сектору планина Кредл (1.543 m) и Оса (1.617 m) је неколико ледничких језера, а најпознатија су: Сент Клер, Велико, језеро Краљ Виљем и друга.

Климатски услови. Већи део Аустралије је у тропском и суптропском климатском појасу, а јужни повратник дели овај континент готово на два једнака дела. Због специфичних рељефних услова, те циркулације ваздуха ипак велики део Аустралије прекривају пустиње. Климатске разлике уочавају се и из следећих података: на полуострву Јорк у јануару (лето) средња температура се креће око 27,5 °C, а у јулу (зима) око 22,5 °C; у Сиднеју у јануар 21,5 °C, у јулу 12 °C; у Бризбејну јануар 25 °C, јул 14,8 °C; у Аделаиди јануар 22,5 °C, јули 11,3 °C; у Камбери јануар 20,4 °C, јул 5,9 °C; у Перту јануар 23 °C, јул 12,8 °C; у Алис Спрингсу (средишњи део Аустралије) јануар 31,8 °C, јули 13,2 °C; Хобарту (Тасманија) јануар 16,5 °C, јули 7,9 °C.

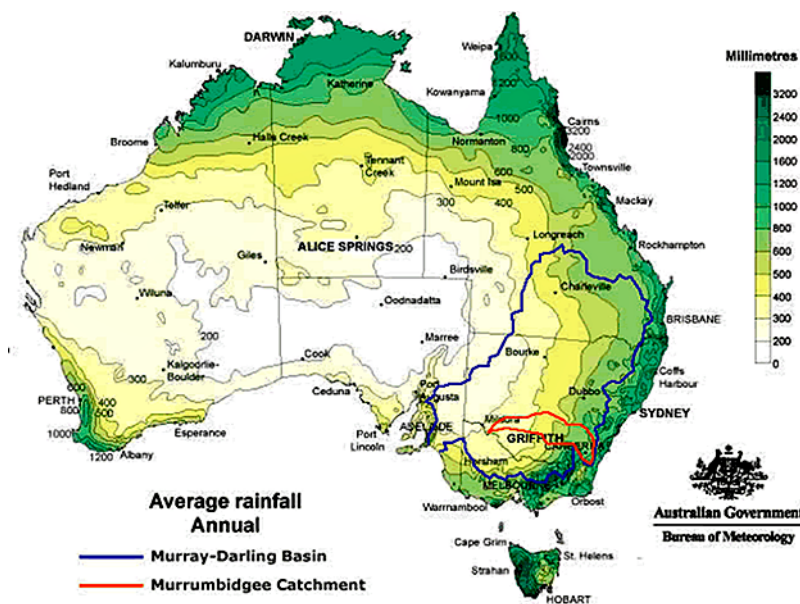
Још израженије климатске разлике показују екстремне температуре. У Западној Аустралији у станици Ениба забележена је температура 48,7 °C (23. II 1991), док се на Тасманији најнижа температура спушта и испод -16 °C. Северни део Аустралије је у тропском појасу, где монсун доноси релативно доста кише (1.000-1.500 mm). Обилне кише (1.500-2.000 mm) добија и југоисточно приморје (под утицајем југоисточног

▲ **Слика 146.** Типови климе на простору Аустралије по Кепену
(Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Geography_of_Australia)

пасата), но планинска баријера зауставља продирање кише у унутрашњост, те остала Аустралија има испод 500 mm, а средишњи пустињски предели испод 250 mm, па чак и мање од 130 mm.

Хидрографски услови. Углавном топле океанске воде око Аустралије омогућавају

▲ **Слика 147.** Просечна годишња количина падавина на простору Аустралије

услове за богат и разноврсан живи свет. Међутим, Аустралија је сиромашна површинским водама. Најзначајнија је река Мари (Мурај), дуга 2.508 km, са просечним протицајем свега 767 m³/s и површином слива 1.061.469 km². Најатрактивнији је њен изворишни део на планини Боуен у држави Викторија. На овој реци је место Ичука, 200 km северно од Мелбурна, које је раније било лука у унутрашњости за транспорт вуне, а данас је то познато излетиште Мелбуржана, са многобројним сплавовима и туристичким бродовима. Интересантна је Снежна река, која извире на подручју истоимене планине и отиче у Тихи океан, као и реке Маранбриц, Екумбен и Тумут. Ови водотоци су преграђивани бранама, а њихове воде су из Снежне реке превођене у наведене, па на крају према западу у реку Мари, где се користе за наводњавање. Дарлинг, притока реке Мари, најдужа је река Аустралије, дуга 2.844 km, са просечним протицајем свега 100 m³/s и површином слива 609.283 km². Реке које са Разводних планина теку према Тихом океану су кратке, али, с обзиром да источне падине ових планина примају преко 1.500 mm падавина, имају велику количину воде и граде интересантне долине са много брзака и водотока. Унутрашњост Аустралије је углавном са малом количином падавина (пустиње и полупустиње), па се за ретких киша формирају само повремени водотоци (крикови). У сушним пределима јављају се и језера, углавном повремена, која су, због малог прилива слатке воде и великог испаравања, најчешће заслањена, а када пресуше остаје глиновито заслањено земљиште. Највеће аустралијско језеро је Ејр, које спада у три највећа аустралијска НП (површине 9.300 km², а површина слива је 1,200,000 km²). Састоји се из два језерска басена - северног и јужног, који су повезани каналом, а водом се снабдевају углавном у влажнијем периоду па готово редовно пресушују. Језеро представља и криптодепресију. Значајна су и језера: Торенс, Амадеус, Керних, Меккеј, Фром и др. Интересантна су и три мала језера у кратерима на граници Викторије и Јужне Аустралије, посебно Плаво језеро са дубином од 189 m (друга крипто-

депресија). Од децембра до марта језеро је светло плаве боје, од априла до новембра је сиво (плава боја вероватно од флуоресцентне хумусне материје). Пошто унутрашњост Аустралије нема довољно питке воде, за водоснабдевање људи и животиња (посебно домаћих, а донекле и дивљих) веома велики значај има Велики артешки басен, који је са површином 1.700.000 km², један од највећих на свету и протеже се од Карпентаријског залива до средишњег дела басена реке Мари (налази се испод 22% континента), а температурама воде је 30-100 °C. Подземна вода је местимично на дубини око

▲ **Слика 148.** Полупустиња у средишњој Аустралији око монолта Улуру
(Извор: <https://www.svezakuci.rs/largerimage2.php?id=87072&openpc=pics/items/portal/big2/87072>)

3.000 m и процењује се да је басен садржао 64.900 km³ вода. Међутим, вишедеценијско коришћење је утицало на то да је притисак под којим вода избија све мањи, па дотиче и мање воде, а то значи да се резерве убрзано смањују. Смањење дотицања артешке воде, прави проблеме у водоснабдевању, посебно за сушних година.

Биљни и животињски свет. Како од југоистока према унутрашњости опада количина падавина, тако се мења и вегетација. Идући од југоистока, где је влажна према унутрашњости наилази на појас полусушне степе, те сушне степе и коначно на пустиње. У северном и северо-источном делу су тропске шуме, које се према југу и југозападу настављају на шумо-савану, затим на влажнију и суву савану, те на степу и

пустињу. Аустралијска флористичка област има преко 10.000 врста од чега је преко 75% ендемично, што је последица њеног геолошког развоја. Поред тропских шума у којима се истичу палме, дрволике папрати и врсте из рода еукалиптуса, интересантне су и грмолике пустињске врсте еукалиптуса и касуарина, као и највиши дрвенасти примерци еукалиптуса у суптропским подручјима. Поред тога интересантне су и акације, затим дрво боаб са стаблом у облику флаше, које може достићи висину од 15 m, а обим од 25 m, испод чије коре се крију резерве воде. Интересантно је и дрво банк-сиа, са изузетно атрактивним примерцима, са црвеним или жутиим цветовима, чији нектар користе Аборицини.

Аустралијска фауна такође обилује ендемима и интересантним врстама. Од око 230 у свету познатих врста торбара у Аустралији живи око 170, међу којима су најпознатији кенгури и коале. Но, у фауни се истичу и ендемични сисари - најпримитивнији сисари на Земљи - кљунаши, од којих је најпознатији чудновати кљунар. Од птица најинтересантнији су тропски казуари, а затим ему који је данас готово пред истребљењем - живи само у централној Аустралији. Поред водених површина живе: црни лабуд, хеибир, броулга и др. Аустралија има отровних змија, у њој живи и питон, те крокодили, водене корњаче и др. Зечеве и аустралијског динга овде су донели Европљани.

▲ **Слика 149.** Тасманијски ђаво
(Извор: www.shtreber.com/Biljni-i-zivotinjski-svet-Australije-i-Okeanije)

Да би се што боље очувала природа, Аустралија последње 2-3 деценије заштићује све више простора, па се и број националних паркова стално повећава. Заштићена природа на копну Аустралије заузима 895.288 km² или 11,5% укупне површине државе. Уз то заштићено је око 646.000 km² морских површина. Аустралија има око 560 националних паркова (око 160.000 km²) 64 влажна рамсарска подручја. Од око 450 просторних целина под заштитом Светске организације, 16 је из Аустралије, а неки од тих целина су: НП Какаду, НП Велики корални гребен, НП Улуру Ката Тјута, Вилаендра језеро, Дивља Тасманија, острво Фрејзер, Залив морских паса итд. Национални паркови су различити по површини, од минијатурних (око 100 ha), односно најмањих на свету, до најпространијих (1.569.459 ha), који су већи од Црне Горе. Међу најинтересантније спадају НП Улуру - Ката Тјута, односно Ејерс Рок (Ayers Rock) и планина Олга и НП Какаду. НП Улуру налази се у јужном делу Северне Територије, а основан је 1977. године са површином од 132.566 ha, на простору који је у власништву Аборицина. Иначе, Аборицинима припада

око 22% државе Северна Територија. Стена Улуру представља један од најзначајнијих симбола пејзажа Аустралије, који се веома често користи у пропагандним материјалима. Црвена боја стене у пустињском пејзажу без насеља даје осећај нествараног. Монолит Улуру је дуг 3,6 km, а изнад околног терена издиже се за 348 m, односно има надморску висину 867 m. НП Какаду основан је 1979. године а има површину 614.400 ha. У овом НП Аборицини су сувласници земље. Какаду се налази у мочварном тропском подручју, око 250 km источно од Дарвина, главног града Северне Територије. Овај НП има изузетно природно и антропогено богатство. Срећу се примерци флоре и фауне (75 врста рептила, 25 врста жаба, 60 врста сисара од чега је чак 25 врста угрожено, 280 различитих врста птица, 51 врста риба, 4.500 различитих инсеката и др.). Баш преко овог простора пре око 45.000 година (новија истраживања наводе 60.000 година) прастановници Аустралије почињу да се шире по континенту. У парку је преко 5.000 налазишта аборицинске уметности, међу којима има старијих и од 20.000 година - камена секира стара око 25.000 година (Плавша, 2016).

ДЛАКАВА И ПЕРНАТА ДИВЉАЧ ОКЕАНИЈЕ

Аустралија и острва Океаније имају површину око 8,6 милиона km², а на овом простору јавља се веома разноврстан живи свет са много ендема, али нажалост значајан број врста је уништен, посебно након доласка Европљана, крајем XVIII и у XIX веку.

Аутохтони животињски свет сисара Аустралије и неких оближњих острва представљен је богатом скупином (око 150 врста) претежно мањих облика торбара, који се, изузев неколико врста кенгура - сиви кенгур (*Macropus major*), валару кенгур (*Macropus robustus*), црвени кенгур (*Macropus rufus*), кенгур дрвопењач (*Dendrolagus bennettianus*), обично не сматрају ловно занимљивим.

Коала (*Phascolarctos cinereus*) је аустралијски торбар биљојед и једини живи представник истоимене породице *Phascolarctidae*. Насељава обална подручја источне и јужне

Аустралије, од околине Аделејда до јужних делова рта Јорк. Коале су интензивно ловљене у XIX веку, због трговине крзном, што је довело до локалног изумирања врсте.

Вомбати (*Vombatidae*) су кратконоге животиње, торбари, пореклом из Аустралије. Прилагодљиви су многим стаништима, живе у шумама, планинама, и пустарским деловима југоисточне Аустралије, укључујући и Тасманију. Постоје три врсте: северни длакавоноси вомбат (*Lasiornhinus krefftii*) - може се наћи само на северу Аустралије у Квинсленду, јужни длакавоноси вомбат (*Lasiornhinus latifrons*) - присутан на југу Аустралије и обични вомбар (*Vombatus ursinus*) - насељава југоисточне делове Аустралије, Нови Јужни Велс и Викторију.

Кљунар (*Ornithorhynchus anatinus*) осим нестанка из државе Јужна Аустралија, кљу-

нар заузима исту општу распрострањеност као и пре европског насељавања Аустралије. Међутим, документоване су локалне промене и фрагментација дистрибуције услед људске модификације њеног станишта. Кљунар је један од изузетно ретких сисара који носи јаја. Треба споменути и тасманијског вука (*Thylacinus cynocephalus*) као пример највећег торбара месождера. Ова врста је изумрла почетком XX века.

Од птица тркачица заступљени је казуар (ред *Casuariformes*) са две породице. Прави казуар (породица *Casuaridae*) живи у густим шумама и има нешто краће ноге него ној. На глави има коштани израштај у виду шлема. Једна врста (*Casuarus casuarus*) живи у Аустралији, а две (*Casuarus unappendiculatus*) и (*Casuarus benneti*) на Новој Гвинеји. Посебној породици (*Dromaiidae*) припада ему (*Dromaius novaehollandiae*), који је, после ноја, друга птица по величини и достиже 1,8 m висине и 50 kg тежине. На Новом Зеланду живи киви (ред *Apterygiformes*) с три врсте: обични киви (*Apteryx australis*), велики пегави киви (*Apteryx haastii*) и мали пегави киви (*Apteryx owenii*). Не могу да лете, јер имају закржљала крила, имају одлично развијена чула и њух. Ноћне су животиње и живе по шумама.

Међу лабудовима (породица *Anatidae*) најкарактеристичнији је аустралијски црни лабуд (*Cygnus atratus*), који се често као украсна птица држи у парковима и зоолошким вртovima.

Од голубова (ред *Columbiformes*) на Новој Гвинеји живе необични ђубасти голубови (потпородица *Gourinae*), а највећи је велики ђубасти голуб (*Goura victoria*), који живи на тлу.

Велики број папагаја карактеристичан је за Аустралију и суседна острва. Најпознатији и најзанимљивији су: папагај нелетач (*Pesoporus wallicus*) из Аустралије и са Тасманије, кеа папагај (*Nestor notabilis*), за кога се тврди да напада овце и јагњад, кљујући им месо око бубрега али, како изгледа, чини то само изнемоглим и умирућим животињама, кака папагај (*Nestor meridionalis*) храни се воћем и инсектима. На Новој Гвинеји живи папагај лешинар (*Psitttrichas fulgidus*) из потпородице *Psitttrichasinae*. На Новом Зеланду живи какапу (*Strigops habroptilus*) који не

може да лети, већ је у стању да крилима само ублажи пад када се отисне са гране. Најпознатији су ипак какадуи (потпородица *Cacatuinae*), а нарочито величанствени какаду (*Cacatu galerita*), белог перја са сумпорно жутом крестом. Има и црних какадуа, као што је палмин какаду (*Probosciger aterrimus*), који је уједно и највећи, затим врани какаду (*Cacatu funereus*) и др. На Новој Гвинеји живи и патуљаста папагај (потпородица *Micropsittinae*), дугачак око 10 cm. Лорији и лорикети (потпородица *Trichoglossinae*) познати су по томе што имају четкаст врх језика, који им служи за сакупљање нектара из цветова. Из Аустралије потиче и омиљени таласаста папагај (*Melopsittacus undulatus*) који се најчешће држи као кућни љубимац. У дивљини налази се широм сушних делова Аустралије, где је преживела тешке унутрашње услове више од пет милиона година.

Кукабура (*Dacelo gigas*) из Аустралије, 45 cm дугачак, највећи је међу водомарима и познат је по гласу који је налик грохотном смеху. Кукабура је пореклом из источне Аустралије и има распон који се протеже од полуострва Кејп Јорк на северу до рта Отвеј на југу. Присутан је и на источној и на западној страни Великих разводних планина. На југу се опсег протеже на запад од Викторије до полуострва Јорк и ланца Флиндерс у Јужној Аустралији.

У Аустралији и Новој Гвинеји живе баштованке (породица *Ptilonorhynchidae*, ред *Passeriformes*), чији мужјаци припремају посебне позорнице или арене за свадбене игре. Они не само да рашчишћавају „бину” и граде нарочите надстрешнице, већ их украшавају шареним цвећем, шкољкама, блиставим крилцима инсеката, затварачима од пива и сличним живо обојеним предметима. Баштованка са наранџастом ђубом (*Amylornis subalaris*) сваког дана мења цвеће у свом „будоару”. Међу највеће уметнике „унутрашње декорације” спадају златна баштованка (*Sericulus aureus*) и сатенска баштованка (*Ptilonorhynchus violaceus*).

Ипак, најраскошније су свакако рајске птице (породица *Paradisaeidae*). Најмања је краљевска рајска птица (*Cicinnulus regius*) с Нове Гвинеје. Шестоструна рајска птица

▲ **Слика 150.** Неки од представника дивљачи Аустралије – сиви кенгур, кљунар, киви, казуар
(Извор: www.wikipedia.org)

(*Parotia sexpennis*), велика рајска птица (*Paradisaea apoda*) и царска рајска птица (*Paradisaea quilielmi*) не само да имају перје задивљујуће лепоте, већ изводе и спектакуларне параде. Конкуришу им још и прекрасна рајска птица (*Lophorina superba*) и величанствена рајска птица (*Ptiloris magnificus*). Распрострањене су у равничарским кишним шумама западне Нове Гвинеје и северног полуострва Кејп Јорк.

Сасвим по страни од свих осталих птица налазе се пингвини (ред *Sphenisciformes*). Они не лете, али не спадају ни у тркачице. Породица пингвина (*Spheniscidae*) дели се на шест родова који живе на Антарктику и најјужнијим обалама Африке, Аустралије и Јужне Америке, као и на околним острвима. Највећи су царски пингвин (*Aptenodytes forsteri*) и краљевски пингвин (*Aptenodytes patagonica*), висине до 120 cm. Међу најпознатије пингвине спада пингвин магарац (*Spheniscus demersus*), који је добио име по оглашавању сличном њакању. Иако се налазе на полутару, на Галапагоским острвима живи једна врста пингвина (*Spheniscus mendiculus*).

Највеће морске птице су албатроси (породица *Diomedidae*). Међу њима албатрос

луталица (*Diomedea exulans*) дугачак је 140 cm, а распон крила му је преко три метра. Више врста албатроса гнезди се на удаљеним океанским острвима. На јужним морима срећу се и бурњак - гњурци (породица *Pelecanoididae*), по изгледу слични њоркама.

На Галапагоским острвима живи и један необичан корморан (*Nannopterum harisi*), чија су крила закржљала, па не може да лети. Из истог реда (*Pelecaniformes*) је и породица блуна (*Sulidae*) са бројним врстама од којих је најкрупнија плавонога блуна (*Sula nebulosus*). Блунама су сродне фрегате (породица *Fregatidae*), савршени летачи који неуморно једре и нападају друге морске птице отимајући им храну. Мужјаци имају јаркоцрвени мехур на гуши који надимају да би привукли пажњу женки. Величанствена фрегата (*Fregata magnificens*) има распон крила до 2,5 m, што је највећи распон у поређењу са дужином тела.

На острвима северних мора живе разне врсте њорки (породица *Alcidae*). Најређа је и најмања патуљаста њорвица (*Aethia pusilla*) с Алеутских острва. Највећа је била велика њорка (*Pinguinis impennis*) дуга 76 cm, која је истребљена 1984. године крај Исланда.

ПРИМЕРИ ЛОВНО-ТУРИСТИЧКИХ РЕГИЈА

Последњих неколико година на светској туристичкој сцени уочава се пораст интересовања за природне пределе. Савремени туристи своје кретање усмеравају ка еко-дестинацијама где очекују мир, тишину, рекреацију, а пре свега активан одмор (Драгин, 2006). Лов и ловни туризам управо представљају могућност упражњавања активног одмора. Већина европских земаља нуди богат и разноврстан фонд дивљачи, квалитетан боравак у природи као и велики број пратећих услуга и активности.

Поред људске активности, то јест гајења и заштите дивљачи од стране ловаца, највећу улогу на правилан развој дивљачи има природна основа. Уколико основни природни фактори нису на задовољавајућем нивоу, ни уз напоре човека, не могу се постићи задовољавајући резултати у газдовању са дивљачи. Да би се дивљач успешно гајила, најважнији услов је да има на располагању довољне количине квалитетне хране и воде, што зависи од геолошке грађе простора, квалитета земљишта, климе, вегетације, конфигурације терена као и опште погодности терена. Климатски фактор је веома битан, јер осим што

утиче на просторни распоред животиња, од њега директно зависи и структура вегетације која има битну улогу у животу дивљачи. Рељеф је такође један од основних чинилаца који утиче на живот дивљачи, те се и на основу њега успостављају и границе ареала неке врсте. Иако неке врсте захтевају више а неке мање, вода, која је извор живота, има велку улогу у животу свих живих бића па и дивљачи. На основу заједничког деловања природних фактора, стварају се различити биотопи које насељавају различите животне заједнице на основу различитих животних потреба (Стојановић, 2006).

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ СЛОВЕНИЈЕ

Словенија је са 20.256 km² и око два милиона становника, на контакту Медитерана, Алпа и Панонске низије, добро повезана са Централном и Јужном Европом, привлачна је за туристе, а на овом простору своје место налази и све већи број ловаца туриста.

Природни услови. Словенија, као мала земља, има велику разноврсност природних услова, тако да се на малом простору налази велики број разних врста дивљих сисара и птица.

Рељеф. На малом простору присутна је велика разноликост рељефа. Словенија је претежно планинска земља са великим бројем котлинских проширења и речних долина. Она у свом северозападном делу допире до високопланинских кречњач-

ких југоисточних Алпа (Јулијски Алпи, Караванке, Камнички и Савињски Алпи). Јулијски Алпи су специфични по пространим крашким висоравнима које се пружају на висинама од 1.200 до 1.800 метара изнад којих се дижу стрми врхови, а највиши је Триглав (2.864 m) и представља највишу тачку Словеније. Између планина усечене су стрме и атрактивне ледничке долине (Natek, Natek, 2005). Просечна надморска висина државе је 557 метара (Марковић, 1970). Јужно од Алпа се протеже подалпско побрђе које се правцем југозапад - североисток пружа у ширини од 20 до 40 km. Источно од Љубљанске котлине пружају се од запада ка истоку дуги ланци нижих планина или Посавских брда (Кум 1.220 m), кроз

чији средишњи део се усекла 40 km дугачка сутеска Саве. Према истоку ланци се постепено спуштају под терцијарне седimente Панонске низије. Између ових нижих планина су густо насељене котлине (Љубљанска, Цељска, Велењска, Кршка и др.).

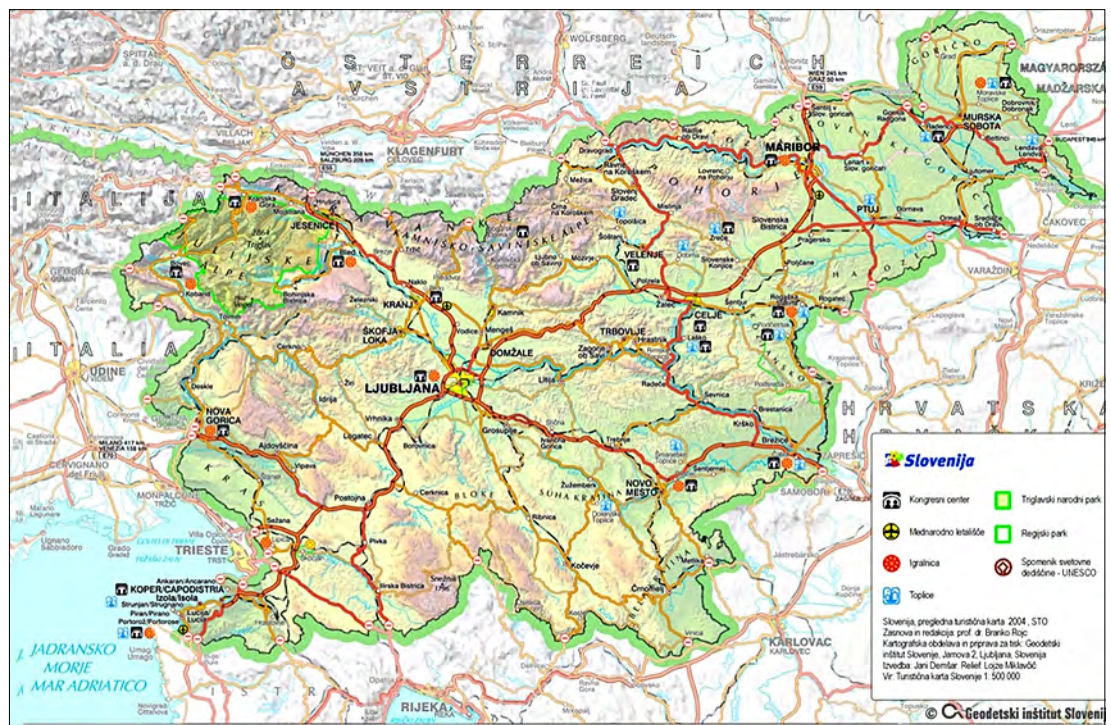
Источни део Словеније се пружа до западних делова Панонске низије и главна рељефна карактеристика овог дела словеначке територије су ниска и разуђена узвишења или брда висока 300 до 900 метара (Горичка, Словенске горице, Халозе, Дравињске горице).

Јужни део Словеније, у тектонском погледу, припада Динарском планинском систему. Од северозапада према југоистоку, пружа се низ крашких заравни и брда: Бањшица, Трновски гозд (1.485 m), Хрушица, Нанос, Јаворники, Снежник (1.786 m). Према југозападу спуштају се стрмим падинама, а према истоку постепено прелазе у ниски крш средишње Долењске. Пошто је овај простор изграђен од кречњака и доломита, има доста понирница, те јама и пећина са карактеристичном фауном. Најпознатије пећине су: Постојнска јама (дуга 19,6 km), Крижна јама (8,2 km) и Планинска јама (6,2 km). Источније је предео Долењске, шумовит и са нижим крашким планинама

(Велика гора 1.254 m, Мала гора 963 m, Готенишка гора 1.290 m, Кочевски рог 1.099 m и др.), између којих су крашка поља и долине. Према мору, кречњачке заравни стрмо прелазе у Випавску долину. Јужно од ове долине је предео Крас, пространа крашка зараван, која се изразитим рубом спушта према брежуљкастом приморју.

Пошто Словенију карактерише рељефна разноликост, то условљава и разноликост екосистема. Различити типови тла погодују развоју различите вегетације на њима, а то је опет повезано са стварањем различитих животних услова за одређене врсте дивљачи. Тако се ситна дивљач углавном насељава на нижим теренима где осим што климатски услови нису сурови (као на планинама), омогућено је гајити култивисане пољопривредне биљке које за исту представљају храну и заклон. Срнећој дивљачи такође више погодују овакви услови те управо зато и највећи број грла насељава предео Панонске низије. На брдовитим пределима и нижим планинама успешно се гаје и ситне и крупне врсте дивљачи као што су јелен, срндаћ, дивља свиња, зец, јаребица камењарка, дивља патка, муфлон, аксис и друге. Највиши терени су погодни за живот високопланинске дивљачи којима сама би-

► **Слика 151.**
Словенија
- физичко-
географски
приказ, насеља и
собраћајнице
(Извор: [www.
magazininfo.club/
auto-karta-slovenije/](http://www.magazininfo.club/auto-karta-slovenije/))

ологија и начин живота захтева управо такве биотопе. То су врсте које могу опстати и када је храна оскудна, које су отпорније или које падају у хибернацију (зимски сан). Овој групи припадају: дивокоза, муфлон, алпски козорог, свизац, тетреб, ружевац, снежница, лештарка, медвед, вук, алпски зец, веверица, алпска лисица и друге.

Клима. Разноликост рељефних целина, те положај према мору или континенталном залеђу, условили су и различите климатске типове који се јављају на простору Словеније. У средишњим деловима је умерено-континентална, на истоку субпанонска, на приморју субмедитеранска, а на вишим пределима планинска клима. Умерено-континентална клима у средишњим деловима је модификаторским утицајем рељефа (котлине често имају обележја климатских жупних оаза). Средња јануарска температура у Љубљани је $-1,1^{\circ}\text{C}$, а средња јулска $19,9^{\circ}\text{C}$, и просечно годишње излучи се око 1400 mm падаина. Предел са оваквом климом са оштрим и хладним зимама, зими имају дужи период снежни покривач и релативно сува лета са мало падавина (Natek, Natek, 2005; Група аутора, 2007). Овакви климатски услови условљавају смањење извора хране у зимском и извора воде у летњем периоду, те не одговарају већини дивљачи, али се уз интервенције ловаца, односно изношење хране и воде када је то потребно, веома успешно могу прилагодити многе врсте, као што су јелен, срна, зец, фазан, јаребица и др.

Субпанонски климатски тип који се карактерише нешто већом количином падавина у пролећном периоду јавља се на истоку Словеније. Овакви услови су погодни за гајење разних култивисаних пољопривредних биљака, што погодује ситној пернатој и срнећој дивљачи која овде лако проналази храну и заклон.

Субмедитеранску климу на приморју карактеришу дуга и сува лета и благе зиме са кишним падавинама. Од типичне медитеранске климе (на пример у јужној Италији) се разликује по нижим температурама ваздуха и већој количини падавина. Средња јануарска температура у Порторожу је $4,9^{\circ}\text{C}$, а средња јулска $22,8^{\circ}\text{C}$, док се

просечно годишње излучи 1.050 mm падавина (Natek, Natek, 2005; Група аутора, 1990). Ово је погодно за гајење ситне длакаве и пернате дивљачи којима не погодују велике и обилне кише јер узрокују велике губитке.

Планинска клима карактеристична је по дугим и хладним зимама и свежим летима. Овај тип климе је заступљен на средњим и вишим планинским пределима Алпа и Динарида. На нижим висинама зимске температуре су ублажене, па средња јануарска температура у насељу Ратече (у ледничкој долини на 864 m) у општини Крањска Гора, износи $-4,7^{\circ}\text{C}$, а средња јулска $15,7^{\circ}\text{C}$, док се годишње просечно излучи око 1.560 mm падавина (око 120 дана са снегом). На вишим планинским прострима зиме су изузетно хладне и дуге, а топлији део године кратак и свеж. Тако је на триглавском врху Кредарица (метеоролошка станица на висини 2.514 m) просечна температура ваздуха у јануару $-8,7^{\circ}\text{C}$, а средња јулска $5,8^{\circ}\text{C}$, док је просечна годишња количина падавина око 2.000 mm (преко 200 дана са снегом) (Natek, Natek, 2005; <http://meteo.arso.gov.si/met/sl/climate/maps/>). Како су падавине у хладнијим месецима у облику снега, то опет погодује неким врстама које су овде настањене. Тако, на пример вукови и други предатори лакше долазе до плена и тако врше природну селекцију. Осим тога ниже температуре су неопходне за опстанак неких врста као што је на пример алпски козорог који не може да се зноји и да на тај начин ослободи вишак топлоте. Негативни утицаји овакве климе наступају када се почне топити снег и лед који врло често проузрокују поплаве те тако наносе огромне штете дивљачи.

Пошто различите врсте дивљачи захтевају различите биотопе, тако нужно захтевају и различите типове климе, било због саме биологије дивљачи или је то у вези са исхраном. Клима Словеније, генерално гледајући, погодује гајењу дивљачи. Критични периоди су само они који подразумевају екстремне температуре. Мада неке врсте захтевају снег и ниске температуре, већини дивљачи веома ниске температуре представљају проблем како због изазивања смрзавања тако и због отежавања правилне

исхране. Како су у неким пределима ветрови честа појава то може представљати проблем у процесу репродукције јер ветар разноси мирисе и тако отежава проналажење партнера.

Воде. Словенија се својом територијом простире на развођу између два слива: Јадранског и Црноморског. Реке у унутрашњости већином својим правцима отицања теку према југоистоку. Најисточнија већа река, уз границу са Мађарском, је *Мура* (извире у Аустрији), дуга 438 km (кроз Словенију протиче у дужини од 95 km). Мура је изградила велики број меандара и рукаваца и врло често се излива на пролеће после отапања снега и леда. Ово погодује насељавању великог броја птица мочварица и барских кока. Мура је притока *Драве*, која извире у Јужном Тиролу у Италији, а онда тече кроз Аустрију). Драва је дуга 749 km (у Словенији 117 km), а слив има површину 40.154 km², док јој је протицај 670 m³/s. На Драви је изграђено неколико хидроелектрана, што је смањило поплаве и мочварне просторе око ње. Од 947 km свога тока, *Сава* је представљала највећу реку некадашње Југославије. Настаје спајањем Саве Долинке и Саве Бохињке, а у горњем току протиче средишњим делом Словеније (од сверазапада према југоистоку) у дужини од 221 km (Gams, Vrišer, 1998). Најважније њене притоке су: Соро, Љубљаница, Кокра, Камнишка Бистрица, Савиња, Мирна и Крка. Сава са притокама одводњава планински (и преко 2.000 m висине) и брдски простор, под шумама, ливадама и пашњацима, градећи клисуре и проширења (понегде и мочварна), што су добри услови за развој разнолике дивљачи.

Иако Словенија излази на Јадранско море, већина река припада црноморском сливу. У Јадранско море отичу воде само са 10% површине Словеније. Најзначајнија притока Јадранског мора је река *Соча*, која извире у Јулијским Алпима и након тока дугог 138 km (96 km у Словенији, 42 km у Италији) улива се у Тршћански залив. У Словенији је изградила је веома атрактивну долину са клисурасто-кањонским деловима и проширењима. Вода јој је чиста и веома је богата пастрмком. Дужина обале *Јадранског*

мора износи свега 46 km и слабо је разуђена. Море поред обале је плитко, а због севернијег положаја и близине Алпа, нешто хладније од хрватског и црногорског (Група аутора, 1990). И овако кратка обала и територијално море са свега 300 km² површине, омогућавају мањи улов морске рибе, и добијање морске соли (Пиранске солане) која је важна за исхрану људи, али и домаћих и дивљих животиња.

Подземне вода у Словенији карактеристичне велики број крашких понорница са нестабилним нивоом, посебно у југозападном делу, а у делу панонског обода је релативно стабилна фреатска издан, док је око делова токова већих река у равничарским теренима и котлинама подземна вода близу топографске површине.

Захваљујући богатој речној мрежи простор Словеније је идеалан за насељавање разних врста. Долине Драве, Муре Лендаве и других обезбеђују довољне количине воде у сушним периодима, а после изливања представљају идеална станишта за многе птице. Осим тога већина река је богата рибом која представља храну за многе врсте. У већини речних долина услови омогућавају гајења култивисаних пољопривредних биљака у којима дивљач проналази храну и заклон. Постојање речних долина и плавних подручја су неопходна крупној дивљачи (јелен, дивља свиња) и због каљугања у блату јер се на тај начин бране од паразита.

Биогеографске вредности. Словенија је једна од ретких европских држава која може да носи епитет „зелена“. Шуме заузимају 58% површине земље, те је по пошумљености одмах иза Финске и Шведске. Осим што представљају природну вредност, шуме су веома важне и због очувања биодиверзитета. У прошлости је област Краса (ЈЗ Словенија) била у потпуности покривена боровим шумама. Данас је само једна трећина површине Краса покривена овим шумама, док је остали део исечен или је изгорео у пожарима. На горњој граници шуме (висине од 1.650 m до 1.800 m) расту већином четинари, а најзаступљенији су смрека, јела и, понегде, ариш. У нижим пределима Алпа расту шуме храста,

док у вишим преовладавају шуме четинара, док је понегде заступљена и буква. Изнад четинара простиру се планински пашњаци. Пашњаци покривају 5.593 km² државе, а ливаде и баште 2.471 km². Такође, постоји још 363 km² воћњака, и 216 km² винограда, те је Словенија позната и по производњи вина. Највеће површине под ораницама су на простору Панонске регије, као и у доњим деловима долинама река. Обрадиве површине заузимају свега 12% од укупне територије (Група аутора, 2007).

Осим богатства у флори, Словенија је богата разним животињским врстама од којих су многе ловне врсте, а неке представљају и природну реткост. За време ловних сезона одвија се лов на врсте као што су јелен, јелен аксис, срндаћ, дивља патка, дивља гуска, свиња и др. За разлику од већине европских земаља, врстама као што су тетреб, тетреб ружевац, алпски козорог, рис, алпски зец, алпска лисица, лештарка, снежница, медвед и вук који насељавају пределе Алпа и Динарида, бројност је таква да трајна заштита ових врста није неопходна те се могу ловити током ловних сезона. Од осталих неловних врста свакако треба истаћи делфина који повремено обитава у приобалном подручју словеначке обале, затим јежа, поскока, шарку, мрмота, који насељавају готово целу Словенију, као и домаћу расу коња Липицанер који је познат у свету. Од неловних врста птица присутни су: орао, сова, јастреб, врана, рода и многе друге. Велика је бројност птица мочварица као што су патке, гуске, роде и чапље које углавном насељавају ниже пределе где су плавна подручја. Орао, јастреб и соко настанују готово све пределе осим предела који су дужи део године под снегом, јер су ови предели слабије насељени ситном дивљачи која представља главни извор хране за њих. Шумске коке попут тетреба, рушевца, лештарке и снежнице насељавају само високе планинске просторе преко 1.500 m (Тош, 2007).

Ловство у Словенији. Ловство у Словенији представља веома важну привредну делатност. Како су природни фактори за развој ловства скоро идеални, у прошлости су учињени многи напори како би и друштвени фактори били доведени на завидан ниво.

Тако данас мото Ловачког савеза Словеније гласи: „Наше друштво не познаје политику, отворено је сваком ловцу без обзира на његова политичка убеђења. Ко год је ловац, нама је добродошао и нека каже своју политичку боју. Ми познамо само једну боју, а то је зелена, боја наших ловишта“ (Тош, 2007).

Развој и организација ловства у Словенији.

Организовано деловање словеначког ловства почиње 1907. године оснивањем Словеначког ловачког клуба у Љубљани. Ловачки савез Словеније новим Законом о лову и дивљачи, газдује ловиштима преко 18 ловачких удружења тј. 416 ловачких друштава, која броје око 22.000 ловаца. Све ловне површине у Словенији су територијално издељене по географски и еколошки типичним целинама. У складу са особеностима сваког простора, гаје се одређене врсте дивљачи. Као природно-географске и еколошке целине, разликују се три основна типа ловишта: високопланинска, средњепланинско-брдска и низијска.

Површине ловишта се крећу од 2.000 ha до 12.000 ha. Ловишта којима газдују ловачка друштва обухватају 91% ловних површина Словеније. Ловишта се дају на газдовање ловачким друштвима на период од 11 година. Основна документа којима се руководи свако ловачко друштво су петогодишњи и једногодишњи план газдовања ловиштем и дивљачи. Право лова има власник земље. Један део земљишта закупљују ловачка друштва на период од 11 година, тако да у Словенији постоје приватна, закупна ловишта, као и државна. Ловиште установљава ресорно министарство.

Табела 4. Одстрел појединих ловних врста у Словенији 2017. и 2018. године

Врста дивљачи	2017.	2018.
Срна	34.156	30.875
Јелен	7.425	6.484
Дивља свиња	12.238	8.250
Лисица	13.454	10.755
Дивокоса	2331	2.212
Медвед	97	136
Фазан	16.376	14.855

Извор: www.pxweb.stat.si

Јавни заводи Словеније управљају ловиштима посебне намене (11 ловишта). Поред тога, Национални парк „Триглав“ управља ловиштем посебне намене „Триглав“ са седиштем у Бледу. Површина ловишта је 58.000 ha. Словенија је у ловној 1999/2000. години остварила промет од 2.108 ловаца-туриста, односно око 4.218 ноћења. Просечно задржавање ловаца туриста је око два дана (www.lovska-zveza-slovenije.com). Колико је ловство у Словенији значајно најбоље се може закључити по подацима из Табеле 4.

Бројност срнеће и јеленске дивљачи, дивокоза и медведа је готово оптимална, док је бројност дивљих свиња нешто нижа од оптималне (Табела 4). Незнатним повећањем одстрела вука (за око 30 јединки), бројност дивље свиње би се попео за око четвртину и то би износило оптимални ниво бројности. Велика квота одстрела доказује да се са дивљачи газдује професионално и озбиљно. Ловни туризам Словенији доноси велике приходе. Максимална зарада остварена је током осамдесетих година XX века, за време „златног доба“ ловног туризма. Најбројнији ловци-туристи су Италијани, Аустријанци и Немци. Иако је број италијанских ловаца и даље највећи, у последње две деценије број аустријских ловаца расте (Тош, 2007).

Ловно-туристичке регије Словеније. Посматрано из угла природних карактеристика појединих региона, односно анализирајући диверзитет биотопа и биоценоза, Словенија би се могла поделити на шест различитих ловних регија: Алпи, подалпско подручје, приморје, Крас, субпанонска регија и динарска регија (Слика 152).

▼ **Слика 152.** Ловне регије Словеније

Динарска регија је брдско-планинска регија која заузима јужни део Словеније. Идући од запада ка истоку, високе пределе који некада достижу и до 1.800 m смењују брдски терени и речне долине. Ови тектонско-геоморфолошки облици, на југозападу се стрмо спуштају према приморском делу Словеније, док према истоку постепено прелазе у ниски крш централне Долењске, тако да се и ловни терени у регији разликују. Уз долину река Крке, Саве, и у Белој Крајини, односно на левој долиној страни Купе ловишта су низијска. У долинама ових река расту култивисане пољопривредне биљке које су погодне за настањивање ситне дивљачи. Њих насељавају фазан, јаребица, зец, грлица, гугутка и препелица. Овде се сеју пшеница, сунцокрет, раж, овас и кукуруз, пошто се ове биљке жању у различитом периоду, нису све њиве без усева у исто време. Ово је веома битно јер се дивљач увек може премештати у њиву која још није пожњана и ту пронаћи храну и заклон. На брдским теренима се настањују срнећа дивљач и дивље свиње. И ови предели су најчешће под култивисаним пољопривредним биљем, а како је мања насељеност него у котлинама и низијама, то крупна дивљач више настањује ове пределе. Како се повећава надморска висина, тако се мењају и климатски услови. Снижава се температура ваздуха, повећавају се падавине, снег се дуже задржава па се тако смањују и природни извори хране, поготово за ситну дивљач. Птице попут тетреба или снежнице зими копају „тунеле“ под снегом у потрази за храном и презимљују без великих губитака. У осталом периоду године, када прође зима, природних извора хране је у обиљу.

Приморска регија која се простире у југозападном делу земље, разликује се од осталих регија пре свега због близине мора, а самим тим и другачијом климом. Како су средње годишње темпаруре ваздуха више него у осталим деловима земље, а снега готово да никада нема, ови терени су погодни за живот пернате и ситне длакаве дивљачи. У овој регији, осим што нема снега који наноси велике штете дивљачи, јер јој не омогућава да дође до природних извора хране, погодна је за гајење ситне дивљачи због не-

постојања ледених киша. Ледене кише носе ситној дивљачи велике штете, на тај начин, што пернатој дивљачи смрзне крилна пера тако да она није у могућности да лети па је лака мета предаторима. Битан климатски фактор који позитивно утиче на дивљач јесте инсолација. Ситна перната дивљач, попут фазана, јаребице или препелице је дневна дивљач и што је већа инсолација то је и дивљач активнија у погледу тражења хране, бољег је психофизичког стања те даје боље потомство. Ова регија не поседује услове који би омогућили гајење крупне дивљачи у већем обиму. Фактори који не одговарају узгоју крупне дивљачи у овој регији, јесу већа насељеност и урбанизованост овог простора као и надморска висина која не прелази 200 метара. Крупна дивљач је веома осетљива уколико је узнемиравана. Мир у ловишту је један од битнијих фактора за успешно гајење. Словеначко приморје је узак и по површини мал простор (обала дуга 46 km), али је густо насељено и туристички веома развијено. Осим купалишног туризма, у овој регији су развијени и спортови попут бициклизма, пешачења, параглајдинга и других који директно утичу на смањење нивоа мира у природи. На крају ваља истаћи да је у овој регији и лука Копар, која омета нормалан живот крупне дивљачи буком и рефлекторима. Поред карбонатних стена, подлога ових терена је црвеница, на којој се између стења простире зелена медитеранска вегетација. Ова врста подлоге је идеална за шљуке, јаребице камењарке и неке миграторне врсте попут препелице, грлице или дивље патке. Оранице које су под кукурузом, пшеницом или овасом које су неопходне за исхрану и заклон крупној дивљачи су овде ретко заступљене. Посебно је атрактиван лов на пернату дивљач са псом. Допуски програм ловном туризму у овом подручју представља културни туризам. Како ловци-туристи одседају и лове свега око три дана, посета градовима као што су Копер, Пиран, Порторож и Изола свакако би продужила боравак и употпунила угођај (Група аутора, 1990).

Регија Краса. Јужно од Випавске долине лежи Крас (по којем су кречњачки или крашки терени и добили назив), простра-

на крашка зараван изграђена у кредним кречњацима. Иако се регија Краса одликује сличном климом као и приморска регија, овај терен не погодује гајењу ситне пернате дивљачи. Услед недостатка природних извора хране, проузрокованих већом надморском висином (око 800 m), као и недостатком површина под ораницама, које осим биљног обилују и храном анималног порекла, број ситне пернате дивљачи као што су фазан, шљука, лештарка и препелица је мали. Осим недостатка ораница, овај предео се одликује и недостатком пашњака или ливада који се редовно косе јер оне представљају извор хране анималног порекла. Ако се узме у обзир да младим фазанима и јаребицама у прве две недеље живота храна анималног порекла чини 90% исхране, може се закључити да овај терен није погодан за њихово гајење. Овакав терен највише погодује гајењу муфлонске дивљачи и дивокозе који довољне количине хране и заклона проналазе на крашком терену. Осим муфлона и дивокозе регију Краса насељава срнећа дивљач и дивља свиња, мада су због неодговарајућих услова биотопа нешто ређе срећу. Како исхрана ове две врсте захтева квалитетнију и обимнију храну од планинског растиња, приметне су миграције ка нешто нижим пределма, тј. ка оним где су заступљене култивисане пољопривредне биљке попут кукуруза, јечма, пшенице или репе. Од предатора, у овој регији су заступљени шакал и дивља мачка које имају улогу природних селектора (Група аутора, 1990).

Алпску регију која се простире у северном делу Словеније, сачињавају Јулијски и Савињски Алпи и Караванке. Алпски простор насељавају многе биљне и животињске врсте од којих су неке права реткост. Надморска висина је у овој регији на многим површинама и преко 2.000 m, те су многи врхови под снегом већи део године. Иако је клима планинска, велика пошумљеност пружа добре услове за опстанак многих врста од којих неке захтевају посебне услове. Услови у овој регији погодују гајењу дивокозе, мрког медведа, великог тетреба, ружевца, снежнице, алпског зеца. Ове врсте дивљачи инстинкт нагони на потрагу за храном испод

снега, те успевају да презиме са минималним количинама хране. Алпски козорог представља праву природну реткост и ловно-туристичку атракцију. Насељеност алпског козороба и његова бројност од 130 грла у овом делу Словеније доказује да се води брига о заштити екосистема. У овој регији, насеља која су мала (десетак хиљада становника) и смештена углавном у долинама, уз непостојање већих градова пружају добре услове са живот крупне дивљачи. Осим одсуства буке, у овој регији нема већих индустријских центара што углавном обезбеђује мир. Највећи број саобраћајница је смештен у речним долинама које повезују насеља и само ретки асфалтни путеви воде до великих надморских висина. Ово подручје је такође богато предаторима који регулишу бројност осталих врста и представљају битну карику у ланцу исхране. Предатори су рис, дивља мачка и вук. Већина европских земаља су оскудне овим врстама дивљачи те су тамо трајно заштићене, а многе земље их уопште немају. Негативан фактор који утиче на гајење дивљачи јесте скијалишни туризам, планинарење и планински бициклизам. Пошто су у овој регији ски-центри углавном мањих капацитета, негативни утицаји су смањени. Овде је бројност свих наведених врста приближна економском капацитету, те представља идеално рецептивно подручје за ловце који лове племениту дивљач (Група аутора, 1990).

Подалпска регија заузима простор јужно од Алпа па све до централних делова Словеније. Веома је богат дивљачи која не може да опстане на великим надморским висинама, а која ипак захтева мир и заштиту. Предалпско подручје има блажу климу од планинске, а оштрију од умерено-континенталне. Снег који представља највећи проблем гајењу већини врста дивљачи, у овој се регији (у вишим деловима) задржава доста дуго (више од два месеца), тако да је помоћ човека, односно ловаца неопходна. Овај предео је аутохтоно станиште горског јелена, те да би опстао и у условима данашњице, зимска прихрана и превентивно деловање на разне болести ове дивљачи су обавезан део газдовања. Велике површине под шумама лишћара осим јеленској по-

годују и срнећој дивљачи која се највише креће на рубовима пошумљених површина. Шуме букве, храста, граба, јасена пружају оптималне услове за заклон и исхрану ових врста. Како је жир најхранљивија храна за крупну племениту дивљач, оних година када хрестове шуме дају велике количине плода, зимска прихрана од стране људи је скоро непотребна. Тих година дивљач има довољне количине природне хране, а то одмах утиче на повећану трофејну вредност, као и на повећан ниво мира у ловишту. Овде су заступљени и јелен лопатар, дивља свиња, зец и шумска кока. У нижим деловима, у долинама река настанују се дивља патка и дивља гуска. Добри станишни услови су утицали на задржавање неких врста, тако је патка глувара временом постала станица ових простора. Остале врсте патака, као и дивља гуска, за време сезонских миграција, долазе на ове просторе где се хране озимим усевама којих има у нижим деловима ове регије. Уз пољопривредне површине настанују се голуб гривнаш, гугутка, препелица и грлица који топлији део година имају обиље хране. Врсте попут препелице и грлице пред јесен се селе у топлије крајеве, а оне отпорније попут гугутке остају и приближавају се насељима где проналазе уточиште и храну. У овој регији су настањени предатори као што су лисица, ласица, дивља мачка, јазавац, куне од којих неке зиму проводе у близини човека како би лакше пребродиле тежи део године (Група аутора, 1990).

Субпанонска регија се простира на крајњем истоку земље и представља периферију Панонске низије. Клима је слична клими у Војводини (континентална), а пошто је сличан и рељеф значи да су присутне и сличне врсте. Овај регион је богат дивљом патком, фазаном, шљуком, јаребицом, препелицом и зецом. Ипак највише ловаца долази у ове крајеве због срнеће дивљачи којој ови терени највише погодују. Срнећа дивљач се успешно гаји и на нешто сушнијим пределима, тако да годишња количина падавина од 700 mm не представља недостатак. Како се у овој регији узгајају многе култивисане пољопривредне биљке, срнећа дивљач подмирује своје потребе за

разноврсном храном. Оранице под кукурузом, пшеницом, ражи, овсем и репом уз постојање ливада представљају оптималан терен у погледу квалитета исхране (Група аутора, 2007). Постојање већег броја речних долина, у којима се осим култивисаних пољопривредних биљака простиру и ливаде, представља оптимално станиште за пернату дивљач. Ливаде које се редовно косе су густо настањење инсектима који су неопходна храна (због велике количине протеина) младим пилићима пернате дивљачи. Ливаде које су обрасле коровом те се не одржавају, такође су добре за узгој фазана, јаребица, препелица и других јер је управо коровско семе један од битнијих састојака исхране. Коначно, велике површине под култивисаним пољопривредним биљкама представљају главне изворе хране и заклона. Бројне колоније дивље патке и гуске сваке јесени долазе у ове крајеве, где пасу озиму пшеницу и после неколико дана задражавања настављају свој пут ка југу. Велики број водотокова који се изливају и плаве околни терен, као и постојање бара и трстика су погодан терен за гајење дивље свиње. Дивља свиња је ритска дивљач и потребно јој је каљугање у блату како би се отарасила паразита. Лепота пејзажа, добра гастрономска понуда и гостопримство основу су развоја сеоског туризма који је комплементаран са ловним.

* * *

Основу регионализације Словеније на ловно-туристичке регије представљају различити биотопи и биоценозе у појединим регионима. Различитост у рељефу, клими, хидрографији и биљном свету утиче на то да се и различита врста дивљачи настањује у различитим регионима. Како нема сва дивљач исте прохтеве и животне потребе, тако се и поједина дивљач може наћи само у једној регији или појединим регијама. Осим тога велику улогу игра и сама биологија дивљачи, те поједине врсте једностав-

но немају могућности за опстанак у неким регијама. Неке врсте захтевају велике надморске висине, а неке искључиво низије. Неке врсте захтевају забарена и мочварна подручја, а неке пак сушније пределе. Док неке врсте могу да опстану и у суровим условима природе, друге захтевају додатну прихрану и помоћ човека. Коначно, неке врсте живе уз човека и насељене крајеве док друге захтевају потпуни мир и изолацију. Осим природних фактора узета је у обзир и административна подела, да би се у свакој регији нашло макар једно насељено место које располаже одговарајућом инфраструктуром за смештај и боравак ловаца-туриста.

У односу на релативну малу површину од 20.256 km² Словенија, која је међу мањим европским земљама, једна је од најбогатијих земаља у погледу броја дивљачи (Група аутора, 2007). Словенија газдује са преко 120.000 грла срнеће дивљачи. Ако се упореди са Србијом која је преко четири пута већа, а бројност срнеће дивљачи мања од 40.000, лако је увидети на ком нивоу је развијено ловство. Чак и када се упореди са Мађарском која важи за једну од водећих земаља у газдовању срнећом дивљачи, Словенија има много већу густину насељености ове врсте дивљачи. Готово да не постоји простор у Европи где су на тако малој површини густо настањени вук, медвед, козорог, јелен, срндаћ, фазан, рис, дивља свиња и многе друге. Словенија је препознала своју шансу развоја ловног туризма, те и даље унапређује ловство. У последње време све је више заступљен фото-лов. Словенију насељавају врсте које су веома ретке, а које су у многим европским земљама и забрањене за лов. Фотографисањем дивљачи и природе проширује се туристичка понуда, а самим тим и одговара на савремене захтеве туристичке тражње. У свакој ловно-туристичкој регији додатну понуду ловном туризму чине фото-лов, еко-туризам, сеоски, риболовни и градски туризам.

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ

Република Северна Македонија (25.713 km², око 2,1 милион становника) је држава у југоисточној Европи, у горњем и средњем Повардарју, између Шарско-пиндских и Родопских планина. Налази се у широј географској регији Македонији која је административно подељена између Северне Македоније (Вардарска Македонија), Грчке (Егејска Македонија) и Бугарске (Пиринска Македонија). Мали део Македоније се налази и у Албанији (Мала Преспа и Голо Брдо) и Србији (Прохор Пчињски). Моравско-вардарском удолином (Коридор 10) добро је повезана са Средњом Европом на северу и Егејским морем на југу.

Природни услови за развој ловног туризма у Северној Македонији, веома су разнолики, од низијских предела уз Вардар, до планина високих око 2.500 m, од средоземне климе на југу државе до типичне планинске на истоку, северу и западу, од предела са веома мало воде до великих језера и бројних река, од оскудне травне вегетације до богатих шума.

Рељеф. Деловањем како унутрашњих, тако и спољашњих сила, настао је рељеф

Северне Македоније који није једноличан и који је разноврстан и веома интересантан. Готово да не постоји подручје у Европи где се на тако малом простору смењују бројне котлине са ниским заравњеним областима и високим планинама, који рељефу дају мозаичан или шаховски изглед. У рељефу Северне Македоније доминирају планине, које обухватају $\frac{2}{3}$ укупне површине земље. Планине се деле на ниске (до 1.000 m), средње високе (од 1.000 m до 2.000 m) и високе (преко 2.000 m). Од високих планина пет имају висину преко 2.500 метара и то су: Кораб, Шар планина, Пелистер, Јакупица и Ница. Рељеф карактерише релативно велика висинска разлика. Најнижа тачка је корито реке Вардар на граници са Грчком (44 m), а највиша тачка је врх „Голем Кораб“ (2.753 m) на планини Кораб (Слика 153). Са просечном висином од 830 m, Македонија спада међу највише земље у Европи.

У рељефу Северне Македоније могу се издвојити четири рељефне целине:

1. Источно-вардарска група планина и котлина,
2. Повардарје или ниска Македонија,

► **Слика 153.** Северна Македонија - физичко-географски приказ, насеља и друмови
(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Северна_Македонија#/media/)

3. Пелагонијски простор и
4. Шар-планинска целина.

Источно-вардарске планине или како се још називају „Осоговско-беласичка група планина и котлина“ обухвата око десет планина и котлина које се протежу од границе са Бугарском на истоку до Повардарја на западу. Ове планине и котлине настале су раседањем старе кристаласте масе која је некада била део старог Родопског копна, због чега имају стрме стране и заобљене врхове. Планине су средње високе, изузев Осоговских планина (2.251 m) на северу и Беласице (2.029 m) на југу и протежу се правцем запад - исток. Река Пчиња, Брегалница, Струмица и њихове притоке испресецале су планине овог простора и на тај начин образовале дубоке речне долине и клисуре. Значајне површине ових планина су под шумама и пашњацима.

Повардарје је ниска рељефна целина у долини реке Вардар, у централном делу Сев. Македоније. Овј простор је настао раседањем и спуштањем копна, при чему су настале простране котлине. Река Вардар је током времена изградила своју композитну долину, која се састоји од више клисура и котлина које се наизменично смењују. На северу, овај простор почиње од Жеденске клисуре, која раздваја Полошку и Скопску котлину. Према Грчкој уз Вардар се шири релативно пространа равница, где је и најнижа тачка Македоније (44 m). На истоку се налази мала Дојранска котлина у којој се налази Дојранско језеро. Највећи део планина се протеже сличним правцем као и долина реке Вардар, односно од северозапада ка југоистоку. Топли климатски утицаји који продиру са Егејског мора у долину Вардара и скоро до Скопља, и плодно тло, чине Повардарје погодним за повртарство, гајење суптропских биљака и винове лозе. Кроз овај простор пролази и главна саобраћајна артерија, која је веома значајна за економски развој земље. Зато се у Повардарју налазе највећа градска насеља, међу којима је и Скопље, највећи и главни град Северне Македоније.

Пелагонијски простор се на истоку граничи са Повардарјем, а на западу је од Шарског

планинског система одвојена Полошком, Кичевском, Демирхисторском котлином и планином Баба. Овај простор је део старог копна, састављен углавном од мермера, које је раседима било одвојено од суседних целина. Раседима је издвојена велика Пелагонијска котлина и неколико малих, које су као и остале у Сев. Македонији, одређени период биле ујезерене. Исушивањем језера на дну котлина остали су дебели наноси на којима су се данас развила плодна земљишта. На западу и истоку овог простора протеже се више планина између којих се налазе котлине. На источној страни налази се високи Јакупички планински масив (2.540 m), који је највећи по површини у Сев. Македонији.

Шарска или Шарско-пелистерска планинска целина протеже се у западном делу Северне Македоније и обухвата око десет високих планина, раздвојене са неколико дубоких котлина и упечатљивим речним долинама. Планине се одликују стрмим странама, оштрим гребенима и врховима, од којих неки личе на алпске. Заједно са котлинама и долинама, планине се генерално протежу правцем север - југ. Планине шарског простора распоређене су у два низа, од границе са Србијом на северозападу, преко границе са Албанијом на западу до Пелагонијске целине на југу. На северу, гранични простор са Србијом чини Шар-планина (2.748 m), која према западу прелази у Корабски планинским гребен (граница са Албанијом), који је са врхом Голем Кораб (2.764 m) највиши у Сев. Македонији. Овај планински низ се одликује већим бројем ледничких (гласијалних) језера и дубоким речним долинама са неколико водопада, од који су неки висине и преко 100 m.

Климатске карактеристике. Северна Македонија лежи у умереном топлотном појасу и има четири јасно изражена годишња доба. Близина Егејског мора (од јужног дела удаљено само 60 km), и Јадранског мора (од западног дела удаљено 80 km), има велики утицај на климу. То је посебно изражено у долинама река Вардар и Струмице, а нешто мање у долини Црног Дрима, уз које продиру топле ваздушне масе, доносећи утицаје медитеранске климе. На

климу Сев. Македоније такође има утицаја и Атлантски океан са којег пристижу влажне ваздушне масе посебно у пролеће и јесен. Средња годишња температура ваздуха у Сев. Македонији износи 11,5 °C и варира од 0 °C на високим планинама до 15 °C у јужном подручју око Дојрана и Валандова. Досад најнижа измерена температура износи -32 °C у Берову, а највиша 45 °C у Демир Капији. Скопље има средњу јануарску температуру 1,1 °C, а јулска је 23,8 °C и 546 mm падавина. У Струмици (на југоситоку) средња јануарска температура је 2,1°C, средња јулска 23,7°C и просечно годишње излучи се 460 mm падавина. Просечна годишња количина падавина у Сев. Македонији је релативно мала и износи око 680 mm. На планинским странама излучи се 1.000-1.500 mm падавина, док у заветринским котлинама 500-700 mm, а најмање у Овчем пољу (исток) - мање од 450 mm. Због мале облачности и падавина инсолација је релативно дуга - око 2.500-2.600 h годишње. Ветрови су честа појава, посебно у зимском периоду, а најпознатији су вардарац и југо. На простору Сев. Македоније јављају се четири типа климе: измењено средоземна, умерено-континентална, континентална и планинска.

Хидрографске карактеристике. Подземне и површинске воде у Сев. Македонији неравномерно су распоређене, јер су западни делови земље богатији водом од централних и источних. Подземном водом су богата дна котлина и равнице уз реке, одакле се вода преко бунара и пумпи користи за водоснабдевање. Сев. Македонија има око 5.000 извора, а највећи број се јавља на шумовитим планинама или у њиховом подножју. Речна мрежа је густа и воде теку у три морска слива, и то највећи део у Егејско море, мањи део у Јадранско море и само мали део у Црно море. Само пет река имају дужину већу од 100 km и то: Вардар и његове притоке Брегалница, Црна река, Треска и Пчиња. Реке се одликују веома колебљивим протоком у току године. Вардар је највећа река и главна водена артерија у Сев. Македонији (тече средишњим делом државе), чији слив захвата 80% од укупне територије. Извири у подножју Шар планине, као јако крашко

врело, а дужина Вардара је 388 km (површина слива 20.535 km²), од чега је у Северној Македонији 301 km. Нешто западније од Солуна (Грчка) улива се у Егејско море. Осим Вардара важне су и реке: Црни Дрим, Брегалница, Црна река, Струмица, Радика, Пчиња и Треска. У Сев. Македонији има три тектонска језера, 44 ледничка, 19 већих вештачких и око 90 малих акумулација, односно укупно 156 акумулација. Посебан значај имају три природна тектонска језера: Охридско (надморска висина 695 m, дужина 30,8 km, ширина 14,8 km, дубина 289 m, површина 358,2 km² и запремина 93 km³) на граници са Албанијом, познато охридској пастрмки, Преспанско (надморска висина 853 m, дужина 34 km, ширина 10 km, дубина 54 m, површина 273 km²) у граничном појасу са Грчком и Албанијом, те Дојранско (надморска висина 148 m, дужина 8,9 km, ширина 7,1 km, дубина 10 m, површина 43,1 km²) у граничном појасу са Грчком.

Биљни и животињски свет. Сев. Македонија се налази између две велике биљно-географске области: медитеранске (средоземне) и евросибирске (укупно 3.700 биљних врста). Представници медитеранске области се срећу у деловима земље у којој влада измењена медитеранска клима и то у долини реке Вардар и њеним притокама, низводно од Таорске клисуре. Најзначајније заједнице су шумска и травна. Шуме захватају 1/3 површине државе, међутим мањи део те површине су висококвалитетне шуме. Од шумских заједница најраспрострањенији је храст, који се јавља и до 1.000 m надморске висине. Поред храста јављају се врба, топола, кестен, багрет и др. Изнад појаса храста је зона букве, а до висине 1.700-1.900 m јављају се четинари, од којих је најзначајнији македонски бор и бор молика (трцијарни реликт на планинама Пелистер и Ница) (Јанковић, 1960), а изнад 1.900 m обично се простиру пашњаци и голи камењари. Део биљних врста заштићен је у три национална парка: Галичица, Маврово и Пелистер, као и у четири резервата природе. У Северној Македонији традиционално се узгаја и мак, од кога се добија најквалитетнији морфин (морфијум) на свету, а веома је значајан и узгој дувана, пиринча и

винове лозе. За живот дивљачи важне су и продуктивне површине, а њихова структура у Сев. Македонији је следећа: обрадиво 707.526 ha, пашњаци 655.359 ha, шуме 923.416 ha, трстици и мочваре 1.097 ha.

На простору Сев. Македоније и животињски свет је разноврстан и веома богат. Од врста које се лове најзначајнији су представници средњоевропске фауне: вукови, медведи, лисице, јеленска дивљач, веверице, дивље свиње и дивокозе. Планине у западном делу државе су станиште риса. Средњоевропској фаунистичкој области проипадају и тетреб, орао, јастреб, јеребица камењарка, фазан и чавка. На мочварним површинама своје станиште налазе дивља гуска, чапља, пеликан и друге птице, а на Дојранском језеру бројни су корморани. Три велика тектонска језера су посебне животињске зоне, а то је последица дуготрајне територијалне и временске изолације. Охридско језеро познато је по рибама: охридска пастрмка, кркуша, пижор и другим. Такође, познато и по неким врстама пужева, који су се овде развијали и пре 30 милиона година. Сличне врсте се могу наћи још само у Бајкалском језеру. За ово језеро важна је и јегуља, са својим готово невероватним циклусом размножавања. У Охридско језеро (и друге европске и северноамеричке реке и језера које имају хидрографску везу са Атлантиком) долази из Саргашког мора (део западног Атлантика према југоисточној обали САД), те у језеру остаје у дубинама десетак година. Када полно сазри, необјашњивим инстинктом јегуља у јесен креће на место свог рођења, односно у Саргашко море. Тамо полаже јаја и умире, а циклус настављају њени потомци (Jacoby, Gollock, 2014;

Ловни туризам у Републици Северној Македонији. У Скопљу је од 25. до 30. септембра 1981. године, одржана Прва македонска ловачка изложба под слоганом „Природа, дивљач, лов и риболов у СР Македонији 1981“, која се одржава до данас. Све овакве манифестације имају за циљ пропгирање ловства, односно ловног туризма. Интензивнији развој ловног туризма у Северној Македонији, везује се за крај седамдесетих и почетак осамдесетих година XX

века. У почетку се он посебно односио на одстрел пољских јаребица, које су у већем делу ловишта Европе готово нестале, док их је у ловиштима Северне Македоније било веома много. На овај сегмент ловног туризма се надовезује одстрел грлица, гугутки, голубова гривнаша и препелица.

Северна Македонија је 1990. године имала установљена 423 ловишта. Крајем XX века, смањује се интересовање за одстрелом миграторних врста птица, тако да се ловачке организације окрећу понуди крупне дивљачи, како аутохтоних (срна, дивља свиња, јелен), тако и све више алохтоних врста (сика јелен, кри кри козорог, муфлон, берберска овца и др.), а за трофеје ових врсте из године у годину расте интересовање. Данас у Европи не постоји ниједно ловно-туристичко подручје које на једном месту може да понуди толики број крупне трофејне дивљачи, као што то нуде ловишта у Северној Македонији. Од врста проређене дивљачи у ловиштима Северне Македоније могу се ловити: дивокозе, дивља свиња, јелен обични и лопатар, муфлон, сика и аксис јелен, берберска овца - аудада, рацка овца, хималајски тар, критски козорог, дивља коза, које су веома атрактивне за већину ловаца Европе и света.

Ловно-туристички аранжмани у Северној Македонији организују се од стране неколико агенција специјализованих за овај вид туризма, и то највише преко италијанских, македонских и бугарских. Број ловаца-туриста који годишње посећује Северну Македонију процењује се на око 1.100. Од тога највећи удео, њих око 800 чине Италијани и Грци због близине и приступачности (превоз трајектом је врло чест). Од укупног броја ловаца туриста њих око 80% лови ситну дивљач, а око 20% крупну. Од крупне дивљачи ловцима је најатрактивнији лов на дивљу козу и дивљу овцу. Када је у питању лов на ситну дивљач, око 70% лова се спроводи на миграторне врсте као што су јаребица, препелица и голуб гривнаш, док се преосталих 30% лова организује на шумске коке (Студија за развој ловног туризма у Републици Северној Македонији са акционим планом за период 2016- 2025. године).

Ловногаздински простори и ловишта. На основу члана Закон о ловству („Службен весник на Република Македонија“ бр. 26/09), Влада Републике Северне Македоније је 2009. године донела: Одлуку о установљавању ловишта на територији Републике Македоније („Службен весник на Република Македонија“ бр. 125/09). На територији Републике Северне Македоније се установљава укупно 266 ловишта од којих, 122 за крупну дивљач, а 144 за ситну дивљач. Територија Републике Северне Македоније, с обзиром на сличности у еколошким, географским, и другим специфичностима у њеним одређеним деловима, подељена је на 11 ловних подручја. Приликом одређивања граница ловних подручја у обзир су узете границе општина, као и границе бивших општина. Са овако утврђеним границама, ловна подручја представљају посебне ловногаздинске јединице. Ловногаздинска подручја на територији Републике Северне Македоније су: Пелагонијско, Охридско-Преспанско, Кичевско-Бродско, Полошко, Скопско-Кумановско, Средње-Вардарско, Криворечко, Брегалничко, Влаинско-Малешевско, Струмичко и Доње-Вардарско.

Јавно предузеће (ЈП) „Македонске шуме“ управља са осам ловишта (101.758 ха), у којима постоје оптимални услови за гајење, заштиту и лов јелена, јелена лопатара, срнеће дивљачи, муфлона, дивокозе, дивље

свиње, док се у нижим теренима углавном лови перната дивљач као што су јаребица, грлица, препелица, фазан и зец. Ловни терени имају разнолик рељеф, богати су изворима воде и различитим типовима шумских покривача. Ловишта су добро повезана приступним путевима и ловнотехничким објектима, док се у неким од њих налазе и ловачке куће. У ловиштима се нуде и следеће услуге: понуда теренских возила, водичи, пси, изнајмљивање оружја, као и разгледања ловишта и дивљачи са чека, као и снимање.

ЈП „Јасен“ из Скопља управља са два ловишта: „Јасен I“ (20.969 ха) и „Јасен II“ (6.980 ха). Ова ловишта одликују се погодним теренима за гајење јелена, срнеће дивљачи, дивље свиње, и посебно дивокозе. Ове просторе такође настањују и звери - медвед, вук и рис. Изузетне природне вредности и више врста дивљачи чини ова ловишта веома атрактивним.

Јавно предузеће Национални парк (ЈПНП) „Маврово“ управља са пет ловишта, укупне површине 72.098 ха. Ловишта се одликују великим бројем дивљачи, а најчешће су: дивља свиња, срнећа дивљач, дивокоза, те велике звери вук и медвед. Овај простор је и национални парк, тако да поред ловног туризма у понуди постоји велики број других садржаја као што је зимски ски-туризам, планинарење, антропогене вредности, а постоји велики број смештајних капацитета.

ЈУНП „Галичица“ са седиштем у Охриду, управља са два ловишта - „Галичица I“ и „Галичица II“. Укупна површина ових ловишта износи 24.180 ха. У овим ловиштима постоје веће популације дивље свиње, срнеће дивљачи, дивокозе и јаребице камењарке. Поред ових врста ово подручје је станиште медведа и вука. Поред великог природног богатства и богате понуде дивљачи, ловишта имају и веома добар просторни положај, између Охридског и Преспанског језера, што доприноси и високом степену комплементарне туристичке понуде.

ЈУНП „Пелистер“ са седиштем у Битоли газдује ловиштима „Пелистер I“, „Пелистер II“ и „Брајчино I“. Укупна површина ових ловишта је 17.138 ха. Гајене врсте дивљачи су дивља свиња, срне, дивокоза, зец и јаребица

Табела 5. Кретање броја дивљачи на простору Северне Македоније

Врста дивљачи	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Јелен	135	488	604	550	591	348
Јелен лопатар	29	260	495	260	476	378
Срна	1993	3259	3217	6279	5167	7524
Дивокоза	1832	2425	2359	3731	2145	2026
Медвед	140	151	196	333	/	/
Дивља свиња	1889	2872	2712	5474	4235	6529
Зец	12806	7296	8869	18451	14281	28129
Пољска јаребица	9829	5679	6241	13796	9103	23218
Јаребица камењарка	2808	1947	2055	3667	2824	5859
Фазан	1542	756	2438	4911	3230	5878
Вук	275	267	174	466	/	/
Лисица	636	552	718	908	/	/

Извор: www.stat.gov.mk

камењарка. На овом простору могу се наћи и популације медведа и вука. Слично као и НП „Галичица“ и овај простор поседује из-

узетне природне потенцијале и има добар географски положај. Смештајни капацитети су одговарајући за прихват туриста.

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА МАЂАРСКЕ

Мађарска је пример типичне континенталне земље. Она, са површином од 93.030 km² и 9,73 милиона становника (www.ksh.hu), заузима део Централне Европе, али и средишњи део Панонске низије. Преко њене територије пролазе важне друмске и железничке саобраћајнице (Коридор 10), као и велика пловна европска река Дунав (Коридор 7), а код Будимпеште је велики међународ-

жупанија и главни град Будимпешта. Осим званичне административне поделе постоји и подела на седам регија. Ова подела је извршена на географској основи, јер се јављају неке природне, културне и демографске разлике (Законски акт 1999/XCII) (Табела 6).

Ипак, најједноставнија подела Мађарске је на низијску Мађарску, која је познатија као Алфелд (Алфöld) и на мађарска побрђа и планине. Оваква подела је извршена у односу на реку Дунав. Западно од Дунава је Прекодунавље (Dunántúl).

Према номенклатури територијалних јединица за статистичке потребе, тачније према геокодском стандарду Европске уније, Мађарску чине три регије (овом номенклатуром је заправо извршена подела Европе на административне регије): Централна Мађарска (Будимпешта, Пешта), затим Прекодунавска регија (Централна, Западна и Јужна Прекодунавска) и Велике равнице и Северна Мађарска (Северна Мађарска, Велика северна и Велика јужна равница).

Природни услови за развој ловног туризма у Мађарској нису разнолики као у суседној Словенији, али су ипак створили добру основицу за живот разнолике дивљачи. Преолађују низијски предели, те побрђа

▲ **Слика 154.**
Региони у
Мађарској
(https://sr.wikipedia.org/wiki/Региони_Мађарске#/media/Датотека:Regioni_u_Madjarskoj.png)

ни аеродром, што је чини лако доступном, посебно за ловце из средњоевропских и западноевропских земаља.

Мађарска је подељена на 40 административних целина: 19 жупанија, 20 градских

Табела 6. Географске регије Мађарске

Име региона (на српском)	Име региона (на мађарском)	Центар регије	Површ. (km ²)	Број становн.
Северна Мађарска	Észak-Magyarország	Мишколц	13.428	1.289.000
Велика северна равница	Észak-Alföld	Дебрецин	17.749	1.554.000
Велика јужна равница	Dél-Alföld	Сегедин	18.339	1.367.000
Централна Мађарска	Közép-Magyarország	Будимпешта	6.919	2.825.000
Централна прекодунавска	Közép-Dunántúl	Секешфехервар	11.237	1.114.000
Западна прекодунавска	Nyugat-Dunántúl	Ћер	11.209	1.004.000
Јужна прекодунавска	Dél-Dunántúl	Печуј	14.169	989.000

(Извор: https://sr.wikipedia.org/wiki/Региони_Мађарске)

▲ **Слика 155.** Физичко-географски приказ Мађарске
(Извор: https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл:Физическая_карта_Венгрии.png)

и ниске планине, што у условима континенталне климе погодује животу крупне и ситне дивљачи.

Рељефни услови. Простор Мађарске је у великом тектонском удубљењу, испуњеном морским, језерским и речним седиментима, које је формирано у терцијару, између Алпа на западу, Динарида на југу и Карпата на северу и истоку. У рељефу Мађарске могу се издвојити четири целине: 1) Трансдунавско побрђе и ниске планине, 2) Северномађарско побрђе и ниске планине, 3) Мала равница (Кишалфелд) и Велика равница (Алфелд).

Трансдунавско побрђе и ниске планине протежу се од југозапада ка североистоку, као заравњени простор од палеозојских и мезозојских стена (кречњаци, доломити, пешчари, лапори). Као посебне громаде истичу се Бакоњска шума (713 m), Вертеш (479 m), Будимско и Вишеградско побрђе. Јужније од Блатног језера (Балатон) јављају се благо заталасани брежуљци прекривени лесом, а јужније од њих је усамљена планина Мечек (682 m). Северномађарско побрђе и ниске планине пружају се између Дунава северно од Будимпеште и Тисе. Изграђене су од

вулканских стена, а изузетак су кречњачки Бик и Агтелек. Раседне линије издвојиле су узвишења и котлине, међу којима је и Матра највиша планина Мађарске (врх Кекеш 1.015 m), те Бик (959 m), Черхат (575 m). На простору Агтелека формиран је истоимени национални парк (196 km²), препун разноликих кречњачких површинских и подземних облика, а посебно се издваја пећина Барадла, која се на словачкој страни наставља у пећину Домницу и заједно су дуге 24 km (део светске баштине под заштитом УНЕСКА). Кишалфелд је благо заталасана равница са нисим брежуљцима, на северозападу Мађарске, изграђена од шљунковитих, пешчаних и иловастих наноса Дунава и његове притоке Рабе. Источно од Дунава је пространа Велика мађарска равница (Алфелд) са висином 100-120 m. Овим простором теку Дунав и Тиса и њене притоке. Између водотокова су лесни платои. Највећи део североистока и истока Алфелда, око реке Тисе, до средине XIX века, био је плавно-мочварно пространство (око 20.000 km²). Средишњи део овог простора, са степом (пуста), мочварама и рибњацима, до данас је остао ретко насељен, а ту је 1973. формиран НП Хортобађ (531 km²), који је под заштитом УНЕСКА (Мађарска има 10 националних паркова, 142 резервата природе и 38 заштићених пејзажа). У оквиру овог националог парка туристи се могу упознати са некадашњим степским начином живота и привређивања (рацка овца, подолско говече, коњи, сточарски станови, мађарски гулаш, фолкор и друго).

Клима на простору Мађарске је континентална са топлим летима и хладним зимама, а запажају се мање разлике у правцу запад - исток и север - југ, као и на ниским планинама. Средње годишње температуре крећу се од 8 °C (север и планине) до 11 °C на југу. У Печују, на југу, средња јануарска температура је -0,7 °C, а средња јулска 22,6 °C и излучи се око 670 mm падавина, док је у севернијој Будимпешти средња јануарска -1,1 °C и средња јулска 22,2 °C, са око 630 mm падавина. На истоку, у Дебрецину, средња јан. температура је -2,7 °C, средња јулска 21,8 °C, а ово је најсушнији простор Мађарске, где се излучи свега око 580 mm падави-

▼ **Слика 156.** Део националног парка Хортобађ
(https://en.wikipedia.org/wiki/Geography_of_Hungary#/media/)

на (у пусти Хортобађ око 500 mm). Највише забележене температуре су 39-40 °C, а најниже око -26 °C. На западу Мађарске и на западним планинским падинама излучи се око 1.000 mm падавина, које доноси северозападни ветар. На истоку земље у хладнијем делу године дува северни ветар, а на југоистоку јавља се и кошава. Осунчаност се смањује од југа (2.080 h у Печују) према северу (1.700 h у Шопрону на северозападу).

Воде. Пошто се надморске висине на простору Мађарске снижавају од севера према југу, у том правцу теку готово сви водотоци. Дунав, као велика европска река (2.857 km), кроз Мађарску тече у дужини 417 km и дели ову државу на источни и западни део. Пошто је он плован значајан је и за туристичка путовања на речним бродовима, а уз неке делове његових обала важна су станишта дивљачи (јелен, дивље свиње, птице

биљних врста. Код места Кишкер Тиса је преграђена браном и формирано је језеро „Тиса“ (127 km²). Највеће десне притоке Дунава су Раба (398 km) и Драва (707 km, гранична река са Хрватском). Реке углавном имају снежно-кишни режим и највиши водај у априлу и новембру.

Блатно језеро или Балатон је највеће у Мађарској, са површином 596 km², дужином од 77 km и ширином од 4 до 14 km, језеро се налази на 104 метара надморске висине, са највећом дубином од 12,2 m (просечна дубина је 3,2 m). Балатон, са обалским простором, представља једну од најзначајнијих туристичких регија у Мађарској (купалишна, излетничка, бањска, спортско-рекреативна, ловна итд.). Уз северозападну обалу рељеф је виши и издижу се побрђа и ниске планине (Бакоњ), а најатрактивнији простор припада полуострву Тихањ и околини,

► **Слика 157.** Поглед на део Балатона и његове околине (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_national_parks_of_Hungary#/media/File:Balaton_Hungary_Landscape.jpg)

и др.), посебно у НП Дунав-Драва (укупно 498 km², а 190 km² је рамсарски простор - око 400 заштићених животињских и биљних врста) (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_national_parks_of_Hungary). Један од најатрактивнијих делова је Вишеградска клисура северно од Будимпеште. Највећа лева притока Дунава, која протиче кроз Мађарску (ушће је јужно од Титела у Србији) је Тиса (966 km, у Мађарској 596 km). Простор око Тисе и доњих токова њених левих притока, у прошлости је био поплаван, а у XIX веку су почели мелиорациони радови, изграђени су насипи, пресечени бројни меандри, исушене мочваре, па су поплавне површине данас знатно мање, али су и даље важна станишта бројних животињских и

где је формиран НП Балатонска узвишења. На том простору је богатство вулканских облика, термо-минералних извора, шумовитих и мочварних предела (заштићено је око 200 врста биљака, а овде свраћају бројне птице током својих миграторних летова). Уз обалу Балатона је неколико мањих градова са интересантним средишњим деловима, те неколико двораца и религијских објеката.

Мађарској припада мањи део Ниждерског (Ферто) језера које дели са Аустријом. Укупна површина језера је око 320 km² (са појасом трске), а Мађарској припада 47 km². Ово језеро је дуго 36 km, широко 12 km, док је максимална дубина 1,8 m, а просечна 0,8 m. Део језера је у оквиру НП Ферто-Хансг

и ту је станиште многих врста птица мочварица. У Мађарској је још око десетак интересантних језера, а посебно привлачна су Веленце и Хевиз.

Билни свет. У источном делу Мађарске, посебно на простору низијског Алфелда, природну вегетацију је чинила степа, која је у највећем делу култивисана. На западу државе и на планинама су листопадне шуме (на нижим висинама храст, изнад њега буква, јавор и бреза). На равничарским мочварним пределима уз реке простиру се низијске поплавне шуме (врба, топола, храст лужњак и др.). Под шумама је око 19% површине Мађарске (Herschy, Fairbridge, 1998; Natek, Natek, 2005).

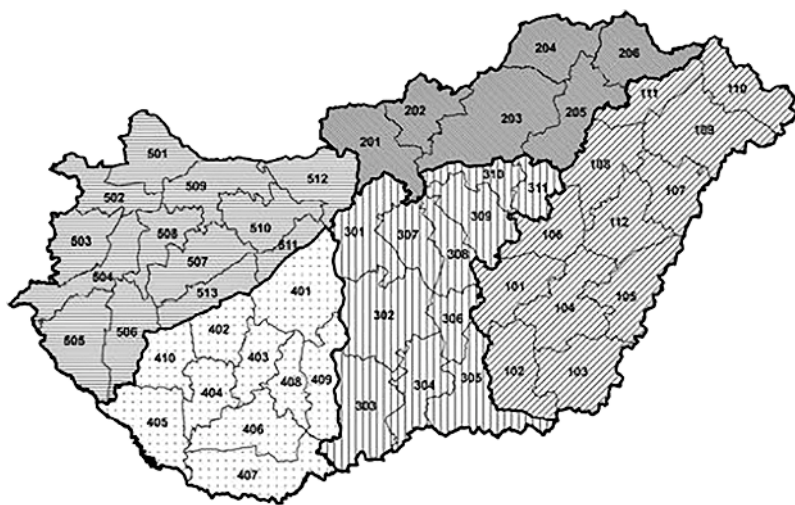
Историјски преглед ловства у Мађарској. Мађарско ловство има дугу традицију, још из времена Аустроугарске. Ловство као организована делатност настаје прилично рано, а препознатљивост у светским оквирима добија крајем XIX века када су организоване бројне изложбе трофеја дивљачи. Велики допринос ловству пружала је и изложба рогова која се организовала, од стране Националног ловачког удружења, сваке године у периоду од 1925. до 1944. године под вођством Надлер Херберта. Сем организовању изложби, Надлер се посветио и оцењивању трофеја, чије је основе и сам поставио и тиме стекао изузетну светску славу. Како би се одржале везе између

државе и ловачког друштва, 1947. године је основан Државни савез мађарских ловаца („Magyar Vadászok Országos Szövetsége“). Овај савез је стручно тело у области ловства које је имало задатак да стручно обучи ловце.

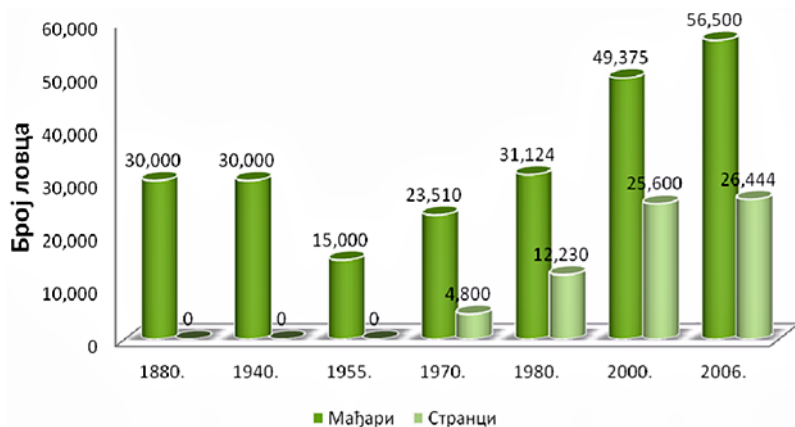
Од 1955. године управљање крупном дивљачи и стручно руковођење квалитет ове врсте дивљачи се значајно побољшава. Наредне године, односно 1956. почиње се развијати и ловни туризам у Мађарској. Прекретницу у томе је учинио одстрел 28 јелена чији су трофеји били изузетне вредности, а одстрел је извршен од стране иностраних ловаца из Немачке и Аустрије. У наредне три године број одстрелених јелена чији су трофеји са високом вредношћу расте на чак 441 јединке, што додатно утиче на развој и повећање промета ловног туризма.

Значајну улогу у Мађарској од 1989. године има Национални ловачки савез који је поново основан. Исте године је основана и ловачка комора Мађарске, чији је главни задатак да заступа и штити интересе ловаца, активно учествује у узгоју, заштити и планирању газдовања дивљачи пре свега стручним саветима, као и у заштити природе и доношењу закона у области ловства.

Број ловишта у Мађарској и њихови карактеристики. Према подацима Федерације асоцијација Европске уније за лов и заштиту (Federation of Associations for Hunting and Conservation of the EU - FACE) из 2010. године, 89.000 km² представља ловну површину Мађарске, што је заправо 86% од укупне површине ове европске државе. У власништву Мађарске се налази 1.370 ловишта, у овај број су побројане све институције које воде бригу о шумама, као и фарме односно приватна шумска газдинства и ловачка удружења. Од укупне ловне површине у Мађарској, 28% ловне површине је у приватном власништву, а остатак од 72% ловне површине се издаје у закуп од стране државе. Просечна површина ловишта у Мађарској износи око 6.000 ha, што је проистекло из чињенице да се већа ловишта простиру на површинама између 20.000 и 30.000 ha, док се мања ловишта простиру на површини од 3.000 ha (Слика 131). Струк-

▲ **Слика 158.** Ловни простори Мађарске (101-112 - Потисје; 201-206 - Северно побрђе и планине; 301-311 - Међуречје Дунава и Тисе; 401-410 - Прекодунавље; 501-513 - Северозапад са Балатоном
(Извор: www.vadaszat.net)

▲ **Слика 159.**

Број домаћих и страних ловаца у Мађарској у периоду од 1880. до 2006. године
(Извор: www.vadaszat.net)

туру површине ловишта чине пољопривредно земљиште и шуме, већи удео чини пољопривредно земљиште са 72% од укупне површине ловишта.

Министарство пољопривреде и регионалног развоја као и Министарство животне средине и воде представљају административна тела у Мађарској. Међутим, Мађарска национална ловачка комора представља најважнију институцију у мађарском ловству, јер она наступа и делује као јавно тело заступајући на тај начин интересе ловаца.

Ловно-туристички простори Мађарске.

Ловци у Мађарску иду ради одстрела европског јелена, јелена лопатара, дивље свиње, срне итд.

На слици 159. јасно се уочава пораст како домаћих тако и страних ловаца у Мађарској. Нагли пораст у броју се посебно при-

▼ **Слика 160.**

Ловна дивљач у Мађарској
(Извор: <https://passionandprey.com/hunting-in-hungary/>)

мети у периоду од 1980. до 2000. године. Као главни ловно-туристички простори у Мађарској издвајају се Ђулај (Gyula), Бакоњ, Геменц и Бусинфа (Bőszénfa). Сем ових ловних простора у Мађарској постоје и многи други простори које привлаче велики број туриста ловаца.

Ђулај као државна компанија управља са четири ловишта на простору округа Толна у Мађарској (Прекодунавље), на површини од 28.540 ha, али се никада међу ловцима неће чути Толна већ Ђулај. Ђулај је и назив једног од четири ловишта којим управља ова компанија, ту су још и Хугиз (Hőgyész), Пинцехели (Pincehely) и Ниметкир (Németkér). Свако од ова четири ловишта се може похвалити високо-трофејном дивљачи, по чему су и позната међу ловцима.

Бакоњ (Бакоњска шума - Северозапад) се за разлику од Ђулаја простире на много већој површини и то од чак 63.000 ha. Ловишта, којих има осам под овом управом се налазе на теренима са већом надморском висином, из простог разлога што се ова ловишта налазе у опсегу планине Бакоњ као и у делу Балатонских узвишења. У ловиштим компаније Бакоњ се углавном лови крупна дивљач попут европског јелена, јелена лопатара, муфлона и дивље свиње. Посебно се истиче муфлон, јер њему одговарају терени на већој надморској висини што доприноси већој трофејној вредности ове дивљачи.

Трофеј одстрелен 1986. године који је поставио и светски рекорд према ЦИЦ (CIC) поенима, одстрелен је у ловишту Геменц (на југу Мађарске уз Дунав). Ово ловиште се може похвалити да је тада одстрелен европски јелен имао трофеј у вредности од 271 ЦИЦ поена. Под управом Геменца се налазе четири ловишта и то истоимено ловиште - Геменц, затим Беда-Карапанча (Béda-Karapancsa), Хајош-Хомоки (Hajós-Homoki) и Ленеш-Корас (Lenes-Karasz). Укупна површина на којој се простиру ова четири напред наведена ловишта је око 71.000 ha, а заузимају простор у јужном делу Мађарске, у близини реке Дунав.

Ловиште Бусинфа (Прекодунавље) се простире на само 1.200 ha, што га сврстава у категорију паркова. Парк је простор богат

јеленима и дивљом свињом, о чему сведочи и податак да је овде одстрељен европски јелен чији је трофеј од 13,37 kg оцењен са 242 ЦИЦ поена.

Број и одстрел дивљачи у Мађарској. Мађарска има евиденцију, како стања броја дивљачи тако и одстрела, претходних више од сто година. Евиденција се врши у складу са законом, има за циљ да се подаци могу искористити за аналитичке поступке, мапирање, као и за лакше доношење одлука при планирању (Табела 7). Мађарска са овом националном базом података ловног потенцијала представља прву оперативну базу у вези са газдовањем дивљим животињама као и заштити животне средине, а која уједно омогућава коришћење географских информационих система те самим тим и географских анализа (Csány, Lehoczki, Sonkoly, 2010).

Као и код осталих земаља које улажу средства у развој ловног туризма и у Мађарској главни извор враћања тих уложених средстава и уопште прихода јесте организација лова и продаја меса одстрељене дивљачи (Табела 8). Ту су такође и трофеји, фо-

то-сафари и друге активности које прате лов.

Последњих година Мађарска је препознатљива као држава која остварује завидан приход односно суфицит од ловног туризма до чак 500 милиона фунти. Од оствареног прихода око 50% се улаже у развој станишта, промоцију лова, као и финансирање националне базе података ловног менаџмента и део средстава одлази за финансирање мониторинга рибних ревира.

Треба истаћи да страни ловци проведу у просеку три до пет ноћења, због чега морају да издвоје и до 3.000 евра. Последњих година је забележено да страни ловци често не долазе сами, већ са собом воде и остале чланове породице, што додатно утиче на повећање прихода не само ловног већ уопште гледано од туризма. Страни ловци који највише долазе у Мађарску су из Италије, Немачке, Аустрије, али ту су и ловци из Румуније, Пољске, Чешке, Србије, Хрватске, као и Туниса, Тајланда, Кипра и многих других држава.

Веома изражен квалитет трофејне дивљачи представља суштину лова у

Табела 7. Процењен број и одстрел дивљачи у Мађарској у периоду 2006-2016. године

Врста дивљачи	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Бројност							
Јелен	92.577	94.135	96.500	101.600	102.100	101.400	99.800
Јелен лопатар	30.043	30.467	33.200	32.700	35.100	33.800	33.700
Срна	366.552	355.667	365.600	375.100	370.600	359.200	357.300
Муфлон	10.985	11.493	12.300	13.200	12.600	11.900	12.100
Дивља свиња	106.734	105.838	109.800	120.200	105.200	105.700	101.700
Зеца	538.723	454.517	497.200	480.000	445.600	461.000	414.500
Фазан	761.729	612.807	678.800	611.200	560.100	630.400	581.500
Јаребица	32.435	24.838	22.800	17.700	16.300	16.000	14.100
Одстрел							
Јелен	41.000	47.700	47.700	53.100	53.700	53.600	---
Јелен лопатар	10.800	11.700	10.100	12.300	13.900	11.600	---
Срна	88.600	93.100	96.300	100.400	111.500	114.500	---
Муфлон	3.400	3.500	3.400	3.200	4.100	3.300	---
Дивља свиња	112.400	128.900	144.700	128.400	135.800	125.600	---
Зеца	78.800	98.900	85.100	76.500	84.700	69.100	---
Фазан	306.500	375.000	328.600	331.400	399.400	369.800	---
Јаребица	2.200	2.200	2.800	1.500	3.200	2.400	---

Izvor: www.ksh.hu

Табела 8. Приходи од ловног туризма у Мађарској у 2011. години

Врста прихода		Еври
Страни ловци	Зарада од лова	501.986.000
	Зарада од пружених услуга током лова	15.154.000
Домаћи ловци	Зарада од лова	269.436.000
	Зарада од пружених услуга током лова	21.231.000
Приход од живе дивљачи		1.062.113.000
Приход од одстрељене дивљачи		421.289.000
Остали приходи		807.100.000
Приходи од донација и спонзорства		165.198.000
Укупни приходи		3.263.511.000

Извор: Ристић, Сајко, Матејевић, 2013.

Мађарској, наравно поред оне његове основне функције да одржава ловни фонд на оптималном нивоу. Мађарска последњих година ради на томе да повеже разне видове туризма, те је приметан долазак стра-

них ловаца са осталим члановима породице. Тако уједно развијају ловни и културни односно, градски туризам, као и бањски и на тај начин користе како природне тако и друге туристичке атракције.

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА ЧЕШКЕ

Република Чешка је држава у Средњој Европи. Има површину од 76.870 km² и 10,7 милиона становника (Statistická ročenka České republiky, 2020), односно 139,2 ст./km². Она је „срце“ Европе, што јој уз добру саобраћајну повезаност даје изузетан положај, а то значи и релативно лак долазак туриста из великог броја европских земаља.

Природни услови омогућавају живот и узгој различите дивљачи, а релативно велика густина насељености са бројним насељима, ствара специфичне услове за развој ловног туризма.

Рељефни услови. Већи део Чешке заузима старе средњоевропске ниже планине и висоравни, које су изграђене од прекабријских стена (гранит, гнајс, кристаласти шкриљци). Виши део Чешке чини њен погранични појас. На југозападу, у граничном појасу са Немачком и Аустријом, је Шумава или Баварска шума (1.456 m на немачкој страни и 1.378 m на чешкој страни), која чини развође између Дунава и Влтаве. На северозападу су Рудне планине (1.244 m) које су у прошлости биле под шумама, са развијеним рударством до деведесетих година XX века, док се данас развија неколи-

ко облика туризма. Делови западне Чешке, Доуповске планине и Чешко средогорје су вулканског порекла па се ту јављају бројни термоминерални извори, а око неких су настале познате бање. На северу и североистоку, уз границу са Пољском, су Судети (највиши део Крконоше 1.603 m, где је истоимени национални парк), као највиши део Чешке. На истоку, уз границу са Словачком, су Западни Карпати (младе планине, доста кречњачких предела), са Јаворником (1071 m) као највишим делом. Средишњи део државе чине две котлине - Чешка и Моравска, између којих је Чешкоморавска висораван (875 m). Благо заталасана Чешка котлина, са широким речним долинама, нагнута је ка севрозападу, према Немачкој, где је уз границу и најнижа тачка Чешке, уз реку Лабу (131 m). Моравска удолина је нагнута према југу у правцу отицања Мораве и њен најнижи део (150-200 m) део је Панонске низије. У сливу Мораве (североисточно од Брна) је Моравски карст (и истоимени НП), атрактиван кречњачки крај (дуг 26 km, а широк 3-6 km), са бројним надземним и подземним облицима (вртаче, клисуре, пећине, јаме, понорнице и др.). Чешкоморавска ви-

► **Слика 161.**
Физичко-географски приказ, најважнија насеља и саобраћајнице
(Извор: https://cs.wikipedia.org/wiki/Cesko#/media/Soubor:Czechia-geographic_map-cz)

сораван (највиши део 837 m) испресецана је бројним рекама, а ту су и атрактивни стенски одсеци.

Клима Чешке је континентална, а вишим деловима планина прелази у планинску. У Прагу, у средишњем делу Чешке котлине, средња јануарска температура је $-2,6^{\circ}\text{C}$, средња јулска $17,9^{\circ}\text{C}$ и излучи се нешто преко 500 mm падавина (у средишњем делу Чешке и на југоистоку 500-700 mm). На североистоку у Острави средња јануарска температура је $-2,9^{\circ}\text{C}$, средња јулска $18,2^{\circ}\text{C}$ и просечно годишње се излучи 675 mm падавина (на западним планинским странама падне и преко 1.000 mm). На највишем делу Чешке, односно на врху Снешка, средња јулска температура је $8,3^{\circ}\text{C}$, а средња јануарска $-7,8^{\circ}\text{C}$. Највећа просечна количина падавина (око 1.700 mm) измерена је у месту Били Поток (на 430 m надморске висине), на западним падинама Судета. На највишим планинским просторима снег се задржава око 120 дана, а висина ретко прелази 50 cm.

Водe. Највећи део западне Чешке одводњава се преко Лабе према Северном мору (64%). У горњим токовима (планински сектори) реке су изградиле интересантне долине, понегде клисурастог облика. Када се таква подручја употпуне са шумским површинама, термалним изворима и другим природним или антропогеним вред-

ностима, стварају се вредне амбијенталне целине. Чешку завалу пресецају бројни водотоци, а поред Лабе значајније реке су: Влтава са притокама Лужницом, Сазавом и Бероунком, затим Охре, Јизера, Орлице итд. Највећи део Моравске одводњава се према Дунаву. У источној Чешкој најзначајнија је река Морава, која у доњем току представља границу Чешке и Словачке. Значајне реке у Моравској су и Дије, Јихлава и Свитава. Крајњи северни део - подручје Остраве, који се назива и Чешки Шљонск (Шлезивија), преко Одре и њених притока одводњава се према Балтичком мору.

Разноликост природе допуњава и **флорно-фаунистичко** богатство. Овај простор припада холарктичкој флорној области. Шуме прекривају 33% територије. У низијама доминирају мешовите шуме (буква, храст и црни граб), а на вишим теренима заступљене су шуме смреке, јеле и букве. У саставу врста, четинари превладавају (око две трећине) над листопадним шумама, иако је природни однос био обрнут. Ово је углавном последица масовне садње оморике, која је у Чешкој започела у XVIII веку. Шуме се најбоље развијају на просторима са преко 700 mm падавина, а траве су на површинама са мање од 600 mm падавина (југ и југоисток). То значи да би највећи део планинског простора требао бити под

Централно административно тело које управља ловством у Чешкој је Министарство пољопривреде, са изузетком управљања националним парковима, што је поверено Министарству животне средине. Локалне власти општина са проширеним овлашћењима задужене су за управљање ловиштима која се налазе на њиховој територији. Овлашћења административних региона са подељеним овлашћењима и општина са подељеним овлашћењима на просторима националне одбране поверена су Министарству пољопривреде. Административни послови националних паркова додељени су општинским и регионалним властима. Овлашћења административних области поверена су Министарству животне средине.

У Чешкој се статистичка евиденција бројности и оствареног одстрела дивљачи

води од 1966. године. Статистичку евиденцију о лову води Министарство пољопривреде у сарадњи са Заводом за статистику. Подаци за поједине територијалне јединице шаљу се подручним канцеларијама које их даље прослеђују општинским органима. За националне паркове евиденцију води Министарство за животну средину (Kogurová, 2011). Константна и прилагодљива методологија индивидуалних статистичких података омогућава праћење главних развојних трендова и стога правремено регулисање у тој области (Game Management Statistics). Државна административна тела за ловство користе статистичке податке за увид у управљање ловством, одржавање ловишта и лова и контролу. Подаци појединачних ловишта се међусобно пореде, а укупни подаци са међународним стандардом и трендовима у свету. Узимајући у обзир значај управљања ловом у области заштите дивљачи и природе као и ветеринарске медицине, периодични извештаји развоја популације појединачних врста су неопходни не само за заштиту и опстанак појединих врста већ и за превенцију од неконтролисаног повећања популације са свим негативним последицама, као што су уништавање шума и пољопривредних култура и преношења заразе од опасних инфекција.

Табела 9. приказује процењен број дивљачи у ловиштима Чешке као и остварени одстрел до 31. марта у посматраној години. Приметан је пораст популације крупне дивљачи, што је резултат оснивања све већег броја фарми у Чешкој које су фокусиране на приплод јелена, јелена лопатара, муфлона, док је заштита срне омогућила повећање њене популације на отвореним ловиштима.

За време боравка у Чешкој, страни ловци остваре у просеку три до пет ноћења, у зависности од врсте која се лови и метода лова. У ловном туризму ловци углавном не бирају дестинацију на основу расположивог квалитета и врсте смештаја, већ на основу ловишта. Просечна потрошња ловног туристе је значајно већа него у другим секторима туризма и износи 2.800 евра уместо 135 евра у другим секторима (Vajdics, 2003).

Табела 9. Број и одстрел одређених врста дивљачи на простору Чешке

Врста дивљачи	2015.	2016.	2017.	2018.
Број				
Јелен европски	28.223	29.495	29.789	30.289
Јелен лопатар	31.099	32.880	33.734	34.950
Муфлон	20.471	21.143	21.707	21.663
Срнећа дивљач	291.241	294.952	298.852	293.283
Дивља свиња	60.966	62.134	58.746	54.456
Зеца	240.045	242.751	229.545	238.310
Дивља патка глувара	118.779	116.932	107.398	115.168
Фазан	186.407	185.361	179.522	176.238
Лисица	76.366	76.342	78.727	75.438
Јазавац	27.564	28.269	28.287	29.200
Одстрел				
Јелен европски	23.978	26.152	27.878	28.287
Јелен лопатар	18.968	20.402	23.069	23.800
Муфлон	9.495	9.506	9.400	9.531
Срнећа дивљач	99.828	100.834	103.455	102.229
Дивља свиња	185.496	160.139	229.182	137.823
Зеца	36.181	32.785	26.729	28.941
Дивља патка глувара	255.195	249.560	238.511	238.346
Фазан	465.284	471.473	451.457	458.776
Лисица	83.932	76.475	72.806	67.445
Јазавац	3.477	3.453	4.044	4.000

Извор: www.czco.cz

Република Словачка заузима 49.035 km² и има 5,4 милиона житеља, а припада источном делу Средње Европе. Словачка је једна од слабије развијених држава Европске уније, а иако је у средишњем делу Европе, не налази се на најважнијим саобраћајним правцима. Чињеница да њен северни део заузимају Карпати (око 2.500 m висине), који су у попречном правцу теже проходни, утицала је на слабију посећеност ове државе. Но, релативно доста добра очувана природа привлачи љубитеље таквих услова, а међу њима су и ловци туристи.

Природни услови за развој ловног туризма. Међу природним вредностима Словачке доминирају рељефне, које употпуњују климатске, хидрографске и биогеографске.

Рељефни услови. Северни део Словачке је планинског карактера, где се од запада према истоку протежу Карпати - млађе венчане планине, са истакнутим гребенима, оштрим врховима, прекрасним видиковцима, стеновитим одсецима и остенацима, прерастима, лепим пећинама, ледничким долинама, цирковима, валовима, ледничким језерима, термалним изворима, кањонима и клисурама, где има доста простора погодних за зимовање и зимске спортове, за планинарење и друге облике рекреације, те за климатизам, ловни туризам и друго. Карпати испуњавају највећи део Словачке. Припадају млађим веначним планина-

ма, чија је морфоструктура формирана алпском орогенезом. Генерално имају правац запад - исток, са највишим врховима у средишњем делу северне Словачке. Уз границу са Чешком су Западни Карпати који имају правац југозапад - североисток, почевши од најужнијих Малих Карпата (754 m) северно од Братиславе, који према североистоку прелазе у Беле Карпате 970 m и Јаворник (1.071 m), а њих од Стражовских хорнати-на (1.214 m) и огранка Мале Фатре (1.709 m), који су источније а одваја их река Вах. Уз границу са Пољском су Словенски Бескиди (1.725 m) и Високе Татре - највиши део Карпата (Герлаховски штит 2.663 m, 29 врхова преко 2.500 m). Јужније, преко долине горњег Ваха је гребен Велике Фатре (1.592 m) и Ниске Татре (2.043 m). Између горњег тока Нитре и средњег тока Хрона је планина Втачник (1.346 m), а јужно од горњег тока Хрона је Словенско рудогорје (1.447 m), те нешто западније Штиавинско похорје (1.009 m) и Крупинско височје (1.044 m). Ове ниске планине се снижавају према државној граници и постепено прелазе у побрђе северне Мађарске. У источном делу Словачке, уз границу са Пољском су Ниски Бескиди (1.303 m), а североисточно од Кошица је Сланско похорје (1.092 m). Карпатски гребени, посебно татрански, су са стрмим врховима, а често и са великим падовима. У плеистоцену овде је постојао велики број

► **Слика 164.**
Физичко-географски приказ Словачке
(Извор: https://sk.wikipedia.org/wiki/Slovensko#/media/Súbor:Slovakia_general_relief_map)

ледника, који су оставили значајног трага у мезо и микро рељефу Словачке. Ледници су изградили веома интересантне валовске долине и формирали бројна већа или мања удубљења, у којима су се формирала језера. Планинске стране, долине и језера најчешће окружују шумски комплекси, те таква подручја имају изузетне амбијенталне вредности. Највреднији је сектор Високих Татри, са изузетним планинским гребенима (веома погодни за алпинизам и планинарење), бројним и интересантним рељефним облицима и другим природним појавама (заштићена природа).

Најнижи делови Словачке су јужни погранични простори, а права Панонска низија је на југозападу уз Дунав и границу са Мађарском (Братислава је на 136 m надморске висине) и на истоку уз реке Бодрог (94 m најнижа тачка Словачке), Ух и Ондаву. Ова низија је била под степом, која је највећим делом разорана. У Словачкој преко 80% територије има висину изнад 750 m, па је она планинска земља. С обзиром да је велики део планина и побрђа изграђен од кречњака, Словачка има стотине пећина, од којих је 30 отворено за јавност. Тренутно је пет словачких пећина под заштитом Унеска. То су Добшина ледена пећина, Домница, Гомбасечка, Јасовска и Охтинска арагонитна пећина. Туристички познате су и: Белианска, Демановска и Бистрианска пећину.

Клима Словачке је континентална и планинска, са сменом утицаја влажније океанске и сушније и хладније са истока Европе. Средње јануарске температуре крећу се од -2 °C, у нижим деловима Словачке (Братислава), од -3 до -4 °C на истоку (Прешов), до -7 °C у планинском делу (Високе Татре). Средња јулска температура у Братислави је око 20 °C, у Прешову 19 °C, а на Високим Татрама 13-14 °C. Количина падавина на западу је од 660 mm у Братислави, до око 1.000 mm на деловима Карпатима (понегде и преко 1.500 mm), а на побрђима око 720 mm, док се у Прешову излучи око 630 mm, те јужним низијским просторима око 550 mm. Виши планински делови, посебно Татре, имају дуготрајан снежни покривач, до пет месеци, што омогућава дугу сезону

зимских спортова. Планински делови, уз друге погодности, имају и благотворна ваздушна струјања, па су неки локалитети добили значај ваздушних бања.

Воде. Најзначајнија река је Дунав (у Словачкој 172 km), која са Карпата прима многобројне водом богате притоке. Дунав у Словачку улази око 12 km западно од Братиславе, а око 15 km низводно од овог града постаје погранична река (Словачка - Мађарска) и као такав тече све до места Соб северно од Будимпеште. Туристички значај Дунава је све већи, а очекује се још већа важност ове реке. Југоисточно од Братиславе Дунав и његов рукавац Мали Дунав формирали су Велико Житно острво дуго око 90 km, чије се обале и унутрашњост су туристички активирани. У овом низијском делу Словачке у Мали Дунав или Дунав улива се неколико значајних река: Морава (378 km, у доњем току погранична са Чешком) Вах (433 km - најдужа словачка река), Нитра (197 km), Хрон (284 km) и Ипељ (233 km). Горњи токови Ваха и Хрона долазе са Високих односно Ниских Татри, а на том сектору примају и велики број притоке. Ту ови водотоци најчешће теку прекрасним ледничким долинама, које су својим радом делимично преобликовали. Неки од ових водотока извиру из ледничких језера или протичу кроз њих, што даје још већу вредност читавом крају, а треба додати и веома интересантне водопаде и брзаке, на одсецима или у речним сужењима кањонског или клисурастог типа. Водотоци у источном делу Словачке теку према Тиси (Сајо, Ондава, Бодрог, Хорнад, Лоберец и Ух), а део источних Високих Татри, преко реке Попрад отиче према Висли, односно Балтичком мору. У Словачкој је велики број термоминералних извора и бањских места. Речне долине и планински предели су веома добра станишта за бројне животињске врсте.

Биљни и животињски свет је веома разнолик са око 11.000 биљних и 29.000 животињских врста. Вегетација овог простора припада холартичкој флорној области. Шуме се најбоље развијају на просторима са преко 700 mm падавина, а траве (степске) су на површинама са мање од 600 mm падавина (југозапад и југоисток). У Словачкој је око

44% територије под шумом (60% листопадна, 40% четинарска). У нижим пределима су листопадне шуме (храст, црни граб), на висинама 550-1.200 m расту мешовите (буква, смрека, јела), а на 1.200-1.500 m четинарске шуме (смрека), док су највиши планински простори под травама или камењарима. Највећим делом шумама које се налазе у државном власништву газдује државно шумарско предузеће «Леси СР», а мањим

▲ **Слика 165.**
Административна подела Словачке
(Извор: <https://www.quora.com/What-are-some-similar-words-in-Slovak-and-English>)

делом газдују Шумско-пољопривредно газдинство Улич, војска, као и образовно-научне установе. После глацијације на планинском простору је заостало доста реликата и арктичких ендема. На планинама очувана је и вредна фауна. Најзначајније врсте су вук, медвед, рис, мрмот, дивокоза, видра, куна, а има и јелена, фазана, јаребица, дивљих патки, дивљих гуски, рода, тетребова, орлова итд. Да би што боље очувала флорно-фаунистичко богатство Словачка је основала девет националних паркова површине 317.890 ha. То су: Мала Фатра (источно од Жилине), Велика Фатра (југо-источно од М. Фатре), Ниске Татре (код Банске Бистрице и Попарда), Високе Татре (северно од Попарда), Пијенини (око реке Дунајец), Словенски рај (пored Спешке Нове Веси), Муранска планина (највиши део Словачког рудогорја, југоисточно од Ниских Татри), Полонини (североисток - Буковске вежи уз границу са Пољском) и Словачки крас (југоисточни део Словачког рудогорја - западно од Кошице). Поред тога, у Словачкој је заштићено и 14 природних предела површине 515.001 ha, као и 1.093 мањих заштићених целина. Укупно је заштићено око 28% територије државе.

Административна подела Словачке. Република Словачка је административно подељена на осам региона, где сваки регион има свој центар: Братиславски - Братислава; Кошички - Кошице; Нитријански - Нитра; Прешовски - Прешов; Тренчијански - Тренчин; Трнавски - Трнава; Жилински - Жилина; Банскобистрички - Банска Бистрица.

Ловство у Словачкој има дугу традицију која потиче из Аустро-Угарске монархије и која се заснива на одрживом коришћењу дивљачи. Организовано ловство у Словачкој је релативно касно настало у односу на друге државе у Европи, укључујући и Србију, али су Словаци веома брзо напредовали и прикључили се европским државама са уређеним ловством. Ловачки савез Словачке је представљао покретача нових идеја из области ловства, као и институцију која их је примењивала у пракси. Словачка представља прву земљу у Европи где су муфлони насељени у отворена ловишта. Ловачки савез Словачке је учествовао у стварању идеје за оснивање ЦИЦ-а. Упркос релативно малом и незадовољавајућем броју дивљачи почетком XX века, Словаци су успели да, у периоду од 50 година, обнове бројност стриктним забранама и одрживим коришћењем. Данас је бројност дивљачи у Словачкој на задовољавајућем нивоу, а неке врсте дивљачи као што је медвед се јављају у прекомерном броју. Организоване делатности у сектору ловства почињу након 1920. године оснивањем Ловачког савеза Словачке (Slovenský poľovnícky zväz - SPZ). Након Првог светског рата и распада Аустро-Угарске монархије, настаје Чехословачка у којој се независно један од другог стварају Ловачки савези Чешке и Словачке. У периоду до Другог светског рата највећи број ловишта био је у приватном власништву са веома разноврсном структуром поседника. Ловишта са већим површинама су се налазила у власништву аристократа, док су се ситнији поседници удруживали ради укрупњавања поседа и повећања прихода. Након Другог светског рата долази до национализације целокупног шумског земљишта, и сва ловишта прелазе у државну својину. Овај период се одликује веома строгим надзором од стране држа-

броволној бази. За Ловачки савез Словачке карактеристично је да не поседује ниједно ловиште, него сва ловишта изнајмљује од различитих власника. У данашње време, понајвише ловишта изнајмљују од приватника, а држава их преко својих локалних органа контролише. Сви трошкови газдовања у ловишту падају на терет чланова, али такође и сви приходи. Рентирање зависи од бонитета ловишта, као и од врсте дивљачи. Изнајмљивање се наплаћује по једном хектару годишње. За крупну дивљач основни параметар је јелен, а све остале врсте се према њему рачунају, нпр. 1 јелен = 2 лопатара = 3 муфлона. Као још једна делатност коју Ловачки савез Словачке обавља је издавање ловних дозвола. Постоје четири врсте ловних дозвола, које су наведене у тексту који следи.

1. Професионалне ловне дозволе - издају се особама које имају универзитетско знање из области ловства или шумарства. Ова дозвола се издаје на пет година и њен власник не мора бити члан Ловачког савеза Словачке.
2. Нормалне ловне дозволе - издају се особама које се ловом баве из хобија. Кандидат мора да стажира годину дана у неком ловачком друштву, где мора да обавља све делатности на гајењу и заштити дивљачи. Након завршеног стажирања кандидат добија дозволу да похађа курс који траје седам месеци (од фебруара до новембра). Курс се састоји од практичног дела као што је стрељаштво, за који је надлежно Министарство унутрашњих послова преко својих локалних органа, и теоријског дела за који је надлежан окружни огранак Ловачког савеза Словачке. Дозволе издаје Окружна канцеларија за шуме (Obodný lesný úrad), а кандидат постаје члан окружне организације СПЗ-а, са обавезом плаћања годишње чланарине.
3. Студентске ловне дозволе - издају се студентима на годину дана.

4. Ловне дозволе за странце - привременог су карактера.

Државно предузеће „Шуме СП“. Државно предузеће „Шуме СП“ састоји се из 169 шумских управа из 26 газдинства, две специјализоване компаније као и неколико центара за гајење коња, туризам, пилана и погона за производњу биомасе. Тренутно газдује са 1.010.252 хектара шуме, што је близу половине укупне површине под шумама. Државно предузеће „Шуме“ користи 136 ловишта укупне површине око пола милиона хектара, а још око пола милиона хектара рентира од приватника. Око 3.000 иностраних ловаца годишње посети „Шуме СП“, од којих је највећи број из Аустрије, Немачке и Чешке. „Шуме СП“ им нуде смештај у три замка, два хотела или 320 ловачких кућа. Највећи интерес код страних ловаца је за карпатског јелена, затим за дивљу свињу, фазана и срну. Велико интересовање влада за лов медведа, који је права атракција, али годишње се одстрели свега 10 јединки од 15, колико је дозвољено (www.lesy.sk).

Број и одстрел дивљачи. Број, планирани и остварени одстрел, као и губици дивљачи за 2018. годину дати су у Табели 10.

Ловство у Словачкој спада у развијенија ловства у Европи. По питању газдовања дивљачи посебно запажене резултате у претходном периоду су постигле „Шуме СП“ које газдују одређеним бројем ловишта. „Шуме СП“ су у претходном периоду годишње остваривале и до 2,5 пута веће приходе на 100 ha у односу на друга ловишта са којима газдује Ловачки савез Словачке и други корисници. Овако значајни приходи од ловства у шумским ловиштима остварена су због чињенице да се у ловном туризму реализује продаја крупне трофејне дивљачи која је вишеструко скупља у односу на ситну дивљач, али, са вишеструко већим улагањима при узгоју крупне дивљачи.

Табела 10. Број и одстрел одређених врста дивљачи на простору Словачке за 2018. годину.

Врста дивљачи	Број	Планирани одстрел	Остварени одстрел	Губици
Јелен европски	69955	48629	42937	3661
Јелен лопатар	20447	16459	14677	765
Муфлон	13276	7176	5544	243
Срнећа дивљач	105789	39612	25856	11378
Дивља свиња	41723	62499	59253	976
Дивокоса	163	10	10	1
Фазан	148199	88376	79132	6189
Зеца	156887	16629	12907	1667
Пољска јаребица	3378	3130	2727	26
Медвед	2340	19	17	20
Лисица	32895	-	18932	584
Шакал	317	-	37	1
Вук	2561	-	31	4
Рис	170	-	-	-

Извор: www.forestportal.sk

ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА СКАНДИНАВИЈЕ

Под простором Скандинавије, као делом Северне Европе, за потребе овог текста, подразумевамо територије Норвешке, Шведске и Финске. То је најсевернији део Европе, што му даје периферан положај, па је то, уз хладнију климу, утицало и на мањи број туриста у односу на остали део Европе. Овај простор је са специфичном природном средином, па је због тога и туристичка активност прилагођена таквим условима. То је регија у којој туристички трендови имају углавном атрибут „домаћи“, било да се ради о норвешкој обали и њеним фјордовима, снежним просторима северне Шведске, бројним језерима и шумским просторима Финске. У међународном туристичком промету овај простор нема већи значај, мада и овде број страних туриста лагано расте. У недостатку развијеног купалишног туризма (мора и језера релативно хладна), ове земље развијају комплексни домаћи туризам, како на бази оних елемената природе који могу бити у функцији туризма тако и преко комплексне организације туристичких активности, која је у ствари одраз начина живота народа који овде живе. Познаваоци прили-

ка кажу да је за народе овог простора „туризам нешто свето“. Наиме, ради се о томе да ове земље имају релативно висок стандард, да у њиховој култури живљења рекреација и контакт са природом имају своје вредности, да је географски положај целе Северне Европе изван великих туристичких исходишта Европе, која се, поред осталог, „окренула“ углавном купалишном туризму на Медитерану и планинском туризму алпског типа. То су основни разлози што су се ове земље определиле за развој домаћег туризма. Но, увиђа се и значај ловног туризма, који, с обзиром на потенцијале, има добру перспективу.

Природна основа за развој ловства. Простор Норвешке (323.878 km², 5,4 милиона становника), Шведске (450.295 km², 10,4 милиона становника) и Финске (338.465 km², 5,5 милиона становника) карактеришу разнолики природни услови, са израженим екстремима, који утичу на карактеристичности, што је условило и размештај животињског света, односно дивљачи.

Рељефни услови. Рељеф Скандинавског полуострва је веома разноврстан. На за-

паду, уз Атлантик, на приморју Норвешке, само понегде се јављају веома уске равнице, а изнад читаве обале стрмо се издижу Скандинавске планине. Обала Норвешке је веома разуђена (25.148 km на полуострву - на том простору растојање по ваздушнј линији је 2.650 km, па је коефицијент разуђености 9,5, са обалом острва укупна дужина је 83.281 km), са бројним заливима фјордовима и острвима (око 50.000 острва, остенака и хриди). Фјордови су уски, дугачки (најдужи Согне фјорд са 204 km), дубоки заливи стрмих страна, некадашње ледничке долине (валови) који су потопљени након отапања леда. До око пре 12.000 година, читав Северна Европа, северни делови Централне Европе, знатан део Источне Европе, северне Азије и Северне Америке прекривао је јединствени ледени покривач, који је над Скандинавијом имао дебљину и до 3.000 m. Скандинавске планине (старе каледонске), заузимају највеће делове Норвешке и Шведске, са голим платоима (фјел) на 1.500-2.000 m, изнад којих се издиже неколико врхова преко 2.000 m (највиши Галдхепиген 2.469 m, Глитертинд 2.464 m). С високих платоа, који су покривени ледом спуштају се бројни леденици (Плавша, 2016; Simensen, Erikstad,

Halvorsen, 2021). Како је већ поменуто, Скандинавске планине се стрмо издижу изнад атлантске обале, али се постепено спуштају према истоку и југоистоку, односно ка Скагераку, Категату, Балтичком мору и Ботничком заливу. У јужној Шведској је нижа висораван просечне висине 200-300 m. Висораван Смоланд је прекривена моренским седиментима, те је земљиште неплодно, а самим тим и сиромашније и биљним и животињским светом у односу на остатак Шведске. Према југу, висораван Смоланд спушта равницу Сконе која представља најплодније тло јужне Скандинавије. Северније од Смоланда је језерска депресија која је оивичена Скагераком и Категатом са западне и Балтичким морем са источне стране.

Простор Финске (источни део Скандинавије) је део Балтичког штита у чијој грађи доминирају кристаласти шкриљци, гнајс и старе вулканске стене. Јужни и централни делови Финске (око 80% територије) су покривени моренским наносима. Ови простори су благо заталасани, просечне висине око 200 m. Унутрашњост је претежно валовита и брежуљкаста. Виши су предели на северозападу (Финска Лапонија), где је и

► **Слика 167.**
Физичко-географски приказ Скандинавије
(Извор: <http://alas.matf.bg.ac.rs/~mro4181/osnovi/semi/skandinavija.html>)

▲ **Слика 168.**
Геирангер фјорд
у Норвешкој (на
листи светске
баштине УНЕСКА)
(<https://en.wikipedia.org/wiki/Geirangerfjord#/media/File:Geirangerfjord>)

највиши врх Халтиантунтури (1.324 m). У североисточном делу Финске и у Лапонији висине досежу местимично 700 m, док се у унутрашњости налазе брежуљци од 100 до 300 m висине. Обални појас је 40-70 km широка низија. Обалу карактеришу заливи и многобројна острва. Крајњи исток, уз границу са Русијом, има велики број језера и нижи рељеф (Давидовић, 1999).

Климатски услови. Различите надморске висине, географска ширина, као и утицај топле морске Голфске струје, условили су велике климатске разлике, што је утицало на размештај биљног и животињског света. Због утицаја Голфске струје, клима обалских западних делова Скандинавије је измењена, па се на обалама Норвешке не ствара лед. За разлику од овог простора, Ботнички залив, током хладнијег дела године, замрзава се више месеци. Планинска (алпска) клима заступљена је на средишњим деловима Скандинавских планина. Одликује се дугим и хладним зимама и свежим, кратким летима. Како су падавине у хладнијим месецима у облику снега, то не погодује врстама ситне дивљачи. Негативни утицаји овог климата јесу смањење природних извора хране, као и природне отпорности врста, тако да су у овим пределима углавном заступљене поларне врсте које су оспособљене да преживе сурове природне услове (Давидовић, 1999). Северне крајеве полуострва карактерише субполарна клима (снежни покривач око седам месеци), тако да веома краткотрајно лето и мало инсолације ограничавају пољопривредне активности. На крајњем северу влада по-

ларна клима (снежни покривач током целе године) која онемогућава било који вид пољопривредних активности. То су предели вечито под снегом и ледом. Крајњи југ Скандинавског полуострва одликује се измењеном континенталном климом, где су летње температуре нешто ниже него што би се очекивало за ову географску ширину, а зиме нешто оштрије (снежни покривач око три месеца) у односу на континенталну, са тим да се ова разлика повећава са повећањем северне географске ширине (Група аутора, 1990).

На југоистоку Норвешке лето је топлије него у приморском појасу. Због утицаја Атлантског океана, нарочито Голфске струје и западних ветрова, температуре су више него у другим крајевима на истим географским ширинама. Зиме се арктички утицаји са Барентсовог мора шире по целом северном делу Норвешке (Финмарк). Лето је у унутрашњости југоистока Норвешке топлије него у приморском појасу. Просечна температура ваздуха током јануара износи од -7 °C код насеља Алта на крајњем северној обали, те од -1 °C до 1 °C на средњем приморју до 2 °C на југу (на Свалбарду је средња јануарска -11 °C, док је на југоисточној обали у Ослу -2 °C - мањи утицај Голфске струје). Средње јулске температуре крећу се од 7 °C на Свалбарду, преко 12-13 °C на северној обали и 15-16 °C на средњој обали, до 16-17 °C код Осла. На вишим надморским висинама на платоима и планинским врховима (изнад 1.500 m средње јануарске температуре су -5 °C до -10 °C, а јулске 5-7 °C, па су и средње годишње -2 °C до -5 °C. Скандинавске планине, правца север - југ спречавају утицаје са Атлантика, па је клима на југу Шведске измењена океанско-континентална, у средишњем делу оштро-континентална, а на северу субполарна. Просечна је јануарска температура ваздуха на југу Шведске 1 °C, на северу у Лапонији -14 °C, а јулска на југу 15-17 °C, на северу 11-15 °C. У северном делу Ботничког залива море је залеђено до 6-7 месеци, а на југу до 2 месеца. У Финској средња јануарска температура је од -3 °C на југу (негативне средње температуре око 100 дана), до -14 °C на северу, а за врло хладних зима и до -30 °C, па чак

и -35 °C. Средња јулска температура на северу је око 10 °C, а на југу око 15 °C. У јужној Финској зима траје 130-150 дана, а у северној 170-210 дана. С обзиром на северни положај Скандинавије трајање сунчевог сјаја је мало. У Ослу просечна годишња осунчаност је око 1.700 h, у Трондхејму око 1.600 h, а према северу се смањује. Крајњи север Скандинавије, око пола године карактеришу поларни дани, а другу половину поларне ноћи. Највише падавина примају западне падине Скандинавских планина (на северу 1.000 mm, на југу 3.000 mm, у неким заливима и 5.000 mm). Годишња количина падавина опада од Скандинавских планина (500-1.100 mm) према истоку (400-600 mm) и од југа (600-1.100 mm) према северу (300-500 mm). Снежни покривач на северу Норвешке, Шведске и Финске траје 6-7 месеци, на платоима и планинским гребенима 9-10 месеци, а на највишим пределима током целе године. На југоистоку Норвешке и на југу Шведске снег траје 3 до 4 месеца, а на југу Финске од 4 до 5 месеци.

Генерално посматрајући, клима Скандинавије не погодује животу дивљачи. Већини дивљачи веома ниске температуре представљају проблем како због изазивања смрзавања тако и због отежавања правилне исхране. Како су у неким пределима ветрови честа појава то може представљати проблем у процесу репродукције јер ветар разноси мирисе и тако отежава проналажење партнера. Због овакве климе дивљач је осуђена да живи у крдима, јатима и чопорима (лакше проналази храну и безбедност) што је са аспекта здравственог стања веома ризично због појаве и лакшег ширења заразних болести (Марић, 2003). Са друге стране природа је обдарила дивљач која живи на овим теренима те су аутохотне врсте привикнуте на овакве услове и са лакоћом подносе овакве услове. Да је природа направила равнотежу доказује и то да је ирвас једина врста папкара код које и мужјак и женка имају рогове, јер им је оно главно оруђе у проналажењу хране. Због веома неповољних услова, већина врста ситне дивљачи која насељава већи део Европе овде нису настањене. Главни разлози за то су мали проценат територије са нижим

теренима, али и чињеница да се Скандинавија простира на крајњем северу Европе где клима не омогућава најбоље услове за живот као што су природни извори хране, инсолација и температура. На брдовитим пределима и нижим планинама успешно живе и ситне и крупне врсте дивљачи као што су јелен, ирвас, поларни зец, дивља патка и гуска, тетреб, снежница, лештарка итд. Највиши терени су погодни за високопланинску дивљач, којима сама биологија и начин живота захтева управо такве биотопе. То су врсте које могу опстати и када је хране у оскудици, које су отпорније, или које падају у хибернацију (зимски сан). Овој групи припадају: дивокоза, лос, муфлон, сика јелен, рис, ракунопас, сви зац, тетреб, ружевац, снежница, лештарка, медвед, вук, поларни зец, веверица, поларна лисица и друге.

Воде. Скандинавија је са три стране окружена морима и океанима, а само на истоку има копнену границу. Како је већ помињано, западне обале се не замрзавају због утицаја топле Голфске струје, док је Ботнички залив замрзнут 6-7 месеци, Балтичко море уз обале јужне Шведске залеђено је око два месеца. Све ово важно је за туристичка путовања.

Речна мрежа у Норвешкој и Шведској је густа, а реке су кратког тока, с великим падом (посебно у Норвешкој), па има много атрактивних брзака и високих водопада (и по неколико стотина метара), посебно у време отапања снега. Највећа река у Норвешкој је Глома (дуга 611 km) на југоистоку, те Тана (360 km). На западу се притоке Норвешког и Северног мора не залеђују, а на северу притоке Барентсовог мора су залеђене 5-7 месеци. У северном и средишњем делу Шведске најважније су реке: Торне, Луле, Скелефте, Виндел, Ангерман, Индалс, Љуснан и Сал, а у јужном Лаган, Атран, Гота и Клар. Око 4% површине Норвешке отпада на језера. Највеће је Мјоса (366 km², дубина 450 m). Ледници запремају површину од 4.600 km², највећи је Јостедал. Неколико хиљада глацијалних и тектонско-глацијалних језера обухвата око 8% Шведске територије. За унутрашњу пловидбу важна су језера: Вонем, Ветерн, Хјалмарен и Мела-

рен (Мелар, 1.400 km²). Финска или Суоми („Земља језера“) има око 70.000 углавном глацијалних језера, која су настала у валовитим теренима скандинавског штита. Највеће је језеро у југоисточном делу Саима, у средишњем Паијане, на западу Наси, док је северније Оули. Језера и реке су углавном повезани и чине непрегледни хидросистем, веома важан за добијање електричне енергије и за сплаварење дрва, посебно реке Торино и Кеми, на северу Финске. За сплаварење је у Финској подесно око 10.000 km река, а за чамце и моторне бродове око 3.600 km пловних путова.

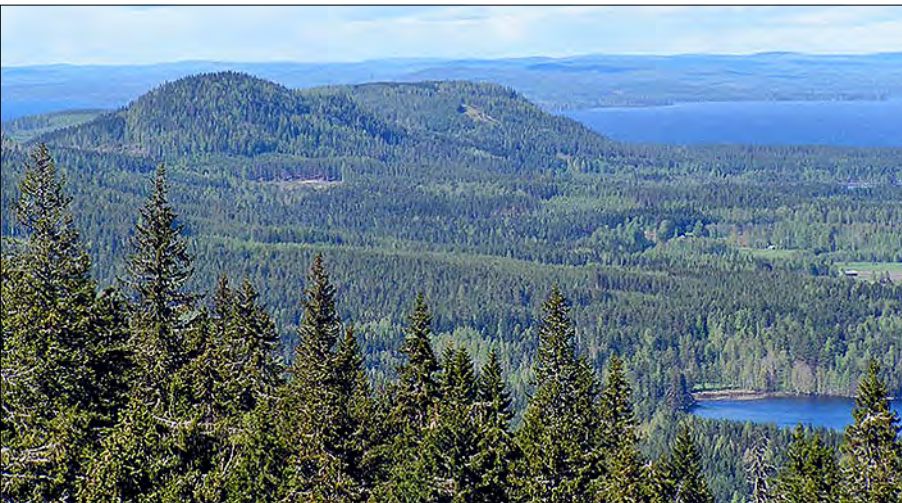
Захваљујући богатој речној мрежи и бројним језерима простор Скандинавије у потпуности задовољава животне услове за велики број животиња. Већина река и језера су богати рибом која представља храну за многе врсте. У већини речних долина ус-

налазе на првом и другом месту. Западни делови Скандинавије су у погледу шума знатно сиромашнији, мада су у поређењу са остатком Европе ипак богатији. До 63° северне ширине успевају листопадне (храст, јавор, бреза, липа), од 63° до 68° четинарске шуме, а даље према северу тундра с грмовитим брезама и врбама. Пошто је терен често неприступачан то се одражава и на пољопривредну производњу, те ови крајеви, тачније Норвешка, имају најмање обрадивих површина у Европи.

Скандинавски масив је обрастао четинарском шумом (тајга), која допире до 800 m на које отпада око 85%, а изнад њих се простиру брезове голети или простор под сталним снегом (Група аутора, 2006). Како се терен лагано спушта од Скандинавског масива ка Ботничком заливу, тако и шуме лишћара заузимају веће проценте. На територији Шведске која је 57% под шумом, четинари заузимају око 60% шума и доминирају у северним пределима. Исток Скандинавије, односно Финска, је најбогатији простор са шумама (углавном четинари) у Европи. Чак око 70% Финске је под шумом. На североистоку Финске су тундре које су сиромашне стаблима али богате лишајевима и маховинама, са мочварним површинама, а у летњем периоду су станиште многих птица.

Осим биљног богатства, Скандинавија је богата разним животињским врстама од којих су многе ловне врсте, а многе представљају природну реткост. Овде су присутне врсте као што су тетреб, тетреб ружевац, лос, медвед, вук, јелен, јелен аксис, сика јелен, срндаћ, мошусно говече, рис, дивља патка, дивља гуска, свиња, поларни зец, поларна лисица, лештарка, снежница и остале јер је бројност таква да трајна заштита ових иначе ретких врста, није неопходна.

Мора која окружују Скандинавске земље, су веома богата рибом, посебно око острва на северу и северозападу, где су најбогатија ловишта бакалара у свету. Воде су богате рибом због веће концентрације кисеоника у њој, већег броја планктона, далеко мањег загађења и транспорта. На многим острвима рибарство је главна привредна грана.

▲ **Слика 169.** Тајга у НП Коли на југоистоку Финске (Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Koli_National_Park#/media/File:Koli_hill_view.jpg)

лови омогућавају узгајање култивисаних пољопривредних биљака, где дивљач проналази храну и заклон. Постојање речних долина и плавних површина неопходни су крупној дивљачи (јелен, дивља свиња) због каљугања у блату јер се на тај начин бране од паразита. Велике површине под језерима, рекама, мочварама пружају идеалне прилике за гајење свих врста дивљачи које насељавају ове крајеве, поготово ако се томе дода да се суше које праве огромне штете овде никада не појављују.

Биогеографски услови. Скандинавске земље спадају међу најпошумљеније на свету, нарочито Финска и Шведска које се

Ловство у Скандинавији је веома развијено. Све три земље се одликују великим процентом ловаца у укупној популацији, а релативно велики број међу ловцима су жене. Захваљујући релативно малој густини насељености, природним богатствима и пре свега великој бројности дивљачи и дисциплини ловаца, ловство је на веома високом нивоу (www.face.eu).

Осим што је 70% територије Финске под шумом, оранице заузимају 8%, под водом је око 10% територије државе, а остали део је неплодна површина, па се може констатовати да такви односи одговарају животу одређене дивљачи. У Финској је регистровано око 308 хиљада ловаца што чини 5,6% становништва што је један од највећих удела ловаца у становништву, посматрајући све државе Европе (Табела 11). Посебне дозволе се издавају за лов са луком и стрелом, за

представља неплодно земљиште. У Шведској лови око 290 хиљада ловаца, односно 2,8% популације чине ловци. Ловачка асоцијација је подељена на девет регија које се састоје од 24 ловачка клуба. Ловство је веома популарно у Шведској, што осим великог броја ловаца доказује и први закон из области ловства који датира још из XIII века. Лов са птицама - соколарење, као и хајке су у овој земљи забрањени. Употреба вештачког извора светла је забрањена осим у случају када се лове лисице које имају беснило, остали предатори, дивље свиње и када се врши јамарење (лов на лисицу или јазавца). Такође је дозвољен и лов са мамцима или са вабилицама за дивљач. Пуцање из чамаца није дозвољено, и уколико ће ловац да испоштује морална начела и ловну етику, тј. ако за време кретања чамца примети дивљач, да би пуцао морао би да сачека најмање један минут. Лов

Табела 11. Статистички показатељи о ловству на Скандинавском полуострву

Држава	Површина km ²	Број ловаца	Број становника у милионима	Удео ловаца у укупној попул. (%)
Финска	338.465	308.000	5,5	5,6
Норвешка	323.878	190.000	5,4	3,5
Шведска	450.295	290.000	10,4	2,8

Извор: www.face.eu

лов са псима, и за лов замкама. Соколарење је забрањено. Ловство је организовано тако да право лова има власник земље. Власник земље може дати своју земљу у закуп Ловачком савезу. Данас у Финској има око 4.500 ловачких удружења која изнајмљују земљишта величина од 2.000 до 10.000 хектара. Највише земљишта има у приватном поседу 63%, затим у државном 24%, компаније имају 9%, а остали 4%. Заштићене површине као што су национални паркови, резервати, предели дивљине и слично заузимају површину од око 8,4% и на њима се не лови. Ловне врсте у Финској су медвед, вук, срна, јелен, сика јелен, вирџинијски јелен, муфлон, ирвас, рис, поларна лисица, дивља патка и гуска, јаребица и фазан (www.face.eu).

Само 7% територије Шведске чине оранице, шуме се простиру на око 57% територије, док је остатак под водом, снегом или

са замкама је дозвољен, али свака замка мора да прође ригорозну контролу националног ветеринарског института. Да би страни ловци могли да лове у Шведској пре тога морају да положи тест који садржи и практичан део. Врсте које се лове су: лос, јелен, јелен лопатар, срнећа дивљач, зец, кунић, медвед, дабар, јазавец, лисица, дивља патка, дивља гуска, твор, фазан, врана и многе друге. Ловна сезона на већину ловних врста траје од августа до фебруара. Сезона није иста за све врсте, али није ни иста за једну врсту на целој територији. На пример, лов на лоса у северним и централним деловима почиње почетком септембра, док у јужним крајевима земље почиње средином октобра. Лов са псима је дозвољен ако су пси расни ловни пси, а када се лови крупна дивљач чак је и обавеза ловца да крај себе има пса крвоследника, да би се пронашла дивљач уколико дође до рањавања (www.face.eu).

Око две трећине територије Норвешке је више од 600 метара надморске висине, а средњи и нижи делови планина су углавном под шумом, док су највиши планински простори са веома мало вегетације или под снегом, а површине под ораницама су мале - око 3% територије. Највећи део ораница (70%) налази се на југоистоку земље која је уједно и најгушће насељена, па је то неповољан моменат по дивљач у смислу коришћења природних извора хране. У Норвешкој има око 190 хиљада ловаца који чине око 3,5% укупне популације. Ловство је организовано у 19 регионалних ловачких асоцијација, које укупно чине 570 ловачких клубова. Ловство је организовано тако да право лова има власник земље која је државна или у приватном власништву. Власник земље може дати своју земљу у закуп Ловачком савезу Норвешке. На државним поседима право лова на ситну дивљач и ирвасе имају само домаћи ловци, док страни ловци могу да лове крупну дивљач као што су лос, јелен, срна итд. На приватним поседима уз присуство ловне асоцијације лов на ситну дивљач али и осталу крупну, међу њима и ирвасе је дозвољен и за странце. Све особе (ловци) који нису уписани у регистар норвешког ловачког клуба, пре лова морају да положи тест из пуцања и познавања оружја. Минимална старост за лов на ситну дивљач је 16 година, а на крупну 18 година. Дозвола за лов се може поручити и пре него што ловац дође у одређену дестинацију, али може да уђе у Норвешку са својим оружјем само уз оружани лист и прописно оружје. У Норвешкој се полуаутоматском пушком може ловити са три метка у шаржеру и једним у цеви, за разлику од Србије где је број метка у шаржеру ограничен на два. Пушке малог калибра су дозвољене само за ситну длакаву дивљач. Употреба паса у лову је дозвољена, али уколико ловац са собом води свог пса он мора са собом понети ветеринарски доказ о здравственом пореклу пса и његов педигре.

На то колико је развијена етика лова у Скандинавији указује и тест способности страних ловаца. Тест се састоји из два дела. У првом, ловац пуца 30 метака у мету по свом избору. Када се утврди да је

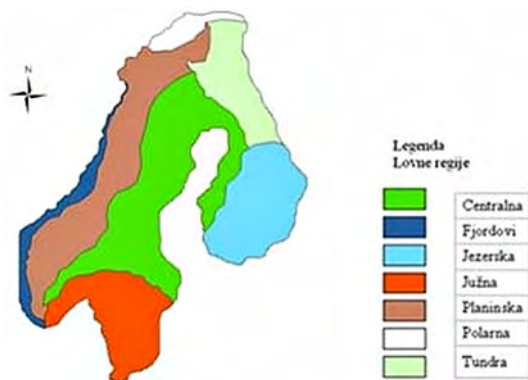
ловац прецизан - како би се избегло рањавање дивљачи, ловац добија још пет метака из оружја и калибра са којим жели у лов, са тим да је мета у облику силуете дивљачи која ће се ловити. Лов из чамаца је дозвољен али са најмање удаљености од два километра од најближе обале или острва. Употреба вештачког извора светла је забрањена осим у случају када се лове лисице које имају беснило, како би се ширење што пре зауставило. Ловне врсте у Норвешкој су: лос, јелен, јелен лопатар, ирвас, корморан, дивља патка, фазан, тетреб, снежница, рис, лисица, куна, голуб, зец, кунџ, дивља свиња, муфлон и друге (www.face.eu).

Ловно-туристичке регије Скандинавије. Ловно-туристичка регионализација Скандинавије није вршена на основу административних граница, већ на основу природних фактора. Како дивљач не познаје административне границе, неке ловно-туристичке регије се протежу у све три државе. Добијено је седам различитих регија Скандинавије у којима се разликују рељеф, клима, хидрографија и сви други фактори који утичу на развој појединих врста дивљачи. Ловно-туристичке регије Скандинавије су: планинска, централна, јужна, регија тундри, језерска, регија фјордова и поларна (Слика 143).

Регија фјордова је уска регија која је издужена у правцу пружања норвешке обале уз Атлантик до пролаза Скагерак. Велики број фјордова даје посебан изглед овој регији. Пошто је изражен утицај Голфске струје и обале Норвешке не замрзавају, то је веома повољно за живот дивљачи која је овде настањена. Како су обале стрме и неприступачне, на овим теренима своје уточиште су нашли муфлон, дивокоса, куна и дивљи голуб, односно врсте којима оваква конфигурација терена не представља проблем за живот и развој. Остала перната дивљач као што су дивља патка, дивља гуска, корморан и лештарка настанују пределе на самој обали или на неком од многих острва. Иако је ова регија веома уска, на њој су настањене неке врсте крупне дивљачи као што су сика јелен и срнећа дивљач али искључиво у пределу око града Трондхејма где се налази Нидрозијенска депресија (Давидовић,

1999). У овој депресији се осим главних комуникација, што је неповољно са аспекта ремећења мира за дивљач, налази плодно земљиште на коме се осим жита узгаја и крмно биље. На овај начин и крупна дивљач има природне изворе хране, али се ван вегетационог периода храна мора износити у хранилишта. Што се тиче природних извора воде, дивљач у потпуности може да задовољи своју потребу и без веће интервенције ловаца, јер осим многих малих језера, планинске реке које се спуштају ка овој регији у својим доњим деловима никада не замрзавају у потпуности.

Планинска регија се протеже кроз унутрашњост Норвешке и крајњи запад Шведске, све до северних крајева полуострва. Планинска регија се одликује просторима који су стално заглечени из којих полазе многобројни ледници (Давидовић, 1999). Када се овој чињеници дода и то да

► **Слика 170.**
Ловне регије
Скандинавије

ова регија прима велику количину падавина (понегде и око 5.000 mm), јасно је да у овој регији могу опстати само одређене врсте дивљачи. Регија је веома неприступачна и готово да је ненасељена, тако да дивљач има потпуни мир. Природни извори хране су оскудини у зимском периоду, али је природа ипак омогућила многим врстама да овде преживе. Тако, на пример медвед за време јаких зима пада у хибернацију до раног пролећа. Од крупне дивљачи овде је присутан ирвас који без већих потешкоћа презимљује уз помоћ рогова са којим копа по снегу и на тај начин проналази храну. Од осталих врста крупне дивљачи у овој регији се једино у нижим пределима може наћи јелен, а предатори као што су вук, рис и ли-

сица су присутни у читавој регији и врше природну селекцију. Од пернатих врста присутне су шумске коке као што су тетреб, тетреб ружевац и снежница које зими своје уточиште проналазе копајући тунеле испод снега до тла где проналазе остатке хране, а такође се хране и иглицама четинара којих је у изобиљу. Овде је број скоро свих ових врста пробљивна економском капацитету, те представља идеално рецептивно подручје за ловце на племениту дивљач (Група аутора, 1990).

Централна регија се простире уз обале финског дела Ботничког залива на истоку, па до планинске регије на западу и јужних делова Шведске и Норвешке на југу, док на северу допире до регије тундри. Релеф ове регије је разноврстан. Побрђа која се спуштају од запада ка истоку постепено смењују низије. Овакав терен који је богатији флором од већине крајева Скандинавије, погодује гајењу многих врста дивљачи. У северним деловима ове регије клима је суровија, тако да је пољопривредна производња ограничена на топлији део године, па се у осталом периоду године дивљач ипак мора прихрањивати. У овој регији расту и шуме лишћара које представљају важан извор хране за дивљач. На брдским теренима се настањују и срнећа дивљач и дивља свиња. Како се повећава надморска висина, тако се мењају и климатски услови. На теренима вишим од 1.000 метара фазан, јаребица и остала ситна дивљач ретко настањују ове пределе услед недостатка хране и заклона. Врсте које се лове у јужнијим крајевима ове регије су: лос, јелен, јелен лопатар, срнећа дивљач, зец, кунџ, јазавац, твор, фазан, вране и многе друге, а у севернијим лос, медвед, дабар, лисица, дивља патка и дивља гуска.

Јужна регија заузима простор јужне Шведске и јужне Норвешке. Ова регија је најплоднија али и најгушће насељена, па са становишта гајења дивљачи има своје предности и мане. Предности ове регије у односу на остале су у њеним релативно плодним низијама на којима се узгајају поврће, воће, жита, кромпир и шећерна репа. Осим овога, велики је број ливада и пашњака на којима се осим домаћих животиња такође

храни и дивљач. Ова регија такође обилује природним изворима воде, у виду многобројних река и језера. На језерима која се простиру у северним деловима ове регије живи барска кока, корморан, дивља патка и дивља гуска. У осталим деловима регије живи фазан, срнећа дивљач, јелен лопатар, јелен европски, дивља свиња, кунић и зец. Иако су природни услови идеални, највећи проблем за дивљач представља велика густина насељености (у односу на остатак полуострва), тако да овде живи чак 50% популације Норвешке и Шведске (Група аутора, 2007). То значи да је у крајевима око највећих градова у овим државама, и индустрија најразвијенија.

Језерска регија заузима централне делове Финске. Налази се између регије тундре на северу, и финског приморја на југу и југозападу. Источну границу представља Русија, а западну део Централне регије уз источну обалу Ботничког залива. Како и само име каже, ова регија је веома богата језерима. Како просечне летње температуре овде не прелазе 16 оС јасно је да само одређене врсте, тачније оне отпорније на хладноћу, овде могу опстати. Углавном су овде настањене барске птице као што су разне подврсте дивље патке, дивље гуске, корморана, чапље, ждралова и друге. Од крупне дивљачи у траговима се налазе дивља свиња, али су севернији крајеви ове регије насељени лосом, најкрупнијом и једној од најатрактивнијих врста папкара и дивљачи уопште. Јужни делови ове регије су релативно плодни, те се овде узгаја воће, поврће, жита и крмно биље. Иако је регија богата и храном и водом за дивљач, спутавајућа околност за повећану бројност представља исувише влажна територија која погодује само лосу и барским птицама.

Регија тундре се простира на простору финске Лапоније. На западу се граничи са централном и планинском регијом, на југу са језерском, источну границу чини Русија док је северна граница поларна регија. Ова регија је брежуљкаста и готово да нема језера. Зиме су по дивљач веома сурове, док су лета пријатна (Група аутора, 1990). Регија тундре је без стабала, обрасла лишајевима и маховином и по којим великим грмом.

Многобројне реке ове регије надокнађују „недостатак“ језера у овој регији, тако да је потреба дивљачи за водом подмирена. Како су оскудни извори хране, јер је за време зиме овај део територије под снегом, само најотпорније врсте насељавају ове просторе. Овде је најбројнија дивљач ирвас, које Лапонци узгајају као домаћу животињу. У овој су регији ирваси више искоришћени у рекреативном и спортском туризму него у ловном, јер већина туриста жели да се провоза санкама које вуку ирваси, него да их лови. У овој регији су настањени медведи који представљају атрактивну дивљач ових простора. Осим медведа овде су настањене и дивља свиња, фазан, дабар, лисица, куна и многе друге, а у северним деловима има и лоса. Како ова регија има доста мочвара, овде се настањује пуно птица мочварица које овде проводе лета.

Поларна регија заузима крајњи север полуострва, односно север Финске и Норвешке. Ова регија је ненасељена и једини људи који се овде могу затећи јесу поморци или научне експедиције. Једино уз јужни обод ове регије живе Лапонци. Ова регија је сурова за живот, јер осим што су зиме оштре и са пуно снега, људи су само случајни пролазници, тако да овде нема развијеног ловног газдовања, а тиме ни прихране, здравствене заштите и др. Ипак и на овако суровим пределима живе неке врсте, као што су: поларна лисица, поларни зец, снежница и неке врсте глодара. Од када је у Финској отворен арктички пут, полако долазе туристи, риболовци, скијаши и остали који воле природу, тако да је за очекивати и да ловци из разних земаља почну да пристижу и у ову регију (Група аутора, 1990).

* * *

Различити биотопи и биоценозе у појединим регионима чине основу регионализације на ловно-туристичке регије. Различитост у рељефу, клими, хидрографији и биљном свету утиче на то да се и различита врста дивљачи настањује у различитим регионима. Велику улогу у распрострањености игра и сама биологија дивљачи, те поједине врсте могу несметано да се развијају само у неким регијама. Неке врсте су

дивљач великих надморских висина (дивокоза, муфлон, тетреб, лештарка и друге), а неке искључиво низија (фазан, јаребича, барска кока, срнећа дивљач, дабар...). Поједине врсте захтевају забарена и мочварна подручја као што су лос, јелен, дивља свиња, барске птице и остале врсте, а неке пак сушније пределе (пољске птице, лисица, јазавац, куна). Неке врсте су веома отпорне и могу да опстану у суровим условима природе као што су поларне области или високи планински врхови (поларна лисица, поларни зец, медвед, шумска кока, рис, вук), док друге врсте захтевају додатну прихрану и помоћ човека. Неке врсте су се временом навикле да живе уз човека, у насељеним крајевима те да се ослањају на помоћ ловаца, док друге захтевају потпуни мир и изолацију. Овде долази до негативних утицаја човека чији се животни простор преклапа са биотопом дивљачи. Ипак, постоје одређене врсте које су у потпуности независне од човека и његовог деловања. То су врсте ненасељених крајева, где селекцију и све остало из домена гајења преузима природа. Скандинавске земље имају велику шансу развоја ловног туризма. Иако у овим земљама домаћи туристи чине најбројнију клијентелу, повећањем броја ловаца туриста би се свакако добило много јер ловци туристи не припадају групи ма-

совних туриста, а поред тога веома су добре платежне моћи.

У условима данашњице, када се све већи број животиња и биљака налази на листи угрожених врста, очувани природни предели којих је у Скандинавији много, добијају на својој вредности из дана у дан. Ненарушена природа са аутохтоним врстама флоре и фауне, није привлачна само за ловце већ и за остале љубитеље природе. Недостатак поделе једног већег предела на неколико ловних регија, огледа се у томе, што у пракси није лако применити постојање граница ловних регија јер се закони о ловству суседних држава међусобно разликују. Тако, на пример, период трајања ловних сезона неких врста се разликују од државе до државе, а неке врсте у једној држави могу бити трајно заштићене док се у другим слободно лове.

Предност поделе Скандинавског полуострва на неколико ловних регија јесте у томе што су регије добијене на основу потреба дивљачи. На овакав начин се испуњава један од основних начела у ловном газдовању, а то је да је ловни простор првенствено намењен дивљачи па тек онда човеку. Усаглашавањем закона о ловству свих држава које деле једну природну регију, ловно газдовање са дивљачи би било много делотворније са далеко већим резултатима.

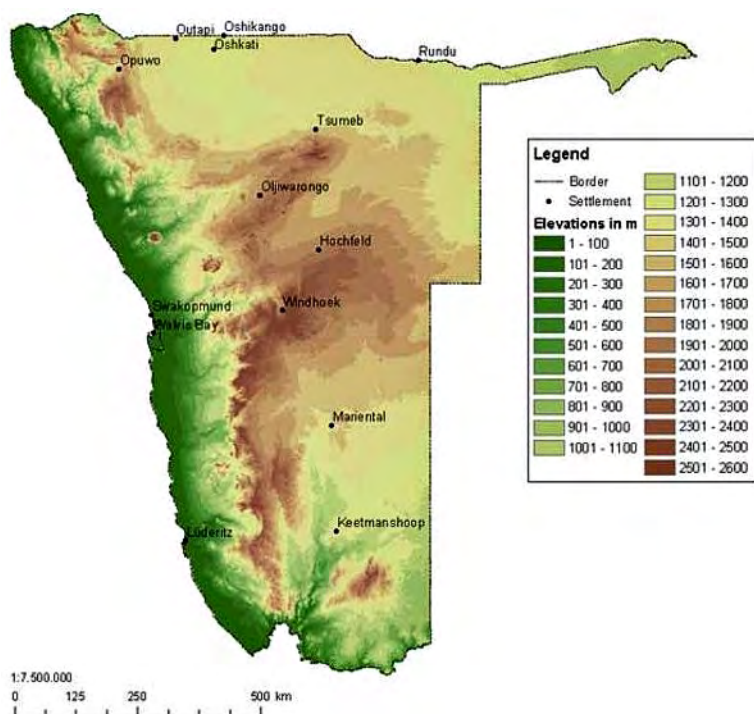
ЛОВНО-ТУРИСТИЧКА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА НАМИБИЈЕ

Република Намибија се налази у јужној Африци и излази на обалу Атлантског океана. Намибија се граничи на северу са Анголом, на североистоку уским појасом са Замбијом, на истоку са Боцваном, а на југу са Јужноафричком Републиком. Атлантски океан представља њену западну границу. Површина Намибије износи 824.292 km², па је по величини 34. земља на свету (Atlas of the World, 2000). Број становника је 2,5 милиона, а густина насељености је врло мала и износи 3,0 ст./km², па после Монголије представља најређе насељену земљу (<https://en.wikipedia.org/wiki/Namibia#Geography>).

Природни услови за развој ловног туризма. Намибија је карактеристична по разноврсним пејзажима. Туристи се могу дивити пустињским пределима уз обалу Атлантског океана, саванама, шумо-саванама, природним лепотама планинских врхова, као и кањону реке Фиш на југу земље.

Релеф. У релефу Намибије издвајају се четири целине (www.go2africa.com): приморска равница, планински предео, централни плато и завала Калахари (Слика 144).

Приморска равница и благо заталасан терен заузимају западни део Намибије, односно протежу се дуж обале океана. То

▲ **Слика 171.**
Хипсометријска
карта Намибије
(Извор: www.uni-koeln.de)

је део Намибије где се простире пустиња Намиб по којој је ова држава и добила име. Пустиња Намиб се простире уз обалу дужином од око 1.600 km и ширином 50-260 km, од Анголе на северу до северозападних делова Јужноафричке Републике. Пустињски појас обухвата и неколико километара широку обалну низију. Пустиња се уздиже до 600 m надморске висине, а централни део пустиње је карактеристичан по високим динама (www.nambiatourism.com). Терен се према унутрашњости уздиже, а прелазно подручје између пустиње и централног платоа чине планински предели Каоколанд, Дамараланд и Намаланд (www.iiasa.ac.at). Централни плато се протеже од севера ка југу до реке Орање. На овом простору има највише планинских гребена и оштрих стенских отсека, али и долина и равница, јер се према истоку централни плато благо спушта. Пустиња Калахари представља источну границу централног платоа. Надморска висина овог простора креће се између 1.000 и 1.700 m. Већина градова и села се налази на централном платоу, укључујући и главни град, Виндхук, који је на 1.654 m надморске висине (www.namibia-travel.net).

Климатски услови. У унутрашњости на северу влада саванска клима која је због ви-

сине умерена, а у другим деловима земље клима је сува тропска, односно пустињска (пустиња Калахари) и полупустињска. Дани су топли, а ноћи хладне. Могу се издвојити три зоне сушне климе: западна приморска, централна на падинама планинског грена и полупустињско-пустињска на палатом и на простору путине Калахари (www.namibiaturism.com.na).

Лето траје од октобра до априла, а просечне летње дневне температуре се крећу између 20 °C и 34 °C. Температура понекад прелази 40 °C, али се топлина и не осети превише, јер је релативна влажност ниска. Зима траје од маја до септембра, а јул и август су најхладнији месеци у току године (Јосин, 2006). Простор Намибије је део супотропског појаса са високим притиском, па је небо углавном ведро са преко 300 сунчаних дана годишње. Два кишна периода јављају се лети: 1) мала кишна сезона између септембра и новембра и 2) велика између фебруара и априла. У овом периоду се сува речна корита на кратко напуне водом, па се око њих окупља на стотине жедних животиња. Количина падавина се повећава од југа ка северу и од обале ка унутрашњости. Уз обалу, због утицаја хладне Бенгуелске струје, влада пустињска клима са мање од 50 mm падавина и са честим маглама. Највише падавина (и нешто преко 500 mm) излучи се на планинским падинама које су окренуте према Атлантику и на североистоку уз границу са Анголом. Према унутрашњости количина падавина се смањује, па се на простору Калахарија креће од 150 до 300 mm (<https://en.wikipedia.org/wiki/Namibia#Climate>).

Воде. Намибија је сиромашна слатком водом. Стални водотоци су само веће реке и то Орање (2.100 km) на југу, са притоком Фиш (650 km), која је изградила прекрасни кањон дуг 160 km и Кунене (945 km) на северу, као гранични водотоци које теку према западу у Атлантски океан. Затим, Окаванго (1.700 km), која пресеца уски североисточни део Намибије и завршава у истоименој великој делти (северни део Калахарија) у држави Ботсвани. Од значаја су још Замбези (2.574 km) и њена притока Куандо (731 km), које кратко теку североисточ-

ном границом (Рајичић, 1970). Реке и простор око њих су важно станиште бројних животињских и птичијих врста. Без обзира што уз обалу, дугу 1.572 km, протиче хладна Бенгуелска морска струја и утиче на сушност обалског простора (пустиња Намиб), у водама овог дела Атлантика живе и колоније фока, као и бројне рибе и друга фауна.

Биљни и животињски свет. У северним деловима се простиру високотравната савана, а у североисточном делу тропске шуме, у средишњем делу и на истоку је степа, на југу је полупустиња и пустиња са оскудном вегетацијом, као и уз саму обалу океана. Саване и степе прекривају 64% укупне површине Намибије, шуме и грмље прекривају 20% површине, а пустињска вегетација 16% (www.namibian.org). Савански део прекрива буш, које личи на ниско дрво, а представља грмолику биљку која се јавља у различитим облицима. У централном делу Намибије се простиру степе са бодљикавим грмљем (буш) и акацијом. Према североистоку, који се одликује већом количином падавина, степе постепено прелазе у саване са дрвенастом врстом мопан (шумо-саване), а на крајњем североистоку, у регији Каприви, формирају се саване са макалани палмама, баобабом и другим дрвенастим биљним врстама, као и праве тропске шуме (www.namibia-travel.net). Пустуња Намиб има врло оскудну вегетацију. У Намибији постоји и 200 ендемичних врста биљака (<https://en.wikipedia.org/wiki/Namibia#Climate>). Од грмоликог растиња и дрвећа је забележено 120 врста (акација, ана, индијски жир, марула, циновска смоква, баобаб, макалани палме и др.) (Јосин, 2006).

Животињски свет је, такође, врло разноврстан. У животињске врсте које су типични становници саване убрајају се афрички слон, жирафа, бели носорог, црни носорог, Хартманова планинска зебра, Бурчелова зебра, црни вилдбист, брадавичаста свиња, витороба газела, гну, хартбист, импала, сабљорога антилопа, роан, нијала, стинбок, блесбок, еланд, затим предатори лав, леопард, гепард, афрички дивљи пас, пегава хијена и шакал. У влажнијим регионима живе афрички биво, нилски коњ и крокодил. Пустуњски и полупустуњски преде-

ли нису тако богати животињским врстама. У њима је најдоминантнија антилопа орикс која се врло добро прилагодила пустињским условима, а ту су и спринбок, велики куду, ној, бабуни, планинска зебра и леопард. У северозападним деловима Намибије, Каоколанду и Дамараланду могу се видети и пустињски слоновии (Група аутора, 1992). Постоји осам ендемичних врста сисара од којих је најпознатија црноглава импала. Најугроженије врсте сисара су црни носорог, лав, пуку и антилопа ориби и воторбок. Птичији свет Намибије је врло богат и броји 630 врста птица. Забележено је 20.000 врста инсеката. Од отровних змија у Намибији најпознатије су црна мамба и кобра (www.namibia-travel.net).

Ловни туризам у Намибији. Као што се може видети из досадашњег текста, Намибија је станиште веома великог броја разноврсне ловне дивљачи. За ловце туристе су ипак најпривлачнији велики куду (*Tragelaphus strepsiceros*), орикс (*Oryx gazella*) и спринбок (*Antidorcas marsupialis*). Трофејна вредност орикса и спринбока који живе у Намибији је врло висока, док је велики куду у Намибији просечне трофејне вредности. Најинтересантнији лов на крупну дивљач је у крајњим северним и североисточним деловима Намибије.

Трофејни лов у Намибији почео је да се развија 1962. године када је неколико земљопоседника одлучило да на својим фармама пружа услуге професионалног и контролисаног лова. Једна од главних организација која данас контролише ловне активности Професионална ловачка асоцијација Намибије (www.natron.net). Ова асоцијација је формирана 1974. године, а њен главни задатак је тада био да промовише Намибију као међународну ловно-туристичку дестинацију, као и да штити ловачка права у Намибији. Данас ова асоцијација има преко 400 регистрованих чланова, односно професионалних ловаца (ловачких водича и професионалних ловаца). Асоцијација одлично сарађује са Министарством туризма и животне средине Намибије, а све ловне дестинације су под директним надзором министарства и сектора за управљање ресурсима (www.natron.net).

► **Слика 172.** Неке од врста дивљачи у Намибији - куду, орикс и спрингбок (Извор: <https://en.wikipedia.org/wiki/Namibia#Climate>)

Ловна сезона почиње 1. фебруара, а завршава се 30. новембра. Трофејни лов се одвија пола сата пре заласка сунца и пола сата након изласка сунца. Лов се може вршити само на земљишту чији је земљопоседник дозволио лов. Ловачки кодекс Намибије је био под великим утицајем немачких ловачких односа и кодекса, из разлога што је највећи број земљопоседника, односно власника приватних фарми, био немачког порекла. Према намибијским ловачким правилима, током лова је обавезно присуство професионалног ловца-водича, а противзаконито је започети сафари без добијене ловачке дозволе у којој морају бити наведене врсте животиња које ће се ловити. У супротном неће бити могуће изнети трофеј из земље. Уколико ловац рани животињу, а пронађе се само њена крв, према ловачким правилима Намибије, сматра се да је животиња одстрелена, а ловац плаћа пуну цену одстрела. Чланови Професионалне ловачке асоцијације Намибије могу бити квалификовани као: 1) ловни водичи који могу да раде само на својој фарми, 2) „виши“ ловни водичи који могу да раде на својој фарми и још две додатне фарме и 3) професионални ловци који могу радити на свим фармама у Намибији. Две специјализоване квалификације су: 1) професионални ловац на крупну дивљач - професионални ловац са положеним испитом за крупну дивљач и 2) професионални ловац за лов луком и стрелом - професионални ловац са положеним испитом за лук и стрелу (www.natron.net).

Дакле, организовани туристички лов се у Намибији врши на приватним фармама или на „Communal Conservances“, друштвене површине које се уступају за лов и циљ им је да привуку туристе кроз заштиту природе (www.fultonclassicsafaris.com). Приходи од туризма се у овим организацијама враћају и поново користе за заштиту природе, за изградњу школа и болница за становништво или се деле становницима. Становништво добија проценат од сваке одстрелене дивљачи, а најмање 90% меса одстрелене дивљачи се односи у различита села у околини. На овај начин, становништво руралног дела земље има економску корист од заштите природе, па је директно мотивисано да учествује у унапређењу природе и заштити дивљачи.

Током лова обавезно је присуство професионалних ловаца - водича, чланова Професионалне ловачке организације, док агенције које доводе ловце-туристе морају бити регистроване у Туристичком одбору Намибије (www.natron.net). Ловно-туристичке агенције организују лов ватреним оружјем и лов луком и стрелом. Власници агенција су најчешће регистровани чланови Професионалне ловачке организације са одређеном квалификацијом (професионални ловци, ловни водичи и др.), а често су и власници самих фарми са квалификацијама ове организације. Врло често агенције и ловачке фарме условљавају да минимални број дана за лов буде седам, а ако се са антилопама лове и гепард и леопард онда се сафари организује за најмање 12 дана. Разлог

томе је што се гепард креће по великој површини, па је потребно много времена да се пронађе.

Табела 12. Цене одстрела за неке врсте ловне дивљачи у Намибији (у еврима)

Бабун	110
Гепард	3.400
Велики куду	940
Орикс	600
Импала	520
Блесбок	520
Ној	310
Брадавичаста свиња	450
Бурчелова зебра, Хартманова зебра	950
Вотербок	1.760
Спрингбок	350
Црни вилдбист	1.200
Плави вилдбист	800
Црвени хартбист	550
Стинбок	300
Еланд	2.000
Жирафа	1.500

Извор: www.kowasadventure.com

Цене одстрела дивљачи и организације лова (ловни водич, смештај, исхрана и слично) варирају од агенције до агенције, односно од ловачке фарме до фарме. Ловни водич за једног ловца се дневно плаћа око 280 €, а за два ловца по 230 € за лов ватреним оружјем, а слична цена је и за лов луком и стрелом - 280 €. За оног ко жели да посматра лов плаћа се око 130 €, опет у зависности од организатора. Оквирне цене за одстрел дивљачи могу се видети у Табели 12. у којој су приказане цене ловачке фарме Ковас.

Из Табеле 12. се може закључити да одстрел дивљачи није скуп, нарочито ако ловци долазе ради трофеја. Наиме, ако је одстрељен трофеј у некој од медаља, ловац плаћа 45 € за златну, 40 € за сребрну и 35 € за бронзану медаљу, па ће, према овоме, „златни“ орикс ловца коштати око 650 €, у зависности од организатора. Ради поређења, у Србији, одстрел европског јелена чији је трофеј оцењен златном медаљом, према ценовнику Ловачког савеза Србије, кошта нај-

мање 2.900 €, у зависности од поена, односно тежине рогова. Међутим, удаљеност дестинација, односно трошкови превоза, трошкови смештаја, дезинфекција и паковање трофеја и друге услуге значајно повећавају укупне трошкове путовања. Ловци туристи могу изабрати и неки од понуђених „ловних пакет аранжмана“ који подразумевају да ловци могу одстрелити јединке више врста дивљачи по унапред одређеној цени. Свака организација може да формира своје аранжмане. Неки од аранжмана нуде следеће: 1) одстрел једног орикса, једне брадавичасте свиње и једног црвеног хартбиста у току пет ловних дана по цени од 2.200 € за једног ловца или 1.950 € по ловцу за два ловца на једног ловног водича, 2) одстрел једног орикса, једне брадавичасте свиње, једног црвеног хартбиста, једног црног вилдбиста, једног кудуа и једног вотербока у току десет ловних дана по цени од 6.450 € за једног ловца или 5.850 € по ловцу за два ловца на једног ловног водича. Поред туристичког одстрела, у Намибији се организују и други видови „ловних“ активности, односно фотосафари, лов фотоапаратом и камером, као и посматрање дивљачи и птица. Национални паркови, резервати дивљачи и паркови дивљачи су најинтересантније дестинације за посматрање и фотографисање дивљачи. Резерватима и парковима дивљачи управља Министарство туризма и животне средине, али је све више и приватних резервата дивљачи који туристима омогућавају исте активности.

Ловне регије Намибије. Животињски свет Намибије је врло разноврстан. Велики је број ловних врста дивљачи које се нуде ловцима туристима, а најдоминантнији по бројности су биљоједи који живе у саванама Намибије. Међутим, велики број ових врста се врло добро прилагодио и снашао и у пустињским и полупустињским пределима, тако да се ове врсте могу успешно ловити и посматрати у готово свим деловима земље. Из овог разлога се не може направити јасна ловно-туристичка регионализација према распрострањености и стаништима дивљачи. Намибија се, према карактеристикама вегетације и дивљачи која се веже за њу, може поделити на три ловне регије: 1) се-

верна и североисточна регија под саваном и шумом, 2) централна и источна нискотравна савана и степа, 3) јужна и западна - пустиње и полупустиње (Слика 146).

Врсте дивљачи, које настањују ове регије, су готово исте. У пустињским пределима изостају неке врсте биљоједа, али значајан број насељава и те пределе (орикс, куду и друге). У пределима крајњег североистока, поред биљоједа саване, живе и врсте којима одговарају влажна станишта (нилски коњ, крокодил и друге). Дакле, између ових регија не постоји велика разлика у понуди ловне дивљачи. Управо је вегетација и амбијент који она ствара у свакој овој регији оно што је основна разлика међу

► **Слика 173.**
Ловна подручја
Намибије

њима. Наиме, сасвим различите утиске на ловце туристе остављају простране саване у којима велики број врста биљоједа живи без великих међусобних конфликта и непрегледни пустињски терени са којима дивљач, која на њима живи, ствара невероватан контраст, а заједно на неки начин представљају симболе живота и смрти.

Северна и североисточна регија представља ловне терене на којима преовлада-

ва високотравната савана и шумо-савана у којој се у великом броју појављује дрвенаста врста мопан. На крајњем североистоку (Каприви и Каванго), где је количина падавина већа него у другим деловима земље, саване са макалани палмама, баобабом и другим дрвенастим биљним врстама прелазе у праве шуме (www.namibia-travel.net). Дивљач је разноврсна, од великих биљоједа до такозваних великих пет (лав, биво, леопард, носорог и слон). Дакле, поред „пет великих“, ту су и жирафа, Хартманова планинска зебра, Бурчелова зебра, црни вилдбист, брадавичаста свиња, гну, хартбист, импала, стинбок, гепард, нилски коњ, крокодил и друго. Ова регија је најбогатија ловним врстама дивљачи и стога веома интересантна страним ловцима туристима. У овом ловној регији постоји доста приватних ловачких фарми од којих су најпознатије Окатјуру, Еконго, Орпахант, Онгуе, Отјинукве, Трансвал и друге. Окатјуру је приватна фарма која се налази на североистоку Намибије, 80 km од Виндхука. Лов се одвија на нешто више од 10.000 ha приватног власништва и на око 40.500 ha имовине других организација или фарми које су дале дозволу за лов. Вегетација се састоји од високотравнате саване и различитих врста акације. Дивљач која овде налази своје станиште је куду, орикс, хартебист, брадавичаста свиња, стинбок и гепард, зебра, вилдбист, еланд, спринбук, роан, импала, жирафа и друге (www.okatjuru.com).

Ловачка фарма Трансвал налази се у северозападном делу Намибије. Вегетација се састоји од високотравнате саване и грмоликим стаблима мопана чија структура најбоље подноси недостатак киша. Површина фарме је око 24.300 ha. Карактерис-

► **Слика 174.**
Рецептивни
објекти на фарми
Окатјуру
(Извор: www.okatjuru.com)

тика управљања фармом и дивљачи на њој је да се годишње доведе само око 20 ловаца како би се задржало богатство и квалитет дивљачи (www.etosha-namibia.com). Ловачка фарма Орпахант налази се на северозападу Намибије, у близини националног парка Етоша, а удаљена је око 20 km од резервата дивљачи Вотербург. Гости ове фарме могу ловити на равници површине од око 40.870 ha. Ова површина није ограђена и станиште је највећих крда еланда у Африци (www.namibian-safari-hunts.com). Ловачка фарма Онгуе је удаљена 400 km северозападно од Виндхука, на надморској висини од 1.200 m и заузима површину од 7.600 ha. Гости могу ловити и на 20.000 ha „уступљене“ земље (власништво других фарми) (www.natron.net). Ловачка фарма Отјинукве је од града Окаханџа удаљена 70 km североисточно, а од Виндхука око 180 km. По површини фарме простира се савана са стаблима акације. Заједно са „уступљеним“ земљиштем, ловцима се омогућава лов на површини од 400.000 ha, а лове се еленд, велики куду, орикс, стинбок, дуикер, црвени хартбист, брадавичаста свиња, блесбок, спринбок, Бурчелове и Хартманове зебре, црни и плави вилдбист, импала и спринбок. Лови се из возила или ходањем и претраживањем. Еконго ловачки ранч се налази на југозападној граници Националног парка Етоша. Овај ранч се налази на површинама под саваном и мопан дрвећем. Ловцима се нуди одстрел кудуа, орикса, стинбока, брадавичасте свиње, импала и друге дивљачи (www.ekongo.com).

Лов није дозвољен у националним парковима, резерватима и парковима дивљачи, али се зато у њима одвија фотосафари који представља један облик ловног туризма. Такође, велики број туриста долази ради посматрања сисара и птица. У овом делу Намибије најпознатији су Национални парк Етоша, Каудом парк дивљачи и Вотерберг плато парк. Национални парк Етоша је један од највећих афричких резервата дивљачи. Заузима површину од 2,7 милиона хектара, односно велики је скоро као Швајцарска. Ово је главна туристичка дестинација за посматрање и фотографисање дивљачи и птица, а сафари туристима је најинтересантнији сушни период када се крда животиња и јата великог броја птица окупљају око различитих извора воде. У овом националном парку живи 114 врста сисара, од којих и врло угрожене врсте црни носорог, гепард и црноглава импала. Парк има све врсте познатих „великих пет“. Од осталих сисара туристи могу посматрати плавог вилдбиста, зебре, хијене, лавове, леопарде, жирафе, различите врсте антилопа и друге. Слонови из Националног парка Етоша су највећи у Африци. Забележено је 340 птичијих врста у овом националном парку. Национални парк Мудуму се налази на истоку Намибије, тачније у источном делу регије Каприви, а западна граница му је река Квандо. Подручје је прекривено густом високотравнатом саваном и мопани стаблима. Овде се могу посматрати слонови, афрички биволи, роан антилопе, куду, нилски коњи, крокодили, пегаве хијене, импале,

► **Слика 175.** Детаљ из националног парка Етоша
(Извор: www.discoverafrica.com)

зебре, афрички дивљи пси, као и 430 врста птица (www.eyesonafrica.net). *Каудом парк дивљачи* (Каудом Гаме Парк) се налази на североистоку Намибије, а завршава се на административној граници са Боцваном. Каудом парк (резерват) је густо пошумљен и станиште је неколико врста крупне дивљачи попут слона, жирафе, гнуа, лава и леопарда, а име и ситније дивљачи као што су хијена и шакал. У њему се одвија посматрање животиња и фотографисање и снимање дивљачи - фотосафари. Туристи могу посматрати и 320 врста птица, а парк је познат и као станиште ретке и угрожене животињске врсте - афричког дивљег пса. *Вотерберг плато парк* се налази 60 km источно од Отживаронга, а 300 km североисточно од Виндхука. Станиште је око 25 врста сисара и више од 200 врста птица. У подножју платоа се простиру саване са акацијом, а на врху платоа су суптропске шуме са високим дрвећем и травнате равнице (www.go2africa.com).

Централна регија представља ловне терене на којима преовладава ниска трава са бодљикавим грмљем и акацијом, а јавља се и алоја, трепераво дрво и друге биљне врсте. Заступљене су скоро све врсте биљоједа који живе у саванама. Ово подручје је такође веома интересно ловцима туристима, а предност ловачких фарми овог дела земље је близина главног града и аеродрома.

У овом делу земље, као и у северном, има добро развијених и познатих приватних ловачких фарми као и друштвених земљишта на којима се одвија лов. Неке од фарми су: Омитара, Клаверберг, Окаторе и Озондјахе. *Озондјахе резерват дивљачи* се налази у централном делу Намибије, у близини Вотерберг плато парка. У овом резервату се може видети око 20 врста биљоједа, као и леопард и гепард. Ово подручје је карактеристично по различитим теренима, од отворених савана до планинских венаца Озондјахе, по којима је резерват и добио име. Резерват се простире на површини од око 30.000 ha, а на надморској висини од 1.600 m. Резерват је један од најпознатијих у Намибији, а његови гости су често власници највећих светских компанија, европски политичари, председник Намибије, па

чак и чланови неких европских краљевских породица. Највише се лове велики куду, орикс и плави вилдбист. Као допуна ловним активностима, нуди се и лов на птице. Ловна сезона на птице у Намибији почиње у мају и траје до новембра (www.africanhuntingsafaris.com). *Окаторе* заједно са „уступљеном“ површином нуди ловцима туристима 200.000 ha ловне површине. Налази се 70 km северозападно од Виндхука, а подручје је карактеристично по брдима и високим планинама. Поред лова могуће је и возилима обилазити ранч и посматрати и фотографисати животиње, од којих су највише заступљени орикс, планинска зебра, куду, плави вилдбист, брадавичаста свиња и друге, као и велики број птичјих врста (www.oktore.com). *Ловачка фарма Клаверберг* је приватна фарма и налази се у централном делу Намибије. Ловни терен у приватном власништву заузима површину од око 8.100 ha, а лов се одвија и на око 182.100 ha који припадају другим организацијама. Вегетација се карактерише нискотравнатом саваном и великим бројем стабала акације, а терен је окружен планинама. Ови ловни терени су станиште за 22 врсте афричке дивљачи. То су између осталих куду, орикс, зебра, блесбок, хартебист, спринбок, брадавичаста свиња, еланд и вилдбист. Орикс је овде високе трофејне вредности. Због великог броја птичјих врста, на овој фарми се организује и „birdwatching“, као и посматрање ситне дивљачи. Рецептивни објекти смештени су у подножју планине Клаверберг. *Омитара* је равничарски део земље са само неколико узвишења, источно од Виндхука. Преовладава ниска трава. Површина овог ловног подручја је 29.000 ha, дивљач која овде живи је еланд, гну, белорепо гну, црвени хартебист, импала, куду, планинска зебра и брадавичаста свиња. *Дустернбрук ранч* простире се на брдовитом до планинском подручју, удаљеном 90 km од главног града. Ово ловно подручје се протеже на површини од 12.000 ha, а станиште је орикса, еланда, кудуа, Хартманове планинске зебре, Бурчелове равничарске зебре, брадавичасте свиње, бабуна, шакала, спринбока, блесбока, плавог гнуа, вотербука и хартебиста (www.namibiahunting.net).

▲ **Слика 177.**
Камчатка
(Извор: [https://
geographyofrussia.
com/wp-content/](https://geographyofrussia.com/wp-content/)

високе надморске висине, затим хладна мора и наравно географска ширина утичу да је ово подручје изузетно слабо насељено. Управо та чињеница је веома битна за ловну дивљач јер је њој неопходан мир како би се квалитетно развијала и повећавала своју популацију и трофејну вредност. Када се на то дода да су такве специфичне географске карактеристике условиле и појаву специфичних ловних врста, можемо закључити да је ловни простор Камчатке свакако један од најрепрезентативнијих у свету. Камчатку не карактерише изграђена саобраћајна инфраструктура, што је последица њене војне улоге у прошлости. Да би се дошло до полуострва најбољи начин је укрцати се на авион или брод. У Петропавловску постоји аеродром тако да долазак у индустријску и културну престоницу овог руског краја не представља проблем (путовање авионом из Москве траје око десет часова). Тешкоће се јављају уколико се жели ући дубље у унутрашњост у ненасељене пределе. Тада је једина могућност стрпљење, издржљивост и адекватно теренско возило.

Мали број путева је с једне стране недостатак, а с друге предност и атракција, јер визуелни доживљај природног предела није нарушен, што је реткост у XXI веку. Близина америчког континента је велики „плус“ у организовању туризма, а самим тим су САД и Канада најважније циљно тржиште. Доћи до Камчатке није лако, а још је теже кретати са на самом полуострву, али љубитељима јединствених природних целина то није велика цена. При дефинисању квалитета туристичког положаја, у односу на ловни туризам, морамо се руководити чињеницом да поменути спада у елитни туризам, и да се не базира на бројности ловаца, већ на квалитету доживљаја који ће они адекватно платити. Према томе, релативно велика одвојеност од иницијативних тржишта није велики проблем, какав би био при неком другом типу туризма, јер је десеточасовни лет авионом ништа наспрам ловачке страсти и духа који ову врсту туриста покреће да данима трагају за дивљачи по најтежим временским условима. Поред тога, у виду треба имати и ограниченост излова, како би се ловство одрживо развијало, што подразумева ограничен број ловаца туриста, па према томе масовни доласци не само да нису могући због удаљености, већ нису ни пожељни.

Природни услови за развој ловног туризма. Релефни услови. Најзначајнију релефну целину на Камчатки чине два планинска гребена, односно низ активних и угашених вулкана, чија висина понекад прелази 3.000 m, а веома ретко и 4.000 m. Централни гребен се протеже средишњим делом полуострва, са највишим врхом Ичинска сопка (вулкан, 3.607 m). Дуж источне обале је Источни гребен, на коме је већина активних вулкана и највиши међу њима Кључевскаја сопка (4.688 m), базалтног типа (за последњих 300 година имао је преко 50 ерупција). Између вулканских планина су простране долине, углавном плавлене водама река које теку ка мору. Највећа је долина реке Камчатке која се протеже између Централног и Источног гребена. Река Камчатка и њена долина су оивичене величанственим појасом од око 160 вулкана, од којих је 29 активних. Деветнаест вулкана је

уврштено у УНЕСКО светску баштину као „један од најистакнутијих примера вулканских региона у свету“. Мноштво активних вулкана условљава постојање бројних термалних вода, које се делимично користе за загревање мањих насеља. Уз обалу су уске равнице (најшире на западној страни) често мочварне, посебно уз доње делове река.

Утицај рељефа на ловни туризам може се анализирати из више углова. У односу на разноврсност дивљачи он је свакако повољан, јер различите надморске висине представљају станишта за многе разли-

▲ **Слика 178.** Пејзаж Камчатке
(Извор: <https://fishki.net/tag/priroda-kamchatki/>)

чите, ловно атрактивне врсте. Такође, вулканско земљиште је изузетно плодно, што доприноси бујној вегетацији (када то дозволе временски услови) која обезбеђује значајан извор хране за ловне врсте и животињски свет уопште. Проблем се једино јавља у смислу приступачности терена, јер високе планине, вулкански кратери, многобројни гејзири и недостатак путне мреже често представљају непремостиве препреке за ловце туристе.

Климатски услови. На климу Камчатке, осим географске ширине (између 50° и 60° - крајњи северни део умереног појаса), велики утицај има сибирско копно и хладне воде Оја Шио морске струје (доноси хладну воду поларних предела), али и надморска висина, те заклоњеност унутрашњих долина. Иако Камчатка лежи на сличним географским ширинама као и Шкотска, хладни арктички ветрови из Сибира у комбинацији са хладном морском струјом Оја Шио држе полуострво прекривено снегом од октобра до краја маја. Такође, клима Камчатке се разликује и од копна Сибира које је на слич-

ној географској ширини. Наравно, уочљиве су разлике између климе уз морске обале у односу на унутрашњост полуострва. Према Копеновој класификацији климе, Камчатка генерално има субарктичку климу, а на највишим планинским просторима је поларна клима. Ипак, клима Камчатке је много влажнија и блажа од источног Сибира. У суштини је прелазна из веома хладне континенталне климе Сибира и североисточне Кине у субполарну океанску климу Алеутских острва. Зима на Камчатки траје од новембра до марта на југу, а од октобра до априла (снег може падати и у септембру и у мају) на северу полуострва. Зиме дувају углавном западни и северозападни ветрови који доносе хладан ваздух са сибирског копна. На северу и у средишњем делу полуострва у јануару температура може бити -35 до -40 °C, док су на југоисточној обали од -5 до -10 °C и ретко падају испод -20 °C. Лето у унутрашњости полуострва је топло, а на обалама је по правилу прохладно и облачно, са честим маглама и продуженим кишама. У јулским данима у насељима Милково и Козиревск, у централном делу полуострва дневна температура достигне 30 °C, док је у граду Елизово, који је 300 km јужније 20 °C. Влажни циклони, који обично долазе са простора Јапана и околиних морских површина, доносе кише или велике снежне падавине и међаве током којих температуре расту до благо позитивних вредности.

Постоје значајне локалне климатске варијације. У главном граду Петропавловск-Камчатски (источна обала) температуре су благе у односу на највећи део полуострва. Средња јануарска температура у овом граду је око -8 °C, док је средња јулска и са летњим максимумима око 16 °C (најнижа забележена температура је -31,7 °C, а највиша 30 °C). Локални услови утичу да јужни делови града Петропавловск-Камчатски могу примити чак 430 милиметара више од северних. Иначе, у овом граду просечно годишње излучи се око 1.200 mm (максимална просечна количина падавина на полуострву је око 1.700 mm), са просечно 108 кишних и 113 снежних дана. Просечна релативна влажност се креће од 68% у фебруару и марту до 84% у јулу, док је про-

сечна годишња осунчаност 1.870 h. Јужно од 57° нема пермафроста (стално замрзнутог земљишта) због релативно благих зима и великог снежног покривача, док се на северу јавља на одређеним површинама. Западна обална равница има хладнију и сушнију климу са око 880 mm падавина на југу и свега 430 mm на северу, где се просечне зимске температуре спуштају до око -20 °C. Унутрашња долина реке Камчатке, односно град Клучи, има ниже зимске температуре и средња јануарска је -16,6 °C, а средња јулска 15,6 °C (најнижа забележена је -48,6 °C, а највиша је 32,7 °C), а падавина је знатно мање - око 630 mm. Спорадични пермафрост преовладава у доњем делу ове долине, али распрострањенији је на већим надморским висинама, где се појављују и ледници. У Клучију је 110 дана са кишом и 104 дана са снегом. Просечна релативна влажност је од 68% у мају, до 84% у децембру (www.pogoda.ru.net).

Овакви климатски услови су погоднији за развој ловног туризма него на суседним просторима истока Русије или крајњег североистока Кине (топли извори, блаже температуре и дужи вегетациони период), а релативно брзо се развија и зимски спорско-рекреативни туризам.

Воде. Камчатка је изузетно богата воденим ресурсима. Већина река Камчатке извире на падинама или у подножју планина и ледника, што им даје веома квалитетну и чисту воду. Најзначајнија је река Камчатка, по којој је цело полуострво добило име. Ова

река често је препрека кретању, па практично нема путева који је прелазе, а најважнији је централни пут кроз полуострво у дужини од пар стотина километара. Река Камчатка је дугачка 758 km. Друге интересантне реке су: Авача, Белоглава, Бистра Есо (три реке са овим именом), Горућа, Жупанова, Ича, Велика, Опала, Паужетка, Пенжина, Тигиљ, Ука, Шћапина итд.

У највећем броју случајева ловни простори су богати воденим површинама, што је веома важно јер је живи свет зависан од воде. Богатство Камчатке рекама, гејзирима (посебно Долина гејзира) и језерима је у значајној мери допринело и богатству живог света. То се може видети на следећем примеру. Реке Камчатке се изузетно богате лососом који је најважнија храна за медведе. Ако се узме у обзир да је већина светских рекордера медведа одстрелена управо на овом простору, јасна је веза водених површинама и ловног туризма.

На Камчатки има 15 језера, која су углавном веома атрактивна, од вулканских (најважнија Курилско и Кроноцко), преко неотектонских, до језера лагуна на источној обали.

Пошто полуострво запљускују воде Охотског и Беринговог мора, која су делови Тихог океана, то је веома важно за развој и живот и биљног и животињског света и уз обалу и у мору. Морски утицаји стварају повољније климатске карактеристике што доприноси томе да су нека од најбољих ловишта уз морске обале. С обзиром на оп-

▲ **Слика 179.** Долина гејзира у близини вулкана Узон (југоисток)
(Извор: <http://kamchatkadolinageyzarov.ru/karta-dolina-geyzarov/>)

Табела 13. Средње месечне и средња годишња температура морске воде код Петропавловска-Камчатског

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
0,1	-0,6	-0,5	-0,2	2,2	6,8	10,3	12,3	10,3	7,3	4,8	1,8	4,6

Извор: «*Petropavlovsk-Kamchatskiy, Russia - Monthly weather forecast and Climate data*». Weather Atlas.

исане климатске услове јасно је и да су температуре морске воде око Камчатке ниске и да има дана и месеци када се вода замрзава, посебно уз северне обале.

Биогеографске вредности. На Камчатки има око 120 врста виших биљака. Вегетација је мешавина тундре, листопадних (најчешће су Ерманова бреза, топола, јасика, јоха, врба и др.) и четинарских (најчешћи охотски ариш, ајанска оморица, кедр, а најважнији ендем је грациозна јела) шума нарочито добро развијених у средишњим и нижим деловима, те високих трава и планинских пашњака. Шуме су богате бобичастим воћем. Камчатка обилује врло разноврсним животињским светом и то све захваљујући великом броју дивљих река, малом броју људи и ниском нивоу индустријализације, свежој клими која се креће од умерене до субарктичке, као и разноликом рељефу. Поред осталих копнених сисара, Камчатка је најпознатија по стаништима мрких медведа. У заштићеном природном крају Кронотски се процењује да их има три до четири јединке на сваких 100 квадратних километара. Поред мрког медведа, ту су и вук, арктичка и друге лисице, рис, неколико врста ласица, хермелин и речна видра. На Камчатки живе и глодари попут зеца, мрмота, леминга и неколико врста веверица. Неколико великих папкара попут муфлона, ирваса и лоса, такође

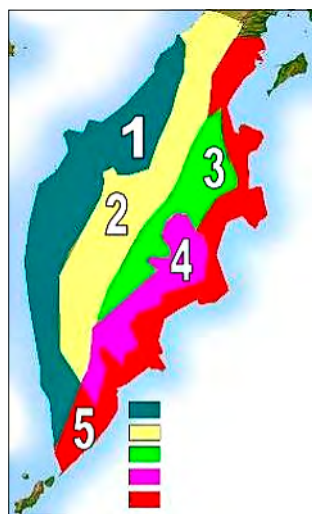
живе на овим просторима. Овде се легу и велики штекавци, који представљају једну од највећих врста орлова, заједно са златним орлом и норвешким соколом (око 220 врста птица). Што се тиче животињског света у водама, Камчатка располаже вероватно највећим бројем врста лососа, укључујући свих шест пацифичких лососа (чавичу, кету, чижуча, симу, горбушу и њерку). Биолози процењују да се од једне шестине до једне четвртине лососа око Тихог океана управо

мрести на Камчатки. У морским водама су бројне и друге врсте риба (бакалар, харинга, бранцин и др.), а нешто мање рибље богатство је у рекама и језерима. Значајан део територије Камчатке издвојен је заштићен: три државна резервата, пет природних паркова, осам резервата од савезног значаја и 23 локална, 105 споменика природе, два санаторијумска одмаралишта и неке друге врсте заштићених простора.

Ловно-туристичка регионализација Камчатке. На простору Камчатке, на основу карактеристика рељефа и климе, издваја се пет области. Свака од ових регија, у контексту ловства, располаже специфичностима и неопходно је у планирању и организацији туризма од њих кренути. Регије Камчатке су: 1) Западно-приморска регија, 2) Централна планинска регија, 3) Долина реке Камчатке, 4) Источно-планинска регија и 5) Источно-приморска регија (Слика 153).

Западно-приморска регија заузима крајњи запад полуострва Камчатке и излази на Охотско море. Просечне годишње температуре су нешто више него на источној обали и клима је генерално блажа, што уз мању насељеност чини ову регију знатно богатијом дивљачи. Ипак, значајна удаљеност градских центара полуострва, у којима се између осталог налазе и аеродроми, чини ову регију мање развијеном што се тиче ловног туризма у односу на источно-приморску иако у њој владају мање повољни природни услови. За најупорније ловце-туристе који су спремни да добар део аранжмана проведу путујући преко источног и централног планинског масива, лов ће бити плодносан јер се у овој регији налази значајна популација медведа и лоса. Ово подручје је карактеристично и као једно од ретких станишта великог штекавца, птице из фамилије *Accipitridae*.

Централна планинска регија. Климатски услови ове регије су слични климатским ус-

▲ **Слика 180.** Ловно-туристичке регије Камчатке

живе на овим просторима. Овде се легу и велики штекавци, који представљају једну од највећих врста орлова, заједно са златним орлом и норвешким соколом (око 220 врста птица). Што се тиче животињског света у водама, Камчатка располаже вероватно највећим бројем врста лососа, укључујући свих шест пацифичких лососа (чавичу, кету, чижуча, симу, горбушу и њерку). Биолози процењују да се од једне шестине до једне четвртине лососа око Тихог океана управо

ловима већине планинских регија на овим географским ширинама. Дакле, зиме су врло оштре са обиљем снежних падавина, које се на највишим врховима задржавају током читаве године. Лета су врло кратка, хладна и одликују се кратким вегетационим периодом. Ови услови су подношљиви само за специфичне врсте које одликује издржљивост и прилагодљивост терену који оскудева храном, као што су козорог и снежна овца, али и разни предатори и лешинари.

Долина реке Камчатке је јединствена просторна целина у светским оквирима, пре свега представља екотуристичку дестинацију, док је лов и ловни туризам делатност која се мора врло пажљиво уклопити у укупну туристичку понуду. Уникатност овог подручја се огледа и у Долини гејзира која је велика атракција за туристе из целог света.

Источно-планинска регија има једну битну предност у односу на западно-планинску регију. Наиме, она је знатно ближа и доступнија главним рецептивним центрима на полуострву. Овде је развијен ловни туризам код којег је у фокусу тражње лов на атрактивне врсте као што су планинска овца, медвед и вук, који се до душе врло ретко среће јер се држи шумских пространстава. Ипак, услед значајно веће искоришћености и близине насељима, ово подручје броји нешто мању популацију дивљачи од западно-планинске регије. Према томе, ловци у складу са могућностима, временом и вољом могу да бирају између две регије изузетно сличних природно-географских карактеристика, али различите доступности фонда дивљачи.

Источно-приморска регија има највеће урбане целине (Петропавловск, Елизово), а самим тим ту су и смештајни капацитети релевантни у смислу туристичке и ловно-туристичке понуде. Сходно томе може се закључити да је ова регија значајна за ловни туризам и туризам уопште јер је на њој сконцентрисна материјална база без које је функционисање туризма као делатности немогуће. Истовремено ова регија, због свих наведених карактеристика, није погодна за саму реализацију ловних актив-

ности које захтевају мир и удаљеност од модерног друштва.

Лов на Камчатки. Када се анализира лов на Камчатки, на првом месту је свакако *камчатски медвед* који се лови у пролеће, крајем априла и почетком маја када излази из берлога. У то време, када има још доста снега, лако га је уочити и на великим даљинама. Привлачење се врши обично моторним санкама до око један километар даљине, а онда се ловац пешице приближава животињи на ефикасан домет оружја. С обзиром да се у току дана на овај начин могу регистровати и 4-5 примерака, ловци имају могућност да бирају најрепрезентативнијег. Последње четири године овај пролећни лов на Камчатки је забрањен, лови се само у јесен од августа до октобра. Јесењи лов је најефикаснији на рекама где има доста лососа на којима се медведи сакупљају да би ловили ову рибу. Током септембра када сазревају дивље јагоде, и када цела Камчатка поцрвени од зрелих јагода, преко читавог дана могу се срести медведи на отвореном како се хране плодовима.

Камчатски лос се најуспешније лови у септембру за време рике. Тада старији мужјаци заузимају одређено подручје обично на плитко травом обраслим језерима где сакупљају свој харем женки. Оваква места се лако препознају по дубоким траговима и целим изгаженим аренама. Неопходно је имати стрпљења да се лос дочека на рикалиштима и неопажено му се приближити како би лов био успешан. Овај вид лова није ни мало лак јер захтева огромне напоре ходања у до колена дубокој води и по шумама између ових језера, те се у тражењу рикалишта веома често употребљава хеликоптер. Други, зимски лов на лоса који је нарочито популаран код домаћих ловаца је да им се по снегу прати траг и моторним санкама. Будући да на Камчатки има доста снега који омета лоса у кретању, моторним санкама по трагу му је доста лако прићи, ако се затекне на отвореном. Проблем настаје у зимском периоду када се лос задржава углавном у шуми, па се тада лови комбиновано, санкама на отвореном и потом пратећи траг крећући се на скијама. Овај начин лова захтева изузетно добру физичку припремљеност ловца. *Север-*

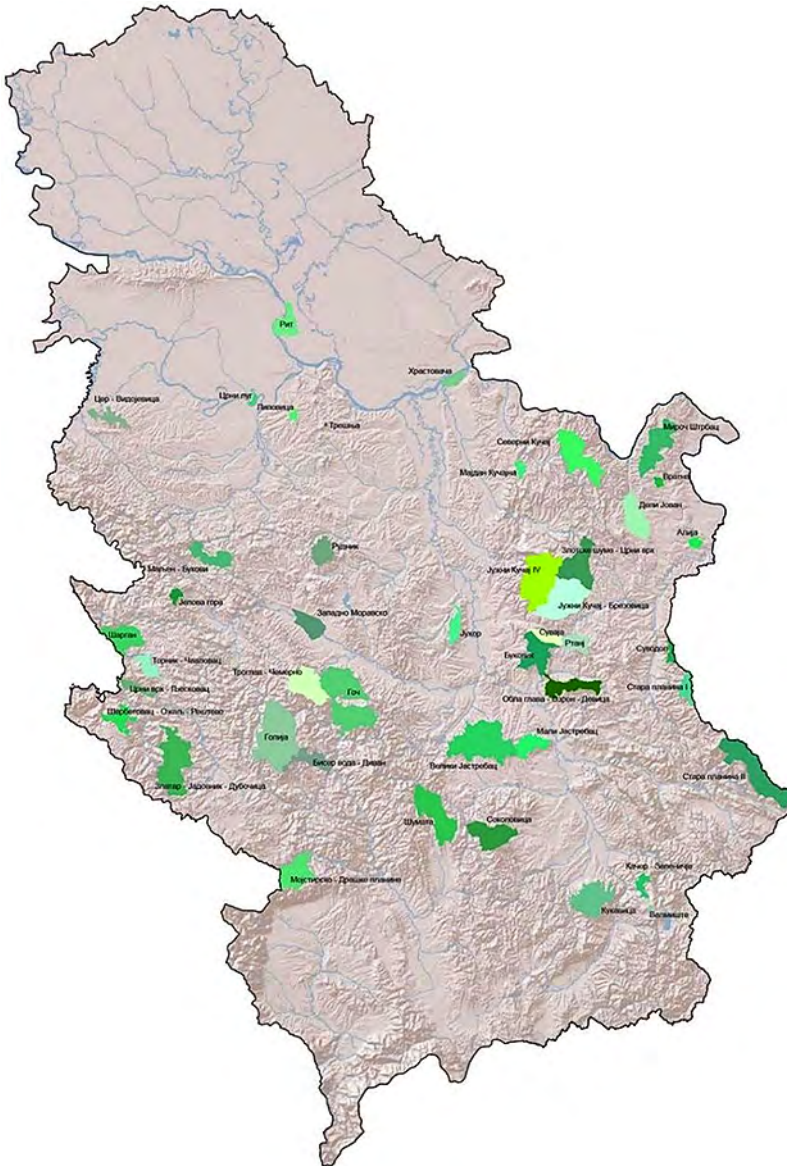
ни јелен се лови у тундрама, али је лов доста компликован, пошто се никад не задржава на једном месту, већ мигрира за пашом. Обично се одстрелују при лову на неку другу врсту дивљачи. Зими га локални ловци лове веома лако, будући да се креће по отвореним тундрама у великим крдима. Најтежи лов на Камчатки је лов на снежног барана, *камчатску дивљу овцу*. Лови се углавном од аугуста до половине септембра када то временске прилике дозвољавају, мада и у то време има много магловитих и чак снежних дана. Обично се ловац са малим шатором помоћу хеликоптера подигне на надморске висине које дивља овца насељава, а даље је све до ловчеве истрајности и снажљивости да га лоцира и одстрели, па није чудо што се овај трофеј сматра једним од најцењенијих на свету.

Организација лова на Камчатки. Лов за странце на Камчаки је организован тако што локални професионални ловци од др-

жаве изнајмљују на дужи временски период у концесије ловна подручја. Држава за свако ловно подручје у зависности од величине и густине популације дивљачи за сваку концесију издаје одређени број дозвола за одстрел, а професионални ловци их продају агенцијама које доводе клијенте. Професионални ловци организују камп и превоз до места лова хеликоптером или чамцем и лови се сваки дан полазећи из кампа пешке на различите стране. Ефикасност лова се битно повећава уз коришћење хеликоптера или моторних санки. Организација са одстрелом медведа стаје око 10.000 америчких долара са превозом до кампа, дозвола за одстрел лоса око 4.000 долара и снежну овцу 6.000 долара, тако да комплетан лов без трошкова хеликоптера за потребе лова, кошта око 20.000 долара са укључена три најважнија трофеја. Лов обично траје од седам до десет дана, а најбољи период је месец септембар.

РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ЛОВИШТА У СРБИЈИ

ЛОВИШТА ЈП „СРБИЈАШУМЕ“

Јавно предузеће „Србијашуме“ газдује са 44 ловишта укупне површине 488.020 ha, од чега је 13 ограђених ловишта и ограђених делова ловишта површине 4.594 ha. У ловиштима којима газдује ЈП „Србијашуме“ гаји се крупна дивљач: јелен европски, дивља свиња, срна, јелен лопатар, муфлон, дивокоза, а од ситне дивљачи: фазан, зец, дивља патка, пољска јаребица, препелица и др. Бројно стање крупне дивљачи износи 16.072 грла. Годишњи план одстрела крупне дивљачи у ловиштима ЈП „Србијашуме“ је око 2.200 грла, а годишњи план одстрела ситне дивљачи је око 6.000 комада. У две фазанерије капацитета 25.000 фазана, тренутна производња је око 15.000 фазана (www.srbijasume.rs).

У ловној години која траје од 1. априла до 31. марта у ловиштима ЈП „Србијашуме“ просечно лови око 1.500 ловаца, од чега су око 10% инострани ловци. Смештај ловаца обезбеђен је у 17 ловачких кућа, капацитета око 250 лежачева, које се налазе у оквиру ловишта. Право на лов дивљачи имају лица са лиценцом и лица са ловном картом за текућу ловну годину која испуњавају услове из прописа којима се регулише оружје и муниција и којима је корисник ловишта издао дозволу за лов.

Ловишта ЈП „Србијашуме“ су: „Рит“, „Дели Јован“, „Ртањ“, „Суводол“, „Качер-Зеленичије“, „Соколовица“, „Шумата“, „Мојстирско-Драшке планине“, „Троглав-Чемерно“, „Голија“, „Видојевица“ (Слика 181).

▲ **Слика 181.** Ловишта ЈП „Србијашуме“
(Извор: www.srbijasume.rs)

ЛОВИШТА У АП ВОЈВОДИНИ - ЛОВИШТА ЈП „ВОЈВОДИНАШУМЕ“

У Покрајини је установљено и додељено на коришћење 152 ловишта укупне површине 2.153.619,51 хектара (Закон о дивљачи и ловству „Сл. гласник РС“, бр. 18/2010). Од тога ловачка удружења газдују са 120 ловишта укупне површине 2.006.910,85 ха. Од овог броја у Бачкој је установљено 55 ловишта укупне површине 860.998,81 ха, у Банату је установљено 45 ловишта укупне површине 839.716,79 ха и у Срему је установљено 20 ловишта укупне површине 306.195,25 ха. На рибњацима

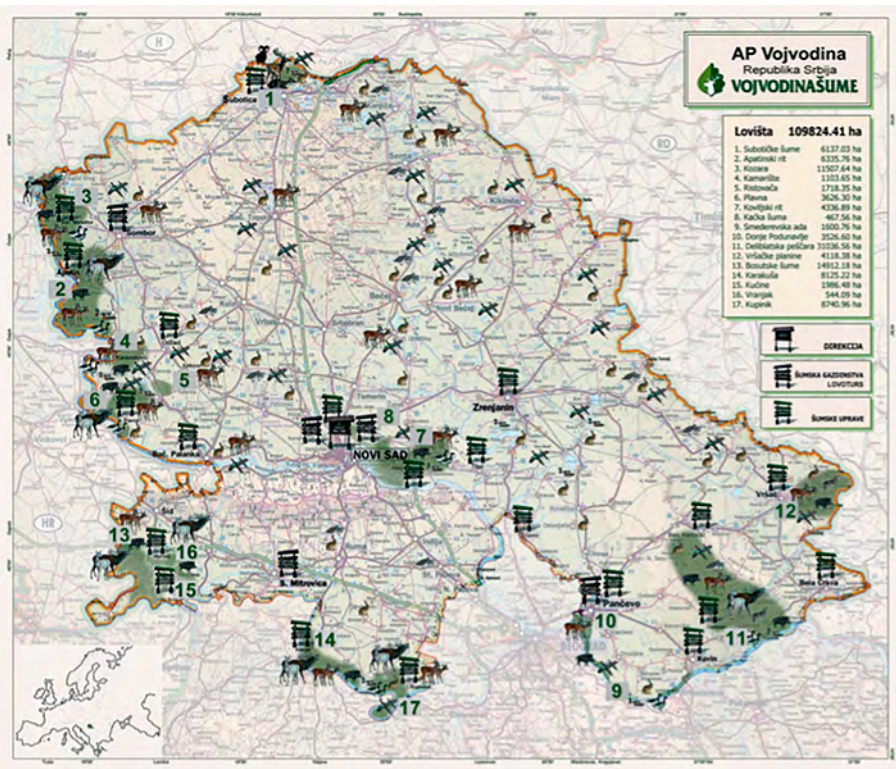
пет делова Предузећа (Шумска газдинства: „Сомбор“, Сомбор; „Нови Сад“, Нови Сад; „Банат“, Панчево; „Сремска Митровица“, Сремска Митровица и „Војводинашуме-Ловотурс“, Петроварадин).

Од укупне површине ловишта, 27.462,33 ха је ограђено (25,01% од укупно формираних ловишта у ЈП). ЈП „Војводинашуме“ представљају веома важан ловно-привредни субјекат у Покрајини и Републици, а тиме и незаобилазни чинилац у укупном развоју ловства. Ограђена ловишта служе за интензиван начин гајења обичног - ритског јелена и дивљих свиња, али и две алохтоне врсте, јелена лопатара и муфлона. Као пратећа врста у отвореним ловиштима налази се срнећа дивљач, као и велики број ситне дивљачи (www.vojvodinasume.rs).

1. **Шумско газдинство „Сомбор“, Сомбор**, газдује са три ловишта посебне намене („Суботичке шуме“ - Суботица; „Козара“ - Бачки Моноштор; „Апатински рит“ - Апатин) укупне површине 23.980,42 ха, од чега на ограђени део ловишта отпада 18.386,39 ха (76,67%).

Ловиште посебне намене „Суботичке шуме“, Суботица, површине је 6.137,03 ха, од чега је 543,00 ха под оградом (8,85%). Главна врста крупне дивљачи у ограђеном делу је муфлонска дивљач, а пратећа врста је јелен лопатар. Лов на крупну дивљач се одвија са чеке или запрегом. У отвореном делу ловишта може се ловити зец, фазан и дивља патка. Ово ловиште спада у равничарски тип ловишта са надморском висином од 114 до 143 метра. Структуру површине ограђеног дела чине 500 хектара шуме, 35 хектара пашњаци и ливаде и осам хектара осталог растиња. Располаже преуређеним ловачким домом „Храстовача“ капацитета шест двокреветних соба за смештај ловаца-туриста.

Ловиште посебне намене „Козара“ се простире у северозападном делу Бачког Подунавља, уз леву обалу реке Дунав. Површина му је 11.507,63 хектара. Страним ловцима је олакшан приступ ловишту из Мађарске и Хрватске због близине гра-

▲ **Слика 182.**
Ловишта ЈП
„Војводинашуме“

је установљено 13 ловишта укупне површине 9.226,53 ха. У једином Националном парку „Фрушка гора“ установљено је једно ловиште на површини од 25.518,45 ха. Установљено је и једно приватно ловиште „Ецоагри“ корисника Ецоагри Serbia A.D. из Беле Цркве на укупној површини од 2.397,73 ха.

Ловишта посебне намене у Јавном предузећу „Војводинашуме“ су установљена, формирана и додељена на површини од 109.824,34 ха, што чини 5,10% од укупно формираних ловишта у Војводини (2.153.619,51 ха). Јавно предузеће „Војводинашуме“ газдују са 17 ловишта посебне намене преко

ничних прелаза Бачки Брег, Бездан и Богојево (пут Е-662). За ово ловиште река Дунав представља значајну водену саобраћајницу и туристичко-рекреативан елемент националног и европског значаја. Главне врсте крупне дивљачи у овом ловишту су јелен и дивља свиња и пратећа срнећа дивљач. У ловишту „Козара“ је одстрељен капитални јелен са трофејном вредношћу 248,55 ЦИЦ поена који је био светски првак 17 година (1954-1971), а сада је државни првак. У зимском периоду од ситне дивљачи могу се ловити дивље гуске и дивље патке. Ово ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 83 до 88 метра. У ловишту је под шумом 5.175 ха (44,97%), под пашњацима и ливадама 4.106 ха (35,68%), њивама и ораницама 486 ха (4,22%), вода и тршћа-ци 900 ха (7,82%) и остало 840,63 ха (7,31%). У ловишту се налази ловачка кућа – вила „Штрбац“.

Ловиште посебне намене „Апатински рит“ се налази у северозападном делу Бачког Подунавља, уз леву обалу реке Дунав. Ловиште „Апатински рит“ заузима површину од 6.335,76 хектара. Захваљујући природно и антропогено насталим вредностима, „Апатински рит“ је омиљено ловиште домаћих и иностраних љубитеља лова, као и излетника. Ловиште је око 100 km удаљено од Новог Сада и око 165 km од Београда, односно аеродрома „Београд“. Поред близине поменутих градова, реке Дунав и бање „Јунаковић“, вредност самог ловишта повећава Специјални резерват природе „Горње Подунавље“, које једним делом улази у састав ловишта. Ловиште је у типичном ритском амбијенту уз реку Дунав и цело је под оградом. Главна врста крупне дивљачи је јелен и дивља свиња, а пратећа врста срнећа дивљач. Мочварно станиште је идеалан резерват за водене птице. У зимском периоду од ситне дивљачи могу се ловити дивље патке и дивље гуске. Ово ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 82 до 89 метара. У ловишту је под шумом 3.583 ха (56,55%), под пашњацима и ливадама је 956 ха (15,09%), под њивама и ораницама 137 ха (2,16%), под водом, тршћа-

цима и барама 1.005 ха (15,86%) и осталог земљишта 654,7 ха (10,33%). Смештај и исхрана ловаца-туриста обезбеђен је у ловачкој кући „Месарске ливаде“.

2. **Шумско газдинство „Нови Сад“, Нови Сад** газдује са два ловишта посебне намене („Подунавско ловиште Плавна“ - Плавна, Општина Бач и „Ковиљски рит“ - Ковиљ, Општина Нови Сад) укупне површине 7.963,18 ха од чега се под оградом налази 630 ха (7,91%).

Ловиште посебне намене „Подунавско ловиште Плавна“ се налази у југозападном делу Бачке, уз леву обалу Дунава. Река Дунав, на коју се ловиште наслања у југозападном делу, доприноси комуникативности, омогућавајући приступ ловишту воденим путем. Подунавско ловиште Плавна, Бач је укупне површине 3.629,29 ха од чега је 630 ха (17,36%) под оградом. Главне врсте крупне дивљачи су јелен и дивља свиња и пратећа врста срнећа дивљач. У отвореном делу ловишта могу се ловити зец и фазан, а у подунавском делу ловишта дивље патке и дивље гуске. Ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 80 до 87 метара. Лов крупне дивљачи се организује са високе чеке. У делу овог ловишта изграђен је полигон за групни лов дивљих свиња.

Ловиште посебне намене „Ковиљски рит“ се налази на левој обали Дунава, низводно од Новог Сада и представља шумски комплекс у небраћеном делу. Ловиште „Ковиљски рит“ код Новог Сада је укупне површине 4.336,89 ха. Главне врсте крупне дивљачи су дивља свиња и срнећа дивљач. Од ситне дивљачи у овом ловишту заступљене су дивља патка, дивља гуска и фазан. Ловиште је равничарског типа, са надморском висином од 78 до 84 метра. Већи део ловишта је под шумом. У овом ловишту организује се групни лов на дивљу свињу.

3. **Шумско газдинство „Сремска Митровица“, Сремска Митровица** газдује са пет ловишта посебне намене: „Босутске шуме“ - Моровић, општина Шид; „Кућине“ - Вишњићево, општина Шид; „Посавско ловиште Каракуша“ - Кленак,

општина Рума; „Посавско ловиште Купиник“ - Купиново, општина Пећинци и „Врањак“ - Вишњићево, општина Шид. Укупна површина ловишта са којима газдује ово газдинство је 34.308 ha, од чега је под оградом 5.328 ha (15,53%).

Ловиште посебне намене „Босутске шуме“, Шид је укупне површине 14.912 ha. Главне врсте крупне дивљачи су дивља свиња и обичан јелен, а пратећа врста срнећа дивљач. Ово ловиште спада у равничарски тип са надморском висином 85-92 метра. Крупна дивљач се лови обавља са високе чеке. На дивљу свињу, у овом ловишту, организује се групни лов. **Ловиште посебне намене „Кућине“, Шид** је укупне површине 1.986 ха, од чега је под оградом 1.403 ha (70,63%). Главна врста крупне дивљачи је дивља свиња и пратећа јелен. Ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 79 до 80 метара. Скоро цело ловиште је под шумом. Смештај је обезбеђен у ловачкој кући „Врањак“, чији је капацитет четири двокреветне собе. У овом ловишту се организују групни лов на дивљу свињу.

Ловиште посебне намене „Посавско ловиште Каракуша“, Рума је укупне површине 8.125 ha од чега је под оградом 2.257 ha (27,78%). Главне врсте крупне дивљачи су: дивља свиња, обичан јелен и пратећа врста срнећа дивљач. Ово ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 75 до 80 метра. Скоро цело ловиште налази се под шумом. Смештај и исхрана ловаца је у ловачкој кући „Каракуша“. Лов крупне дивљачи обавља се са чеке. У овом ловишту организује се групни лов на дивљу свињу.

Ловиште посебне намене „Посавско ловиште Купиник“, Пећинци је укупне површине 8.740 ha. Главна врста крупне дивљачи је дивља свиња и срнећа дивљач, а пратећа врста јелен. Ово ловиште спада у равничарски тип ловишта са надморском висином од 84 до 90 метара. Наслања се на Специјални резерват природе „Обедска бара“ који је богат птицама мочварицама. Поседује мотел „Обедска бара“ за смештај гостију, капацитета 11 двокреветних соба. Лов на

крупну дивљач, у овом ловишту, организује се са високе чеке и погоном.

Ловиште посебне намене „Врањак“, Шид је ограђено ловиште, укупне површине 544 ха. Дивља свиња је главна гајена ловна врста, а срнећа дивљач се јавља као пратећа. Лов на дивљу свињу се организује погоном, „пиршом“ и са високе чеке.

4. **Шумско газдинство „Банат“, Панчево** газдује са четири ловишта посебне намене („Доње Подунавље“ - Панчево; „Вршачке планине“ - Вршац; „Делиблатска пешчара“ - Панчево и „Смедеревска ада“ - Ковин). Ово газдинство је добило на газдовање ловишта укупне површине 40.282 ha, од чега је под оградом 2.410 ha (5,98%).

Ловиште посебне намене „Доње Подунавље“, Панчево је укупне површине 3.526 ha. Обухвата водену површину реке Дунав, приобаље и мочварне терене дунавских ада. Главна врста ловне дивљачи је дивља патка, а у овом ловишту има и срнеће дивљачи и дивљих свиња.

Ловиште посебне намене „Вршачке планине“, Вршац је укупне површине 4.118 ha. Ово ловиште спада у брдски тип са надморском висином од 94 до 641 метар. Главне врсте крупне дивљачи су срнећа дивљач и дивља свиња, а од ситне дивљачи фазан.

Ловиште посебне намене „Делиблатска пешчара“, Панчево укупне је површине 31.036 ha, од чега је под оградом 2.410 ha (7,77%), и (од чега на „Драгићев хат“ отпада 1.850 ha, или 5,96%). Главне врсте крупне дивљачи су јелен и дивља свиња, а пратећа врста срнећа дивљач. Од ситне дивљачи могу се ловити дивља патка и дивља гуска јер се ловиште наслања на Дунав. Ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 70 до 85 метара.

Ловиште посебне намене „Смедеревска ада“, Ковин, типично подунавско ловиште, површине 1.600 хектара. Установљено на острву - ади пре свега као ловиште барске дивљачи (дивља патка и дивља гуска), која се са успехом лови у периоду септембар-фебруар. Осим бар-

ске дивљачи, присутна је и дивља свиња чија је бројност популације, нестабилна и зависи пре свега од нивоа реке Дунав и режима плављења острва.

5. **„Војводинашуме - Ловотурс“, Петрова-радин** газдује са три ловишта посебне намене („Ристовача“ - Бач; „Камариште“ - Озаци и „Каћка шума“ - Каћ. Укупна површина ловишта износи 3.298 ha од чега се под оградом налази 753 ha (22,82%). **Ловиште посебне намене „Ристовача“** се налази у југозападном делу Бачке, североисточно од Бача. Ловиште „Ристовача“ изградило је свој реноме на домаћем и међународном ловно-туристичком тржишту и конкурентску предност инсталисањем фазанерије, најзначајнијег центра за интензивну производњу и гајење и излов фазанске дивљачи у Војводини. Ловиште „Ристовача“ Бач укупне је површине 1.718 хектара, од чега је под оградом 250 ha (14,55%). Главна узгојна

врста крупне дивљачи у овом ловишту је дивља свиња, а од ситне дивљачи фазан. У отвореном делу ловишта може се ловити срнећа дивљач, зец и фазан. Поседује део ловишта за интензиван излов фазанске дивљачи.

Ловиште посебне намене „Камариште“ се налази у западној Бачкој, уз леву обалу Дунава. Укупне је површине 1.103 ha, од чега је 503 ha под оградом (45,58%). Главна врста крупне дивљачи је дивља свиња и срнећа дивљач. У отвореном делу ловишта може се ловити зец, фазан, дивља патка и дивљеа гуска. Ловиште спада у равничарски тип са надморском висином од 84 до 87 метара.

Ловиште посебне намене „Каћка шума“, Каћ, полигонско ловиште на фазана, површине 467 хектара. Ловиште је претежно шумско. Главни полигон је на површини од 92 ha а споредни на 34 хектара.

ЛОВИШТА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

Ловиште „Карађорђево“ је лоцирано у југозападном делу Бачке, уз леву обалу Дунава у непосредној близини Бачке Паланке. Површина ловишта је 4.520,00 ha, од чега је под оградом 4.124,00 ha (91,17%). Разноврсна ловно-риболовна фауна, адекватна угоститељско-смештајна структура и реноме пружају ловишту „Карађорђево“ извесну конкурентску предност у односу на остала ловишта Бачког Подунавља. Установа Карађорђево је основана 1885. године као државно имање Аустроугарске монархије, односно ергела у саставу познате мађарске ергеле „Mezchegues“. Због присуства ретких биљних и животињских врста, један део „Карађорђево“ заштићен је као Специјални резерват природе. Захваљујући бујним шумама храста, багрема и врбе, које у себи крију бројну крупну и ситну дивљач високе трофејне вредности. Стално гајене врсте крупне дивљачи су: обични јелен, дивља свиња, муфлон, срнећа дивљач, а од ситне: фазан, зец, дивља гуска и дивља патка. У

својој ловној историји ловиште „Карађорђево“ је остварило врхунске трофејне резултате код муфлона са 242,15 ЦИЦ поена - светски првак (1981 - 1985), јазавца са 24 ЦИЦ поена - светског првака, јелена лопатара са 210 ЦИЦ поена, америчког јелена са 419 ЦИЦ поена - државног првака, ритског јелена са 232 ЦИЦ поена и вепра са 137 ЦИЦ поена. Ови резултати сврстали су ловиште „Карађорђево“ у једна од најбољих ловишта у нашој земљи. За смештај у самом ловишту су на располагању ловачка кућа „Дијана“, ловачки центар „Врањак“ и ресторан „Карађорђево“.

Ловиште „Моровић“, Шид заузима површину од 2.875 ha и припада равничарском типу ловишта. Због мноштва шума Моровић је идеалан простор за станиште дивљачи разних врста. Стално гајене врсте дивљачи су обични јелен, јелен лопатар, срна, дивља свиња и зец, а мочварно тло нуди идеалан амбијент мочварним птицама, међу којима доминира дивља патка (www.vumorovic.mod.gov.rs).

ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА И ЛОВИШТА У СРБИЈИ

Заштићена подручја су простори који имају изражену геолошку, биолошку, екосистемску и/или предеону разноврсност и због тога се актом о заштити проглашавају заштићеним подручјима од општег интереса.

Заштићена подручја су: строги резерват природе, специјални резерват природе, национални парк, споменик природе, заштићено станиште, предео изузетних одлика и парк природе.

Строги резерват природе је подручје неизмењених природних одлика са репрезентативним природним екосистемима, намењено искључиво за очување изворне природе, генског фонда, еколошке равнотеже, праћење природних појава и процеса, научна истраживања којима се не нарушавају природна обележја, вредности, појаве и процеси.

Специјални резерват природе је подручје са неизмењеном или незнатно измењеном природом, од нарочитог значаја због јединствености, реткости или репрезентативности, а које обухвата станиште угрожене дивље врсте биљака, животиња и гљива, без насеља или са ретким насељима у којима човек живи усклађено са природом, намењено очувању постојећих природних одлика, генског фонда, еколошке равнотеже, праћењу природних појава и процеса, научним истраживањима и образовању, контролисаним посетама и очувању традиционалног начина живота. Специјални резерват природе може бити ботанички, шумски, орнитолошки, ихтиолошки, геолошки, палеонтолошки, хидрогеолошки, хидролошки и други.

Национални парк је подручје са већим бројем разноврсних природних екосистема од националног значаја, истакнутих предеоних одлика и културног наслеђа у коме човек живи усклађено са природом, намењено очувању постојећих природних

вредности и ресурса, укупне предеоне, геолошке и биолошке разноврсности, као и задовољењу научних, образовних, духовних, естетских, културних, туристичких, здравствено-рекреативних потреба и осталих активности у складу са начелима заштите природе и одрживог развоја.

Споменик природе је мања неизмењена или делимично измењена природна просторна целина, објекат или појава, физички јасно изражен, препознатљив и/или јединствен, репрезентативних геоморфолошких, геолошких, хидрографских, ботаничких и/или других обележја, као и људским радом формирана ботаничка вредност од научног, естетског, културног или образовног значаја.

Споменик природе може бити геолошки (историјско-геолошко-стратиграфски, палеонтолошки, петролошки, седиментолошки, минералошки, структурно-геолошки, хидрогеолошки и други), геоморфолошки, спелеолошки (пећина, јама и друго), хидролошки (цео или део водотока, слат, језеро, тресави и друго), ботанички (ретки или значајни примерци биљног света, појединачно стабло или скупина стабала, дрвореди, паркови, арборетуми, ботаничке баште и друго).

Заштићено станиште је подручје које обухвата један или више типова природних станишта значајних за очување једне или више популација дивљих врста и њихових заједница.

Циљ заштите станишта је:

- заштита угрожених и ретких типова станишта, екосистема и/или аутохтоних дивљих врста на националном и/или међународном нивоу;

- обезбеђивање повољног стања популација аутохтоне дивље врсте и/или врста;
- омогућавање несметаног одвијања неке од животних фаза аутохтоних дивљих врста (мрешћење, парење, гнежђење, подизање младунаца, презимљавање и друго);
- заштита крајње угрожених и рањивих врста;
- омогућавање протока гена између популација врсте;
- обезбеђивање миграторних путева и одморишта;
- омогућавање научних истраживања, управљања популацијама и образовања.

Предео изузетних одлика је подручје препознатљивог изгледа са значајним природним, биолошко-еколошким, естетским и културно-историјским вредностима, које се током времена развијало као резултат интеракције природе, природних потенцијала подручја и традиционалног начина живота локалног становништва. Предео изузетних одлика може бити природни предео изузетних одлика и културни предео изузетних одлика. Природни предео изузетних одлика је подручје значајне биолошко-еколошке и естетске вредности где традиционалан начин живота локалног становништва није битније нарушио природу и природне екосистеме.

Културни предео изузетних одлика је подручје значајне предеоне, естетске и културно-историјске вредности које се током времена развијало као резултат интеракције природе, природних потенцијала подручја и традиционалног начина живота локалног становништва.

Парк природе је подручје добро очуваних природних вредности са претежно очуваним природним екосистемима и живописним пејзажима, намењено очувању укупне геолошке, биолошке и предеоне разноврсности, као и задовољењу научних, образовних, духовних, естетских, културних, туристичких, здравствено-рекреативних потреба и осталих делатности усклађених са традиционалним начином живота и начелима одрживог развоја. У парку природе нису дозвољене привредне и друге делатности и радње којима се угрожавају његова битна обележја и вредности.

У АП Војводини под заштитом се налази 132 заштићена природна добра, односно 5,47% укупне површине Војводине. Од 132 заштићених природних добара у Војводини се под заштитом налазе: један национални парк, петнаест специјалних резервата природе, осам строгих резервата природе, два предела изузетних одлика, девет паркова природе, два заштићена станишта, педесет споменика природе, један научно-истраживачки резерват, три регионална парка природе, један парк шума, три меморијална природна споменика, шест споменика вртне архитектуре, тридесетједан природни споменик.

ЛОВИШТА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА

Ловиште Националног парка „Фрушка гора“ обухвата површину од 22.420 ha и састоји се од затвореног (резерват Ворово и привадилиште за европског јелене „Равне“) и отвореног дела. Карактеристика ловишта је сложена и врстама бројна фауна, што је у складу са општим природним, климатским и орографским условима терена, као и разнолика и флористички богата вегетација (Поњигер, 2015). Већи део ловишта располаже правилно распоређеним изворишти-

ма воде, што додатно поспешује узгој дивљачи на овом подручју. Ловиште је брдског типа у коме се поред аутохтоних врста (европски јелен, дивља свиња, срна и зец) налазе и алохтоне врсте дивљачи (муфлон и јелен лопатар) које се узгајају у резервату Ворово (www.npfruskagora.coo.rs). Пројекат реинтродукције европског јелена на простор Фрушке горе започет је 2009. године (Ристић, 2009). У плану је насељавање бизона на простору Националног парка (Ристић, 2019).

Подручје **Националног парка „Ђердап“** је истовремено и **Ловиште „Ђердап“** којим газдује Јавно предузеће Национални парк „Ђердап“. Ово отворено ловиште које карактерише бројност и разноврсност ловне фауне и квалитет трофеја, обухвата делове масива Северног Кучаја, Мироча и Штрпца који гравитирају према Дунаву, као и саму реку у дужини од око 100 km. Највећи део ловишта је под шумом, има ливада и пашњака, њива, језера и водотокова који су нависини између 60 и 600 m надморске висине. Заступљена је јеленска и срнећа дивљач, дивља свиња, дивокоза, зец, јаребица, фазан, а није реткост сусрет са вуком, шакалом, лисицом, рисом, дивљом мачком (www.npdjerdap.rs). Трајно заштићене врсте дивљачи у ловишту су: видра (*Lutra lutra*), ласица (*Mustela nivalis*), сова (*Strigidae*), орао (*Aquila*), соко (*Falco*), јастреб (*Accipiter*), осим јастреба кокошара

Размера 1:2.000.000

(*Accipiter gentilis*), чапља (*Ardeidae*), осим сиве чапље (*Ardea cinerea*), рода (*Ciconia*), ронац (*Mergus*), еја (*Circus*) и друге које стално живе или се повремено појављују. Ловостајем заштићене врсте у ловишту су: дивокоза (*Rupicapra rupicapra*), срна (*Capreolus capreolus*), јелен европски (*Cervus elaphus*), дивља свиња (*Sus scrofa*), зец (*Lepus europeus*), куна белица (*Martes foina*), куна златица (*Martes foina*),

вук (*Canis lupus*), лисица (*Vulpes vulpes*), шакал (*Canis aureus*), твор (*Putorius putorius*).

Ловиште „Тара“ прати границе **Националног националног парка „Тара“**, а ловна површина износи око 17.700 хектара. Гајене врсте дивљачи су: медвед (око 45 јединки), дивокоза (око 350 грла), срна (око 400 грла), дивља свиња (око 40 јединки), зец, лештарка и јаребица камењарка. Лов се врши на дивокозу, срнећу дивљач и дивљу свињу. Медвед је трајно заштићен ловостајем, тако да је једино могуће његово праћење и осматрање на хранилиштима. Постојећи смештајни капацитети задовољавају потребе ловног туризма и то пре свега објекти на Предовом крсту (www.nptara.rs).

Национални парк „Кopaоник“ обухвата површину од 11.810 ha и по броју ендемичних врста представља један од најзначајнијих центара биодиверзитета ендемичне флоре Србије. Повољни природни услови овог планинског масива омогућили су развој богатог и разноврсног животињског света. Фауна птица обухвата 173 врсте од којих је 90% гнездарица. Фауна сисара обухвата 40 врста. Значајно је и присуство видре уз водотоке. У прошлом веку четири врсте сисара је истребљено са ових предела, углавном негативним утицајем човека, а то су медвед (*Ursus arctos*), који се последњих неколико година може срести овде али сматра се да је само у пролазу без сталног места боравка, рис (*Lynx lynx*), дивокоза (*Rupicapra rupicapra*) и јелен (*Cervus elaphus*). Почетком 2020. године започет је процес реинтродукције европског јелена на подручје Кopaоника. У узгајалиште на површини од 200 ha унето је четири јелена и 16 кошута (www.npkopaonik.com).

РАЗМЕШТАЈ ЛОВНИХ ПОДРУЧЈА У СРБИЈИ

Уредбу о установљавању ловних подручја на територији Републике Србије Влада је донела 2011. године према којој је установљено 32 ловна подручја. Након девет година од првобитне Уредбе о установља-

вању ловних подручја на територији Републике Србије, Влада је 2020. године донела нову Уредбу према којој се установљава 16 ловних подручја (Слика 157). Према новој Уредби на територији АП Војводине границе ловних подручја остале су непромењене.

▲ **Слика 183.** Ловна подручја у Србији 2020. године
(Извор: „Службени гласник РС“, бр. 88/2020)

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Atlas of the World, 2000, Times Books, London.
- Atlas of the World, National Geographic Family Reference. Washington, DC: National Geographic Society (U.S.), 2006.
- Australian Bureau of Statistics, website.
- Bauer, J., Giles, J. (2002): Recreational hunting - An International Review for the Australian Tourism Industry, Wildlife Tourism Research Report Series No.13, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd, Goldcoast, Australia.
- Bauer, J., Herr, A. (2004): Chapter 4, Hunting and Fishing Tourism, In Higgenbottom, K. (ed). Wildlife Tourism: Impacts, Management and Planning. CRC for Sustainable Tourism, Common Ground Publishing, Brisbane.
- Blažević, I., Pepeonik, Z. (1979): Turistička geografija: za usmjereno obrazovanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Beran L., Kubíková J., Špryňar P. (2006): Výsledky výzkumu bezobratlých v CHKO Kokořínsko. (Results of invertebrate investigation in Kokořínsko Protected Landscape Area). – In: Beran L. et al., 2006: Bezobratlí Kokořínska. (Invertebrates of Kokořínsko). – Bohemia centralis, Praha, 27: 577-582.
- Berta, A. 1986. *Atelocynus microtis*. Mammalian Species, 256: 1-3.
- Blešić, I., Wallranbeštein K., Dević, M. (2008): Motivation of Novi Sad (Vojvodina, Serbia) visitors out of the tourist season, *Geographica panonica*, Vol.12, Issue 1, 45-52, Novi Sad.
- Большая советская энциклопедия, Гептнер В. Г., Гурьянова Е. Ф. Зоогеографическое районирование, главн. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Том 1–30. 1969–1978.
- Большая российская энциклопедия. НИКАРАГУА, Том 22. Москва, 2013.
- Boudeville, J. R. (1972): *Amenagement du territoire et polarisation* (srp. Prostorno planiranje i polarizacija), Paris, Genin.
- Bucher, E. 1992. „Population and Conservation Status of flamingos in Mar Chiquita, Cordoba, Argentina.“ *Colonial Waterbirds* 15(2):179-184.
- Brainerd, S. (2007): European Charter on Hunting and Biodiversity, Convention on the Conservation of European Wildlife Natural Habitats, Norwegian Association of Hunters & Anglers, CIC Technical Series Publication No. 2.
- Caziani, S. M., O. R. Olivio, et al. (2007). „Seasonal distribution, abundance, and nesting of Puna, Andean, and Chilean flamingos.“ *Condor* 109(2): 276-287.
- Cámara-Leret, Rodrigo; Frodin, David G.; Adema, Frits; Anderson, Christiane; Appelhans, Marc S.; Argent, George; Arias Guerrero, Susana; Ashton, Peter; Baker, William J.; Barfod, Anders S.; Barrington, David (August 2020). „New Guinea has the world's richest island flora“. *Nature*. 584 Canadian Encyclopedia
- CIA The World Factbook
- Concise Encyclopedia of Science & Technology. (1984): McGraw-Hill. New York.
- Csányi, S., Lehocski, R., Sonkoly, K. (2010). National Game Management Database of Hungary, *International Journal of Information Systems and Social Change*.
- Čomić, Đ., Pjevač, N. (1997): Turistička geografija. Savezni centar za unapređenje hotelijerstva-ugostiteljstva. Beograd.
- Danielson, E., Levin, J., Abrams, E. (2003): *Meteorology*. McGraw Hill, New York.
- Davidović, R. (1999), Regionalna geografija, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.

- Dinić, J. (1986): Turistička geografija. Beograd: Ekonomski fakultet: Viša turistička škola.
- Dragin, A. (2006): Lovno-turistički resursi Bačke, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.
- Dredge, D. (1999): Destination Planning and Design, *Annals of Tourism Research*, Vol. 26(4), pp. 772-791.
- [Encyclopedia Britannica](#), Online.
- Ferguson-Lees, James; Christie, David A. (2001). *Raptors of the World*. Boston: Houghton Mifflin. ISBN 978-0-618-12762-7.
- Гарача, В., Плавша, Ј. (2020): Принципи и методе туристичке регионализације, ПМФ Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Gams I., Vrišer I. (1998): *Geografija Slovenije*, Slovenska matica, Ljubljana.
- Grupa autora (1992): *Velika ilustrovana enciklopedija lovstva*, Građevinska knjiga Beograd i Dnevnik N.Sad.
- Grupa autora, (1990): *Geografski atlas*, Westerman, Nemačka. Grupa autora, (2006): *Leksikon država sveta*, Politika, Beograd.
- Grupa autora (2007): *Atlas Evrope*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Група аутора (2012): Азија регионално географске карактеристике, ПМФ, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Hughes, J. 1999. Yellow-billed cuckoo (*Coccyzus americanus*). Pp. 1-28 in A Poole, F Gill, eds. *The Birds of North America*, Vol. 418. Philadelphia, PA: The Birds of North America.
- Hughes, J. 2001. Black-billed cuckoo : *Coccyzus erythrophthalmus*. Philadelphia, PA: The Birds of North America, Inc.
- Ilešić, S. (1963): *Ekonomska regionalna geografija sveta*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- INPE (1 de Julho de 2008). «*Estudo do INPE indica que o rio Amazonas é 140 km mais extenso do que o Nilo*». Instituto Nacional de Pesquisas Espaciais (em em português). Ministério da Ciência, Tecnologia e Inovação. Consultado em 16 de fevereiro de 2013
- Jacoby, D., Gollock, M. (2014): *Anguilla anguilla*. The IUCN Red List of Threatened Species. 2014. : e.T60344A45833138. <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2014-1.RLTS.T60344A45833138.en>. Downloaded on 27 December 2020.
- Herschey, Reginald W.; Fairbridge, Rhodes W. (1998). *Encyclopedia of Hydrology and Lakes*. Springer Nature. ISBN 978-0-412-74060-2. Retrieved August 22, 2012.
- Janković, M. (1960): „Razmatranja o uzajamnim odnosima molike (*Pinus peuce*) i munike (*Pinus heldreichii*) kao i o njihovim ekološkim osobinama, posebno u odnosu na geološku podlogu”, Glasnik Botaničkog zavoda i bašte Univerziteta u Beogradu.
- Johnson, A.W., Behn, F., and Millie, W.R. „The South American Flamingos“. *The Condor*. 60(5), 289-99
- Josin, T. (2006): Turistički potencijali Namibije (Diplomski rad), Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.
- Jovičić, Ž. (1982): *Osnovi turizmologije*. Beograd: Naučna knjiga. Jovičić, Ž. (1992): *Fenomenologija turizma*. Beograd: Naučna knjiga.
- Kroupová, Š. (2011): *Lovecký cestovní ruchu ve zvoleném regionu*, Ekonomická fakulta, Katedra obchodu a cestovního ruchu, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích.
- Лесная фауна и Экваториальный пояс // Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1969-1978.
- Lozato-Giotard, J. P. (1987): *Geographie du tourisme*. MASSON. Marić, R., 2003: *Lovstvo*, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- Marković, J. (1970): *Geografske oblasti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, Beograd.
- Marshall, A. J. (2007): *The Ecology of Papua. The Ecology of Indonesia*. Periplus Editions, Ltd. Singapore.

- Maslow A. H. (1982): Motivacija i ličnost, Nolit, Beograd.
- Morill, R., Dormitzer, J. (1979): The Spatial Order: An Introduction to Modern Geography, Deutscher Wetterdienst, Duxbury Press, Lincoln, United Kingdom.
- NowData - NOAA Online Weather Data. National Oceanic and Atmospheric Administration, Hawaii.
- Natek, K., Natek, M. (2005), Države sveta, Mladinska knjiga, Beograd.
- Nikolić, St. (1982): Regionalni prioriteti razvoja turizma u SR Srbiji van teritorije SAP: Doktorska disertacija. Beograd.
- Petropavlovsk-Kamchatskiy, Russia - Monthly weather forecast and Climate data. Weather Atlas. Retrieved November 11, 2019.
- Petrović, R., Ilić, J. (1979): Regionalna ekonomska geografija Amerike, Naučna knjiga, Beograd.
- Piha, B. (1979): Osnove prostornog planiranja. Beograd: Privredno-finansijski vodič.
- Plavša, J. (2016): Turističke regije sveta (skripta). DGTH, Novi Sad.
- Ponjiger, I. (2015): Gazdovanje krupnom divljači u JP NP „Fruška gora“. Master rad. DGTH, Novi Sad.
- Rajičić, M. (1970): Namibija, zemlja i ljudi – jubilarna sveska posvećena dvadesetogodišnjici štampanja, Beograd.
- Renatur, A. (1993): Recursos Naturales, Otero, Carlos. „Turismo Cinegético en España“. Madrid Spain.
- Ristić, Z. (2003): Pernata divljač kao deo lovno-turističke ponude Vojvodine: Doktorska disertacija. DGTH, Novi Sad.
- Ristić, Z. (2008): „Lovstvo“, „ASTON“ Kragujevac, str. 389; sedam poglavlja, autor, CIP 639.1; ISBN 978-86-87587-00-7; COBISS.SR-ID 151430412
- Ristić Z. (2009): „Reintrodukcija evropskog jelena u Nacionalni park Fruška gora“.
- Ristić Z., Sajko G., Simat K., Matejević M. (2013): Uporedni prikaz lovnog turizma u Republici Češkoj i Republici Mađarskoj, Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo, 42/2013.
- Ristić Z. (2019): Studija izvodljivosti „Naseljavanje evropskog bizona (Bison bonasus Linaeus, 1758) u Nacionalnom parku „Fruška gora“, Sremska Kamenica, maj 2019. godine.
- Robertson, K. (2007): Cape buffalo: Is the SCI trophy scoring system wrong? A Joint Project of CIC and African Indaba the 54th CIC General Assembly in Belgrade/Serbia, 2007.
- Ršumović, R. (1964): Predmet proučavanja regionalne geografije. Beograd.
- Simensen, Trond; Erikstad, Lars; Halvorsen, Rune (2021). „Diversity and distribution of landscape types in Norway“. Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography: 79–100.
- Smith, VL., (Ed), (1989), Hosts and guests, The anthropology of tourism, Oxford.
- Stojanović, V. (2006): Održivi razvoj turizma i životne sredine, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.
- Strategic Feasibility Study of the Hunting Tourism Segment in Mexico (2002): Executive Summary, Study prepared by REDES Consultores with the assistance of the National Cattle Ranchers' Association FACE, Annual Report 2007-2008.
- Studija za razvoj lovnog turizma u Republici Makedoniji sa akcionim planom za period 2016-2025. godine. EVROSIMOVSKI Consulting.
- Služben vesnik na Republika Makedonija br. 26/09. Služben vesnik na Republika Makedonija br.125/09.
- Statistická ročenka České republiky - 2020. Český statistický úřad, 2020-11-30
- [Strategy for Nature Protection \(2017-2027\)](#)”, Ministry of Environment and Physical Planning. 2018. Retrieved 2020, Skoplje.
- Stotz, D., J. Fitzpatrick, T. Parker, D. Moskovits. 1996. Neotropical Birds. Chicago: The University of Chicago Press.
- Taylor, R. and Smith, I. (1997). The state of New Zealand's environment 1997, Ministry for the Environment, Wellington.

Toš, M., 2007: Stolet v kraljevstvu zlatoroga, Lovački savez Slovenije, Ljubljana Slovenija.

Uredba o ustanovljenju lovnih područja na teritoriji Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, broj 91/11.

Uredba o ustanovljenju lovnih područja na teritoriji Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 88/2020.

Vasović M. (1971): Regionalna geografija: karakteristične regije na Zemljinoj površini. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Vasović, M. i Jovičić, Ž. (1974). Važnije turističko-geografske regije Evrope. Beograd: Prirodno-matematički fakultet, Rad.

Zakon o divljači i lovstvu, „Službeni glasnik RS“, br.18/2010.

„Weather and Climate-The Climate of Petropavlovsk-Kamchatskiy“ (in Russian). Weather and Climate (Погода и климат). Archived from the original on December 1, 2019. Retrieved December 1, 2019.

* * *

https://ru.wikipedia.org/wiki/Фауна_Новой_Гвинеи#/media/Файл:Tree_kangaroo2

https://ru.wikipedia.org/wiki/Фауна_Новой_Гвинеи#/media/Файл:Hornbillfemale39

<http://meteo.arso.gov.si/met/sl/climate/maps/>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Lesser_Bird_of_Paradise

https://ru.wikipedia.org/wiki/Фауна_Новой_Гвинеи#/media/Файл:Tree_kangaroo2

www.face.eu

www.africanhuntingsafaris.com

www.eitaalo.com

www.etosha-namibia.com

www.eyesonafrica.net

www.go2africa.com

www.wikipedia.org

www.pxweb.stat.si

www.mpsr.sk

www.lesy.sk

www.forestportal.sk

www.polovnictvo.sk

www.namibiatourism.com.na

www.uni-koeln.de

www.iiasa.ac.at

www.namibia-travel.net

www.namibian.org

www.kowasadventure.com

www.natron.net

www.fultonclassicsafaris.com

www.okatjuru.com

<https://en.wikipedia.org/wiki/Namibia#Geography>

www.namibian-safari-hunts.com

www.ekongo.com

www.discoverafrica.com

www.namibiahunting.net

www.mapsland.com

www.wildheim-hunting-safaris.com

www.roscongress.org

www.srbijasume.rs

www.vojvodinasume.rs

www.vumorovic.mod.gov.rs
www.npfruskagora.co.rs
www.npdjerdap.rs
www.nptara.rs
www.npkopaonik.com
www.worldometers.info/world-population/asia-population/
www.kowasadventure.com
www.ksh.hu
<https://lorist.co.rs/ekskluzivno-lov-na-novom-zelandu-kako-je-vjagra-sve-promenila-cilj-gazdovanja-jelenske-divljaci/>
www.vadaszat.net
<http://www.science.unsw.edu.au/news/2006/nzmammal.html>
www.stat.gov.mk